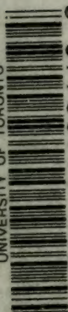
UNIVERSITY OF TORONTO
3 1761 01169116 9

INSTITUT SOCIOLOGIQUE UKRAINIEN.

Etudes et documents relatifs á l'histoire de la revolution ukrainienne de 1917—1920. Vol. V, par Dr. M. Lozynsky.

УКРАЇНСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ.

Розвідки і матеріяли. Книга пята.

ДР. МИХАЙЛО ЛОЗИНСЬКИЙ

ГАЛИЧИНА

в рр. 1918—1920.

1922.

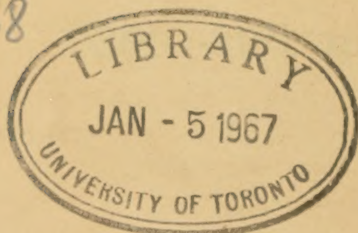
LIBRARY
JAN - 5 1967
UNIVERSITY OF TORONTO

Переднє слово.

В сій праці поклав я собі за задачу дати огляд політичної історії української Галичини в часі творення української державности.

Оброблення праці не є рівномірне. На скільки я сам був учасником подій, має вона до деякої міри мемуарний характер. Там знов, де треба було опиратися виключно на документи (акти державної влади, преса і т. п.), я мусів обмежитися матеріялом, який міг зібрати в еміґраційній обстанові. Через те окремі части праці не однаково повні й оброблені.

Та все таки я думаю, що ліпше видати працю в такім виді, в якім я її тепер міг написати, ніж відкладати її до того невідомого часу, коли можна буде зібрати й використати весь матеріял. І в такім виді — сподіюся — вона сповнить свою задачу.

В кінці ще одно:

В звідомленню „До українського громадянства", яке я оголосив *), усунувшися від урядової діяльности, я заповів, що докладне звідомлення з моєї урядової діяльности буде подане в моїх двох працях: 1) „Справа Східної Галичини на Мировій Конференції" і 2) „При державній праці (Львів-Станиславів-Париж)".

Випускаючи сю працю, я до певної міри сповняю також висше зазначену обітницю, бо представлення справи Східної Галичини на Мировій Конференції ввійшло в цілости в сю працю, а так само ввійшла сюди значна часть матеріялів і уваг, які мали ввійти в другу з заповіджених праць.

Гайдельберґ, май 1921.

Др. Михайло Лозинський.

---

*) „Вперед" ч. 120 з 25. мая 1920. і „Громадська Думка" ч. 121 з 24. мая 1920.

Від Видавництва.

Отся книга М. Лозинського служить доповненнєм праці П. Христюка, що подає загальний начерк історії революції на великій Україні. Український Соціольоґічний Інститут бажав би доповнити сей начерк подібними працями про розвій подій в тих же роках в таких краях як Закарпатська Україна, Бесарабія, Крим, Кубань, українські кольонії на Далекім Сході. Досі переговори, ведені з місцевими громадськими діячами, ще не запевнили йому таких праць, тому він звертається отсею дорогою до всіх, що розпоряджають відповідним матеріялом до історії революційної доби в котрімсь з отсих країв і готові були б дати її начерк, аби зволили зголоситися до Інституту, щоб порозумітися ближче в сій справі.

Як праця П. Христюка так і отся книга М. Лозинського видається Українським Соціольоґічним Інститутом на гроші зібрани нашими земляками в Сполучених Державах Півн. Америки, Канаді і Бразилії для „Комітету Незалежної України", котрі сей комітет передав Укр. Соціол. Інститутови при своїй ліквідації. Вдячна згадка від усіх, хто користатиме з сих праць, належиться отсим американським жертводавцям.

М. Гр.

I. Часть.

Галичина в світовій війні.

Розділ I.

Положенне Галичини в Австрії.

Українську Галичину заняла Австрія при першім розділі Польщі в 1772. р., покликаючися як на правний титул на права угорської корони до сього краю з часів галицько-волинської держави і з пізнійших договорів між польськими й угорськими королями.

Адміністративно злучено її з польськими землями, набутими Австрією при розділах Польщі і з набутою від Туреччини Буковиною. В кінці, після ріжних експеріментів і плянів, утворено в 1850. р. з сих територіяльних набутків Австрії два „коронні краї“: „Королівство Галичину й Володимирію з великим князівством Краківським і князівствами Освенцімським і Заторським“, яке обнимало набутки Австрії при розділах Польщі, і „Князівство Буковину“, яке обнимало висше згаданий набуток від Туреччини.

Таким чином українську Галичину злучила Австрія з польськими землями, набутими при розділах Польщі, в один край, в якім підчас конституційної перебудови Австрії на основі автономії - „коронних країв“ вся політична власть, дякуючи мішаному складові населення [1], соціяльній перевазі польського елементу [2], політичній будові австрійської держави [3]) і політиці австрійського правительства [4], дісталася в польські руки.

До часу заведення загального і рівного виборчого права в Австрії (1907.) сю власть виконувала польська шляхта. Опісля перейшла вона на польську демократію, яка виробила відповідну до сього політичну теорію, а саме: що те, що в періоді свого панування здобула польська шляхта, є загально-національним добром польського народу,

---

[1] Менше більше половину населення творили Українці, а половину Поляки і Жиди. Територія була в двох третіх українська, в одній третій польська.

[2] Висші соціяльні кляси в цілім краю були тільки польські (поміщики) і жидівські (промислово-торговельна буржуазія), які на-зверх приймали польську культуру.

[3] Політична перевага вищих соціяльних кляс.

[4] Після періоду боротьби між галицькими Поляками і австрійським правительством довершилась в 1861.—1873. між обома сторонами угода: за ціну підпирання династії і правительства проти инших народів і проти демократичних змагань в загально-державній політиці Поляки одержали політичну власть в Галичині.

т. зв. „національним станом посідання“, який оберігати і розширяти має обовязок кожда нова кляса, яка приходить до політичної власти.

Словом, від часу конституційної будови Австрії (1861.) до її розпаду (1918.) австрійський „коронний край“ Галичина оставався під політичним пануванием Поляків, творячи суроґат польської держави під Австрією. Се польське панування опиралося на отсих підставах:

На основі виборчого закона до австрійського парляменту Поляки творили більшість представництва Галичини в австрійськім парляменті. Се відношенне не могло бути змінене без їх зголи. [1])

При розбиттю австрійського парляменту на велику скількість національних і політичних ґруп Поляки, які в справі польського національного стану посідання в Галичині все зберігали одноцільний національний фронт, були таким сильним чинником, що проти їх волі парлямент і правительство були безсильні і все мусіли платити їм ціну, яку вону жадали, себ-то оберігати і розширяти їх національний стан посідання в Галичині.

В склад австрійського правительства все входили 1—2 міністри Поляки з портфелями, які оберігали польські інтереси в правительстві і перед короною.

Крім того від 1871. р. входив у склад австрійського кабінету міністер Поляк, який de iure був міністром без портфелю, та de facto польським міністром для Галичини з широкими компетенціями і правом „veto“ у всіх справах, які відносилися до Галичини.

Цісарським намісником для Галичини, який був шефом цілої державної адміністрації в краю, був призначуваний усе Поляк.

На основі виборчого закона до галицького сойму Поляки мали забезпечену подавляючу більшість у соймі, що віддавало в їх руки автономне законодавство і адміністрацію в краю.

Польське представництво в австрійськім парляменті і галицькім соймі творило орґанізацію, яка мала вплив на призначенне і відкликанне польських членів австрійського правительства і галицького намісника.

Окремі закони і розпорядки забезпечували пануюче становище польської мови в державних і краєвих установах Галичини.

Супроти українського народу в Галичині продовжали Поляки політику бувшої польської держави, на скільки се було можливо з огляду на українське національне відродженне, на політичні поняття і відносини 19. віку і на австрійську конституцію. Ся конституція, хоч проголосила правно-державний принцип рівноправности народів держави тільки теоретично, не переводячи його в практиці державного життя, одначе все таки давала кождому народові держави, особливо в области мови і культури, ряд управлень і змогу боротися за оберіганне її розширюванне їх.

В половині 19. віку політика галицьких Поляків супроти Українців стояла ще на становищі заперечування існування української нації як культурної одиниці; на тодішню польську думку шлях укра-

---

[1]) Постанова виборчого закона з 1907. р.

їнського племени до культури повинен вести через польонізацію; культурний тип людини з українського племени повинен бути „gente Ruthenus natione Polonus“ [1]).

Коли показалося, що се становище супроти національного розвитку українського народу не вдержиться, польська політика заняла становище ставлення як найбільших перешкод розвиткові української мови і культури, розуміючи дуже добре, що на певнім ступні сього розвитку український нарід розпічне боротьбу за політичну власть.

Коли-ж ся боротьба за політичну власть на добре розгоріласяя, польська політика від початку 20. віку рішила відібрати українському народові територіяльну підставу боротьби за політичну власть: одноцільну національну територію, змагаючи до того, щоб українська Галичина через польонізацію українського і жидівського елементу по містах і насаджуванне польського сільського елементу шляхом кольонізації поміщицьких маєтків польським селянством стала територією національно на стільки мішаною, щоб Українці не могли сягати по політичну власть на сій території.

Основним змаганнем української політики в Австрії було змагапне до поділу „коронного краю“ Галичини на національні складові части українську й польську й до утворення з української Галичини автономного українського „коронного краю“, в якім політичну власть виконував би український нарід.

В 1848. р, коли тодішня революція уможливила галицьким Українцям виступленне на арену політичного життя, українська політична орґанізація, Головна Руська Рада, поставила те домаганне в такій формі, щоби з української Галичини, української части Буковини й української території Угорщини, себ-то з усіх українських земель Австрії, утворити одноцільний автономний український коронний край.

Се домаганне, яке Головна Руська Рада, підпирана цілим українським населеннем, дуже енерґічно заступала перед короною, правительством і австрійським Установчим Державним Соймом, було тоді близьке до здійснення. Прихилялося до нього передовсім австрійське правительство, яке тим способом думало зменшити територіяльну підставу політичної сили Поляків у державі, обмежуючи її на польську етноґрафічну територію; так само мало воно прихильників в Установчім Державнім Соймі. Одначе в рішаючу хвилю не знайшло воно в нім більшости і т. зв. кромерижський проект австрійської конституції [2]) полишав українські й польські землі, набуті Австрією при розділах Польщі, як один „коронний край“.

Зломивши конституційні змагання і привернувши абсолютизм (1851.), австрійське правительство закинуло також плян поділу Галичини.

---

[1]) Було се становище, анальоґічне до становища російського правительства і більшости російського громадянства царської Росії супроти українського народу.

[2]) Ухвалений на засіданню 4. Марта 1849. в місті Кромерижі в Моравії, куди Установчий Державний Сойм переніс був свої засідання з Відня.

Примушене через 10 літ до конституційних реформ, воно — як уже вище зазначено — помирилося з Поляками і віддало їм політичну власть в Галичині.

Від сього часу домагане утворення автономного українського „коронного краю“ в Австрії відсунулося в сферу будучности, коли національна боротьба між народами держави примусить її до перебудови на основі автономії національних територій. Домагане такої передумови, яке в 1899. р. австрійська соціяльна демократія приняла в свою проґраму, мало в галицьких Українцях горячих прихильників. Одначе було воно поки-що домаганням будучности.

Ще в дальшу будучність відсуненим домаганнем, радше далеким ідеалом ніж реальним домаганнем було з'єдинение всіх українських земель в одну незалежну державу, якого одні сподівалися від загальноевропейського военного конфлікту, другі від соціяльної революції. Одначе сей ідеал що-раз сильнійше вростав в уми й серця галицьких Українців, даючи їм силу до важкої щоденної боротьби за національне і соціяльне визволенне.

Ся боротьба йшла за демократизацію виборчою права до австрійського парляменту й галицького сойму, за оберіганне й розширюванне управнень української мови, за здобуванне змоги розвитку української культури, за оґранізацію широких селянських мас до боротьби проти соціяльного поневолення, за оборону здобутих прав перед насильством польської адміністрації.

В сій боротьбі були періоди великого загострення і траґічних подій, коли українським населеннем, особливо селянством і студенством, заповнювалися вязниці, лилася кров і падали жертви українські. Так було цілі 1890-і роки при виборах до австрійського парляменту і галицького сойму, ціле перше десятиліттє 20. віку в боротьбі за український університет, в масових страйках українського селянства і в наймогутнійшім з усіх українських масових рухів того часу — русі за загальне і рівне виборче право до австрійського парляменту і галицького сойму. З українського боку ся боротьба зазначилася вистрілом українського студента Мирослава Січинського в цісарського намісника Галичини, польського ґрафа Андрія Потоцького (12. цвітня 1908.).

Національний бік сеї боротьби вливався з соціяльним: та сама кляса польського народу, польська шляхта, кляса польських поміщиків, виконувала політичну власть в краю і панувала соціяльно над українським селянством.

До кінця 19 віку инші кляси польського народу: міщанство, селянство і робітництво, майже не мали політичної сили і для скріплення своїх позицій кликали Українців до „спільної боротьби“ проти „спільного ворога“: польської шляхти, яка „однаково гнете оба народи: польський і український“. В ті часи для освідомлення й орґанізації польського селянства й робітництва вложили чимало праці визначні українські громадяни (Іван Франко, Михайло Павлик, Микола Ганкевич і ин.). Та коли в міру демократизації політичного життя Австрії польська демократія почала приходити до політичної сили, вона разом з польською шляхтою стала одним фронтом проти українських націо-

нальних і соціяльних визвольних змагань в обороні польського „національного стану посідання“.

Результатом сеї боротьби в публично-правній области було здобутте представництва в австрійськім парляменті й галицькім соймі (в скількости по-над одну четверту цілого галицького представництва, — що очевидно далеко не відповідало праву українського народу на основі демократичного принціпу), української народньої школи (з великими обмеженнями в користь польської мови і польського політичного духа), кількох українських середніх шкіл, кількох українських катедр на теольоґічнім, фільософічнім і правничім факультетах львівського університету, права зносин з державними установами українською мовою, права державних підмог для українських культурних і економічних інституцій і т. и.

Ще важнійше від тих здобутків було те, що в боротьбі за них і дякуючи їм творилося українське громадське життє, росла національна, політична і соціяльна свідомість, орґанізувалися українські народні маси, розвивалася українська культура, творилися в усіх областях громадського життя в українській національній формі загальні цінности.

В се творенне українського національного життя вносили великий ідейний і фактичний вклад Українці з Росії, які через репресії царської Росії над Україною мусіли переносити значну часть своєї діяльности в Галичину.

Зносини між галицькими і російськими Українцями істнували, почавши від половини 19. віку, і чим далі ставали що-раз інтензивнійші. Вистане згадати імена Костомарова, Куліша, Драгоманова, Конисського, Грушевського, які мали живі звязки з Галичиною. В 1880-их і 1890-их рр. багато українських письменників з Росії містили свої твори в галицьких виданнях, особливо в „Зорі“, „Народі“, „Життю і Слові“, „Літературно-Науковім Вістнику“. Від 1900. р. Львів стає еміґраційним центром Революційної Української Партії й инших українських політичних ґруп, аж доки революція 1905. р. не дала їм змоги перенести всю свою діяльність на Україну.

Так спільними силами синів цілої України творилися в Галичині всеукраїнські цінности.

Одначе обі части України, розділені кордоном, все таки за мало зжилися з собою, за мало злилися в одну цілість. Се відбилося траґедією непорозумінь між ними в хвилі, коли упадок Росії й Австро-Угорщини кликав до обєднання в один національно-державний орґанізм.

Австрійські і зокрема галицькі політичні відносини: велика сила консервативно-клерикальних елементів, національна боротьба між усіми народами держави, недостача революційного духа в демократичних і соціялістичних партіях, важка щоденна політична боротьба за дрібні реформи, використуванне виступів якоїсь ґрупи серед одного народу проти його національних змагань взагалі ґрупами другого народу [1]), все те наложило свою печать на політичну ідеольоґію і психольоґію галицьких Українців.

---

[1]) Прим. кождий рішучійший виступ галицьких Українців під прапором демократизму чи соціялізму денунціювали польські консервативно-клерикальні

Під партійно-політичним оглядом галицькі Українці ділилися на пять ґруп: чотири українські й одну москвофільську, яка стояла на становищі неіснування окремої української нації, була під суспільно-політичним оглядом реакційна і врештою відгравала все меншу й меншу ролю в життю українського народу Галичини.

Партії, які стояли на українськім національнім становищі були, числячи з права на ліво: християнсько-суспільна, національно-демократична, радикальна і соціяльно-демократична.

Перша з них, се дитина невдачної польсько-української угоди з 1890. р. Коли загал партії народовців, побачивши, що польська сторона не додержує угоди, перейшов до опозиції, — вірною угоді осталася невеличка ґрупа інтеліґенції, переважно урядовців, яка в дальшім розвитку приняла назву християнсько-суспільної партії. Консервативно-клерикальна під суспільно-політичним оглядом і угодова супроти польського панування, не мала вона майже ніякого політичного значіння.

Найсильнійша була партія національно-демократична, яка опановувала майже все громадське життє українського народу в Галичині. В її рядах знаходилася переважна часть духовенства і світської інтеліґенції, як також більша часть селянства. Історично беручи, був се центр українського національного табору в Галичині, т. зв народовців. Коли в процесі партійної діференціяції творилися праві й ліві ґрупи, центр приняв також форму партійної орґанізації. В 1899. р. партія народовців відновилась доплввом молодших радикальних елементів з інтеліґенції, приняла назву національно-демократичної (народньої) партії й ухвалила проґраму, яка своїм демократизмом майже не ріжнилася від т. зв. мінімальних проґрам соціяльно-демократичних партій. В марті 1919. національно-демократична партія приняла назву трудової народньої партії і змінила проґраму відповідно до потреб будови української держави, остаючи на тім самім ідейнім ґрунті демократизму.

Радикальну партію заложили в 1890. р. прихильники Драгоманова. Партійна проґрама признає своєю основою соціялізм. Одначе в практичній діяльности сей соціялізм був вивіскою без змісту. Радикальна партія внесла цінний фермент радикальних ідей в ціле громадське життє галицьких Українців. Одначе сильною політичною орґанізацією не вмогла стати.

Соціяльно-демократичну партію заложили в 1899. р. ті нечисленні українські соціяльні демократи, які до того часу працювали або в польській партії або були діячами української радикальної партії. Зріст української соціяльно-демократичної партії спинювала її залежність — ідеольоґічна й фактична — від польської соціяльної демо-

---

круги перед австрійською династією і правительством як „анархізм“, домагаючися репресій на цілий український рух. Польські демократи й соціялісти тоді, очевидно, мовчали. За те вони пильно підхоплювали кождий прояв українського консерватизму чи клерикалізму як доказ „реакційности“ цілого українського руху, який треба побороювати в імя поступу. Тоді знов мовчали польські консервативно-клерикальні круги.

кратії. Осуджуючи різкійші прояви української визвольної боротьби проти польського гнету як „націоналізм“ і „шовінізм“, вона дискредитувала себе в ширших кругах українського громадянства і позбавляла себе допливу інтелігентних сил. Українського пролетаріяту по містах не могла орґанізувати, бо він — національно неосвідомлений — був бажаним матеріялом для польської соціяльної демократії, яка пильно берегла його перед національним освідомлюванням. За право орґанізувати український міський пролетаріят в кінці таки розгорілася боротьба між українською й польською соціяльною демократією, доводячи навіть до хвилевого розпаду української соціяльної демократії на дві ґрупи: національну і польонофільську. В кінці український сільський пролетаріят (в точнім значінню слова) був за мало численний і занадто темний, щоб могти дати оперте для сильної політичної орґанізації.

Се представлення партійних відносин показує, що загал українського громадянства в Галичині оставався під впливом демократичних і навіть почасти соціялістичних проґрам.

Одначе діло не в самих проґрамах, а в тім, як вони формують політичну ідеольоґію і психольоґію громадянства. В сій області українське громадянство — під впливом висше зазначених австрійських і галицьких відносин — не стояло на висоті своїх проґрам. Недостача живих звязків з радикальними політичними і соціяльними рухами культурного світа, відсутність широкого розмаху, революційного пориву, обережність на всі сторони, розмінювання на щоденну дрібну монету, — ось що характеризувало, з малими виїмками, громадянське життє галицьких Українців. Вони жили неначе в тюрмі важкої чорної щоденної праці, куди тільки здалека доходив відблиск сонця нових ідей. Їх життє було занадто відмінне від того, де родилися ті ідеї, щоб вони могли мати безпосередній вплив на нього. Тому нові ідеї не перетворювались тут в нові життєві цінности, в нові політичні сили, тільки звичайно кінчалося компромісом між старим і новим. Молодіж, перейшовши роки молодечого радикалізму, ставала переважно в ряди національно-демократичної партії, яка одинока давала готовий орґанізаційний апарат громадянської праці. Старе відновлялося, але нове не творилося. І коли прийшла хвиля, яка кликала творити на руїнах старого нове, старі сили при найліпшій волі не могли як слід відповісти новим задачам, а нових сил, здібних до сього, не було.

В сім лежала також одна з причин траґедії непорозумінь між Великою Україною й Галичиною в українській революції.

Життє української Буковини розвивалося в подібних відносинах, як життє української Галичини. Галицькі Українці боролися проти польського гнету, буковинські мали проти себе австрійсько-німецьку бюрократію, яка тут збереглася ще з часів абсолютизму, і Румунів. Культурне життє буковинських Українців розвивалося під впливом Галичини.

Українці на Угорщині, придавлені страшним гнетом Мадярів, відрізані від яких-небудь звязків з иншими українськими землями, ледви животіли життєм темної етноґрафичної маси. Їх громадянське життє не вийшло по-за національно-церковну стадію з закраскою симпатій до Росії

Розділ II.

Галицькі Українці в світовій війні.

На протязі 19. віку, в процесі розвитку українскої національної свідомости, витворився ідеал Самостійної України. Здійснення його — як уже зазначено — одні сподівалися від загально-европейського военного конфлікту, другі від соціяльної революції.

З вибухом світової війни всі українські партії Галичини й Буковини стали на становищи, що надійшов час використати світовий военний конфлікт для здійснення ідеалу Самостійної України. В сій цїли стали вони по боці Австро-Угорщини й Німеччини, виходячи з того, що визволенне й усамостійнення України можливе тільки після розбиття Росії, отже побіда центральних держав над Росією лежить в інтересі українського народу. Тому український нарід повинен стати по боці Австро-Угорщини й Німеччини, які за се повинні — на випадок побіди над Росією — помогти йому утворити самостійну українську державу.

Ся австрофільсько-ґерманофільська оріентація має свою історію.

В 1848. р., підчас дебат в австрійськім Установчім Державнім Соймі над проектом австрійскої конституції, ніхто инший, тільки тодішні провідники чеського народу, Паляцький і Ріґер, заступаючись за український нарід перед польськими змаганнями, мотивували потребу свобідного розвитку Українців в Австрії власне зі становища тої оріентації. Паляцький висловив надію, що український нарід „розвиватиме свої значні здібности й робитиме швидкі поступи, братиме участь в західно-европейській культурі і творитиме в руках австрійського правительства таран проти австрійських ворогів, що має безконечно далекосягле значінне, коли взяти під увагу їх вплив на їх соплемінників у Росії“ [1]). По словам Ріґера українська література, „навіяна свободою, розтопить лід російского абсолютизму, стане Архімедовою шрубою, що оберне царизм в руїну, відриваючи від нього міліони кріпаків Українців у Росії. Се найважнійше в цілій справі, — упадок того ворожого европейській свободі деспота зовсім близький, коли се племя вступить в ряди инших славяньских племен“ [2]).

Таку ролю в міжнародній політиці призначували Чехи галицьким Українцям тоді, коли провідники Головної Руської Ради так далеко думкою зовсім не забігали.

Після видання указів 1863. р. і 1876. р. про заборону української мови й літератури в Росії думка про визволення України з російської неволі при помочи Австрії й Німеччини почала звертати на себе увагу українських діячів на Великій Україні [3]). При кінці 1880-их

[1]) Protokolle des Verfassungsauschusses im österreichischen Reichstage 1848.—1849. Herausgegeben und eingeleitet von Anton Springer. Leipzig 1885. Стор. 26 - 27.

[2]) Там-же, стор. 30—32.

[3]) Див. допис з-над Дніпра п. н. „Австрія і доля України“ в львівській „Меті“ за січень 1864. р.

і з початком 1890-их рр., коли заносилося на конфлікт між Австрією й Німеччиною з одного і Росією з другого боку, підкріпила сю думку головно стаття німецького фільософа Гартмана, за яким мав стояти Бісмарк, про потребу розбиття Росії й утворення української держави [1]). Одначе ширших кругів на Україні ся думка не захопила.

Драгоманів, критикуючи в 1890-их рр. ті українські круги по обох боках кордону, які надіялися на сепаратизм і поміч Австрії, вказував на слабість ідеї сепаратизму на Великій Україні і на трудність здійснення її та остерігав перед прибільшеними надіями на побіду Австрії над Росією [2]). В 1891. р. він писав:

„Сподіватися, щоб навіть велика коаліція европейська, — в котрій в усякім разі не буде Франції, а може й Анґлії, — могла відірвати від Росії всі українські землі по Дін і Кубань, може тільки божевільна або дитинська фантазія. Увесь ‚поділ Росії', який можна припустити, може обійтися на тому, що від Росії відірвуть Царство Польське, Бесарабію та яку блидочку землі на Волині й Поділю. Так тоді власне національність Українців заплатить кошти сього поділу, бо в Бесарабії полністрових Українців віддадуть на румунізацію, а коли Царство Польське злучать з Галичиною і назвуть цілий край Королівством Польським, то Поляки стануть там у такій більшости проти Українців, що Українцям ще важче буде встоювати за себе ніж тепер. Блидочка Волини й Поділя не змінить пропорції“ [3]).

Після того, як російську революцію 1905.—7. рр. перемогла реакція, і рівночасно зростаюче напруженнє між обома европейськими коаліціями [4]) грозило кождої хвилі военним вибухом, думка визволення й усамостійнення України через побіду центральних держав над Росією почала знов займати уми українського громадянства в Австрії. Прихилялися до сеї думки також одиниці й гуртки між українським громадянством в Росії.

При кінці 1912. р., коли грозив военний конфлікт, всі українські партії Галичини й Буковини в заяві з 7. грудня 1912. р. зазначили, що в конфлікті між Австро-Угорщиною й Росією інтереси українського народу згідні з інтересами Австро-Угорщини.

На з'їзді українського студенства в літі 1913. р., в якім взяли участь делеґати з обох боків кордону, принято резолюцію про потребу використання военного конфлікту для визволення й усамостійнення України.

Світова війна виставила істнуваннє Австро-Угорщини на пробу, якої вона ідеольоґічно вже на самім початку не видержала. Тільки два народи, які угодою 1867. р. витворили дуалістичну форму монархії і поділили в ній пануваннє між себе, — Німці в Австрії, Мадяри

---

[1]) Журнал „Gegenwart“ XII, 1887. і I, 1888.

[2]) „Неполітична політика“, „Чудацькі думки про українську національну справу“, „Листи на Наддніпрянську Україну“.

[3]) „Неполітична політика“. ряд статей в „Народі“ з 1890. і 1891. рр.

[4]) З одного боку потрійний союз: Німеччина, Австро-Угорщина й Італія, з другого — потрійне порозуміннє: Росія, Франція й Анґлія.

в Угорщині, — тільки вони бажали дійсно побіди монархії, бачучи в сім свій національний інтерес: скріпленнє монархії на зверх і скріпленнє свого панування кождий в своїй половині монархії. Всі инші народи або бачили свій національний інтерес в ослабленню чи навіть розбиттю Австро-Угорщини, або, хоч бажали її побіди, то не в її, тільки в своїм інтересі.

До першої катеґорії належали Чехи, Південні Славяни, Італійці й Румуни.

Чехи розуміли, що здійсненнє ческого державного права чи в межах Габсбурґської монархії [1]) чи через утвореннє самостійної ческої держави можливе тільки — в першій формі при ослабленню, в другій при розбиттю Австро-Угорщини, бо в побідній Австро-Угорщині Німці й Мадяри на здійсненнє ческого державного права не згодяться.

Південні Славяни змагали що найменше до з'єдинення всіх південно-славянських земель Австро-Угорщини в південно-славянське королівство під Габсбурґами [2]), вважаючи своїм національним ідеалом з'єдиненнє південно-славянських земель Австро-Угорщини з Сербією в одну південно-славянську державу. Перше було можливе тільки при ослабленню, друге при розбиттю Австро-Угорщини.

Італійці з тугою дожидали хвилі, коли можна буде завершити визволеннє італійського народу з неволі Габсбурґів і будову з'єдиненої Італії.

В кінці Румуни так само змагали до з'єдинення румунських земель Австро-Угорщини з румунською державою в Велику Румунію.

Всі сі народи, примушені як громадяни Австро-Угорщини складати заяви вірности і стверджувати їх кровю своїх синів на полях бою, рівночасно бажали розгрому Австро-Угорщини і навязували зносини з антантою, щоб на випадок її побіди забезпечити собі здійсненнє своїх національних змагань. Весь час війни вели вони відповідно до того подвійну політику: формально льояльну, в дійсности ворожу до Австро-Угорщини.

В особливо корисні́м положенню були Поляки, яким обі воюючі сторони обіцювали національне визволеннє.

Галицькі Поляки від часу помирення з Австрією були тим елементом, на який Австро-Угорщина особливо числила на випадок війни з Росією. З вибухом світової війни з сього як щось самозрозуміле вийшло т. зв. австро-польське становище, себ-то, що Поляки стають при Австро-Угорщині й Німеччині, при яких помочи Польща має визволитися з російської неволі і відзискати державну самостійність. Питаннє, в якій формі ті части Польщі, які належали до Австро-Угорщини й Німеччини, мають взяти участь у самостійнім державнім іступованню Польщі, відсувалося на пізнійше.

[1]) З'єдиненнє країв ческої корони, Чехії, Моравії і Шлеска, в ческе королівство, злучене з иншими частями Габсбурґської монархії реальною унією через особу монарха, який коронувався би як ческий король.

[2]) Злучене з иншими частями Габсбурґської монархії так само монархічною реальною унією.

Всі польські партії Галиччини з'єдинилися в Начальний Національний Комітет, який проголосив війну Австро-Угорщини й Німеччини проти Росії війною за відбудування Польщі і покликав до життя польські леґіони, які під проводом Пілсудського, теперішнього президента Польщі, мали помагати центральним державам визволити Польщу з-під Росії.

Одначе рівночасно також Росія відозвою начального вожда російської армії вел. кн. Миколи Миколаєвича до польського народу проголосила як свою воєнну ціль визволенне польських земель з-під Австрії й Німеччини й утворенне з'єдиненої Польщі як окремої державної одиниці в близше неозначеній злуці з Росією. За сею заявою стояла ціла антанта і в Парижі заснувався Польський Національний Комітет для її здійснення.

Таким чином міжнароднє положенне дало Полякам змогу поставити свою будучність на воєнні карти обох воюючих сторін. Оба польські табори, австрофільсько-ґерманофільський і руссофільсько-антантофільський, з яких кождий мав своїх прихильників і свої орґанізації (явні або тайні, залежно від лінії фронту) в усіх частях Польщі, хочназверх себе поборювали, в дійсности працювали для одної цілп, стараючися — один в центральних держав, другий в антанти — як найліпше забезпечити як найкориснійше здійсненне відбудування Польщі.

На скільки австрофільсько-ґерманофільський табор Поляків і бажав побіди Австро-Угорщини, то ся побіда мала бути рівночасно її ослабленнем, бо вона повинна була відступити Галичину для будови польської держави.

В найгіршім положенню були галицькі Українці.

Їх бажання не могли бути по боці антанти, бо побіда антанти означала побіду Росії і прилученне до неї українських земель Австро-Угорщини, що несло також сим українським землям таке поневоленне, в якім знаходилася Велика Україна. На зміну відношення побідної Росії до України не було ніяких надій. Так само не було надії на те, щоб західні держави хотіли й могли вплинути на Росію в сім напрямі.

Зрештою Росія з самого початку війни виявила в цілій повноті своє вороже відношенне до українського народу. Ту дрібку свободи українського слова й українських товариств на Великій Україні, яка збереглася після революції 1905.—7. р., з вибухом війни знесено. В занятій Галичині заведено такий самий режім. А міністр закордонних справ Сазонов, вичисляючи в Державній Думі в лютім 1915. р. причини, які заставили Росію до війни з центральними державами, як одну з причин назвав також те, що в Галичині „за німецькі гроші“ повстав ворожий Росії український рух.

Словом, відношенне Росії до української справи не могло не диктувати австрійським Українцям бажання ослаблення й розбиття Росії, бо тільки ослаблена Росія пішла би на уступки супроти України і тільки на руїнах розбитої Росії можна було збудувати самостійну українську державу.

Одначе побіда Австро-Угорщини й Німеччини над Росією ще зовсім не означала здійснення українських змагань. Не тільки до ук-

раїнської Галичини, але й до цілого Правобережя, на скільки Австро-Угорщина й Німеччина відірвали би його від Росії, підносили претенсії Поляки в імя відбудування історичної Польщі. А що політика Австрії супроти українського народу до того часу йшла по лінії польських бажань, то треба було побоюватися, що таке саме становище займе Австрія також на випадок побіди над Росією.

Тому рішитися стати на боці Австро-Угорщини й Німеччини не було легко.

Одначе рішити було треба, бо остатися пасивним значило би тільки нести воєнні обовязки громадян Австро-Угорщини без користи для української справи.

При тім входила в гру ще одна обставина, а саме, що галицькі Поляки, виступаючи активно по боці Австро-Угорщини й Німеччини, використали би пасивність Українців як доказ ворожого відношення до Австро-Угорщини. Що се значило, се пізнали Українці зараз на початку війни, коли, не вважаючи на заняте ними становище, українське населення, дякуючи акції Поляків, почато масово арештувати, розстрілювати, вішати, мучити по таборах для ітернованих як прихильників Росії і ворогів Австро-Угорщини. На скільки страшнійші були б сі переслідування, коли б Українці не були заняли австрофільського становища, яке все таки давало їм змогу оборонятися перед ними.

З усіх сих причин українські партії Галичини й Буковини рішилися активно стати по боці Австро-Угорщини й Німеччини, щоб їх війну проти Росії використати для української справи.

Се проголосила Головна Українська Рада, зложена з представників усіх українських партій Галичини, маніфестом з 3. серпня 1914., який кликав український нарід стати по боці Австро-Угорщини й Німеччини до боротьби проти Росії за визволення України.

Головна Українська Рада утворила орґанізацію Українських Січових Стрільців, яка мала стати завязком української армії, закликаючи вступати до сеї орґанізації тих здатних до зброї Українців, які не були обовязані до військової служби в австро-угорській армії, бо сі мусіли ставати в ряди армії.

Поруч галицьких Українців став гурток українських політичних еміґрантів з Великої України, які підчас своєї діяльности на Великій Україні були членами українських соціялістичних ґруп. Тепер вони утворили орґанізацію Союз визволення України, яка також стала по боці Австро-Угорщини й Німеччини, виходячи з того, що тільки воєнний розгром Росії уможливить визволення і самостійність України.

Одначе Союз визволення України не знайшов одобрення серед українського громадянства в Росії і через те не міг здобути поважного політичного становища при центральних державах. Його діяльність полягала передовсім у веденню пропаґанди української справи в центральних державах, в опіці над полоненими Українцями жовнірами російської армії, в орґанізаційній і просвітній праці серед них і т. д. Такого політичного значіння в центральних державах, яке

мали анальоґічні комітети чеський і польський в державах антанти, він не осягнув. Не маючи звязків з українським громадянством, він не відіграв також ролі в заключенню мира між центральними державами і Україною.

Тимчасом уже перші тижні війни принесли для сеї конечністю подиктованої орієнтації австрійських Українців важкий удар.

Головна Українська Рада і Союз визволення України закликали український нарід до боротьби проти Росії, українська молодіж ставала в ряди Українських Січових Стрільців, українська інтеліґенція мусіла тікати з Галичини перед російською армією, боячись пімсти Росії, — а рівночасно Поляки, як виконавці австрійської державної власти в Галичині, почали арештувати українське населенне як ворогів Австрії, які спочувають і помагають Росії.

Почалися сі арештування з початку не сміло, звертаючися ніби-то тільки проти москвофільської ґрупи серед українського народу [1]), але швидко, вже при кінці серпня 1914., стали вони масові й обхопили все українське населенне без ріжниці партій.

Відступ австро-угорської армії на захід попереджали масові транспорти арештованих — селян, народніх учителів, священиків і міської інтеліґенції, старців, жінок і дітей — яких серед голоду і знущань вивозили в табори для інтернованих в західні краї держави. Багато з тих, то тікали перед російською армією, попало в сі транспорти по дорозі. Польська адміністрація на тій територіі Галичини, яка ще була в австрійських руках, утроювала просто лови на сих українських збігців, щоб їх арештувати.

Скільки перед тим згинуло на місцях від розстрілів і на шибеницях, — хто міг знати! Військові власти, відступаючи перед російською армією, щоб чимсь виправдати свою невдачу, радо підхопили клич про „зраду“ українського населення і вішали кождого, хто мав нещасте попасти їм на очи. Особливо, що скрізь у військових частях були польські офіцири, які з якоюсь садистичною розкішю виливали всю свою, віками накоплену, читанием творів Сенкевича про бої Поляків з козаками розбуджену ненависть до українського народу. Тільки один польський військовий суддя, Заґурскі, який перед війною був адвокатом у Львові, сам видав над 100 присудів смерти на Українців і сам був присутний при їх виконанню.

Так галицькі Поляки, маючи великий вплив в Австрії, використовували війну, щоб одним замахом позбутися противника, який ставав що-раз небезпечнійший для польського панування в українській Галичині, а тепер, з вибухом війни, піднявся до боротьби за державну незалежність України.

Представити Українців як зрадників держави, винищити шибеницями, розстрілами і катуванием по таборах для інтернованих як найбільше число української інтеліґенції, щоб на випадок побіди Австрії могти без перешкоди з українського боку посунути границі польської

---

[1]) Польських діячів, відомих з російської орієнтації, очевидно не арештовано.

держави як найдалі на схід, — отсе був плян галицьких Поляків, для якого здійснення вони вжили всего свого впливу й сили, яку мали в Австрії.

Переїхавши з Галичини, занятої російською армією, до Відня, Головна Українська Рада і Союз визволення України застали такий образ: В урядових сферах всесильний вплив Поляків, які одні з усіх Славян вважалися певною підпорою держави. Відношенне до Українців неприхильне або в найліпшім разі холодне. Українським діячам говорили: „Ми віримо, що ви хотіли би при нашій помочи збудувати самостійну Україну, але ваш загал спочуває й помогає Росії". Українські збігці розкинені по західних краях Австрії опинились без засобів до життя. А в Талєргофі, в сьому пеклі, в яке вкинено українських інтернованих, пропадали в страшнім режімі українські діячі з усіх повітів української Галичини.

Скільки заходів було треба, заки — як не розбито, то бодай захитано польську леґенду про „українську зраду", звільнено хоч частину українських діячів з інтернування, а для маси інтернованих здобуто ліпший режім і правну опіку і в кінці проти страшного опору Поляків виборено право утворити для орудування підмогою, яку держава призначала для збігців, українські комітети і таким чином визволити українських збігців з-під польської „опіки", в яку хотіли їх узяти Поляки.

Рівночасно йшла орґанізаційна й політична праця. Вислідом її було утворенне Загальної Української Ради, в якої склад увійшли делеґати всіх українських партій Галичини й Буковини і делеґати Союза Визволення України.

В проґрамовій заяві з 12. мая 1915. Загальна Українська Рада поділила свої домагання на дві части: 1. для українських земель, які Австро-Угорщина й Німеччина визволять оружною силою з під Росії, домагалася вона державної самостійности; 2. для українських земель Австрії — з'єдинення в окремий автономний український край.

Таке поставленне української справи диктували важкі, несприяючі обставини, серед яких приходилося працювати Загальній Українській Раді. Австрійські урядові круги стояли на тім, що коли б центральним державам пощастило відвоювати від Росії українські землі, то вони не на те приносять воєнні жертви, щоби, утворивши з тих земель українську державу, відступити їй українську Галичину. Числячися з сим становищем Австрії, Загальна Українська Рада зреклася з'єдинення Галичини й Буковини з Великою Україною, домагаючися тільки з'єдинення й автономії сих українських земель під Австрією.

Так само, числячися з становищем угорського правительства, Загальна Українська Рада зреклася включити в проґраму своїх домагань українські землі Угорщини, бо угорське правительство вважало своїм ворогом кождого, хто в звязку з воєнними цілями втягав у дискусію справу цілости угорської держави, в чим мусіла числитися навіть Австрія й Німеччина, а не то Українці.

В яких важких відносинах прийшлося працювати Загальній Українській Раді, найліпший доказ, що її проґрамова заява появилася тільки на правах рукопису [1]), бо в пресі цензура її не пустила. Для характеристики сих відносин треба зазначити, що з вибухом війни всі конституційні свободи включно з парляментом завішено і Австрія стала абсолютистичною державою. А в сій абсолютистичній державі побіч Німців найбільшу політичну силу і вплив мали Поляки. З сього можна собі уявити, як сей абсолютизм, направлюваний проти Українців польськими руками, давив Українців.

Серед таких обставин прийшлося Загальній Українській Раді заступати австрофільсько-ґерманофільську орієнтацію. А одначе иншого виходу вона не бачила. Бо антанту супроти України представляла Росія, а Росія нищила — як на Великій Україні так і в Галичині й Буковині — все українське життє. Загальна Українська Рада мусіла держатися Австро-Угорщини й Німеччини, щоби бодай по сей бік фронту оберігати українське життє, яке тут хотіла знищити Польща руками Австро-Угорщини й Німеччини.

Одначе при всім своїм примусовім положенню українське громадянство Австрії повинно було старатися навязати зносини також з державами антанти. Коли б в Австрії завважили, що держави антанти цікавляться українською справою, відношенне Австрії до українського населення і української справи мусіло би змінитися на ліпше. Крім того такі зносини Українців з антантою були би мали велике значінне для будучности.

Проґрама Загальної Української Ради була в даних обставинах тільки „музикою будучности“, на яку дійсність не подавала особливих надій. В міру того, як Австро-Угорщина й Німеччина здобували від Росії українські землі, що-раз голоснійше лунали польські претенсії до сих земель. Давній польський режім вернув не тільки в Галичину, але перенісся й на Волинь, Холмщину, Підляше, словом, на всі українські землі по сей бік лінії фронту. Австро-Угорщина й Німеччина скрізь годили Полякам, щоб відвернути їх від антанти, а Українцям кидали тільки останки, бо ж їм усе одно нікуди дітися, ніхто за них не дбає, і як би мало їм не давати, вони мусять бути вдоволені, бо по той бік фронту Росія несе їм повну національну смерть.

В кінці прийшов удар. Письмами обох цісарів, Австро-Угорщини й Німеччини, проголошено 4. падолиста 1916. утворенне польської держави і розширенне автономії Галичини.

В письмах про утворенне польської держави, оголошених німецькими властями у варшавськім і австро-угорськими у люблинськім ґенерал-ґубернаторстві [2]), говорилося:

[1]) „Programmatische Erklärung des Allgemeinen Ukrainischen Nationalrates“ з 12. мая 1915.

[2]) Австро-Угорщина й Німеччина, занявши територію Польського Королівства, поділили її на два ґенерал-ґубернаторства: варшавське під німецькою і люблинське під австро-угорською окупацією. Власть останнього розтягалася й на сумежні українські землі.

„Його Цісарська Величність Цісар Австрії і Апостольський Король Угорщини і Його Цісарська Величність Німецький Цісар, перейняті сильною вірою в кінцеву побіду їх оружя й оживлені бажанием, щоби польським областям, які їх хоробрі війська серед тяжких жертв вирвали з-під російського панування, утворити щасливу будучність, умовилися, щоби з тих областей утворити самостійну державу з дідичною монархією і конституційною формою правлїння. Докладнійше означенне границь Польського Королївства застерігається. В прилученню до обох союзних держав нове королївство знайде запоруки, яких потребує для свобідного розвитку своїх сил."

В письмі австрійського цісаря про розширенне автономії Галичини, зверненім до президента міністрів д-ра Кербера, — після згадки про утворенне польської держави і після слів подяки для „краю Галичини" за „багато доказів віддання і вірности" і за „багато великих і тяжких жертв" підчас війни, — було сказано:

„Є отже Моєю волею в хвилї, коли повстає нова держава, рівнобіжно з сим розвитком подій також краєви Галичинї надати право самостійного уладжування своїх краєвих справ аж до повної міри того, що годиться з його приналежністю до цілости держави і з її корисністю, і дати сим населенню Галичини запоруку національного й економічного розвитку."

Сі цісарські письма означували лінію політики Австро-Угорщини й Німеччини на сході, зовсім протилежну українським інтересам.

Перед українськими землями, відірваними від Росії, ставала перспектива прилучення до польської держави, на що всі свої зусилля звертали Поляки.

Розширенне автономії „краю Галичини" означало перекресленне пляну утворення окремого автономного українського краю в Австрії і оставленне української Галичини під скріпленим польським пануванием, бо розширенне автономії Галичини означало скріпленне польського панування в Галичині.

Загальна Українська Рада була актами 4. падолиста зовсім заскочена.

Австрійський президент міністрів ґраф Штірк, убитий д-ром Фрідріхом Адлером 21. жовтня 1916., — весь час годував її обіцянками про утворенне українського автономного краю в Австрії. На засіданню 6. падолиста 1916. голова Загальної Української Ради д-р Кость Левицький подав до відомости, що ґр. Штірк в половині вересня 1915. заявив устно д-ру Костеви Левицькому, д-ру Евгенови Олесницькому і Миколі Васильковичи, що на нараді австрійського президента міністрів ґр. Штірка, угорського президента міністрів ґр. Тіси, австро-угорського міністра закордонних справ бар. Буріяна і представника німецького правительства рішено перевести поділ Галичини. По сій лінії йшли також усі пізнійші запевнення ґр. Штірка.

Новий австрійський президент міністрів д-р Кербер, який обняв уряд 31. жовтня 1916., отже очевидно застав уже справу цісарських письм з 4. падолиста 1916. зовсім готовою, поставив Загальну Українську Раду перед доконаний факт.

Запротестувавши проти актів з 4. падолиста 1916., Загальна Українська Рада розвязалася, бо більшість ґруп, які її складали, відкликали з неї своїх делеґатів.

Політичний провід що-до Галичини перейшов на Українську Парляментарну Репрезентацію, яка під вражінєм актів з 4. падолиста 1916. утворилася через з'єдиненнє дотеперішніх клюбів національно-демократичного і радикального.

Щоб зазначити, що політика Української Парляментарної Репрезентації повинна бути инша, ніж політика Загальної Української Ради, при виборі до президії поминено провідників Загальної Української Ради, — в першій мірі д-ра Костя Левицького, який як голова Народнього Комітету, себ-то управи Національно-Демократичної Партії, голова Національно-Демократичного Клюбу і голова Загальної Української Ради з'єдиняв у своїх руках весь політитичний провід.

Тому передовсім на нього зложено відповідальність за акти 4. падолиста 1916. перед українським народом: він — мовляв — повинен був про них знати і заздалегідь покликати громадянство до відповідної акції, а не вколисувати запевненнями, що все буде добре.

Другим, на кого зложено відповідальність, був провідник українських послів з Буковини Микола Василько, який як заступник голови Загальної Української Ради вів акцію спільно з д-ром Костем Левицьким.

Провід української політики обняв тепер д-р Евген Петрушевич з ґрупою національно-демократичних послів, які доси творили опозицію супроти політики д-ра Костя Левицького і Миколи Василька, домагаючися опозиційної політики супроти Австрії за її підпираннє Поляків проти Українців. Після короткого періоду, в якім головою Української Парляментарної Репрезентації був найстарший український парляментарист Юліян Романчук, віцепрезидент австрійського парляменту, а Петрушевич заступником голови, факт віддання політичного проводу в його руки знайшов повний вислів у тім, що він — після зречення Романчука — став головою Української Парляментарної Репрезентації.

Від тепер зарисувалося противенство між Українською Парляментарною Репрезентацією і Народнім Комітетом, де головою остав д-р Кость Левицький. Се противенство усунено аж через реорґанізацію національно-демократичної в народню трудову партію на з'їзді в марті 1919.

Українські посли з Буковини остали по-за Українською Парляментарною Репрезентацією як окремий клюб. Галицькі посли вважали їх, головно через особу їх провідника Василька, нездібними до тої політики, яку мала почати Українська Парляментарна Репрезентація.

Убійство ґр. Штірка і смерть цісаря Франца Йосифа (21. падолиста 1916.) принесли ту зміну в австрійській внутрішній політиці, що новий цісар Кароль скликав парлямент. Так українські посли віднискали парляментарну трибуну для оборони прав народу.

Революція в Росії і приступленнє Злучених Держав Америки до війни по боці антанти змінили міжнародне положеннє.

Твореннє української державности, висуваючи українську справу на одно з перших місць міжнародньої політики на сході Европи, давало

українській політиці в Австрії нове оперте в змаганню до державного усамостійнення і з'єдинення українського народу.

Тепер політика Українців Галичини і Буковини не мусіла за всяку ціну — як до революції в Росії — держатися Австро-Угорщини й Німеччини, тільки діставала свободу руху на міжнародній арені.

З другого боку приступленнє Злучених Держав до війни по боці антанти означало, що антанта рішилася за всяку ціну побити Австро-Угорщину й Німеччину. Коли-ж показалося, що Берейстейський мир не став початком загального мира ані не дав центральним державам змоги виборота почесний мир, тоді стало ясно, що Німеччина буде обезсилена, а Австро-Угорщина перестане істнувати. Се було зовсім ясне по крайній мірі від весни 1918. р.

Для української політики в Австро-Угорщині се була крайня пора навязати зносини з тим силами, — і внутрі Австро-Угорщини і на міжнародній арені, — які будуть рішати про розділ австро-угорської спадщини, щоб оборонити своє право на незалежність і з'єдинене з цілим українським народом перед польськими претенсіями.

Вже тоді чим далі тим яснійше ставало, що сповнене задач, які ставило те змінене положенне, було Українській Парляментарній Репрезентації не під силу. Тепер, з історичної перспективи, се зовсім очевидне.

Нове положенне вимагало нових людий, з новим способом думання, визволених з дотеперішніх політичних шабльонів, з розмахом і запалом, які відповідали би вазі історичного перелому, здібних запалити і повести цілий нарід. Таких людий не було ні в Українській Парляментарній Репрезентації ні в громадянстві — з причин, які зазначено висше.

В Українській Парляментарній Репрезентації змінилися особи, але не змінилися методи. Як перед тим вірено словам ґр. Штірка, так тепер вірено запевненням кождого президента міністрів, особливо, що вони були потверджувані ласкавими принятями у цісаря Кароля. Як перед тим, так і тепер провідним мотивом політичної тактики була думка, що Австрія, хоч занадто слаба, щоб виграти війну, одначе все ще занадто сильна, щоби при помочи Поляків знищити Українців, і тому треба уникати конфлікту з нею. Сей мотив опановував Українську Парляментарну Репрезентацію аж до останньої хвилі істнування Австрії.

З сеї причини не використано як слід парляментарної трибуни для поставлення перед суд світа тих страшних знущань, які впали на український нарід з початком світової війни за „спочуттє і поміч Росії", щоб не стягнути на себе закиду оборони „зрадників держави".

Далі не використано в цілій повноті цілого періоду творення української державности на Великій Україні від утворення Центральної Ради аж до заключення Берестейського мира. Не навязано звязків з Центральною Радою. Не поставлено натиску на з'єдиненнє Галичини й Буковини з Великою Україною

Становище Української Парляментарної Репрезентації в тім часі означене в промові д-ра Евгена

Левицького, виголошений на засіданню австрійського парляменту 19. грудня 1917. в дебаті над справою допущення народів Австрії до мирових переговорів. Д-р. Евген Левицький, виступаючи як заступник голови Української Парляментарної Репрезентації, означив се становище ось-як:

„Східна Галичина з історичного погляду творить колишнє самостійне староукраїнське князівство галицько-володимирське, яке довший час було складовою частю великої староукраїнської київської держави. Теперішня Східна Галичина — правильно кажучи, властива Галичина — творить таким чином в цілости неподільну і непозбутну спадщину української нації і тому може або в цілости остати при Австрії або так само в цілости бути влучена в Українську Народню Республику, що відповідало би найвисшому ідеалови української нації."

„Що до Східної Галичини на випадок, коли-б дійсно мало прийти до мира з Росією без ніяких анексій і пересунень границь на галицькій границі, Українська Парляментарна Репрезентація домагається, щоби реституувати староукраїнське королівство галицько-володимирське і разом з українською північною Буковиною і евентуально також иншими українськими областями монархії влучити як окремий державний орґанізм в загально-державний звязок . . .

„Тим більше мусить Українська Парляментарна Репрезентація заложити святочне застереженнє і як найсильнійший протест проти того, щоб хоч-би кусень сеї української землі як українських земель взагалі мав бути відданий будучій польській державі . . ."

„Коли-б, не вважаючи на найсвяточнійші протести українського народу, при абсолютистичнім веденню закордонної політики монархії, все таки розважувано евентуальне пожертвуваннє українських земель для Польщі, тоді український нарід Галичини допмагається, щоби Східну Галичину вважати з міжнароднього погляду спірною областю й українському народови шляхом запорученого свобідного голосування населення Східної Галичини, в дусі права самовизначення, дати змогу самому рішити, до якої з держав край має належати".

В сій заяві з'єдиненнє з Великою Україною поставлено в формі такого далекого ідеалу, що реально найдальшим домаганнєм було властиво утвореннє українсьної автономної провінції в Австрії [1]).

З другого боку також Українська Центральна Рада ставила справу прилучення українських земель Австро-Угорщини до Української Народньої Республики в дальшу чергу, коли прийде до мира на основі самовизначе́ння народів. Причиною сього були ті величезні трудности державного будівництва, перед якими стояла Українська Центральна Рада на своїй власній території, а також відсутність рішучого становища австрійської України. Коли-ж прийшло

---

[1]) Що творенне української державности на руїнах Росії викликало потребу иншої політичної концепції, на докоз сього наведемо отсі факти:

31. мая 1917. відбулась в Відні тайна нарада гуртка молодих Українців офіцирів австрійської армії з метою заложити орґанізацію, яка змагала би до відірвання Галичини від Австрії і з'єдинення з Великою Україною. Пляновано повести відповідну пропаґанду серед українських військових частий. Одначе ся орґанізація не вийшла по-за початкову стадію. Боячись відкриття, розвязалася.

Загальні збори студентського товариства „Січ" у Відні 3. грудня 1917. ухвалили заяву, що одинокою владою для всіх Українців є Українська Центральна Рада. Сю заяву, поміщену в львівській українській пресі, польські урядовці австрійської цензури сконфіскували. Рівночасно проти учасників зборів розпочато в Відні вступне слідство про державну зраду. На домаганнє Української Парляментарної Репрезентації слідство припинено.

Таких проявів української думки було більше, тільки вони були укриті.

до мирових переговорів в Берестю. Австро-Угорщина стала так рішуче на становище недоторканости своєї території, що Українській Центральній Раді, яка сама була в скрутнім положенню, прийшлося з сим становищем помиритися.

Все, що могла делеґація Української Центральної Ради в Берестю осягнути для Галичини, се був тайний додатковий договір, яким Австро-Угорщина обовязалася перевести поділ Галичини й утворити українську автономну провінцію.

Перемінившися з союзника в окупанта, Австро-Угорщина вже в гетьманськім періоді сей додатковий договір уневажнила.

Становище, означене в заяві д-ра Евгена Левицького з 19. грудня 1918., займала Українська Парляментарна Репрезентація аж до останніх хвиль іступування Австрії.

До гетьманського перевороту на Великій Україні поставилася Українська Парляментарна Репрезентація пасивно. За те в її орґані, львівськім „Українськім Слові“, член її президії (секретар) посол д-р Лонґин Цегельський, головний редактор сього часопису, вів завзяту кампанію за гетьмана Скоропадського.

Ся кампанія зверталася з одного боку проти Української Центральної Ради, з другого боку проти „Діла“, орґану Народнього Комітету, яке під моєю редакцією від гетьманського перевороту до кінця червня 1918. займало ясне й рішуче становище за Центральну Раду, проти гетьмана і Німців. З початком липня 1918. редакцію „Діла“ обняв начальний редактор д-р Василь Панейко [1]), який зараз зробив рішучий поворот за гетьманщину. В українськім громадянстві Галичини думки були поділені.

Як становище в справі будучности Галичини так і в справі гетьманщини було висловом пасивности політичної думки: нехай инші перебудовують світ, нехай инші будують Україну, — ми за слабі, щоб заважити на рішенню сих справ. Коли-б тільки оборонити наш рідний куток перед польськими претенсіями, на більше нас не стати.

Тимчасом власне для осягнення сеї цїли треба було виступити з як найбільшою активн істю як у всеукраїнській так і в міжнародній політиці.

Одначе стверджуючи нездібність Української Парляментарної Репрезентації до виповнення сих нових задач, треба з другого боку ствердити, що обставини, в яких треба було сповняти ті задачі, були справді незвичайно важкі. Австрія держала нас у відокремленню як від Великої України так і від цілого світа. Вже після заключення Берстейського мира на Велику Україну дістатися було дуже важко, особливо, на кім була хоч тінь підозріння в неблагонадійности супроти Австрії. А в підозрінню були всі українські діячі, з дуже малими виїмками [2]).

[1]) Підчас гетьманського перевороту Панейко був на відпустці і редакцію вів я. В липні я виїхав на відпустку і він обняв редакцію. З того, що зі зміною особи редактора так рішуче мінялося становище „Діла“, видно, що в міродатних українських політичних кругах не було ясної думки і рішучости в сій справі.

[2]) Для характеристики згадаю, що австро-угорський міністер закордонних справ Чернін, який сам спровадив Василька на переговори в Берестю, зазначує в своїх споминах, що його здивувала націоналістична метаморфоза Василька під впливом української мирової делеґації.

Ще важче, майже неможливо, було дістатися до Західної Европи. В кінці Поляки, при першій нагоді, були-б як кровожадні собаки кинулися на Українців при першім об'яві невдоволення з Австрії, щоб під маскою оборони австрійських державних інтересів ослабити свого ворога. Все те треба мати на увазі, оцінюючи політику Української Парляментарної Репрезентації.

Та все таки та політика, особливо останніх кілька місяців перед розпадом Австро-Угорщини, могла і повинна була бути инакша, а саме — як уже зазначено — шукати як у внутрішній так і в міжнародній політиці звязків з тими, хто буде рішати про розділ спадщини Австро-Угорщини, і рівночасно приготовляти сили, які в слушний час могли би взяти власть в українській Галичині й обороняти її перед польськими претенсіями.

Розділ III.

Розпад Австро-Угорщини. Утворення Української Національної Ради.

В вересні 1918. почався воєнний розгром центральних держав.

Перший упав болгарський фронт і Болгарія підписала 29. вересня 1918. подиктоване їй державами антанти перемирє.

Протягом жовтня 1918. воєнний розгром центральних держав довершився. Рівночасно довершився розпад Австро-Угорщини, яка 1. падолиста 1918. вже не істнувала.

Австро-Угорщина звернулася циркулярною нотою з 14. вересня 1918. до президента Вільзона з предложеннями мира. За нею пішла Німеччина. Обі вони заявляли готовість заключити мир на основі відомих заяв Вільзона про основи світового мира. Найважнійшою з сих заяв було 14 точок Вільзона з 8. січня, потім 4 точки з 12. лютого, в кінці 5 точок з 27. вересня 1918.

В 14 точках відносилися безпосередно до Австро-Угорщини отсі точки:

„9. Поправа границь Італії має перевестися до очевидно виразних національних ліній.

10. Народам Австро-Угорщини, яких місце в зборі народів бажаємо бачити охороненим і забезпеченим, має бути дана змога автономічного розвитку.

13. Треба утворити незалежну польську державу, яка мусить містити в собі области, заселені без сумніву польським населенням . . .“

Австрійське правительство, під проводом президента міністрів Гусарека, думало погодити істнуваннє Австро-Угорщини з тими точками таким способом, щоб утворити коаліційне правительство з усіх національних ґруп, які через своїх представників у правительстві заявляться за дальшим істнуваннєм Австро-Угорщини. Сей плян Гусарека розтягався тільки на Австрію; Угорщина ще мала сказати своє слово.

Зокрема Польщу думав Гусарек приєднати тим, щоби з'єдинені польські землі утворили державу, злучену реальною унією з Австро-

Угорщиною. В сім випадку Австрія готова була відступити Польщі цілу Галичину.

Про поділ Галичини й утворенне окремого автономного українського краю не було мови. В переговорах з Українською Парляментарною Репрезентацією Гусарек обіцював галицьким Українцям національну курію в галицькім соймі, українську секцію в галицькій Шкільній Раді і заложенне українського університету.

До ідеї Коаліційного Кабінету представники народів Австрії віднеслися з тактикою пасивного опору. Ті з них, що мали зносини з антантою і запевненне від неї про здійсненне змагань до державної незалежности, се-бто Чехи, Поляки, Південні Славяни, добре знали, що Австро-Угорщина перестане істнувати.

В таких обставинах почалася 1. жовтня 1918. сесія австрійського парляменту. Всі ґрупи поставили внесення в справі мира. Почалися дебати.

Президент міністрів Гусарек виступив з заявою про потребу реорґанізації держави на основі національної автономії, не означуючи близше, як її розуміє. Зокрема під адресою Поляків звернувся з запрошеннем до унії з Австро-Угорщиною.

Промовці окремих національних ґруп говорили загально про потребу здійснення своїх національних домагань міжнароднім шляхом на основі точок Вільзона. В подробиці пляну реорґанізації Австрії не запускалися, маючи певність, що вона розпадеться.

Дня 4. жовтня 1918. прийшов до голосу голова Української Парляментарної Репрезентації д-р Евген Петрушевич. Вказавши на все попереднє поведенне Австрії супроти галицьких Українців, далі на поведенне австро-угорських окупаційних властий на Великій Україні, в кінці на зломанне зобовязання про поділ Галичини, — він заявив, що коли Австрія хоче далі істнувати, то „мусіла би бути перемінена в союз народів.“

„Колиж Австрія — говорив він — схоче остати старою Австрією, Австрією нинішнього дня, коли вона також не захоче перевести поділу Галичини, тоді український нарід в Австрії мусів би втратити останню надію на ліпшу будучність у сій державі, — і на сей випадок ми вже нині реклямуємо найсвятійше для нас як для кождого народу право на з'єдиненнє всіх українських земель в самостійну українську державу і домагаємося прилучення всіх українських земель австро-угорської монархії, отже також українскої землі в Угорщині, до української держави.“

Значить, голова Української Парляментарної Репрезентації заявився в першій мірі за перебудовою Австрії і тільки на випадок віддання української Галичини для Польщі — за з'єдиненнем з Великою Україною.

Ту саму заяву повторив 9. жовтня 1918. другий представник Української Парляментарної Репрезентації д-р Кость Левицький. Він сказав:

„Те, чого ми Українці ждали від надходячої державно-правної перебудови Австрії, є повна національно-теріторіяльна самоуправа на наших з'єдинених національних землях австро-угорської монархії. Сюди належить поділ несправедливо злучених коронних країв Галичини й Володимирії з великим князівством Краківським і князівствами Освенцінським і Заторським. Поділ Галичини є для нас conditio sine qua non. і коли Австрія не може або не хоче перевести поділу

Галичини, то заявляємо тут святочно, що наша дорога не веде до Варшави, але до Києва. Далі заявляємо, що не будемо входити в ніякі переговори з Поляками, щоб загинути в польській державі як польські піддані, бо ми маємо рівне право як і Поляки, щоби змагати до свободи й незалежности. Коли нас проти нашої волі хотять прилучити до польської держави, заявляємо, що те насильство може бути зроблене по наших трупах.

На сей випадок мусить український нарід втратити надію на ліпшу будучність у сій державі і на основі права самовизначення піднести свій клич з'єднення всіх українських земель в самостійній українській державі.

Та коли австрійське правительство в справі державно-правної перебудови є зовсім безчинне і показалося нездібним, народи монархії мусять самі довести до розвязки.

Ми мусимо самі приступити до переведення думки про право самовизначення і в цій ціли в найблизшім часі скличемо українські національні збори, які мають обняти всіх народніх заступників усіх українських областий в австро-угорській монархії. Таким способом покличемо до життя українську національну конституанту, яка рішить про утворенне української держави з усіх українських областей".

В кінці 11. жовтня 1918. промовляв пос. Семен Вітик, український соціяльний демократ, який заявив, що Українці „вибрали шлях, який веде до з'єдиненої вільної України."

Про сю заяву говоритимемо низше в звязку з иншими заявами тогож змісту.

Заповіджену д-ром Костем Левицьким акцію рішила Українська Парляментарна Репрезентація перевести на нарадах 10. жовтня 1918. На сих нарадах рішено скликати на 19. жовтня 1918. до Львова з'їзд мужів довіря з усіх українських земель Австро-Угорщини і на сім з'їзді покликати до життя українську конституанту під назвою Української Національної Ради, яка виконала би і перевела би право самовизначення українського народа на українських землях Австро-Угорщини. Про склад Української Національної Ради рішено, що вона повинна складатися з Українців членів обох палат (палати послів і палати панів) австрійського парляменту, галицького і буковинського сойму і по трьох представників від управ українських партій Галичини й Буковини. З Українцями з Угорщини не було звязку.

На 12. жовтня 1918. цісар Кароль запросив до себе провідників парляментарних клюбів, щоб почути їх думку про політичне положенне.

Чехи заявили, що вони домагаються утворення самостійної чехословацької держави. Окремі національні держави, які утворяться на території Австро-Угорщини, повинні переговорювати про свої спільні справи.

Поляки заявили, що вони відходять від Австрії до з'єдиненої польської держави.

Німці радили ждати рішень мирової конференції.

Про становище Українців, яке представили посли д-р Евген Петрушевич і д-р Евген Левицький, повідомляє „Діло" (ч. 234. з 15. жовтня 1918.) в дописі з Відня:

„Оба посли заявили, що є горяче бажання всіх Українців, щоб утворити самостійну українську державу, зокрема зі Східної Галичини, північної Буковини і також північно-західної Угорщини."

Се неясне звідомленнє треба очевидно розуміти так, що згадані посли конкретно домагалися утворення української держави в рамах

Австрії, згідно з висше наведеними заявами від імени Української Парляментарної Репрезентації в парляменті.

Се розуміннє потверджує д-р Кость Левицький, який в своїх споминах про ті часи[1]) пише: „Цісарська авдієнція не вдоволила нас, бо цісар Кароль не заявився за поділом Галичини.“

Дня 13. жовтня 1918. на зборах українського студентства у Львові ухвалено в справі назріваючих політичних подій отсю резолюцію:

„Українське студентство, стоячи на ґрунті самовизначення народів, ставить одиноко оправдане, доцільне, невідкличне і справедливе домаганнє з'єдинення всіх земель, заселених українським народом, в одну державну цілість, від нікого незалежну демократичну українську державу.

В змаганню до сього українське студентство прилучаєть ся згідно з постановою відповідальних українських чинників до скликання на день 19. с. м. з'їзду мужів довіря до Львова, котрий рішить про скликання конституанти, яка спрямує змагання українського народу Австро-Угорщини по лінії повного самовизначення народів.

Почуваючи себе громадянами цілої української території і синами великого народу, який як рівнорядний чинник виступає на світову арену, ставимо домаганнє, щоб відповідальні чинники державної України в як найкоротшім часі скликали конституанту або державний парлямент на як найширшій демократичній основі для полагодження внутрішніх і зовнішніх справ української держави в дусі бажань широких народніх верств.“

Коли Українська Парляментарна Репрезентація як конкретну задачу ставила утвореннє української держави в рамах Австрії, сі ухвали студентства являются висловом змагань до з'єдинення з Великою Україною.

Шукаючи ратунку для Австро-Угорщини, цісар Кароль рішився на перебудову Австрії в звязкову державу, зложену з окремих національних держав, надіючися вдоволити сим домагання Вільзона про автономію народів Австро-Угорщини. Про се рішеннє сповістив цісарський маніфест з 16. жовтня 1919.

Згадавши про свої змагання до мира, цісар говорить:

„Важкі жертви війни мусіли нам запевнити почесний мир, на якого порозі ми при божій помочи сьогодня стоїмо. Тепер мусить негайно почати ся перебудова вітчини на її природних і тому найпевнійших основах.

Бажання австрійських народів належить при сім старанно погодити та довести до здійснення. Я рішився перевести се діло при свобідній співучасти моїх народів в дусі тих засад, які приняли союзні монархи в мировім предложеню.

Австрія по волі своїх народів має стати звязковою державою, в якій кожде племя на области, яку заселює, творить свій власний державний орґанізм. З'єдиненнє польських областий Австрії з польською державою сим ніяк не пересуджуєть ся. Місто Трієст зі своєю областю відповідно до бажань його народів одержує окреме становище.

Ся перебудова, яка ніяк не нарушує інтеґральности країв святої угорської Корони, має запоручити кождій національній державі її незалежність; одначе вона буде успішно берегти спільних інтересів і зазначувати їх усюди, де спільність є життєвою конечністю окремих державних орґанізмів. В першій мірі вказане є з'єдиненнє всіх сил, щоби всі великі задачі, які повстають як наслідки війни, полагодити успішно на основі засад права і справедливости.

[1]) Розпад Австрії і українська справа (Політичні спомини з 1918. р.). — Віденська „Воля“ 1920, том III, ч. 1 (3. липня 1920.) і 2 (10. липня 1920.).

Доки не переведеться сеї перебудови законним шляхом, остають в силі без ніякої зміни урядження, які істують, для береження загальних інтересів. Моє правительство одержало порученнє приготовити негайно праці для перебудови Австрії.

До народів, на яких самовизначенню буде основана нова держава, звертаю мій заклик, щоб вони співділали в сім великім ділі через Національні Ради, які утворені з послів до Державної Ради кождої нації, мають заступати інтереси народів у відношенню до себе та до мого правительства".

Цісарський маніфест, як бачимо, говорив тільки про перебудову Австрії в звязкову державу, не торкаючися Угорщини. В самій Австрії він ішов на зустріч польським змаганням до з'єдинення, числячися з одного боку зі становищем Вільзона, а з другого може надіючися на унію Польщі з Австро-Угорщиною.

Через те, що Поляки підносили претенсії на цілу Галичину, справа участи української Галичини в плянованій цісарським маніфестом звязковій Австрії була невияснена.

В дусі попередніх заяв Української Парляментарної Репрезентації відповіло на цісарський маніфест „Діло" [1]). Зазначивши, що цісарський маніфест вимагає від галицьких Українців великої жертви, а саме відречення від осягнення національно-державної єдности, залежности від віденського центра і оставання в рамах держави, зруйнованої війною, воно заявляє:

„Рішитися приняти на себе всі ті важкі наслідки могли би ми тільки під сею умовою, коли-б за акт сей австрійська держава безпроволочно і раз на все реальними ґарантіями поклала край польському верховодству над українськими областями Холмщини і Галичини (Лемківщина!). Тільки під сею умовою (і ніякою иншою), під умовою оконечного забезпечення західних окраїн української землі перед напором польонізації, наше поколінне могло би надіятися, що будучі покоління зрозуміли би і виправдали би таке рішенне нашої нинішньої політики."

Для 18. жовтня 1919. з'їхалися до Львова члени ґруп, які по проєкті Української Парляментарної Репрезентації мали утворити Українську Національну Раду як конституанту українських земель Австро-Угорщини, а саме: члени обох палат австрійського парляменту, галицького і буковинського сойму і по трьох представників управ українських партій Галичини і Буковини. З угорської України не прибули делеґати, тільки прийшло письмо від ґрупи діячів, які заявляли, що Угорська Україна солідаризується з Галичиною і бажає входити в склад української держави.

Зібрані згідно з проєктом Української Парляментарної Репрезентації рішили уконституватися як Українська Національна Рада і проголосити утворенне з українських земель Австро-Угорщини української держави. Се проголошенне звучить:

„Стоячи на становищі самовизначення народів, Українська Національна Рада як конституанта постановляє:

I. Ціла етноґрафічна українська область в Австро-Угорщині, — зокрема Східна Галичина з граничною лінією Сяну з влученнєм Лемківщини, північно-західна Буковина з містами Чернівці, Сторожинець і Серет та українська полоса північно-східної Угорщини — творить одноцільну українську територію.

[1]) Ч. 238. з 19. жовтня 1918., стаття „Провізоричний акт" з підписом В. П., себ-то д-р Василь Панейко.

II. Ся українська національна територія уконституовується отсим як українська держава. Постановлеться поробити приготовні заходи, щоби се рішенне перевести в життє.

III. Взивається всі національні меншости на сій українській области, — при сім Жидів признається за окрему національність, — щоби уконституувалися і негайно вислали своїх представників до Української Національної Ради в скількости, відповідаючій їх числу населення.

IV. Українська Національна Рада виготовить конституцію для утвореної сим способом держави на основах загального, рівного, тайного і безпосереднього права голосування з пропорціональним заступництвом і правом національно-культурної автономії та з правом заступництва при правительстві для національних меншостий.

V. Українська Національна Рада жадає, щоби зорґанізована отсе в державу українська територія мала безумовно своїх заступників на мировій конференції.

VI. Теперішньому австро-угорському міністрови заграничних справ бар. Буряновп відмовляється права переговорювати іменем сеї української території.“

В дебатах підносилися голоси, щоби відразу стати на становищі з'єдинення українських земель Австро-Угорщини з Великою Україною. Одначе перемогла думка Української Парляментарної Репрезентації, щоби сеї справи тепер не рішати. В основу сеї думки лягло міркуванне, що коли антанта рішить лишити Австрію при життю, то українські землі проти волі Австрії й антанти не тільки не зможуть з'єдинитися з Великою Україною, але ще погіршать своє положенне в Австрії. Далі вказувано на те, що державність Великої України не сконсолідована й непевна, отже проголошувати тепер з'єдиненне означало би рішитися на непевну будучність. В кінці підношено й той арґумент, що Велика Україна берестейським миром стягнула на себе гнів антанти; за те Українці Австро-Угорщини, з огляду на становище антанти до народів Австро-Угорщини взагалі, можуть сподіватися допущення на мирову конференцію.

В сих міркуваннях виявилася та пасивність політичної думки, про яку я вже згадував.

На другий день, 19. жовтня 1919., був скликаний до Львова з'їзд мужів довіря з цілого краю. По первісному пляну власне на сім з'їзді мала бути утворена конституанта і проголошена українська державність. Одначе орґанізатори з'їзду, себ-то Українська Парляментарна Репрезентація, боячися, що з'їзд у питанню з'єдинення не піде однодушно за ними, а може навіть дати більшість проти них, звели його до чистої формальности. А саме поставили справу так, що Українська Національна Рада як конституанта українських земель Австро-Угорщини вже утворилася і про державність сих земель уже рішила, а з'їзд має тільки бути місцем всенародного проголошення сих рішень.

Реферат про утворення Української Національної Ради виголосив її голова д-р Евген Петрушевич [1]).

---

[1]) Президію Української Національної Ради віддано попереднього дня президії Української Парляментарної Репрезентації.

Мотивуючи рішення Ради, підніс висше зазначені арґументи, кладучи особливий натиск на слабість, нескonсолідованість і непевність державности Великої України.

Після сього дістав голос Микола Ганкевич, представник української соціяльно-демократичної партії, яка, стоячи за проголошення з'єдинення, рішила не брати участи в Українській-Національній Раді. Він відчитав заяву, яка означувала становище соц.-дем. партії. Ся заява звучала:

„В великій історичній хвилі, де валяться основи старого світа і на його руїнах зростає нове життє вольних, самостійних народів, що самі рішають про свою долю й будучність, Національні Збори Українців австро-угорської монархії проголошують торжественно перед цілим світом, що домаганнєм і цілю всіх Українців є з'єдиненнє всіх українських земель — між иншим українських земель австро-угорської держави — в одну державу, що цілю наших національних змагань — з'єдинена, вольна, самостійна українська република.

Здійсненнє сих завітних бажань і змагань українського народу австрійсько-угорської монархії, — а тільки таке рішенне українського питання є достойне української нації в теперішню велику історичну хвилю, — має обняти Конституанта, Український Національний Сойм, вибраний на підставі загального, рівного, безпосереднього, тайного, пропорціонального виборчого права, яке має прислугувати жінкам так само як мущинам. Суверенний український нарід рішатиме суверенно про свою долю й будучність, — так само, як він запевнить широким хліборобським масас аґрарною реформою землю, а робочим масам сільським і фабричним дасть через 8-годинний день праці та робітниче законодавство охорону робочої сили, що є найвисшим скарбом суспільности й народу.

Суверенний український нарід запевнить на просторах своєї держави повну культурну волю всім національним меншостям, дасть їм державно-правну запоруку повного національного розвитку.

Український нарід домагається місця на міжнародній мировій конференції з рішаючим голосом, бажаючи в згоді з демократією народів цілого світа поладнати міжнародні взаємним на основах волі, рівности і братерства. Український нарід хоче через свою суверенну державу порішити згідно і мирно сусідські взаємини з польським суверенним народом, так, як хоче сього полагодження з усіми сусідніми народами Східної Европи, зокрема з великою російською републикою.

Тільки на основах волі, рівности і братерства виросте трівкий мир, що по кріваві воєнній траґедії розпічне нову добу в історії людства.“

Після відчитання сеї заяви з'їзд проголошено закритим. Се викликало протести части зібраних, які домагалися дебати і голосування над рішеннями.

Того самого дня відбулися збори української соціяльно-демократичної партії, в яких взяли участь прихильники проголошення з'єдинення без ріжниці партій. Рішено 1) закладати „Комітети з'єдинення українських земель“, 2) вислати до Київа депутацію, зложену з представників усіх партій, з заявою про прилученнє українських земель Австро-Угорщини до Великої України, 3) вислати письма до всіх соціяльно-демократичних партій держав антанти і центральних держав з представленнєм справи з'єдинення українських земель.

Так почав зарисовуватися між українським громадянством поділ на прихильників плятформи Української Національної Ради і прихильників проголошення з'єдинення. До першої ґрупи належали провідники національно-демократичної і радикальної партії; до другої — часть національних демократів і радикалів, соціяльна демократія, студенство і Січові Стрільці.

Одначе коли проаналізуємо плятформу прихильників з'єдинення, себ-то висше подану заяву, яку відчитав Микола Ганкевич на з'їзді мужів довіря, — то побачимо в ній таку абсолютну пасивність політичної думки, що вона ніяк не могла стати плятформою політичної акції.

Щоб довести будову „з'єдиненої, вольної, самостійної української републики" до тої хвилі, коли вже воля українського народу знайде вислів в „установчім Українськім Національнім Соймі", до сього було треба тимчасових орґанів української державної влади, які з'єдинили би українські землі, перевели вибори до Установчих Зборів і передали їм державну владу.

Зокрема що-до українських земель Австро-Угорщини, то на випадок, як би Австро-Угорщина мала вдержати своє істнуванне, треба було орґанізованої української революційної влади, яка сі землі відділила би від Австро-Угорщини і прилучила до Великої України. Колиж Австро-Угорщина не вдержиться, то було ясно, що польська адміністрація, маючи весь апарат державної влади в українській Галичині в своїх руках, не віддасть сього апарату в руки „суверенного українського народу", тільки задержить його в своїх руках від імени польської держави, себ-то прилучить українську Галичину до Польщі. Що-до сього заяви польського правительства в Варшаві і польського парляментарного представництва в Австрії, — про що низше. — не оставляли ніякого сумніву. Отже на сей випадок так само треба було орґанізованої української революційної влади, яка усунула би з української Галичини польську адміністрацію, сама обняла владу в краю і довела його до злуки з Великою Україною.

Таким орґаном української влади була Українська Національна Рада. Треба було тільки відповідно спрямувати її акцію як з одного боку проти Австрії і польських претенсій, так з другого — на з'єдиненне з Великою Україною.

Українська соціяльна демократія, яка не ввійшла в Українську Національну Раду і почала гуртувати кругом себе прихильників з'єдинення, не давала навіть концепції утворення орґану української влади, який мав би з'єдиненне перевести.

Через се дальший хід подій віддав владу Українській Національній Раді, до якої вступила тоді також українська соціяльна демократя.

Таки 19. жовтня 1918. Українська Національна Рада відбула у Львові нараду, на якій рішено утворити 1) виконуючу делеґацію Української Національної Ради в Відні, 2) галицьку делеґацію Української Національної Ради у Львові і 3) буковинську делеґацію Української Національної Ради в Чернівцях. Виконуюча делеґація мала занятися орґанізацією української держави і заступати її перед Австрією та її народами; галицька й буковинська мала вести справи в краю по вказівкам виконуючої делеґації.

Виконуюча делеґація уконституувалася у Відні 25. жовтня 1918. під проводом д-ра Евгена Петрушевича; галицька — у Львові

27. жовтня 1918. під проводом д-ра Костя Левицького: буковинська — в Чернівцях 29. жовтня 1918. під проводом Омеляна Поповича.

Тимчасом процес розпаду Австро-Угорщини пішов так незвичайно швидко, що Українська Національна Рада не могла поспіти в своїй орґанізаційній праці відповідно до потреб хвилі. Крім того наслідком сього процесу розпаду звязок між виконуючою делеґацією в Відні і краєвими делеґаціями у Львові й Чернівцях урвалися, і в рішаючу хвилю кожда з сих делеґацій мусіла працювати самостійно.

Сей процес роспаду Австрії прискорила нота американського державного секретаря Лянсінга з 18. жовтня, оголошена урядово в Австрії 21. жовтня 1918. Ся нота містила відповідь президента Вільзона на заяву австро-угорського міністерства закордонних справ з 7. жовтня 1919., що воно готове заключити мир на основі 14 точок Вільзона, де говориться про потребу забезпечення автономного розвитку народам Австро-Угорщини. На се предложеннє Лянсінг відповів:

„Президент уважає своїм обовязком повідомити австро-угорське правительство, що він не може займатися предложенням сього правительства, бо від часу його заяви з 8. січня сталися де-які події найбільшого значіння, які з конечности змінили компетенцію і відповідальність правительства Злучених Держав. Між 14 умовами, які тоді президент сформулував, була отся: ‚Народам Австро-Угорщини, яких місце в зборі народів бажаємо бачити охороненим і забезпеченим, має бути дана змога автономічного розвитку.‘ Від часу, коли сі слова були написані і проголошені перед конґресом Злучених Держав, правительство Злучених Держав признало, що між Чехо-Словаками з одного боку і Німеччиною й австро-угорською державою з другого істнує воєнний стан та що чесько-словацька Національна Рада є de facto ведучим війну правительством, яке має відповідний авторітет вести військові й політичні справи Чехо-Словаків. Воно признало також найдальше йдучим способом національні визвольні змагання Югославян. Тому президент не може вже признати самої ‚автономії‘ сих народів підставою до мира, тільки він примушений стояти на сім, що вони, а не він, повинні бути суддями, яка акція зі сторони австро-угорського правительства вдоволить змагання і розуміннє тих народів про їх право і їх місце як членів сімї народів.“

Коли президент Вільзон від імени держав антанти віддавав дальше істнуваннє Австро-Угорщини в руки Чехів, Югославян і Поляків, то було ясно, що Австро-Угорщина розпадеться.

Другого дня після оголошення ноти Лянсінга, 22. жовтня 1918., промовляв у парляменті президент міністрів Гусарек, заявляючи, що доки перебудова Австрії, заповіджена в цісарськім маніфесті з 16. жовтня 1919. не буде переведена законним шляхом, мають зіставатися в силі дотеперішні державні установи.

„Але отсей останній апель президента міністрів в австрійськім парляменті — пише в згаданих споминах д-р Кость Левицький — був голосом вопіючого в пустині, бо у відновленнє давньої Австрії майже ніхто вже не хотів вірити.“

Мабуть тільки одна президія Української Парляментарної Репрезентації, яка була також президією Української Національної Ради і в поширенім складі виконуючою делеґацією Ради, не втратила ще тої віри, про що свідчить її дальша діяльність у Відні.[1])

[1]) Сю діяльність представляю на основі згаданих споминів д-ра Костя Левицького.

А саме вона повідомила президента міністрів Гусарека про утворення Української Національної Ради і проголошення української держави на українських землях Австро-Угорщини й почала з ним переговори про здійснення сеї справи, очевидно, в дусі цісарського манїфесту.

Переговори стали на тім, що для Східної Галичини буде призначений цісарський намісник Українець, який обійме адміністрацію краю і в порозумінню з Українською Національною Радою переведе нову орґанізацію державних властий.

Сим президія Української Парляментарної Репрезентації вдоволилася і ждала дня 25. жовтня 1919., коли президент міністрів Гусарек мав вернути від цісаря.

Одначе замість сього він уступив і на його місце представився того ж дня новий президент міністрів проф. Лямаш, який узяв на себе задачу перебудови держави в дусі цісарського манїфесту, — перебудови, яка перемінилася в ліквідацію.

Президент міністрів Лямаш запевнив президію Української Парляментарної Репрезентації, що все піде по її бажанням. Коли ж вона зажадала рішаючої постанови австрійського правительства про передачу Східної Галичини під управу Української Національної Ради, ся справа прийшла на денний порядок засідань австрійської Ради міністрів 31. жовтня 1919.

Про її рішення говорять протоколи з сих засідань, які подаємо в дословнім перекладі.

„I. Протокол Ради Міністрів, яка відбулася в Відні 31. жовтня 1918. під проводом президента міністрів д-ра Лямаша (M. R. Z. 67).

При III. точці наради переходить президент міністрів до депеші польської управи, яка уконституувалася як ліквідаційний комітет для краю, та до бажання Українців про поділ адміністрації, що остає з сим у звязку. Він вносить, щоб на сю депешу відповісти по сій думці:

Правительство не підносить ніякого заміту проти того, щоби, відповідаючи думці з'єдинення польських областий Австрії з незалежною польською державою, адміністрація сих областий уже тепер перейшла в руки польських заступників, і воно радо заявляє готовість увійти в переговори з сим заступництвом про невирішені питання. Одначе правительство при сім безумовно застерігається, що польське заступництво не буде розтягати своєї діяльности на українські области, признаючи рівне право української нації до утворення самостійного державного орґанізму, якого границі будуть установлені на основі порозуміння націй або мировим договором.

Отсим визначується рівночасно провідну лінію, як належить віднестися до українських бажань.

Міністер суспільного здоровля [1]) оспорює, наче-б таке ставлення справи було можливе до приняття для Українців.

Міністер д-р Галецкі [2]) думає, що також з польської сторони піднесеться опір проти сього становища. Але в усякім разі він є готов особисто заняти се становище, бо воно покривається з заповідженнями найвисшого манїфесту з 16. жовтня.

Після довшого прояснювання, в якім брали участь майже всі члени кабінету, переважаюча більшість кабінету одобрює предложення президента міністрів.“

Того самого дня відбулося друге засідання Ради міністрів, про яке дає звідомлення отсей протокол:

[1]) Українець д-р Іван Горбачевський, професор чеського університету в Празі.
[2]) Польський міністер для Галичини.

„II. Протокол з 31. жовтня 1918. під проводом президента міністрів д-ра Лямаша: неприсутний міністер суспільного здоровля д-р Горбачевський (M. R. Z. 68).

Президент міністрів до III. точки наради заявляє, що Українці не приняли формули, установленої на останній Раді що-до передачі Полякам адміністрації в Галичині. Вони добачують у сім тільки академічне признанне, яке не має ніякої практичної вартости, бо Поляки дійсно мають у своїх руках адміністрацію. Вони обстають з найбільшою рішучістю, щоби вже тепер установити розмежуванне. Вони готові запоручити Полякам означені свободи, одного Поляка принимити до свого правительства та признати йому право „veto“ у всіх польських справах.

Після довшого пояснення цілого ряду питань президент міністрів ставить запитанне, чи не-було би можливе піти на зустріч безперечно оправданому домаганню Українців про власну адміністрацію тим способом, щоби староства, переважно заселені Українцями, обсадити Українцями.

В дальшім ході дебати Рада міністрів рішає дати Українцям отсі признання: правительство негайно припоручає намісникови у всіх областях Східної Галичини з українською народністю обсадити староства і повітові дирекції фінансів урядовцями української народности, в порозумінню з Українською Національною Радою. Один з сих старостів буде призначений начальним орґаном.

Також на залізничих стаціях сих повітів будуть призначені залізничі урядоці української народности, на скільки такі знайдуться. На скільки основний закон про судейську власть сьому не противиться, будуть у сих повітах назначені судді української народности, коли такі будуть до розпорядимости.

Про відповідний приріст у всіх згаданих катеґоріях постарається.“

Читаєш сі рішення Ради міністрів і питаєш, де були тоді голови тих міністрів.

Що-до першого рішення, то як можна сказати, що „польське заступництво не буде розтягати своєї діяльности на українські области“, а рівночасно не означити границь, де кінчаться польські і зачинаються українські области?!

Та коли при першім рішенню бодай ясно, що Полякам віддається дійсну власть, а Українцям признається тільки голе право, — то друге рішенне просто безглузде. Бо щоби намісник міг перевести в життє ті признання, які Рада міністрів рішила для Українців, треба, щоб Австрія задержала власть в Галичині. А тимчасом та власть — згідно з першим рішенпем — переходила на польське заступництво.

Про політичну вартість тих признань для Українців нічого й говорити, — так вони відбігають від здійснення української державности, проголошеної Українською Національною Радою. Все те обовязана була Австрія дати Українцям на самім початку свого конституційного істнування, себ то 60 літ перед тим!

Як бачимо, австрійська Рада міністрів радила так, неначе-б Австрія ще справді істнувала й рішення Ради міністрів мали значінне, коли в дійсности держава, якої міністрами вони були, вже не істнувала.

Та найважнійше, — що заставило президію Української Парляментарної Репрезентації і виконуючу Делеґацію Української Національної Ради переговорювати з тою Радою міністрів, домагатися від неї рішень і — як побачимо далі — давати краєви вказівку: ждати рішення австрійського правительства?! Невже ж вона думала, що хоч-би австрійське правитель-

ство прияло й найкориснійше для української справи рішення, то польська адміністрація Галичини сього рішення правительства неістнуючої держави послухає?!

Ждучи рішення української справи від австрійського правительства, президія Української Парляментарної Репрезентації і виконуюча Делеґація Української Національної Ради остала зовсім по заду подій, які тимчасом розвивалися революційним шляхом, шляхом руйнування Австро-Угорщини і будування на її руїнах нових держав.

Німці, Мадяри, Чехи, Південні Славяни, Поляки, Італійці, Румуни, — словом, усі народи Австро-Угорщини творили своє державне життє, здійснювали ідею свого національно-державного з'єдинення, не оглядаючися на стару Австро-Угорщину.

Українців Австро-Угорщини ждала па сім шляху боротьба з тими народами, які доси панували на українських землях, отже з Поляками в Галичині, з Румунами на Буковині, з Мадярами на Угорщині.

Центром сих державно-творчих змагань Українців була українська Галичина, за яку ждала український нарід неминуча боротьба з Поляками.

Як тільки виснилося, що центральні держави мусять здатися на ласку й неласку антанти, польська Реґенційна Рада в Варшаві, утворена центральними державами як найвисший державний орґан проголошеної ними польської держави, видала 8. жовтня 1918. маніфест до польського народу, яким проголосила незалежність з'єдиненої Польщі, покликуючися на принціпи Вільзона.

„У відношенню до Польщі — говорить сей маніфест — ведуть сі принціпи Вільзона до утворення незалежної держави, яка обняла би всі польські землі, з доступом до моря, з економічною і політичною незалежністю, як і територіяльною цілістю, запорученою міжнародніми договорами“.

Хто знав польську національно-державну ідеольоґію, для того не було ніякого сумніву, що під „усіми польськими землями“ маніфест розуміє землі історичної Польщі і в кождім разі ті західні українські землі, па яких Поляки дійсно панували (Галичина, Холмщина).

Зрештою самі Поляки поспішилися розвіяти всякі сумніви і поставити справу ясно, що вони не думають замикатися в своїх етноґрафічних границях.

Т. зв. польське коло, представництво австрійських Поляків в австрійськім парляменті в заяві з 9. жовтня 1918. означило як ціль польської політики „злучити (в польській державі) землі, на яких польський нарід історично й культурно має домінуюче становище.“

В згаданій дебаті в австрійськім парляменті над справою мира в жовтні 1918. промовець польського кола Ґломбінський, відповідаючи на уваги українського посла д-ра Теофіля Окуневського, заявив, що українське питання є міжнародне, одначе Галичина не належить до України і польсько-українське питання в Галичині є „внутрішня польська справа.“ Другий польський промовець, соціяльно-демократич-

ний провідник Дашинський, „потішив“ посла Окуневського тим, що під демократичною Польщею галицьким Українцям легко буде прийти з Поляками до згоди.

На згаданім принятгю в цісаря 12. жовтня 1918. представники польського кола заявили в імени цілої Галичини, що вони відходять від Австрії до з'єдиненої Польщі.

В кінці 28. жовтня 1918. на нараді в Кракові галицькі Поляки утворили Польську Ліквідаційну Комісію, яка мала перевести перехід Галичини від Австрії до Польщі. Польська Ліквідаційна Комісія з одного боку видала до всіх державних установ у Галичині заклик, щоб вони на далі виконували власть від імени польської держави; з другого боку — як ми бачили — звернулася до австрійського правительства з домаганнєм передати їй державну власть у Галичині.

Факт утворення Української Національної Ради Польська Ліквідаційна Комісія зовсім зпехтувала.

Обнятте влади в Галичині від імени польської держави польське правительство в Варшаві призначило на день 1. падолиста 1918. Свідчить про се приказ шефа Головного Польського штабу Розвадовського до ґенерала ґр. Лямезана у Львові[1]). Ся телеґрама звучала:

„Ґенерал ґр. Лямезан, Львів.

Варшава, дня 1. падолиста 1918. Год. 10 м. 45 перед полуднем. Телеґрама ч. 15.

Князь Вітолд Чарторискі призначений ґенеральним комісарем для цілої Галичини і зараз обнимає управу краю з рук ґенерал-полковника намісника Гуйна.

Начальну команду війска в Галичині обнимає аж до дальшого зарядження ґенерал дивізії Пухальскі. Польським військовим комендантом в краківськім окрузі є бриґадієр полковник Роя. Для Львова призначений ґенерал ґр. Лямезан.

Польське війско має бути негайно святочно заприсяжене на основі формули присяги з 12. жовтня. Треба завізвати населеннє оголошеннями, при ужиттю всіх способів, до спокою й порядку. Населеннє не-польської народности треби вважати заприязненим, доки збереже спокій. Відмарш австро-угорського і німецького війська наступить після повного управильнення відносин. Переїзджаючі транспорти того війська мають бути негайно пропущені. Польське військо має носити однострій давного помічного корпуса, а коли се не дасться перевести, що найменше польського орла на шапці. Українське військо, на скільки появиться, треба вважати заприязненим, — на скільки збереже найповнійшу невтральність. На випадок конфлікту треба постаратися розоружити його, перешкодити кождому виступови, проступки карати безоглядно, запевнити функціонуваннє державних установ. Саботаж і грабування треба карати негайною дорогою.

Підпис: Ексцеленція Розвадовскі, шеф Головного Польського Штабу.“

І так на випадок розпаду Австрії українській Галичині грозила небезпека насильного прилучення польською адміністрацією до Польщі.

Провідні круги Української Парляментарної Репрезентації й Української Національної Ради думали усунути сю небезпеку тим, що австрійське правительство поділить Галичину і в польській части передасть владу польській державі, а в українській части Українській Національній Раді. Ті їх заходи представлені висше.

---

[1]) Розвадовський і Лямезан — Поляки, ґенерали австрійської армії.

Та було ясно, що якби навіть так сталося, то се ще не усувало небезпеки. Бо чи польська адміністрація, польські військові части і ціле польське громадянство послухають такого зарядження австрійського правительства? Тільки сила української державної влади могла б їх заставити скоритися сій владі.

Та хоч названим українським провідним кругам найважнійшою справою видавалося одержати державну владу в українській Галичині з рук австрійського правительства, отже шляхом леґальної передачі влади, і за сею „найважнійшою справою“ питанне про вдержання влади иначе оставало в тіни, — одначе, розуміється, в краю йшла праця для переведення орґанізації української державної влади.

Сю працю вела львівська делеґація Української Національної Ради, одначе події випереджували її. Так прим. повітових орґанізаторів скликано до Львова на 1. падолиста 1918., щоб дати їм інструкції; орґанізаційні збори по повітах для переведення повітових і громадських орґанізацій Української Національної Ради назначено на 6. падолиста 1918. Як показали дальші події, все те було припізнене.

На щасте ще перед утворенням Української Національної Ради почала працю військова орґанізація, утворена офіцирами Українських Січових Стрільців і українських частин австро-угорської армії. Сій праці треба завдячити, що українська Галичина, заснувши одного для під Австрією, не пробудилася другого під Польщею.

Взагалі ж уся ся орґанізаційна праця для утворення української державної влади відбувалася в дуже не прихильних умовах. Вся державна адміністрація української Галичини знаходилася в польських руках. Українських офіцирів в українських військових частях було мало і тільки на низших становищах. Українські Січові Стрільці стояли на Буковині. Кождої хвилі ся орґанізаційна праця могла бути відкрита і придушена польськими властями „в імя Австрії“. При тім мішали також настрої серед провідних українських кругів, які надіялися перше всего на Австрію [1])

Коли так львівська делеґація Української Національної Ради працювала над орґанізацією української державної влади [2]) і ждала на вказівки виконуючої делеґації з Відня. — 31. жовтня 1918. одержано відомости, що австрійський намісник Гуйн мав одержати від

[1]) Для характеристики наведу отсей просто неправдоподібний факт, який знаю з зовсім певного жерела: В останніх тижнях істнування Австрії, коли її розпад уже був очевидний, в одній віденській кофейні в товаристві кількох Українців офіцирів австрійської армії зійшла розмова на те, що з огляду на розпад Австрії треба би подумати про орґанізацію українських військових частин. На се один з найбільш заслужених українських діячів старшого покоління, також тоді австрійський офіцир, встав з такою заявою: „Панове, не забувайте, що я є австрійський офіцир і на такі розмови не можу позволити. Дякуйте Богу, що я з сих Ваших слів не роблю службового ужитку!“ І відійшов. Хочеться думати, що се все таки був відокремлений факт.

[2]) Так 29. жовтня 1918. утворено Український Харчовий уряд. 30. жовтня 1918. видано поклик до українських урядовців, щоб не слухали поклику Польської Ліквідаційної Комісії, яка приказувала державним установам Галичини урядувати в імени Польщі.

австрійського правительства приказ передати владу тій національній орґанізації, яка перша зголоситься і дасть запоруку вдержання порядку.

Відомість не була певна, але викликала затрівоження.

Друга відомість була та, що 1. падолиста 1918. має приїхати до Львова делеґація Польської Ліквідаційної Комісії, щоб обняти власть над Галичиною в імени польської держави [1]).

Не було ніякого сумніву, що намісник Гуйн передасть владу Польській Ліквідаційній Комісії. А як і не захотів би, то вона візьме її силою. При тім треба було числитися з настроєм, який серед польського громадянства Львова викличе святочний обхід з приводу свята „задушних днів“ на кладовищи в память польських повстанців.

Наслідком сих відомостий зійшалася 31. жовтня 1918. перед полуднем ґрупа членів Української Національної Ради на нараду. Присутний був також пок. Дмитро Вітовський, який тільки перед пару днями приїхав з місця постою Січових Стрільців до Львова, щоб обняти провід над військовою орґанізацією.

Для учасників наради [2]) було ясно, що як ми нині не візьмемо Львова, то завтра його візьмуть Поляки.

Правда, з Відня мав приїхати по полудни посол д-р Льонґин Цегельський з відомостями, як стоїть справа з передачею української Галичини Українській Національній Раді австрійським правительством, — одначе більшість учасників наради рішила незалежно від того повести акцію по такому пляну:

Українська Національна Рада при помочи військової орґанізації бере сьогодня власть у Львові. З формального боку сьогодня по полудни йде депутація Української Національної Ради до намісника Гуйна з домаганнем законної передачі влади на основі цісарського маніфесту з 16. жовтня 1918. Коли він се домагання сповнить, тоді наступає перенятте влади. Коли ж ні, — що було найправдоподібнійше — то вночи з 31. жовтня на 1. падолиста 1918. українська військова орґанізація при помочи українських військових частий розоружить усі инші військові части, займе всі державні установи. арештує намісника і всіх инших представників австрійської влади і так обійме владу в імени Української Національної Ради.

Рівночасно розіслано довірених людий у всіх залізничих напрямах на провінції, щоб по всіх повітових містах таку саму акцію перевели українські повітові орґанізації,

Про успіх нашого рішення ми не були певні. Військова орґанізація ще не була переведена як слід. При тім Львів був польським центром — політичним, бюрократичним, військовим. Але всі ми були свідомі того, що сьогодня остання година, коли ми можемо як не перемогти, то хоч з честю упасти: завтра нас з підданих Австрії

---

[1]) Подана висше телеґрама Розвадовського до Лямезана стверджує, що ся відомість була вірна.

[2]) Д-р кость Левицький, Іван Кивелюк, Володимир Сінгалевич, д-р Сидір Голубович, д-р Степан Баран, я, пок. Вітовський; чи ще хто був — не тямлю.

перемінять у підданих Польщі і ми будемо безсильні опертися сьому. І тому ми рішилися.

Очевидно, завдячати треба се рішенне військовій орґанізації і її провідникови Віговському. Коли б вона не була заявила готовости перевести се рішенне, воно не могло би бути приняте. Та вона зробила ще більше, — вона настоювала на принятте сього рішення супроти тих, то ще вагалися.

По полудни приїхав з Відня д-р Цегельський і привіз відомість, що власне сьогодня, 31. жовтня 1918, австрійська Рада міністрів має рішити передати владу в українській Галичині Українській Національній Раді; завтра, 1. падолиста 1918., урядовий курієр має привезти се рішенне з цісарським підписом до Львова і вручити намісникови Гуйнови. З огляду на се виникла думка, яку заступали д-р Кость Левицький [1]) і д-р Льонґин Цегельський, чи не ліпше послухати вказівки виконуючої делеґації Української Національної Ради і ждати завтрішнього дня. До ґрупи, яка була за виконанне пляну сеї ночи, прилучився Вітовський, який заявив, що до виконання сього пляну все так підготовлене, що вже неможливо його відложити, та що він на випадок відложення не може взяти на себе відповідальности за дальший хід подій, бо завтра ми вже можемо бути безсильні супроти польської переваги. Дякуючи сьому перемогла думка, що таки сеї ночи треба перевести порішену акцію.

Вночи команда української військової орґанізації заняла Народній Дім на свою кватиру і приступила до виконання пляну заняття Львова. Акція принесла повний успіх. Українські військові части під проводом українських офіцирів розружили всі инші військові части, заняли казарми, обсадили всі важнійші державні будинки і ратуш, арештували австрійського намісника Гуйна й австрійського команданта міста Пфеффера і обняли власть в місті від імени Української Національної Ради.

На основі представлених подій, треба ствердити, що Українська Парляментарна Репрезентація і Українська Національна Рада не використали як слід останніх тижнів розпаду Австро-Угорщини для української справи. Вони повинні були знати, що розпад Австро-Угорщини порішений, і не ждати нічого від австрійського правительства, а заявитися за розпадом Австро-Угорщини і з'єдиненнєм усіх українських земель і з одного боку шукати міжнародніх звязків для запевнення собі участи в спадщині Австро-Угорщини, з другого ж під кличем з'єдинення орґанізувати українські народні маси до боротьби за з'єдиненне і незалежність. Замість того вони тратили час на переговори з австрійським правительством, даючи Полякам змогу дискредитувати їх перед иншими народами Австрії й на міжнародній арені як прихильників Австрії.

Се невикористанне останніх місяців і тижнів істнування Австро-Угорщини для того, щоб заінтересувати справою української Галичини міжнародню політику, було одною з причин дальших невдач галицько-української політики на міжнародній арені.

[1]) Див. його згадані спомини в „Волі“.

II. Часть.

Західно-Українська Народня Республика.

Розділ IV.

У Львові.

Заснувши 31. жовтня 1918. під австрійською державною владою, виконуваною Поляками, населеннє Львова прокинулося 1. падолиста 1918 під владою Української Національної Ради. Як символ сеї влади маяв на вежі ратуша український синьо-жовтий прапор. Такі самі прапори маяли на важнійших державних будинках. По місті ходили українські військові патрулі.

Вся ся переміна була великою несподіванкою для всіх Львовян без ріжниці національности й віроісповідання. Плян, порішений попереднього дня, тільки тому удався, що був тайною для всіх, за виїмком невеликого гуртка членів Української Національної Ради й українських офіцирів. Навіть не всі члени Української Національної Ради знали про нього. Така строга тайна була зберігана тому, бо тільки вона давала вигляд на успіх. Коли б про сей плян перед виконаннем його довідалися Поляки, вони мали аж забагато сили, щоб не допустити до його виконання.

Ані цісарський намісник ґр. Гуйн ані командант міста ґенерал Пфеффер нічого не сподівалися і спокійно спали, коли українські військові відділи явилися над раном у їх мешканнях і арештували їх [1]).

Так само спокійно спали всі польські політичні діячі й урядовці. Хоч вони — як побачимо низше — не виключали „українського замяху“ на Львів і Східну Галичину, одначе не допускали, що Українська Національна Рада сягне по державну владу вже сеї ночи.

Тому перший день української влади минув спокійно. Вона не зустрічала ніякого опору.

Одначе вже по полудни почали приходити відомости, що в околиці головного залізничого двірця, в міській школі ім. Конарського дається що-раз більше відчувати акція польської військової орґанізації. Ся акція швидко перемінилася в польсько-українську війну за посіданнє Львова, яка велася від 1. до 22. падолиста 1918. і скінчилася польською перемогою. Хід і важнійші епізоди боротьби будуть представлені низше.

Тепер перейдемо до представлення праці над орґанізацією державного життя в сім короткім періоді. Сю працю прийшлося вести самій галицькій делеґації Української Національної Ради, бо звязок з президією й виконуючою делеґацією в Відни був перерваний.

---

[1]) Вони оставали під почесним арештом і швидко виїхали до Відня.

Приступаючи до сеї праці, Українська Національна Рада [1]) доповнилася і що-до партійного складу і що-до осіб.

Як було зазначено висше, українська соціяльна демократія не вступила до Української Національної Ради при її оснуванню. Тепер вона вислала до неї своїх делеґатів, так, що Українська Національна Рада, приступаючи до орґанізації державного життя, з'єдиняла в собі всі партії.

Крім того Українська Національна Рада рішила доповнити свій склад рядом визначних діячів, партійних і безпартійних, які були потрібні для праці в Раді [2]).

Праця Української Національної Ради в львівськім періоді велася в дуже важких обставинах. В самім Львові шаліла що-раз завзятійша боротьба, так, що приходилося працювати під обстрілом, а крім того боротьба за Львів що-раз більше утруднювала звязки з краєм.

Обняттє державної власти у Львові і в цілій новоутвореній українській державі оголосила Українська Національна Рада населенню міста Львова отсею відозвою:

„До населення міста Львова.

Волею українського народу утворилася на українських землях бувшої австро-угорської монархії Українська Держава.

Найвисшою властю Української Держави є Українська Національна Рада.

З нинішнім днем Українська Національна Рада обняла власть в столичнім місті Львові і на цілій території Української Держави.

Дальші зарядження видадуть цивільні і військові орґани Української Національної Ради.

Взивається населеннє до супокою й послуху тим зарядженням.

Під сею умовою безпечність публичного порядку, життя і маєтку як також заосмотреннє в поживу вповні запоручається.

Львів, дня 1. падолиста 1918.

Українська Національна Рада.“

Того самого дня оголошено другу відозву до українського народу цілої держави. Вона звучала:

„Український Народе!

Голосимо тобі вість про твоє визволеннє з віковічної неволі. Від нині Ти господар своєї землі, вільний горожанин Української Держави.

Дня 19. жовтня твоєю волею утворилася на українських землях бувшої австро-угорської монархії Українська Держава і її найвисша власть Українська Національна Рада.

З нинішнім днем Українська Національна Рада обняла власть в столичнім місті Львові і на цілій території Української Держави.

Український Народе!

Доля Української Держави в Твоїх руках. Ти станеш як непобідний мур при Українській Національній Раді і відіпреш усі ворожі замахи на Українську Державу.

Заки будуть установлені орґани державної власти в законнім порядку, українські орґанізації по містах, повітах і селах мають обняти всі державні, краєві і громадські уряди і в імени Української Національної Ради виконувати власть.

---

[1]) В львівськім періоді під Українською Національною Радою треба розуміти тільки членів, присутних у Львові.

[2]) На сій основі ввійшов також я в склад Української Національної Ради як безпартійний.

Де сього ще не зроблено, дотеперішні неприхильні Українській Державі уряди мають бути усунені.

Всі жовніри української народности підлягають від нині виключно Українській Національній Раді і приказам установлених нею військових властий Української Держави. Всі вони мають стати на її оборону. Українських жовнірів з фронтів відкликається отсим до рідного краю на оборону Української Держави.

Все здібне до оружя українське населеннє має утворити боєві відділи, які або ввійдуть в склад української армії або на місцях оберігатимуть спокій і порядок. Особливо мають бути оберігані залізниці, почта й телеґраф.

Всім горожанам української держави без ріжниці народности і віроісповідання запоручається горожанську, національну і віроісповідну рівноправність.

Національні меншости Української Держави — Поляки, Жиди, Німці — мають вислати своїх відпоручників до Української Національної Ради.

Аж до видання законів Української Держави обовязують дотеперішні закони, на скільки вони не стоять у противенстві до основ Української Держави.

Як тільки буде забезпечене й укріплене істнуваннє Української Держави, Українська Національна Рада скличе на основі загального, рівного, безпосереднього і тайного виборчого права Установчі Збори, які рішать про дальшу будучність Української Держави.

Склад утвореного Українською Національною Радою кабінету і його проґраму оголоситься.

Український Народе!

Всі свої сили, все посвяти, щоб укріпити Українську Державу!

Львів, 1. падолиста 1918.

Українська Національна Рада.“

Того самого дня пополудни делеґація Української Національної Ради під проводом голови д-ра Костя Левицького пішла до намісника Гуйна, домагаючися, щоб він урядово передав управу краю від імени Австрії Українській Національній Раді. Намісник відповів, що він знаходитися під арештом і тому не може виконувати ніяких правних актів. Свою власть рішився він передати віцепрезидентови намісництва Володимирови Децикевичеви. Акт сеї передачі власти підписав він в присутости делеґації Української Національної Ради.

Децикевич сповнив домаганнє делеґації, заявляючи, що на основі цісарського маніфесту з 16. жовтня 1918. і однодушного бажання українського народу передає власть від імени Австрії Українській Національній Раді. Про се списано урядовий протокол, який підписали: Децикевич як заступник намісника і д-р Сидір Голубович, д-р Кость Левицький і д-р Льонґин Цегельський від імени Української Національної Ради.

Недостача попереднього підготовлення, оружна боротьба у Львові, переговори з Поляками, недостача орґанізованого звязку з краєм і непривичність діячів попереднього часу до революційної акції спричинили, що аж 9. падолиста 1918. утворено правительство, якому надано назву: Тимчасовий Державний Секретаріят.

Доси Українська Національна Рада була не тільки законодатним, але й виконуючим орґаном. Тепер виконуюча компетенція перейшла на Державний Секретаріят, а Українська Національна Рада задержала для себе загально приняту парляментарну компетенцію, себ-то компетенцію законодатну і контрольну.

Склад Державного Секретаріяту був такий: Президія і фінансові справи — д-р Кость Левицький. Внутрішні справи — д-р Льон-

ґин Цегельський. Закордонні справи — д-р Василь Панейко. Судові справи — д-р Сидір Голубович Віроісповідні справи — Олександер Барвінський: йому ж доручено також управу шкільних справ, для яких рішено утворити окремий державний секретаріят. Військові справи полковник Дмитро Вітовський. Земельні справи — д-р Степан Баран. Торговля і промисл — Ярослав Литвинович. Публичні роботи — д-р Іван Макух. Праця і суспільна опіка — Антін Чернецький. Суспільне здоровлє — д-р Іван Куровець. Шляхи — Іван Мирон. Почта і телеґраф — Олександер Пісецький. В кінці в склад Державного Секретаріяту ввійшов д-р Степан Федак як президент утвореного ще перед тим Харчового Уряду.

З партійного становища Державний Секретаріят був коаліційний, одначе з рішаючою перевагою національно-демократичної партії, до якої належало 8 державних секретарів. По-за ними Вітовський і Макух належали до радикальної партії, Чернецький до соціяльно-демократичної партії, Барвінський до християнсько-суспільної партії.

Сей склад Державного Секретаріяту був очевидно тимчасовий і більше припадковий ніж пляновий: вибиралося людий, які були під рукою. Одначе з другого боку відбивав він перевагу національної демократії в громадянстві. А що національно-демократичні діячі виросли й постарілися в передвоєнних австрійських відносинах, то се відбилося також на їх теперішній діяльности, до якої треба було людий революційного виховання.

З технічного боку склад Державного Секретаріяту був завеликий. Творилося окреми секретаріяти так як „у людий", — себ-то в великій упорядкованій державі. Тимчасом на той час більше надавався виконуючий орґан, зложений з малого числа людий.

В неділю, 10. падолиста 1918. мав Державний Секретаріят зложити урядове приречення.

Се дало привід до дебати в Українській Національній Раді про справу з'єдинення з Великою Україною.

В дійсности принціпіяльних противників з'єдинення в громадянстві зовсім не було. Була тільки ріжниця в поглядах, в яку чергу ставити сю справу: чи вважати її найважнійшою й негайною, чи ждати слушного часу. Якби Велика Україна була впорядкованою державою, тоді негайне з'єдинення було би самозрозуміле, одначе непевність внутрішнього і міжнародного положення Великої України спричиняла, що не всі ставилися до справи з'єдинення однаково.

Найгорячійше ставилося до сеї справи військо. Се зрозуміле. Військові старшини — се була та сама академічна молодіж, яка від початку 20. століття найгорячійше переймалася ідеєю з'єдинення. Крім сього багато з них побувало на Великій Україні в австро-угорською окупаційною армією, так що вона була їм реально рідна, а не тільки ідейно, як діячам старшого покоління.

Перед тим, заки Державний Секретаріят зложить урядове приречення, військо хотіло мати справу в'єдинення на стільки виясненою щоб Державний Секретаріят мав у сій справі ясно визначений шлях.

Йдучи сьому бажанню війска на зустріч, Українська Національна Рада на засіданню 10. падолиста 1918., перед актом службового приречення Державного Секретаріяту, приняла в справі з'єдинення отсе рішенне:

„Українська Національна Рада, як найвисша влада українських земель бувшої австро-угорської монархії, в змаганню до здійснення національного ідеалу всего українського народу, поручає Державному Секретаріятови поробити потрібні заходи для з'єдинення всіх українських земель в одну державу.“

Після сього відбувся в бувшім намісництві, яке тепер стало осідком Державного Секретаріяту, акт зложення службового приречення Державним Секретаріятом. Се приреченне зложили державні секретарі на руку найстаршого члена Української Національної Ради Юліяна Романчука.

Побіч біжучих справ Державний Секретаріят занявся перше всего виробленнєм проєкту **тимчасового основного закона про державну самостійність українських земель бувшої австро-угорської монархії**. Сей проєкт приняла Українська Національна Рада на засіданню 13. падолиста 1918. Був се перший закон, який ухвалила Українська Національна Рада. Він звучить:

Тимчасовий основний закон

про державну самостійність українських земель бувшої австро-угорської монархії, ухвалений Українською Національною Радою на засіданню 13. падолиста 1918.

Артикул I.

Назва.

Держава, проголошена на підставі права самоозначення народів Українською Національною Радою у Львові дня 19. жовтня 1918. року, обнимаюча весь простір бувшої австро-угорської монархії, заселений переважно Українцями, має назву Західно-Українська Народня Республика.

Артикул II.

Границі.

Простір Західно-Української Народньої Республики покривається з українською суцільною етноґрафічною областю в межах бувшої австро-угорської монархії — то є з українською частиною бувших австрійських коронних країв Галичини з Володимирією і Буковини та з українськими частями бувших угорських столиць (комітатів): Спиш, Шариш, Земплин, Уг, Берег, Угоча і Мармарош, — як вона означена на етноґрафічній карті австрійської монархії Карла барона Черніґа, Ethnographische Karte der österreichischen Monarchie, entworfen von Karl Freiherrn Czernig, herausgegeben von der k. k. Direktion der administrativen Statistik. Wien 1855. Maßstab 1 : 864.000.

Артикул III.

Державна суверенність.

Отся державна територія творить самостійну Західно-Українську Народню Республику.

Артикул IV.

Державне заступництво.

Права влади іменем Західно-Української Народньої Республики виконує весь її народ через своє заступництво, вибране на основі загального, рівного,

безпосереднього тайного і пропорціонального права голосування без ріжниці пола. На сій основі мають бути вибрані установчі збори Західно-Української Народньої Республики. До часу зібрання установчих зборів виконує всю власть Українська Національна Рада і Державний Секретаріят.

Артикул V.

Герб і прапор.

Гербом Західно-Української Народньої Республики є Золотий Лев на синім поли, обернений у свою праву сторону. Державна печать має довкола гербу напис: „Західно-Українська Народня Республика“.

Сей тимчасовий основний закон треба оцінювати як тимчасовий. Тому містить він тільки постанови, найконечнійші для законного ствердження державної самостійности українських земель бувшої Австро-Угорщини.

Для характеристики сього закона найважнійша постанова про назву новоутвореної держави. Називаючи її „Західно-Українська Народня Республика“, Державний Секретаріят, який виробив проект закона, і Українська Національна Рада, яка його приняла, виявили свою волю, що новоутворена держава має бути народньою республикою, себ-то має бути збудована на таких самих основах, на яких будувалася Українською Центральною Радою Українська Народня Республика на областях Великої України. Під вражіннєм упадку монархізму в Середній Европі і відомостий, що Український Національний Союз готовить повстанне проти гетьманщини Скоропадського, в Українській Національній Раді запанувало в той час переконанне, що гетьманщина була тільки антрактом, після ліквідації якого вестиметься далі будова Української Народньої Республики, почата Українською Центральною Радою. На таких самих основах повинна будуватися й Західно-Українська Народня Республика, яка в можливо найкоротшім часі повинна з'єдинитися з Українською Народньою Республикою в одну державну цілість.

Артикул IV висше поданого закона заповідав вибір установчих зборів на основі 5-членної демократичної формули. Одначе переведенне виборів до установчих зборів вимагало довшого підготовлення. До того часу заступництвом народу оставала Українська Національна Рада. Одначе вона розуміла, що її дотеперішній склад не вистарчає, щоб як слід нести обовязки заступництва народу.

Тому вона рішила доповнитися представниками повітів і міст. Представники громад кождого повіта мали вибрати одного члена Української Національної Ради. Так само по одному членови мали вибрати більші міста, при чім Львів мав вибрати 4 членів, Чернівці і Станиславів по двох. Вибори назначено на час 22.—26. падолиста 1918.

Крім сього Українська Національна Рада ухвалила ще два закони: „закон з 16. падолиста 1918. про тимчасову адміністрацію областий Західно-Української Народньої Республики“ і „закон з 21. падолиста про тимчасову орґанізацію судів і власти судейської“.

Закон про тимчасову адміністрацію оставляв у правній силі доси обовязуючі закони і розпорядки, на скільки вони не противляться державности Західно-Української Народньої Республики (§ 1); підчиняв всі адміністраційні уряди Республики Державному Секретаріятови у Львові як найвисшій державній інстанції (§ 3); установляв, як начальний повітовий орґан політичної адміністрації аж до уладження державно-правних відносин, державного повітового комісаря (§ 4), якого іменує й усуває державний секретар внутрішніх справ.

Таким чином місце „цісарсько-королівського старости" займав державний повітовий комісар; по-за сим адміністрація оставала поки-що без зміни.

Таку саму ціль: установити замість австрійської державної власти українську, не нарушаючи поки-що самої орґанізації, мав закон про тимчасову орґанізацію судів і судейської власти.

Головні постанови сього закона такі:

Закони і розпорядки, на яких основі виконувано судівництво в бувшій австрійській державі, остають в правній силі, на скільки не противляться державности Західно-Української Народньої Республики (§ 1). Всі закони і разпорядки, які мали на цїли охорону прав і інтересів бувшої австрійської держави, її армії та її орґанів, як також охорону прав і інтересів бувших її коронних країв, мають від тепер анальоґічно примінюватися для охорони прав і інтересів Західно-Української Народньої Республики, її армії та її орґанів (§ 2). Всі суди на території бувшого цісарсько-королівського Висшого Краєвого Суду у Львові стають судами Західно-Української Народньої Республики і в її імени виконують судівництво (§ 3). Всі справи бувшого австрійського міністерства судівництва переходять на державний секретаріят судівництва (§ 4). Дотеперішні суди: „цісарсько-королівський повітовий суд", „цісарсько-королівський окружний (у Львові й Черновцях: „краєвий") суд" і „цісарсько-королівський висший краєвий суд" перемінюються на повітовий, окружний і висший суд Західно-Української Народньої Республики (§ 6). Як найвисша інстанція має бути утворений окремим законом Найвисший Державний Суд у Львові (§ 10).

Всі дотеперішні орґанізаційні форми адміністрації й судівництва, які поки-що оставляли наведені закони, мали внести нового духа нові люди, члени українського народу, які мали управляти сими установами замість дотеперішньої польської бюрократії.

Заняттє Львова польським військом перервало дальшу законодатну працю Української Національної Ради у Львові.

Тепер перейдемо до представлення оборони Львова.

Українське військо заняло Львів під командою отамана Дмитра Вітовського, який одержав за се ступінь полковника. Занедужавши з перевтоми, Вітовський зрікся команди, яку переняв полковник Григорій Коссак. Під кінець оборони Львова на команданта покликано отамана Стефанова, дотеперішнього команданта Золочева, надаючи йому ступінь полковника.

Як уже сказано, українське військо опанувало Львів дуже незначними силами. Сталося се тому, що Поляки не сподівалися такої рішучости з боку Українців і через те спізнилися з своєю акцією.

Того самого 31. жовтня 1918., коли Українська Національна Рада рішила заняти Львів, польські військові орґанізації мали нараду в справі акції на випадок „українсько-австрійського замаху на Львів і Східну Галичину, який заповідається“ [1]). Ся нарада була в мешканню отамана Снядовського (вул. Личаківська, ч. 16.) в 6. годині вечером. На ній були заступлені отсі польські військові орґанізації: 1) польські військові кадри, 2) польська військова орґанізація, 3) команда польського війска і 4) незорґанізовані леґіоністи, противні складанню присяги варшавській Реґенційній Раді. Нарада мала за ціль осягнути одноцільність акції, на яку згодилися представники всіх орґанізацій, з виїмком представника команди польського війска, який домагався підчинення всіх инших орґанізацій своїй орґанізації. Більшість, яка згодилася на одноцільність акції, вибрала вождом сотника Мончинського. Дальшу нараду назначено на 10. годину вечером того самого дня.

Ся нарада доказує, яка конечна була та рішучість, яку проявила Українська Національна Рада. Инакше Львів були би заняли Поляки.

Далі доказує вона, що Поляки готовилися до акції та що польське повстанне проти Української Національної Ради у Львові не було таким „чудом“, яким його опісля представляли Поляки, вихваляючися, що Львів „оборонили польські діти і жінки.“ Не „польські діти й жінки“, а польські військові орґанізації, яким прийшло на поміч польське військо, вислане польським правительством з Польщі.

Рішаючи заняти Львів, Українська Національна Рада числила на се, що українське військо, яке було у Львові, зможе держатися, заки надійдуть на підмогу значнійші українські сили в краю і з фронтів. Зокрема числено на українських Січових Стрільців, які тоді знаходилися на Буковині. Вислано також делеґатів з просьбою за підмогу до Києва.

Одначе поміч з краю надходила не так швидко і не в такій силі, як було треба. Кождий повіт потребував передовсім сил для себе, щоби в себе укріпити українську державну владу. Українські части австро-угорської армії стояли в части на італійськім фронті, в части на Великій Україні. Заки вони прибули до Галичини й переорґанізувалися, Львів був уже в польських руках. Часть Українських Січових Стрільців, яка вспіла прибути до Львова, не змінила відношення супроти переважаючих польських сил, які наспіли з Польщі.

Не сповнилися також надії на поміч з Києва.

---

[1]) Протокол з сеї наради помістило львівське „Słowo polskie“, ч. 508 з 1. падолиста 1920.

Говорене про „українсько-австрійський замах“, се звичайна польська інсинуація,ніби то Австрія підпирає Українців проти Поляків. Сеї інсинуації вживали Поляки, які всю свою силу в Галичині завдячували Австрії, особливо в своїх протиукраїнських заходах перед антантою.

Делеґати Української Національної Ради д-р Осип Назарук і інженер Володимир Шухевич, які виїхали зі Львова 5. падолисте 1918., звернулися в Київі, згідно з своїми інструкціями, з просьбою за поміч до гетьмана Скоропадського.

„Коли я — описує свою місію д-р Назарук[1]) — представив гетьманови ціль нашого приїзду, він запитав: ,Скажіть отверто: хочете вирізати панів?' — ,Хочемо будувати українську державу', відповів я здивований.

Він усміхнувся, але сказав, що на таку ціль допомогу дасть: добрий полк Січових Стрільців, які тоді стояли в Білій Церкві, буде висланий до границі Галичини буцім то на те, щоб очистити залізницю від полонених. Сей полк може опісля перейти без дозволу на галицьку землю. Таку здережність уважав гетьман потрібною, щоби не вмотатися в війну з Польщею. При чім додав іще, що вилучить Січових Стрільців зі своєї армії, коли вони перейдуть Збруч.

Від гетьмана пішли ми до ,Національного Союза', де застали Винниченка. Коли я оповів йому вислід авдієнції в гетьмана, він схопився за голову й почав кричати, що ми завалили українську справу. Чому? Бо проти гетьмана, який має чорносотенно-російську орієнтацію, приготоване вже повстанне і Січові Стрільці мали бути аванґардом сього повстання. Сього ми не знали. По гострій виміні слів що-до ваги Львова й Галичини ми погодилися на тім, що Шухевич піде до гетьмана й заявить, що нам вистане половина січової формації (крім ,технікн', броневиків і т. п.)."

З Київа галицькі делеґати поїхали до Білої Церкви. Тут „Стрілецька Рада" „відкинула проект висилки до Галичини якої-небудь частини, виходячи зі становища, що Січове Стрілецтво, хоч походить з Галичини, звязане передовсім з державними ітересами Великої України, та що Київ важнійший ніж Львів, а висилка одної частини загону до Львова могла би довести до того, що й Київа не здобудуть і Львова не вдержать".

Не маючи нізвідки більшої підмоги, українське військо, яке заняло Львів, не змогло здавити польського повстання у Львові і піти на підмогу Перемишлеви, який перший упав жертвою польською наїзду[2]).

---

[1]) Рік на Великій Україні. Конспект споминів з української революції. Відень 1920. — Стор. 6—8.

[2]) Перша проба заняти Перемишль в ночи з 30. на 31. жовтня 1918. українським курінем австро-угорської армії, який стояв у сусідній Журавиці, скінчилася невдачно, бо австрійський ґенерал Пухальський, Поляк, виставив проти нього два мадярські куріні. 1. падолиста 1918. заключено в Перемишли польсько-українську угоду, на якої основі містом мала управляти комісія, зложена з 4 Українців і 4 Поляків. Одначе Поляки зовсім не держалися угоди, тільки почали орґанізувати свою армію і захоплювати власть в місті. Тоді Українці вспіли заняти місто по сей бік Сяну, а на Засяню укріпилися Поляки. 4. падолиста 1918. заключено польсько-український роз'єм, приймаючи Сян за демаркаційну лінію. Та сей роз'ем істнував тільки доти, доки не надійшли польські сили, зорґанізовані в Кракові. 11. падолиста українська команда дістала від польської команди ультимат, щоби віддала місто до 12 годин. На сей ультимат Українці не дали відповіди, рішаючи обороняти місто. Тоді Поляки, заосмотрені у всі технічні засоби (панцирний поїзд, артилерія і т. п.)

Польське повстанне у Львові почалося — як сказано — таки 1. падолиста 1918. по полудни. Його гніздом була міська школа ім. Конарського коло головного залізничого двірця. Здавити повстанне в самім зароді не було сил, і воно почало розростатися. Через кілька днів утворилася в середині міста формальна боєва лінія. Поляки вспіли заняти західну часть міста з головним залізничим двірцем. Українці держали в своїх руках середмістє і східну часть з Високим Замком і залізничим двірцем Львів-Підзамче. Спершу обі сторони уживали тільки ручного оружя (кріси, ручні гранати, машинові кріси); в дальшім розвитку боїв почали також грати гармати.

Бої були для української сторони дуже важкі. Українські жовніри, переважно діти села, чужі й безрадні в великім місті, в якім зовсім не вміли орієнтуватися і в якім більшість населення, Поляки і спольщена часть жидівської інтеліґенції, відносилася до них вороже, — мали проти себе польських повстанців, переважно Львовян і взагалі дітий міста, які знали кожду вуличку, кождий перехід в камениці і при тім мали по своїм боці симпатію й поміч більшости населення. Український жовнір почував себе окруженим ворогами, від яких не знав і не мав де сховатися; польський повстанець знав, як ховатися, і скрізь знаходив приятельське принятте. В боях проти Українців брало всякими способами участь польське населенне. На них сипалися стріли зза вугла, з коридорів, з вікон, з дахів і пивниць камениць.

Ось пару примірів:

По Академічній вулиці йде український жовнір, студент, який тільки сьогодня взяв кріс у руки як доброволець. Нагло з заду прискакують до нього два Поляки в цивільнім одязі, хапають за руки, і один з них прикладає йому револьвер до чола і стріляє. Все те діється на очах польських прохожих, які не ховають своєї радости.

По Зеленій вулиці йде двох українських жовнірів. Нагло вискакує з одної камениці Поляк в цивільнім одязі, влучними стрілами ззаду кладе обох трупами і знов зникає в одній з камениць.

Не вважаючи на те, українське військо поводилося дуже людяно. Ніяких самосудів, ніяких зловживань, ніяких грабувань. Смертні присуди воєнного суду були дуже нечисленні, хоч по воєнному праву кождий, хто помагає неприятелеви, винен смерти. Одначе Українці приміняли сю постанову воєнного права тільки в найяркійших випадках. Не було також масових юстифікацій, хоч неодна камениця поведенцєм своїх мешканців заслужила на се. Не взято заложників, ані з початку, ані навіть тоді, коли польські повстанці окружили митрополичу резиденцію і проголосили всіх мешканців заложниками.

Польська преса, яка виходила в українській части міста, була заборонена аж тоді, коли помістила мобілізаційний приказ команди польських повстанців. Кожда инша команда поставила би за се редактора перед воєнний суд і розстріляла.

приступили до здобування міста. Здобувши його, устроїли український погром і всіх визначнійших Українців арештували й вислали до табору інтернованих в Домбю. Так закінчилася перемиська ідилля польсько-української угоди.

Се очевидно не перешкодило кричати Полякам на весь світ про українські варварства і відплачувати українську людяність найстрашнійшими знущаннями над українським населеннєм.

Рівночасно з боями велися весь час польсько-українські переговори.

Таки 1. падолиста 1918. вечером зголосилася до Української Національної Ради польська депутація, яку Рада зараз приняла. В салі засідань Ради в будинку Ставропігії явилися краєвий маршалок Незабітовський, члени Краєвого Виділу Домбський і ґр. Козєбродзький і радник Краєвого Виділу Савчинський.

Незабітовський заявив, що він і його товариші прийшли до нас, щоби шукати шляху до якогось бодай тимчасового порозуміння, — заки спір між обома народами рішать ті, що рішають про долю світа, себ-то побідні держави антанти, — і таким способом уникнути дальшого проливу крови, який уже розпочали де-які „шалені голови“.

„Шалені голови“ — відносилося до польських повстанців.

На сю заяву Незабітовського відповів заступник голови галицької делеґації Української Національної Ради Іван Кивелюк, вказуючи на те, що помиреннє з Поляками можливе тільки на тій основі, що Поляки признають українську державну владу. Про поворот до вчерашнього дня нема мови.

Далі промовляли инші члени польської депутації, яким знов відповідали члени Української Національної Ради.

З заяв польських промовців виходило, що вони також не думають про поворот до вчерашнього дня. Шлях до порозуміння при добрій волі дасться знайти. „Ми вже маємо проект відозви до польського населення“, — заявив Домбський, вказуючи на папір в кишени.

Стало на тім, що на другий день обі сторони зійдуться в соймовім будинку для дальших переговорів.

2. падолиста перед полуднем явилося в соймі з обох сторін багато осіб. З Українців, під проводом голови галицької делеґації Української Національної Ради, д-ра Костя Левицького, були: д-р Лев Ганкевич, д-р Михайло Лозинський, д-р Роман Перфецький, д-р Льонґин Цегельський, на короткий час явився також митрополит Шептицький. З Поляків крім членів учерашньої депутації прийшли всеполяки д-р Адам, д-р Сталь і проф. Хлямтач, демократи д-р Стесловиїч і д-р Шляйхер.

На самім початку стало видно, що Незабітовський і тов. усунулися в тінь. Так само не було мови про їх вчерашню примиримість. Адам, Сталь і Хлямтач, які висунулися на перше місце, заявили в своїх промовах, що вони не мають права говорити в імени галицьких Поляків, бо се належить до польського правительства в Варшаві. Вони могли би що найбільше приступити до утворення тимчасової комісії, зложеної з Поляків і Українців, яка тимчасово управляла би цілою Галичиною замість дотеперішнього австрійського намісництва.

Сю плятформу Українці відкинули, стоячи на становищі державної самостійности Східної Галичини.

Тоді Поляки передложили, щоби питаннє державности Східної Галичини оставити на боці, а взятися поки-що до умиротворення

Львова і вибрати польсько-український комітет для переведення сеї задачі. Українці на се згодилися і таки зараз вибрано комітет та уложено відозву, яку він мав видати в обох мовах до населення міста Львова.

Відозва вийшла того самого дня вечером. Одначе заки її розліплено, комітет уже перестав істнувати.

Просто з наради д-р Сталь мав удатися до польських повстанців, повідомити їх про заложенне комітету і візвати до спинення боїв.

Та коли комітет зійшовся вечером на засіданне в Торговельній Палаті, Адам і Сталь заявили, що „польське війско“ стоїть на тім, що політики не мають мішатися до його акції. Що-до спинення боїв, то польський комадант готов згодитися на завішенне оружя, одначе хоче переговорювати про се безпосередно в українським комадантом.

Так за одну добу „шалені голови“ перемінилися в „польське війско“. Поляки, заскочені несподіваним заняттем Львова, прийшли вже до себе і стали до боротьби. З огляду на се дальше істнуванне комітету стало зайве.

Українська команда сподівалася що-хвилі підмоги з краю, отже хотіла зискати на часі й дати відпочити втомленим жовнірам, які вже дві доби без перерви робили службу. Тому згодилася на предложенне польської команди, зроблене очевидно з тою самою ціллю, щоб зискати на часі. Пізно вночи з 2. на 3. падолиста полковник Вітовський і комадант польських повстанців Мончинський заключили 12-годинне завішенне оружя.

Після сього почалися знов бої і знов переговори.

З української сторони вели їх з припоручення президії Української Національної Ради, а опісля Ради Державних Секретарів д-р Степан Витвицький, д-р Лев Ганкевич, д-р Михайло Лозинський, д-р Роман Перфецький, д-р Льонґин Цегельський і Антін Чернецький, одначе так, що на всі засідання ходили тільки Ганкевич і Лозинський, а инші тільки в разі потреби чергувалися. Після утворення Державного Секретаріяту Цегельський, який став державним секретарем внутрішніх справ, перестав брати участь у переговорах.

З польської сторони учасники переговорів також мінялися. Взагалі брали участь у переговорах доцент д-р Дубанович і поміщик Цеnський від т. зв. „Подоляків“, себ-то особливо україножерно настроєних представників східно-галицьких польських поміщиків, д-р Адам, д-р Сталь і проф. Хлямтач від всеполяків, д-р Стесл ович від демократів, Гавзнер, Кліґер і Щирек від соціяльних демократів.

Швидко стало ясно, що переговори до нічого не доведуть.

Полякам ходило про те, щоб „умиротворити“ Львів так, щоб вони після сього могли зліквідувати українську державну владу у Львові і зі Львова опанувати цілу Східну Галичину. Вони ставили такі умови: управу міста веде дотеперішня міська рада, в якій Українці мали тільки кілька місць. Порядок у місті вдержує міська міліція, яку утворить маґістрат в національнім складі відповіднім національному складови населення міста. Польське і українське війско остає у Львові в визначених казармах, — кожде або в необмеженім або в рівнім числі.

Се значило, що завтра після заключення такого перемиря польське цивільне населеннє зорґанізується в боєві відділи й нападе на державні будинки, щоби зліквідувати українську державну владу. Міська міліція очевидно не буде її обороняти, а коли на її оборону виступит українське військo, то проти нього виступить знов польське військo і бої зачнуться наново, тільки серед обставин, для Українців далеко більше некорисних.

Українці годилися на приверненнє дотеперішньої міської ради і на міську міліцію, домагаючися тільки рівної участи Поляків, Українців і Жидів. Одначе застерігали собі право держати у Львові державну поліцію. В кінці що-до війска домагалися розвязання польського війска, а справу українського війска, як справу української держави, виключали з переговорів.

В дальших переговорах пішли Полякам на уступку на стільки, що годилися на те, щоб у Львові остала невелика, чисельно обмежена польська військова формація.

17. падолиста Поляки предложили 3-денне завішеннє оружя. Українці предложеннє приняли. Завішеннє оружя почалося 18. падолиста рано і кінчилося 21. падолиста рано. За той час мала вияснитися можливість заключення перемиря. На спільнім засіданню 19. падолиста Поляки подали в останній редакції свої умови. Засіданнє 20. падолиста було призначене на відповідь Українців і — коли обі сторони погодяться — на заключеннє умови перемиря.

Якраз в сім часі появився у Львові аґент французької місії в Румунії, французький поручник Віллем, який приїхав до Львова наслідком польських заходів, в товаристві Поляка Сокольніцкого, який був польським аґентом при згаданій місії. В державнім секретаріяті закордонних справ він заявив, що приїхав тільки як обсерватор і не має ніяких повновластий для посередництва, одначе було би йому приємно своїм посередництвом спинити розлив крови. В самій справі він видимо стояв по боці Поляків, хоч старався в розмовах з Українцями се закривати.

20. падолиста Рада державних секретарів, вислухавши звідомленнє команданта полковника Стефанова про воєнне положеннє, рішила відкинути польські умови і предложити свої [1]).

Стефанів заявив, що українське війско може держатися у Львові що найменше два тижні. За той час очевидно прийде поміч з краю.

Польські умови в ніякім випадку не могли бути приняті. Вони означали би капітуляцію і відреченнє від будови української держави в Східній Галичині.

Одначе тактика в дальшім веденню переговорів залежала від воєнного положення. Коли-б воно було некорисне, треба було би тягти переговори далі, щоб бодай перевести як слід евакуацію Львова.

Відкидаючи польські умови, треба було бути готовим на те, що 21. падолиста рано розпічнуться дальші бої. Вигладів на приняте

[1]) Умови обох сторін оберталися в висше поданих межах. Не маючи з собою тодішніх записок про переговори, подав я тільки загальний нарис тих умов.

українських умов Поляками не було, а дальше йти в уступках супроти Поляків Рада державних секретарів не могла.

Поляки також були певні, що переговори розібються. В сій хвилі вони самі хотіли сього. Як показалося опісля, вони вже мали запевнену підмогу польського війска з Польщі і предложили 3-денне завішенне оружя тільки на те, щоб, заки та підмога надійде, не проливати даром крови своїх львівських частий.

Маючи певність, що після зірвання переговорів вони здобудуть Львів, рішили вони відбути акт зірвання з певною парадою, в присутности делеґата антанти, перед яким скинули би вину на Українців. Отже предложили, щоб на засіданню 20. падолиста був присутний Віллем, на що Українці згодилися.

Засіданне розпочалося моєю заявою, що Рада державних секретарів не може приняти умов, предложених Поляками, зате готова заключити перемирє на отсих умовах (тут я відчитав українські умови).

На сю заяву відповів Хлямтач широко закроєною політичною промовою, призначеною в першій мірі для Віллема, який розумів польську й московську мову і також говорив сяк-так по московськи. Хлямтач найбільший натиск клав на те, що Польща на сході заступає і боронить ідеали антанти та що Поляки своїми умовами дають такий доказ миролюбивости, що можуть з чистою совістю здатися на суд присутного делеґата антанти. Після умиротворення Львова Поляки мали готовий плян умиротворення цілого краю. Та хоч умиротворенне Львова з вини Українців не може бути осягнене, польська сторона відчитає свій плян умиротворення краю, щоб перед делеґатом антанти дати доказ своєї миролюбивости.

Сей польський проект польсько-українського перемиря для цілого краю відчитав Дубанович. Було се розробленне предложеного Хлямтачем на нараді 2. падолиста проекту утворення польсько-української комісії для управи краєм до часу рішення мирової конференції.

Очевидно, що польська адміністрація слухала би не сеї комісії, тільки польського правительства в Варшаві. В найліпшім разі комісія була би маріонеткою без власти. Та в дійсности комісія мала бути тільки способом, щоб заманити Українців зліквідувати українську державну владу, після чого прийшла би ліквідація самої комісії і перехід Галичини під владу польського правительства.

Після моєї відповіди на політичні виводи Хлямтача і ще кількох польських і українських промов забрав голос Віллем, який промовляв почасти по російськи, почасти по французьки. Промовляв як судія, який в імени антанти видає присуд в користь Польщі. Між ин. зазначив, що Польщу антанта визнала, а України не визнала і не визнає. Тон його промови був такий провокаційний, що я йому перервав і звернув його увагу, що він забувається і виходить по-за межі ролі, в якій він бере участь в засіданню.

Засіданне скінчилося ствердженнєм, що сторони не прийшли до порозуміння.

Вночи з 20. на 21. падолиста прийшло від Поляків нове предложенне переговорів, яке підписав ґр. Скарбк в імени Польської

Ліквідаційної Комісії. Українці відповіли, що готові почати переговори. Одначе замість нових переговорів наступили рішаючі воєнні події. Взагалі який змисл мало те предложенне ґр. Скарбка в хвилі, коли Поляки готовилися здобути Львів, годі знати.

21. падолиста рано закінчилося завішенне оружя й почалися знов бої. Аж тепер українська команда відчула, що має діло не з самими львівськими повстанцями, тільки з дуже переважаючими польськими силами, які грозять українському війску окруженнєм і замкненнєм у Львові. З огляду на се українська команда рішила як найшвидше евакуувати Львів.

В таких обставинах евакуація не могла ні з політичного ні з війскового боку відбутися як слід.

З політичного боку — не переведено плянового вибору осіб, які повинні вийти зі Львова для дальшої праці в будуванню держави.

З війскового боку — оставлено багато всякого державного майна, між ин. поживи, яку, коли-б і не можна було її вивести, ліпше було роздати між українське населеннє ніж оставляти Полякам.

Се була помилка української команди, що вона не зорієнтувалася, що на поміч польським повстанцям надходять такі сили, перед якими українські оборонці Львова не вдержаться, і не перевела завдалегідь розумної евакуації.

Вночи з 21. на 22. падолиста українське війско вийшло зі Львова в східнім і північнім напрямі. З ним вийшла зі Львова часть членів Української Національної Ради і майже всі члени Державного Секретаріяту [1]).

22. падолиста рано польське війско заняло Львів і почало погроми українських товариств і жидівських вулиць.

Жидівські погроми були карою за те, що Жиди — крім спольщеної части інтеліґенції — зберігали невтральність у польсько-українській боротьбі за Львів, утворивши власні війскові части для охорони жидівської части міста перед обома воюючими сторонами. Українці віднеслися до сього жидівського становища прихильно. Зате Поляки вважали його ворожим актом супроти польських інтересів і відплатили за се Жидам 3-денними погромами.

Так закінчився львівський період будування української держави в Галичині.

Рішучість, з якою занято Львів, не була на жаль прикметою дальшої діяльности національно-демократичних відповідальних кругів. Виросши в леґальній політичній боротьбі з Поляками, вони не освідомили собі, що тепер місце політичної боротьби займає

---

[1]) Евакуацію переводжено „австрійською методою", держачи все в тайні. Хто припадково довідався, як справа стоїть, той старався винестися зі Львова. Через те де-хто остав проти своєї волі і з великою небезпекою для себе. До сих належав і я. Того дня я був недужий і не міг вийти з хати. Всі мої заходи довідатися, як справа стоїть, були безуспішні. Ніхто не подумав, щоб повідомити мене й вивезти зі Львова. Наслідком сього я чотири місяці мусів ховатися перед арештуваннєм.

війна, — війна на життє або смерть. Поляків уважали вони далі політичними противниками, а не воюючою стороною, супроти якої треба примінити всю строгість воєнного права. Польське повстаннє видавалося їм місцевим явищем і вони сподівалися, що як у Львові вдасться осягнути порозуміннє, що все буде добре. Велику роль в них грала при сім надія, що супроти ясних точок Вільзона Польща не посміє сягнути по Східню Галичину. З другого боку увага на авторитет антанти вязала їм руки: кожде зарядженнє оцінювали вони з того становища, що скаже на се антанта.

Навіть тоді, коли виснилося, що Поляки уважають угоду тільки способом до ліквідації української державности в Галичині і ніякої иншої угоди не заключать, Державний Секретаріят прикладав велику вагу до львівських переговорів, думаючи, що все залежить від переговорів у Львові. Тимчасом переговори треба було вести зі свідомістю, що вони до нічого не доведуть і є тільки тактичним маневром для зискання часу.

Коли-б Державний Секретаріят мав таку свідомість, він не повинен би був сидіти у Львові, де всю його увагу забирала боротьба за місто і звідки зносини з краєм були що-раз важчі, тільки треба було оборону Львова оставити війску й місцевому політичному комітетови, а осідок Державного Секретаріяту й Української Національної Ради перенести до иншого міста в краю, звідки свобідно можна би вести працю над будовою держави.

Аж упадок Львова отворив згаданим відповідальним кругам очи на тверду дійсність: що за Галичину треба вести війну з Польщею і треба орґанізувати державне життє для того, щоб могти вести сю війну.

Розділ V.

Боротьба за теріторію Західно-Української Народньої Республики.

На основі ухвали Української Національної Ради з 18. жовтня 1918. і тимчасового основного закона про державну самостійність українських земель бувшої австро-угорської монархії з 13. падолиста 1918. (арт. I і II), Західно-Українська Народня Республика мала обнимати всі українські землі бувшої австро-угорської монархії, себ-то українську часть Галичини, українську часть Буковини і українську часть Угорщини.

Одначе, хоч Австро-Угорщина перестала істнувати, український нарід вище названих земель не міг свобідно рішати про свою долю. З претенсіями до панування над його землями виступили ті народи, які панували над ним за часів істнування Австро-Угорщини, а саме: Польща пішла війною на здобуттє Східної Галичини, Румунія заняла українську часть Буковини, а українську часть Угорщини з одного боку не хотіла випустити з під свого панування Угорщина, з другого ж забажала прилучити до себе Чехо-Словаччина.

1. Східна Галичина. Війна Польщі з Західно-Українською Народньою Республикою почалася польським повстаннєм 1. падолиста 1918. у Львові. Тимчасом польське військо здобуло Перемишль і прийшло на поміч польським повстанцям у Львові, що рішило про долю Львова.

Зорґанізувавши армію, українське правительство поставило сильний вал проти дальшої польської інвазії. Так повстав польсько-український фронт, який тягнувся по правім боці Сяну здовж західного погранича української території, вигинаючися на схід здовж границі між Східною Галичиною і Холмщиною і здовж залізничого шляху між Перемишлем і Львовом. Сей фронт утворився в грудні 1918. р. і держався без більших змін до цвітня 1919. р., коли почалася польська офензива, яка скінчилася заняттєм цілої Східної Галичини. Про важнійші моменти сей війни буде мова далі.

В часі, коли сей фронт держався, чотири українські повіти (Сянік, Доброміль, Перемишль, Чесанів) опинилися по польськім боці фронту, а в повітах Львів, Городок, Мостиска, Рава, Сокаль, Лісько виконуваннє державної власти було утруднене. По-за сим державна власть Західно-Української Народньої Республики розтягалася на цілу територію Східної Галичини.

2. Українська часть Буковини. Після утворення Української Національної Ради у Львові утворилася — як відомо — буковинська делеґація Української Національної Ради в Чернівцях. Вона почала переговори з румунськими послами австрійського парляменту й буковинського сойму про поділ Буковини. Переговори велися без успіху, бо Українці домагалися цілої української части Буковини з Чернівцями, а Румуни годилися віддати їм тільки чотиря повіти: Кіцмань, Заставну, Вашківці над Черемошем і Вижницю. Безуспішність переговорів лежала ще і в тім, що румунські посли не мали ніякого впливу на румунське громадянство, яке стояло за прилученнє цілої Буковини до Румунії.

Висловом сих змагань була Румунська Національна Рада, утворена 27. жовтня 1918. Президент Ради Фльондор звернувся до австрійського президента краю ґр. Ендорфа з домаганнєм передачі власти. Одначе сей відповів, що має від свого правительства наказ передати власть тільки представникам обох народів краю.

Українці плянували обняти власть в українській части краю 4. падолиста 1918. При сім числили головно на Українських Січових Стрільців, які стояли в Чернівцях.

Відомість про обняттє власти Українською Національною Радою у Львові викликала в Чернівцях велике одушевленнє. Одначе рівночасно втратили черновецькі Українці свою військову силу, бо Українські Січові Стрільці вибралися на поміч українським оборонцям Львова.

3. падолиста 1918. відбулася в Чернівцях велика українська маніфестація. Ухвалено злучитися з Галичиною, признати львівський Державний Секретаріят своїм правительством і змагати до як найшвидшого з'єдинення з Великою Україною.

Того ж дня делеґація Української Національної Ради обняла власть у Чернівцях і в українській части краю.

Рівночасно зроблено угоду з румунським демократичним політиком Опчулом, який обняв власть в румунській части краю.

Одначе Румунська Національна Рада не згодилася на сю угоду, тільки стояла на тім, що вона має обняти власть в цілім краю і від себе віддасть Українцям управу чотирох висше названих українських повітів.

Про дальший розвиток подій рішило румунське правительство. 8. падолиста 1918. явився над Чернівцями румунський літак і розкинув проклямацію команданта румунської 8-ої дивізії, ґенерала Задіка, з заявою, що він дістав від свого короля наказ обсадити цілу Буковину. Далі говорилося в заяві, що занятте краю не має ніяких політичних цілий, тільки має за задачу поборювати анархію та вдержувати порядок.

Делеґація Української Національної Ради у відповідь на сю проклямацію вислала до ґен. Задіка протест проти заняття української части краю; в протесті стверджено, що в українській части краю панує повний порядок. Сей протест доручено ґен. Задікови 9. падолиста 1918. Не зважаючи на нього, Румуни заняли 11. падолиста 1918. Чернівці і до тижня цілу Буковину.

Український відділ, який вспіла за той час зорґанізувати делеґація Української Національної Ради в числі коло 400 людий, не міг очевидно ставити опору румунській армії.

Румунське правительство виступило проти Українців з політикою терору і національного поневолення, яку веде й досі.

Правительство Західно-Української Народньої Республики, заняте війною з Польщею, не могло виступити в обороні української части Буковини перед румунською окупацією. Треба було обмежитися дипльоматичними протестами і ждати рішення Мирової Конференції.

Делеґація Української Народньої Республики на Мирову Конференцію в Парижі нотою з 25. лютого 1919., в якій повідомляла про акт з'єдинення українських земель з 3. січня 1919., запротестувала як проти польського наїзду на Східну Галичину так проти заняття української части Буковини Румунією, домагаючися від Мирової Конференції заряджень для охорони української державної території.

Нотою з 18. марта 1919. Делеґація запротестувала проти терору румунського правительства супроти українського населення.

В кінці нотою з 17. мая 1919. Делеґація запротестувала проти наміру віддати українську часть Буковини Румунії і поставила до Мирової Конференції домагане, щоби окрема комісія антанти установила границю між Румунією й Україною, а доки се станеться, щоб установлено демаркаційну лінію між обома державами та щоб румунське військо уступилося з української части Буковини і віддало власть правительству Західної України [1]).

Сі українські протести не змінили долі української части Буковини.

---

[1]) Згадані ноти оголошені в двох випусках публікації: „Notes présentées par la Délegation de la République Ukrainienne à la Conférence de le Paix à Paris". Париж 1919.

Правда, мировий договір в Сен-Жермен (арт. 59.) признає Румунії тільки близше неозначену часть Буковини, оставляючи означеннє границь сеї части на пізнійше. Одначе проєкт статута для Східної Галичини говорить уже тільки про управильненнє галицько-буковинської границі. А вся дальша політика антанти й Румунії робить враженнє, що антанта вважає всю Буковину частю румунської держави.

3. Українська часть Угорщини. На установчім зібраню Української Національної Ради у Львові 18. жовтня 1918. не було представників угорських Українців. Занадто важко налягав на них мадярський режім і вони не мали змоги вступити в орґанізаційні звязки з галицькими й буковинськими Українцями. Ґрупа українських діячів з Угорщини прислала тільки на се зібраннє письмо, в якім, представивши важке положеннє народу, писала: „Значить, що ви, наші рідні браття, повинні стати за нами і з'єднати з собою. Наш нарід дожидає того спасення, щоби вже раз висвободитися від ярма другого народу.“

Упадок старого режіму і проголошеннє демократичної республики в Угорщині розвязав руки і уста також угорським Українцям. 8. падолиста 1918. утворилася в Пряшеві „Руська Народня Рада“, яка на зборах 19. падолиста 1818. виставила отсі домагання: 1) домагається в етноґрафічних границях права свобідного самоозначення; 2) відповідно демократичним часам домагається повної національної свободи та хоче участи в тій самій долі, які осягнуть инші народи Угорщини; 3) протестує проти можливого розриву національної території чи прилучення проти волі до чужих народів; 4) домагається представництва на Мировій Конференції.

Як видно з сих домагань, „Руська Народня Рада“ заняла становище місцевого патріотизму. Домагаючися права самовизначення, вона не заявила, в якім напрямі угорські Українці повинні се право виконати.

Очевидно, угорське правительство не захотіло втратити української части Угорщини. Щоби її вдержати при собі, рішило воно надати їй автономію. Виданий в грудні 1918. закон творив з комітатів Мармарош, Угоча, Берег і Уг автономну „Руську Країну“. Про приналежність українських частий инших комітатів мала би рішити Мирова Конференція. Автономним законодатним орґаном мала бути „Руська Народна Рада“; спільні справи (закордонні, військові, фінансові, державне громадянство, судівництво, господарські і соціяльно-політичні справи) мав рішати угорський парлямент. Виконуюча власть в „Руській Країні“ мала належати ґубернаторови, якого назначувало угорське правительство. В угорськім кабінеті мав засідати міністер для справ „Руської Країни“. Переведеннє автономії не пішло далі того, що угорське правительство призначило ґубернатором „Руської Країни“ Августина Штефана, міністром для справ „Руської Країни“ д-ра Ернеста Сабова і віцеміністром просвіти д-ра Гіядора Стрипського.

Після радянського перевороту в Угорщині радянська влада в „Конституції Угорської Соціялістичної Федеративної Радянської Республики“ старалася розробити прінціп автономії народів Угорщини і їх

федерації. Одначе ся конституція не мала для української части Угорщини практичного значіння, тому не спинююся тут над нею [1]).

Утворенне „Руської Країни“ не вдоволило угорських Українців. Ідея злуки з усіми иншими землями України почала і тут здобувати ґрунт.

На засїданню Української Національної Ради 3. січня 1919. в Станиславові, де ухвалено акт з'єдинення, були також делеґати угорських Українців. Один з них виступив з привітом, в якім говорив: „Ми ваші браття, що були під пануваннєм ворога, прийшли сюди, щоб ви дали нам раду. І ми дістали свободу і хочемо збудувати славну будучність. Одноголосно ми голосили, щоб українські цвіти леліли на Карпатах, щоби кожний Українець жив славно під одною з'єдиненою Україною. Наше серце тягне до України. Поможіть нам. Подаємо вам братню руку. Нехай живе одна одностайна Україна!“

Маніфестацією за з'єдиненнєм з Україною були „всенародні збори угорських Українців“, які зійшилися 21. січня 1919. в Хусті. На сі збори прибули 420 делеґатів, з яких кождий представляв 1000 українського населення. Збори ухвалили отсі резолюції:

„1. Всенародні Збори угорських Українців з дня 21. січня 1919. ухвалюють з'єдиненнє комітатів: Мараморош, Угоча, Берег, Унг, Землин, Шаріш, Спіж і Абауйторна з Соборною Україною, просячи, щоби нова держава при виконанню сеї злуки узглядинла огремішне положеннє угорських Українців.

Всенародні Збори заявляють, що український нарід Угорщини не признає ‚десятого закона‘ про ‚Руську Країну‘, даного в Будапешті в 1918., бо ухвалено його без волі народа і без його заступництва.

2. Відповідно до сього рішення Збори постановляють, що український нарід не вишле своїх послів до угорського парляменту.

3. Всенародні Збори просять, щоби українське військо обсадило комітати, заселені Українцями, і щоби заосмотрило населеннє, яке живе в важких обставинах поживою.

4. Всенародні Збори витають всі визволені народи Австро-Угорщини: Чехо-Словаків, Юго-Славян, Румунів, Поляків і Німців.

5. Збори витають мадярське народне правительство, яке, стоячи на демократичних основах, признало право самовизначення народів і не уживало ніяких насильств проти політичного орґанізування українського народу і проти висловлення його правдивої волі.

6. Збори висловляють поляку всім державам антанти і їх союзникам, що боронили демократичний дух і вибороли пригнобленим народам свободу, та просять, щоб вони помогли здійснити постанову всенародніх зборів.

7. Всенародні Збори вибирають для ведення справ українського народу Центральну Народню Раду зі 100 членів і дають їй повновласть заступати угорських Українців усе і всюди, де сього буде потрібно перед усіми народами, і зробити все, що кождого часу в інтересі українського народу уважає за потрібне.“

Головою Центральної Народньої Ради вибрано д-ра Михайла Бращайка.

Збори ухвалили вислати делеґацію на Мирову Конференцію під проводом д-ра Юлія Бращайка [2]).

[1]) Цікавих відсилаю до статті Мик. Шрага „Слова і діла соціялістів в національній справі“. „Борітеся-поборете“ ч. 2 за жовтень 1920.

[2]) Див. станиславівський часопис „Република“, ч. 2. з 4. лютого 1919.

Одначе рішень сих зборів не довелося перевести в життє. Українські відділи, які з Галичини вступили були на територію угорської України, мусіли уступити перед переважаючими силами Чехів і Румунів, які з двох сторін, з заходу і сходу, посунулися на українську часть Угорщини.

Тимчасом чеське правительство розвинуло сильну міжнародню акцію за прилученням української части Угорщини до чесько-словацької републики. Президент Масарик вже в грудні 1918. в своїм посланію до чеських Національних Зборів зазначив, що т. зв. Карпаторуси, себ-то угорські Українці через своїх представників в Америці заявилися за злукою з Чехо-Словаччиною. Масарик мав на думці договір, який він заключив в Америці з д-ром Жатковичем, провідником українських еміґрантів з Угорщини. На основі сього договору призначено Жатковича на голову автономного правительства Закарпатської України, який договір обіцював автономію в рамах чесько-словацької републики.

Се становище Масарика віднесло успіх на Мировій Конференції. Договором у Версаю (арт. 81.) і в Сен-Жермен (арт. 53.) прилучено Закарпатську Україну до Чехо-Словаччини, застерігаючи її автономію.

Чеське правительство покликало на ґубернатора Закарпатської України д-ра Жатковича, одначе автономії не перевело в цілости й доси. До кінця 1920. р. не переведено навіть виборів до автономного сойму.

Делеґація Української Народньої Републики на Мирову Конференцію в Парижі нотою з 5. марта 1919. запротестувала проти намірів Чехо-Словаччини й Румунії заняти Закарпатську Україну.

Після оголошення проєкту версайського договору Делеґація нотою з 9. мая 1919. запротестувала проти пляну прилучення Закарпатської України до Чехо-Словаччини.

Після підписання версайського договору Делеґація нотою з 5. липня 1919. запротестувала проти артикулу 81-ого, яким прилучено Закарпатську Україну до Чехо-Словаччини [1]).

Так українським землям Австро-Угорщини не довелося з'єдинитися в один самостійний державний орґанізм. Західно-Українська Народня Република, проголошена на всіх українських землях Австро-Угорщини, в дійсности виконувала власть тільки на території Східної Галичини.

Розділ VI.

Орґанізація державної влади.

Члени Державного Секретаріяту, які вийшли зі Львова, вибрали тимчасовим осідком правительства Т е р н о п і л ь.

Тут в грудні 1918. уступив зі становища президента Ради державних секретарів д-р Кость Левицький. Се становище заняв тимчасово на основі рішення членів Ради державних секретарів д-р С и д і р Г о л у б о в и ч.

---

[1]) Див. згадану публікацію „Notes . . .“

Після навязання звязку з президією Української Національної Ради, яку події 1. падолиста 1918. заскочили були у Відні, і переведення доповняючих виборів до Української Національної Ради на основі львівської ухвали Ради рішено перенести осідок державної влади до Станиславова.

Сюди скликано на початок січня 1919. Українську Національну Раду, яка мала перевести важні державно-орґанізаційні справи.

Українська Національна Рада в своїм теперішнім складі числила над 150 членів. По титулі приналежности складалася вона з отсих ґруп: 1. парляментарні представники українського народу в Австрії: а) члени австрійської палати панів, б) члени австрійської палати послів, в) члени галицького сойму, г) члени буковинського сойму; 2. делеґати українських партій; 3. вибрані делеґати повітів і міст.

По національнім складі всі члени Української Національної Ради були Українці.

Національні меншости — Поляки, Жиди і Німці — не вислали делеґатів до Української Національної Ради: Поляки як непримиримі вороги української державности, які стояли на тім, що Східна Галичина має бути частю Польщі; Жиди й Німці з боязни перед пімстою Польщі на випадок її перемоги.

По соціяльним складі в Українській Національній Раді були заступлені всі верстви українського народу з перевагою верств національно й політично найбільше вироблених, себ-то середнього селянства [1]), духовенства і світської інтеліґенції.

Сьому соціяльному складови відповідав склад партійний. Найсильнійша була ґрупа національно-демократична (від партійного з'їзду в марті 1919. — народня трудова), далі ґрупа радикальна, за нею ґрупа соціяльно-демократична, в кінці селянсько-радикальна ґрупа, яка під проводом д-ра Кирила Трильовського відкололася від радикальної партії. Члени дрібнійших партійних формацій і безпартійні порозміщувалися по сих ґрупах або оставали „дикими“.

Найважнійшим рішенням новоскликаної Української Національної Ради була ухвала про з'єдинення Західно-Української Народньої Республики з Українською Народньою Республикою. Сій справі буде присвячений слідуючий розділ.

З законів про орґанізацію державної влади, ухвалених на січневій сесії Української Національної Ради, найважнійший був закон з дня 4. січня 1919. про Виділ Української Національної Ради. Сей закон звучить:

„Українська Національна Рада постановила:

§ 1.

Українська Національна Рада вибирає з-посеред себе Виділ з 9 членів, якому проводить, як десятий член, Президент Української Національної Ради, а на случай його перешкоди найстарший віком його заступник.

---

[1]) Треба тямити, що в Галичині до середнього селянства зачисляються вже 2—5-моргові господарі.

§ 2.

До компетенції Виділу Української Національної Ради належить:

а) іменувати членів правительства;

б) приймати й уділяти їм димісії;

в) виконувати право амнестії й аболіції, а то на внесеннє Державного Секретаріяту судівництва. В справах військового судівництва може Виділ Української Національної Ради перенести право виконування амнестії на Раду Державних секретарів;

г) іменувати начальників верховних державних урядів цивільних і військових;

д) удостовіряти й оповіщувати закони.

§ 3.

Виділ Української Національної Ради скликує в міру потреби Президент Української Національної Ради, а в случаю його перешкоди найстарший віком його заступник. Він репрезентує Виділ і підписує його письма.

§ 4.

Виділ Української Національної Ради вибирається на час її каденції, а влада його гасне з хвилею вибору нового Виділу новою Радою.

§ 5.

Рішення Виділу западають більшістю голосів, а в случаю рівности голосів стає рішеннєм те внесеннє, за котрим голосував президент.

До важности рішень треба присутности що-найменше шести членів Виділу.

§ 6.

Отсей закон входить в силу з днем ухвалення.“

Законом про Виділ Української Національної Ради утворено установу, яка мала виконувати владу голови держави.

Склад Виділу Української Національної Ради, вибраного на основі сього закона, був такий: Президент Української Національної Ради д-р Евген Петрушевич (нац.-дем.), д-р Лев Бачинський (рад.), Семен Вітик (соц.-дем.), д-р Антін Горбачевський (нац.-дем.), Гриць Дувіряк (рад.), д-р Михайло Новаковський (безп.), д-р Теофіль Окуневський (нац.-дем.), Омелян Попович (нац.-дем.) Андрій Шмігельський (рад.) і о. д-р Степан Юрик (нац.-дем.).

Далі ухвалено закон з дня 4. січня 1919., доповняючий статут Української Національної Ради. Сей закон зміняв постанову § 4-го статута Української Національної Ради так, що президія Української Національної Ради має складатися з президента і чотирох заступників президента: для ведення канцелярії, протоколів нарад і діловодства Ради вибирається двох секретарів і одного заступника секретаря.

На основі сього закона президентом Української Національної Ради вибрано д-ра Евгена Петрушевича; заступниками президента: д-ра Льва Бачинського, Семена Вітика, Омеляна Поповича і Андрія Шмігельського; секретарями д-ра Степана Витвицького, Степана Сілецького і Осипа Устияновича.

Закон з дня 4. січня 1919. про спосіб оповіщування законів і розпорядків постановляє, що закони, ухвалені Українською Національною Радою, і розпорядки державних секре-

тарів оповіщується в Вістнику державних законів і розпорядків; закони підписує президент Української Національної Ради і один член Виділу Української Національної Ради, розпорядки — дотичний державний секретар.

В кінці треба зазначити ухваленне закона з дня 4 січня 1921. про незайманість членів Української Національної Ради.

Після утворення Виділу Української Національної Ради приступлено до утворення нової Ради державних секретарів. Тимчасовий президент Ради державних секретарів Голубович вніс до Виділу димісію цілої Ради державних секретарів, а Виділ, принявши димісію, поручив Голубовичеви скласти нову Раду державних секретарів.

Склад сеї Ради державних секретарів був такий: Президент, державний секретар фінансів і державний секретар торговлі і промисловости д-р Сидір Голубович. Закордонні справи д-р Василь Панейко. Державний секретар без портфелю і управитель державного секретаріяту закордонних справ д-р Льонґин Цегельський (Панейко виїхав був на Мирову Конференцію до Парижа). Внутрішні справи д-р Іван Макух. Військові справи полк. Дмитро Вітовський. Судівництво Осип Бурачинський. Просвіта і віроісповідання д-р Агенор Артимович. Шляхи, почта і телеґраф Іван Мирон. Земельні справи Михайло Мартинець. Публичні роботи Маріян Козаневич.

По партійній приналежности Голубович, Панейко, Цегельський і Бурачинський були національні демократи; Макух і Вітовський радикали; Артимович (директор ґімназії), Мирон (залізничний інженер), Мартинець (радник дирекції домен і лісів) і Козаневич (гірничий інженер) — всі бувші австрійські урядовці, які в політичнім життю не брали участи.

Політично сей кабінет треба схарактеризувати як коаліцію національних демократів і радикалів при співучасти фаховців. Соціяльні демократи відмовилися від участи в кабінеті, тільки Козаневич увійшов до кабінету як кандидат, поручений провідником соціяльних демократів Вітиком.

Новий кабінет представився Українській Національній Раді на лютовій сесії, яка почалася 4. лютого 1919.

В лютім і марті 1919. наступили в складі кабінету такі зміни:

На засіданню Української Національної Ради 13. лютого 1919. президент Української Національної Ради подав до відомости, що державний секретар військових справ Вітовський і державний секретар Цегельський внесли димісію, яку Виділ Української Національної Ради приняв.

Державним секретарем військових справ призначив Виділ полковника Віктора Курмановича, шефа ґенерального штабу. А що він, перебуваючи в головній кватирі, не міг постійно вести справ секретаріяту, то рівночасно призначено отамана Петра Бубелу товаришем державного секретаря військових справ і поручено йому управу секретаріяту.

На засіданню 10. марта 1919. Виділ Української Національної Ради призначив д-ра Михайла Лозинського товаришем державного секретаря закордонних справ і поручив йому управу секретаріяту.

В такім складі остала Рада державних секретарів аж до кінця свого істнування.

З законів, ухвалених Українською Національною Радою на лютовій сесії, заслугують на увагу: закон про мову державних установ і закон про основи шкільництва. Оба закони наводимо в цілости:

„Закон з дня 15. лютого 1919. про уживаннє мови у внутрішнім і внішнім урядуванню державних властий і урядів, публичних інституцій і державних підприємств на Західній Области Української Народньої Републики.

Українська Національна Рада постановила:

§ 1.

Державною мовою на Західній Области Української Народньої Републики є мова українська.

§ 2.

Сеї мови вживають у внутрішнім і внішнім урядуванню всі державні власти й уряди, публичні інституції і державні підприємства.

§ 3.

Законно признаним національним меншостям полишається свободу уживання як устно так і в письмах їх матірної мови в урядових зносинах з державними властями й урядами, публичними інституціями й державними підприємствами.

§ 4.

Сей закон обовязує з днем його оповіщення."

„Закон з дня 13. лютого 1919. про основи шкільництва на Західній Области Української Народньої Републики.

§ 1.

Всі публичні школи на Західній Области Української Народньої Републики є державні, а учителі державними урядниками. За дозволом верховних шкільних властий можна засновувати приватні школи.

§ 2.

Викладова й урядова мова у всіх державних школах є українська. Національним меншостям признається право на школу в рідній мові. Близші постанови про школи для національних меншостий вирішить окремий закон.

§ 3.

Сей закон входить в життє з днем його оповіщенння."

В кінці треба зазначити, що в короткім часі правительство зорґанізувало поважну, коло 100.000-ну армію.

Перші основи під сю орґанізацію поклав державний секретар військових справ Дмитро Вітовський і його співробітники, українські старшини австро-угорської армії і Українських Січових Стрільців.

В дальшій праці брали учать також ті нечислениі старшини австро-угорської армії німецької народности, які за часів Австрії

служили в українських частинах і тепер рішилися разом з сими частинами служити українській державі як її громадяни. З огляду на недостачу українських військових старшин з висшою військовою освітою вони були цінним набутком для української армії, хоч з другого боку треба зазначити, що стара австрійська військово-політична школа доводила їх часом до непорозумінь з українськими військовими старшинами.

Головним командантом армії Західно-Української Народньої Республики швидко став Придніпрянець Омелянович-Павленко, бувший ґенерал російської армії. Шефом ґенерального штабу був спершу також Придніпрянець полковник Мишковський; опісля покликано на се становище галицького Українця Віктора Курмановича, полковника австро-угорської армії, якого призначено також державним секретарем військових справ.

Армія Західно-Української Народньої Республики складалася почасти з українських жовнірів австро-угорської армії, яких при їх повороті з фронтів зараз реорґанізовано в українську армію, почасти з нового набору на основі загальної мобілізації від 18—35 літ, яка мала на увазі тільки Українців.

Так наладжено державний апарат; зорґанізовано правильну працю Української Національної Ради як законодатної власти; утворено Виділ Української Національної Ради для виконування функцій голови держави; покликано кабінет на основах парляментарного правління; законами про адміністрацію, судівництво, шкільництво, урядову мову й иншими покладено основи для управи держави; зорґанізовано армію для оборони держави перед польським наїздом.

Правда, сей апарат не відзначався глибокими політично-соціяльними змінами попереднього ладу.

Та треба тямити, що він був тимчасовий, призначений служити тільки доти, доки Східна Галичина не зіллється з Великою Україною в одну державну цілість. Від сього, який політично-соціяльний лад буде в обнимаючій всі українські землі українській державі, залежатиме й політично-соціяльний лад її галицької частини.

Так думали творці сього апарату.

Крім того головною їх журою була війна з Польщею, яка дуже болюче нагадувала їм тимчасовість їх державної творчости. Все залежало від того, чи вдасться захистити рідний край від польського завоювання.

Та були справи, яких не можна було відкладати. Особливо, що на Великій Україні справа державного будівництва не наладжувалася і не було виглядів на негайне загально-державне полагодження сих справ. Сюди належали передовсім: заступити Українську Національну Раду орґаном всенароднього вибору і полагодити земельну справу. Сим справам рішено присвятити найближчу сесію Української Національної Ради.

Розділ VII.

З'єдинення Західно-Української Народньої Республики з Українською Народньою Республикою.

Скинення австрійсько-польського ярма в Східній Галичині і успішне повстання Директорії проти гетьмана Скоропадського викликали могутню хвилю одушевлення для ідеї з'єдинення всіх українських земель в одну державу.

Маючи на увазі ухвалу Української Національної Ради з 10. падолиста 1918., Рада Державних Секретарів зараз після приїзду до Тернополя розпочала з Директорією переговори в справі з'єдинення. Що переговори відповідали настроєви обох сторін, найліпше видно з того, що вже 1. грудня 1918. заключено отсей „передвступний договір“:

„Передвступний договір, заключений дня 1. грудня 1918. року в м. Фастові між Українською Народньою Республикою й Західно-Українською Народньою Республикою про маючу наступити злуку обох українських держав в одну державну одиницю, такого змісту:

1. Західно-Українська Народня Республика заявляє сим непохитний намір злитися в найкоротшім часі в одну велику державу з Українською Народньою Республикою, значить, заявляє свій намір перестати істнувати як окрема держава, а натомість увійти з усею своєю територією й населеннєм, як складова частина державної цілости, в Українську Народню Республику.

2. Українська Народня Республика заявляє сим рівнож свій непохитний намір злитися в найкоротшім часі в одну державу з Західно-Українською Народньою Республикою, значить, заявляє свій намір приняти всю територію й населеннє Західно-Української Народньої Республики, як складову частину державної цілости, в Українську Народню Республику.

3. Правительства обох Республик уважають себе звязаними висшими заявами, то значить: уважають себе посполу обовязаними сю державну злуку можливо в найкоротшім часі перевести в діло, так, щоби можливо в найкоротшім часі обі держави утворили справді одну неподільну державну одиницю.

4. Західно-Українська Народня Республика з огляду на витворені історичними обставинами, окремими правними інституціями та культурними й соціяльними ріжницями окремішности життя на своїй території й її населеннє, як будуча частина неподільної Української Народньої Республики, дістає територіяльну автономію, якої межі означить у хвилі реалізації злуки обох Республик в одну державну цілість окрема спільна комісія за ратифікацією її рішень компетентними законодатними і правительственними державними орґанами обох Республик. Тоді також установлені будуть детальні условини злуки обох держав.

5. Сей договір, списаний у двох примірниках, як двох окремих ориґіналах, по одному для правительств кождої з обох держав, може бути опублікований за згодою обох правительств, т. є. Директорії Української Народньої Республики й Ради Державних Секретарів Західно-Української Народньої Республики.

Директорія Української Народньої Республики: В. Винниченко, П. Андрієвський, Ф. Швець, С. Петлюра, отаман українських республиканських військ.

Повновласники Ради Державних Секретарів Західно-Української Народньої Республики: Д-р Льонґин Цегельский, Д-р Дмитро Левицький“.

Справа з'єдинення була першою справою, яку полагодила новоскликана Українська Національна Рада. На засіданню 3. січня 1919. приняла вона одноголосно отсю ухвалу:

„Ухвала Української Національної Ради з дня 3. січня 1919. про злуку Західно-Української Народньої Республики з Українською Народньою Республикою.

Українська Національна Рада постановила:

Українська Національна Рада, виконуючи право самовизначення українського народу, проголошує торжественно з'єдиненнє з нинішнім днем Західно-Української Народньої Республики з Українською Народньою Республикою в одну, одноцільну суверенну Народню Республику.

Зміряючи до найскоршого переведення сеї злуки, Українська Національна Рада затверджує передвступний договір про злуку, заключений між Західно-Українською Народньою Республикою і Українською Народньою Республикою дня 1. грудня 1918. у Хвастові, та поручає Державному Секретаріятови негайно розпочати переговори з Київським Правительством для сфіналізування договору про злуку.

До часу, коли зберуться установчі збори з'єдиненої Республики, законодатну владу на території бувшої Західно-Української Народньої Республики виконує Українська Національна Рада.

До того ж самого часу цивільну і військову адміністрацію на згаданій території веде Державний Секретаріят, установлений Українською Національною Радою, як її виконуючий орґан".

Після одноголосного приняття сеї ухвали президент Української Національної Ради д-р Евген Петрушевич заявив: „**Ухвалений закон полишиться в нашій історії одною з найкращих карт. По лінії з'єдинення не було між нами двох гадок. Сьогоднішній крок піднесе нашого духа і скріпить наші сили. Від сьогоднішнього дня істнує тільки одна Українська Народня Республика. Нехай вона живе!**"

Треба зазначити, що ухвала Української Національної Ради з 3. січня 1919. — хоч носить назву **ухвали**, а не **закона** — оголошена в „Вістнику державних законів і розпорядків Західної Области Української Народньої Республики" [1]) в **формі**, яку закон з 4. січня 1919. про спосіб оповіщування законів і розпорядків приписує для оголошування законів. Значить, ся ухвала є поставлена на рівні з законом.

Рівночасно вибрала Українська Національна Рада делеґацію, зложену з 65 членів, яка мала нотифікувати ухвалу про з'єдиненнє Директорії.

22. січня 1919. на Софійській площі в Києві відбулося святочне проголошеннє акту з'єдинення. З сього приводу Директорія видала отсей універсал:

„В імени Української Народньої Республики проголошує Директорія цілому українському народови велику подію в історії нашої української землі.

Дня 3. січня 1919. року в місті Станиславові Українська Національна Рада Західно-Української Народньої Республики, як представниця волі всіх Українців Австро-Угорщини і як найвищий законодатний їх орґан, святочно проголосила з'єдиненнє Західно-Української Народньої Республики з українською придніпрянською Народньою Республикою в одну суверенну Народню Республику.

Витаючи з великою радістю сей історичний крок наших західних братів, Директорія Української Народньої Республики рішила приняти до відома се з'єдиненнє і ввести його в життє згідно з умовами, які означено в ухвалі Української Національної Ради з дня 3. січня 1919.

Від нині во єдино зливаються століттями відірвані одна від одної частини єдиної України, Західно-Українська Народня Республика (Галичина, Буковина

[1]) 1. Випуск. Виданий 31. січня 1919. Річник 1919.

й Угорська Русь) і Наддніпрянська Велика Україна. Здійснилися віковічні мрії, якими жили і за які вмирали кращі сини України. Від нині є єдина, незалежна Українська Народня Республика. Від нині український нарід, увільнений могучим поривом своїх власних сил, має тепер змогу з'єднити всі змагання своїх синів для утворення нероздільної, незалежної української держави на добро і щастє робочого народу".

Після проголошення з'єднення Директорією, делеґація Української Національної Ради взяла участь в Трудовім Конґресі як представництво Західно-Української Народньої Республики.

На першім засіданню Трудового Конґресу, 23. січня 1919., після відкриття Конґресу і вибору президії, до якої з делеґації Української Національної Ради ввійшли Семен Вітик (соц.-дем.) і Тимотей Старух (нац.-дем.), — д-р Степан Витвицький від імени делеґації Української Національної Ради прочитав ухвалу Ради про з'єдинення, а секретар Конґресу Золочанський універсал Директорії про з'єдинення. Оба акти Трудовий Конґрес приняв одноголосно.

До справи з'єднення відноситься ще 3-ій уступ „закона, ухваленого Конґресом Трудового Народу України на засіданню 28. січня 1919. року про форму української влади". Сей уступ звучить:

„З огляду на небезпечний військовий час доручити власть і оборону краю Директорії Української Народньої Республики, яка, доповнена представником від Наддністрянської України, до слідуючої сесії Трудового Конґресу має бути верховною властю і видавати закони, необхідні для оборони Республики, при чім сі закони передаються на затвердженнє найблизшій сесії Трудового Конґресу. Виконавча влада Української Народньої Республики, належить Раді Народніх Міністрів, котра складається Директорією і в час перерви сесії конґресу відповідає перед Директорією".

Після проголошення з'єднення змінено назву „Західно-Українська Народня Республика" на „Західна Область Української Народньої Республики" [1]).

Всі сі акти про з'єдиненнє не утворили нової, з'єдиненої, з дотеперішніх двох українських держав зложеної Української Народньої Республики, а тільки проголошували утвореннє її і намічали шлях до її утворення.

Утворити сю нову, з'єднену Українську Народню Республику мали установчі збори, скликані з територій обох держав так, як коли б сі території творили вже одну державу.

Про час і спосіб скликання Установчих Зборів мали очевидно рішати правительства обох держав на основі обопільного порозуміння.

Тільки з хвилею, коли рішення Установчих Зборів про утвореннє одної держави з дотеперішніх двох українських держав набудуть правної сили, дотеперішні обі держави мали би перестати істнувати, зливаючися в одну державну цілість.

Про устрій держави, яку Установчі Збори мали утворити з двох дотеперішніх українських держав, знаходиться в актах про з'єдиненнє

---

[1]) Правний акт, яким заведено сю зміну, мені невідомий. З юридичного погляду повинен би се бути закон, який зміняв би арт. І тимчасового основного закона про державну самостійність українських земель бувшої Австро-Угорської монархії з 13. падолиста 1918.

тільки одна згадка, а саме в передвступнім договорі говориться, що територія Західно-Української Народньої Республики має одержати автономію.

З сього виходить, що наміром сторін, які заключали передвступний договір і проголошували дальші акти про з'єдинення, не було творити федеративну державу, зложену з двох складових держав: Української Народньої Республики і Західно-Української Народньої Республики, тільки одноцільну державу, в якій територія бувшої Західно-Української Народньої Республики мала би тільки автономію.

До часу утворення одної держави Установчими Зборами обі держави оставали окремими державами, незалежними одна від другої. Про се говорить ухвала Української Національної Ради з 3. січня 1919. в останніх двох уступах, застерігаючи до часу Установчих Зборів незалежність законодатної і виконуючої влади Західно-Української Народньої Республики.

Ся ухвала одержала потвердженне Директорії і Трудового Конґресу, отже стала обовязуючою для обох сторін.

Виключаючи на території Західно-Української Народньої Республики яку-небудь иншу владу, ся ухвала тим самим обмежує владу Української Народньої Республики її власною територією. На сій своїй території ся влада так само незалежна, бо видається недопустимим, щоби в той сам час, як влада Української Народньої Республики виключається від впливу на територію Західно-Української Народньої Республики, ся остання мала який-небудь законний вплив на територію Української Народньої Республики.

Одначе се недопустиме допустила до певної міри Директорія включивши делеґацію Української Національної Ради в склад Трудового Конґресу, який потім ухвалив, що Директорія має бути доповнена представником Наддністрянської України.

Таким чином делеґація Української Національної Ради одержала законну змогу впливати на законодатну діяльність Трудового Конґресу, яка відносилася тільки до території Української Народньої Республики.

На се нарікали опозиційні ліві ґрупи трудового конґресу, вказуючи на те, що делеґація Української Національної Ради причинилася до перемоги демократичного принципу над радянським і політики згоди з антантою над політикою згоди з Совітською Росією.

Так само Українська Національна Рада через президента Петрушевича, якого Виділ Ради призначив як представника Придністрянщини в склад Директорії, одержала законний вплив у Директорії, якої влада розтягалася тільки на Українську Народню Республику.

Сей законний вплив Західно-Української Народньої Республики на владу Української Народньої Республики допустили Директоря і Трудовий Конґрес очевидно тому, щоби найвисші орґани влади Української Народньої Республики, Трудовий Конґрес і Директорія, своїм складом представляли символ з'єдинення.

Дійсного політичного значіння, — поминувши висше зазначену роль делеґації Української Національної Ради на Трудовім Конґресі,

— сей законний вплив не мав, бо Трудовий Конґрес більше не збирався, а Директорія, після уступлення Винниченка, ввійшла в стадію занепаду, в якій що-раз більше набирало сили єдиновласте Головного Отамана Петлюри.

З усього висше сказанного виходить, що проголошенне з'єдинення не нарушало незалежности обох держав.

До часу здійснення з'єдинення через утворенне одної держави Установчими Зборами ся незалежність була обмежена тільки тим, що правительства обох держав мали обовязок перевести з'єдиненне, з чого випливав для них обовязок робити все, що веде до з'єдинення, і не робити нічого, що йшло би проти з'єдинення.

Одначе, не нарушуючи незалежности обох держав, проголошенне з'єдинення мало велике політичне значінне як вислів волі цілого українського народу творити одну державу і вложенне обовязку на правительства обох держав сповняти сю волю у внутрішній і закордонній політиці.

До часу Установчих Зборів способом сповнювання сеї волі було видаванне законів, розпорядків і заряджень на основі обопільного порозуміння.

Сим шляхом і йшли оба правительства, доки їх дороги не розійшлися.

Очевидно, де нема одної державної влади, а тільки з'єдиненне має здійснюватися двома незалежними владами на основі порозуміння, там мусять бути також непорозуміння. Коли б українська державність на територіях обох українських держав укріплялася, тоді непорозумінь було би що-раз менше і в кінці швидке скликанне Установчих Зборів було би з'єднило обі держави в одну. Одначе українська державність не укріплялася, обі українські держави під натиском Польщі і Росії тратили територію і наслідком сього попадали в хаос і в сім хаосі непорозуміння росли, аж доки не довели до повного розриву.

Ми не будемо перечисляти всіх справ, які правительства обох українських держав полагоджували на основі обопільного порозуміння. Скажемо тільки, що таким способом полагоджувано багато справ в усіх областях державної адміністрації, переводячи таким способом з'єдиненне. Закордонна політика, військо, фінанси, господарські справи, — скрізь були покладені основи з'єдинення.

Одним зі способів переводження з'єдинення було покликуванне Галичан і Буковинців Директорією на урядові становища в Українській Народній Республиці, почавши від членів Ради Народніх Міністрів. Сі покликування відбувалися на основі партійних комбінацій або особистих заходів і державна влада Західної Области не мала на них впливу.

Зокрема що-до закордонної політики відносини між правительствами обох держав склалися так, що справа війни з Польщею за Східну Галичину і права до спадщини по Австро-Угорщині були справою Західної Области, всі ж инші справи справою цілої Української Народньої Республики.

Згідно з сим становищем Директорія не виповіла війни Польщі, хоч я, обнявши управу закордонних справ Західної Области, заступав

погляд, що з правного становища ціла Українська Народня Республика знаходиться в війні з Польщею. Сей погляд був тим більше оправданий, бо Польща заняла також західні части Української Народньої Республики, признані їй берестейським договором.

Так само згідно з висше зазначеним становищем у державах, які повстали на території Австро-Угорщини, Західна Область удержувала свої заступництва.

Коли де, то власне в закордонній політиці акти про з'єдинення мали найбільше значінне і обовязували оба правительства при кождій нагоді маніфестувати волю народу творити одну державу. Тому справа компетенцій обох правительств була їх внутрішньою справою, на зверх мали вони обовязок виступати солідарно. Такий був мій погляд на закордонну політику в переходовій стадії від часу проголошення з'єдинення до часу його здійснення і сей погляд я старався переводити в житте підчас моєї управи закордонними справами Західної Области.

Як мав прицювати апарат закордонної політики, про се свідчать ухвали, приняті на засіданню Ради Державних Секретарів Західної Области 30. марта 1919. в присутности членів Директорії Андрієвського, Петрушевича і Швеця і членів Ради Народніх Міністрів Української Народньої Республики Фещенка-Чопівського (міністра народнього господарства, який тоді заступав також президента Ради міністрів і міністра закордонних справ), Симонова (державного контрольора) і Корчинського (державного секретаря), і затверджені опісля Радою Народних Міністрів у Рівнім та нотифіковані в цвітні 1919. віденським послом Української Народньої Республики представникам усіх держав, акредитованих у Відні [1]).

Сі ухвали звучать:

„I. Нотифікувати всім державам світа обєднанне обох частин України. Нотифікуванне перевести в Швайцарії послам чужих держав акредитованим при швайцарськім правительстві. Поручити се виконанне віденському послови Західної Области Української Народньої Республики М. Василькови і швайцарському послови Української Народньої Республики д-ру Лукашевичеви.

---

[1]) Сі ухвали подаю на основі віденського „Українською Прапора“ (ч. 24. з 27. марта 1920.) з сим застереженнєм, що не маючи ані урядових актів ані записок з того часу, не можу з памяти ствердити, чи їх текст автентичний. В кождім разі тямлю, що проект таких ухвал на засіданню, на якім були вичислені особи, справді дебатувався і був принятий (чи дефінітивно — не пригадую) як плятформа діяльности в области закордонної політики. Та чи той проект дословно покривається з текстом в „Українськім Прапорі“, чи він був затверджений Радою Народніх міністрів і чи був нотифікований віденським представникам держав, сих подробиць собі не пригадую.

Був се час, коли Західній Области грозила польська офензива, якій ми не могли протиставити відповідних сил і тому всю нашу увагу займала справа перемиря з Польщею, за-для чого я вибирався власне до Парижа. Рівночасно Директорія і її кабінет наслідком що-раз сильнійшого натиску Совітської Росії і партійних відносин знаходилися в стані гострої кризи. Кабінет Остапенка знаходився в стані димісії і був розсипаний в ріжних місцевостях. Члени Директорії, розсипані також в ріжних місцевостях, не могли погодитися на новий кабінет. В таких відносинах годі все затямити.

Одначе в кождім разі подані ухвали, загально беручи, вірно представляють плян налагодження апарату закордонної політики.

II. Поручити послови Васильковн, при нагоді доручення ноти про обєднаннє України, вияснити в Швайцарії відношеннє чужих держав до української справи, приготовити ґрунт для принятя в державах антанти і невтральних українських дипльоматичних місій, наладити в Швайцарії апарат для звязку Міністерства Закордонних справ УНР і Державного Секретаріяту закордонних справ Західної Области УНР та експозитури сих обох центральних орґанів закордонної політики у Відні [1]) з українською місією для мирових переговорів у Парижі.

III. Аж до дефінітивного обєднання обох частин України на Загально-Українських Установчих Зборах подвійність дипльоматичного представництва обох сих частин за границею допускається на стільки, на скільки сього вимагають спеціяльні інтереси сеї чи иншої частини, і там, де се дійсно потрібне (прим. в державах утворених на території бувшої австро-угорської монархії); по-за тим діяльність українських дипльоматичних тіл обнимає цілість української справи, а істнуючі паралельні дипльоматичні представництва працюють в тіснім контакті і роблять спільні виступив в справах дотикаючих цілої обєднаної України.

Увага: Ся ухвала передається до відома за підписом Міністерства Закордонних Справ і Державного Секретаріяту закордонних справ всім українським послам і головам місій і входить до ноти про обєднаннє.

IV. Українська дипльоматична місія для участи в Мировій Конференції в Парижі є спільною для обох частин України і називається: Делеґація обєднаної Української Народньої Республики на Мирову Конференцію в Парижі та заступає на конференції цілість української справи, з тим, що попереднє полагодженнє справ Західної Области, її міжнародного признання і державно-правного становища належить до делеґації, яку призначить Державний Секретаріят Західної Области [2]).

Увага: Ся ухвала має міститися в повновластях, якими наділиться спільних уповновластнених до Парижа.

V. Делеґація Обєднаної Української Народньої Республики на Мировій Конференції в Парижі, згідно з попереднім рішеннєм, складається з пяти повновласних делеґатів, а саме: Сидоренка (голови), Панейка (заступника голови), Шульгина, Матюшенка і Марголина та полагоджує свої справи колеґіяльно на підставі ґенеральної і спеціяльних інструкцій Міністерства Закордонних Справ і Державного Секетаріяту закордонних справ. Приділеними до делеґації спеціялістами і політичними дорадниками та канцелярійним персоналом делеґація розпоряджає після свого узнання.

Увага: Мають бути виставлені нові повновласти делеґатам, вироблена інструкція (наказ) з поданнєм внутрішньої орґанізації, способу представництва, орґанізації помічних орґанів (спеціялісти) і ин."

Розділ VIII.

Справа перемиря з Польщею.

I. Комісія Бертелемі у Львові.

Найбільшою журою правительства Західної Области Української Народньої Республики була — як сказано — війна з Польщею.

Спершу головні надії покладано на поміч Великої України, числячи, що при такій помочи вдасться виперти Поляків аж до етно-

[1]) Був плян утворити таку експозитуру в Відні.

[2]) Тут малося на думці делеґацію під моїм проводом, яку вислано до Парижа наслідком рішення Ради чотирох з 19. марта 1919. Про все те докладно низше.

ґрафічних границь Східної Галичини і заставити їх заключити як не мир то бодай перемирє на основі забезпечення етноґрафічних границь української території. Решту зробить Мирова Конференція в Парижі, куди Українська Народня Республика вислала свою делеґацію. Мирова Конференція визнає Українську Народню Республику і згідно з принціпом самовизначення народів управильнить справу границь.

Одначе влада Директорії на Великій Україні не укріплялася; навпаки, перед натиском військ Совітської Росії Директорія 1. лютого 1919. покинула Київ і уступала що-раз близше до галицької границі. В такім положенню надія на поміч Великої України все меншала; навпаки, Західна Область мусіла посилати військову поміч Директорії.

Правда, поки-що український фронт держався добре і українська команда мала надію відібрати від Поляків Львів і виперти їх аж на Сян. Одначе все таки відчувалося, що довгої війни сама Східна Галичина проти цілої Польщі вести не може.

В такім положенню очи правительства Західної Области зверталися до Мирової Конференції. Вона повинна виступити з посередництвом і довести до заключення перемиря, очевидно на основі етноґрафічних границь.

Коли одначе українська сторона не мала з Мировою Конференцією і державами антанти ніякого звязку, то Польща, маючи потрібний звязок, засипувала від самого початку війни і Мирову Конференцію в Парижі і аґентів держав антанти в містах середньої, східної й полудненної Европи просьбами о поміч проти Українців, яких представляла очевидно в як найчорнійшім світлі.

Спершу приїздили на територію війни тільки низші військові аґенти держав антанти, збирали інформації й від'їздили. Їх проби посередництва були несмілі й не опиралися на ніякі авторитетні повновласти.

Згадати треба, що в грудні 1918. ґр. Скарбяк від імени Польської Ліквідаційної Комісії звернувся до Державного Секретаріяту в Тернополи, навязуючи до свого предложення, зробленого у Львові вночи з 20. на 21. падолиста 1918. На се президент Державного Секретаріяту д-р Кость Левицький відповів, що Державний Секретаріят готов розпочати переговори, коли Поляки признають українську державність на території Східної Галичини. Ся відповідь викликала велике польське обурення і на тім скінчилося.

До поважних переговорів про перемирє прийшло аж при кінці лютого 1919.

В січні 1919. приїхала з повновластями для доведення до польсько-українського перемиря антантська комісія в такім складі: голова комісії представник Франції ґенерал Berthélemy, представник Анґлії Carton de Wiart, представник Америки проф. Lord, представник Італії Stabile.

Ся комісія, після кількатижневого побуту в Варшаві і Львові, звернулася 22. лютого 1919. до української сторони з домаганнєм завішення оружя в цїли ведення переговорів про перемирє. Домаганнє

завішення оружя було поставлене катеґорично, як conditio sine qua non ведення переговорів про перемирє: коли українська сторона на се домагання не згодиться, то се буде значити, що вона відкидає інтервенцію Мирової Конференції, і на неї впаде відповідальність за дальше веденне війни.

Українське військове положення було тоді корисне: польське — некорисне. Українська армія держала цілу Східну Галичину майже по Сян; в сю українську державну теріторію врізувався тільки польський клин здовж залізничого шляху Перемишль-Львів; українська армія власне облягала Львів і мала надію швидко його здобути, після чого той польський клин перестав би істнувати.

Заключити в такій хвилі завішенне оружя означало спинити корисні для української сторони воєнні операції і дати польській стороні змогу скріпити свої сили. Тому українське правительство тільки під натиском погрози комісії антанти згодилося на заключенне завішення оружя, яке почалося 25. лютого в 6. годині рано.

I. Наради про премиря. Того самого дня приїхала до Львова делеґація Державного Секретаріяту Західної Области Української Народньої Республики для ведення переговорів про перемирє в такім складі: державний секретар судових справ Осип Бурачинський, д-р Степан Витвицький, д-р Михайло Лозинський, д-р Володимир Охримович [1]), Володимир Темницький, полк. Гужковський, отаман Рожанковський, полк. Слюсарчук, підполк. Фідлер і як перекладач о. Бони.

Вступне засіданне комісії Бертелемі і нашої делеґації було таки 25. лютого у вечері. На сім засіданню комісія установила таку проґраму нарад: Найперше вона матиме з нами інформаційне засіданне, на якім ми їй подамо відомости про нашу справу і наше становище в справі перемиря. Потім буде засіданне нашої і польської делеґації, бо комісія хотіла би, щоб обі воюючі сторони погодилися самі, без її інтервенції. Коли ж на тім засіданню не прийде до порозуміння, тоді комісія подиктує обом сторонам умови перемиря.

Інформаційне засіданне комісії й нашої делеґації тягнулося цілий день 26. лютого. На нім ми переконалися, що комісіа Бертелемі вже так основно поінформована Поляками, що наші інформації не матимуть на її рішення ніякого впливу.

Зокрема треба зазначити, що комісія поводилася иноді дуже нечемно.

Від нашої Команди приходили до нас що-хвилі відомости, що Поляки ломлять умови завішення оружя. В кінці прийшла формальна заява, яку ми мали вручити комісії, що коли комісія не спинить того польського зловживання, наша Команда буде примушена зірвати завішенне оружя. Коли ми текст сеї заяви перекладали устно Комісії, представники висококультурних націй заходу зірвалися з місць, почали стукати пястуками о стіл і заявивши, що коли ми до пяти мінут не

---

[1]) Охримович і я були у Львові і ввійшли в склад делеґації на основі повновластий, привезених делеґацією. Ся повновласть уможливила мені виїзд на український бік.

візьмемо тої заяви назад, вони зривають переговори, — опустили салю конференції, тріскаючи дверми. Се все зробили вони, не дослухавши нас навіть до кінця, бо ми заявою нашої Команди хотіли їм тільки зілюструвати вагу положення і заставити їх прискорити доведенне переговорів до кінця.

Що-до самого перемиря, наша делеґація на основі привезених інструкцій обстоювала як демаркаційну лінію для перемиря лінію Сяну, зазначуючи рівночасно, що державна границя між Україною й Польщею повинна йти значно далі на захід, згідно з етноґрафічним розграниченнем обох народів. Лінія Сяну, загалом беручи, відповідала висше зазначеному військовому положенню; від неї відхилявся тільки польський клин здовж залізничого шляху Перемишль-Львів. Домагаючися уступлення Поляків з сього клина, наша делеґація давала пізнати, що за ціну сього уступлення ми готові поступитися де-чим в користь Поляків при означуванню демаркаційної лінії.

Того самого дня ввечері було засіданне нашої й польської делеґації. Польська делеґація, під проводом ґр. Скарбка, найперше домагалася, щоб засіданне відложити, мотивуючи се тим, що так швидко годі було підібрати відповідний склад делеґації, та що такої важної справи не можна рішити за один вечір, коли учасники вже перетомлені працею цілого дня. Та на наше рішуче домаганне засіданне таки було.

Тут знов виявилася культурність представників держав антанти. Не розібравши навіть в чім діло і думаючи, що се ми не хочемо вести переговорів, представник Анґлії, до якого звернулися обі сторони, знов застукав пястуками о стіл.

Обі сцени, висше описана й ся, були такі, що оставалося тільки так само стукнути дверми і перестати говорити з такими культурними миротворцями. Сього не зроблено, боячися пошкодити справі.

Дякуючи Полякам, які очевидно були певні прихильности комісії Бертелемі для своєї справи, се засіданне було тільки прикрою комедією. На наше домаганне лінії Сяну Поляки відповіли домаганнем лінії Збруча. Коли ж наша делеґація, не вважаючи на сі очевидні кпини, почала далі поважно дискутувати і вказала на можливість висше зазначених уступок при визначуванню демаркаційної лінії, Поляки, як найдальшу уступку, подали лінію Гора Попадя—Калуш Галич—Рогатин—Перемишляни—Берестечко. Очевидно, що засіданне закінчилося ствердженнем, що сторони не можуть осягнути порозуміння.

27. лютого комісія Бертелемі з нашою делеґацією виїхала до Ходорова, тодішнього осідку галицько-української головної квартири, щоб побачитися з головним отаманом Петлюрою, який тоді був як-раз туди приїхав разом з президентом Української Національної Ради Петрушевичем і президентом Державного Секретаріяту Голубовичем.

Наша делеґація хотіла при сій нагоді поділитися своїми вражіннями і порадитися про дальше становище.

Для характеристики антантської комісії треба зазначити, що вона конче настоювала на тім, щоби на її конференції з Петлюрою

крім українського перекладача був присутний як перекладач також польський офіцир, якого привезла з собою.

Конференція комісії з Петлюрою була держана в загальнім тоні, без ніяких конкретних предложень. Комісія хотіла знати, яку силу представляє армія Петлюри для боротьби з Совітською Росією. Петлюра знов клав головний натиск на те, що Україна представляє велику моральну силу, яку можна перетворити в дійсну мілітарну силу залежно від того, чи антанта визнає державність Української Народньої Республики і дасть молодій державі фінансову і технічну допомогу.

Що-до Галичини Патлюра зазначив тільки загально, що український нарід тільки тоді зможе всю свою силу звернути проти большевизму, коли буде мати забезпечне національне істнуванне від заходу. Так виразно, як сього домагалися від Петлюри Петрушевич і Голубович, він справи не поставив і не заявив, що вдержанне Східної Галичини в етноґрафічних границях при Українські Народній Републиці є безумовним домаганнем цілої України.

Здається, що вже тоді Петлюра готов був піти на уступки коштом Східної Галичини, щоб за них одержати мир з Польщею і визнанне антанти.

Вечером комісія Бертелемі і наша делеґація вернули до Львова.

28. лютого комісія вручила українській і польській делеґації — кождій на окремім засіданню — проект перемиря.

Врученне проекту перемиря українській делеґації попередив ґен. Бертелемі отсею промовою:

„Ми, представники держав антанти, себ-то Анґлії, Франції, Америки й Італії, совісно і докладно розслідили справу, яку маємо рішати. Ми вимагаємо жертв від обох сторін; сі жертви будуть тільки тимчасові, до рішення Мирової Конференції. Се правда, що ваше положенне є сьогодня добре, одначе воно може змінитися на вашу шкоду. Між Поляками й Чехами вже заключено перемире, і Поляки можуть транспортувати муніцію через чеську територію. Так само вже швидко буде заключене перемире між Поляками й Німцями. Большевики ще не наступили на ніяку часть польської території і ніщо не заставляє Поляків післати безпосередно армію проти большевиків. Поляки все се знають, і ся певність дає їм надію й силу. Коли ви не приймете нашого предложення, будете відповідати за сей крок перед цілою антантою. Ви будете мати війну з Поляками, які матимуть поміч відважної й добре зорґанізованої армії Галлера, зложеної з шести дивізій. Ми в Франції переконалися про відвагу сеї армії. З другого боку йдуть большевики, які вже мають Київ і найбільшу часть вашої території і знаходяться перед вашими брамами. Коли ж ви приймете наше предложенне, ми робитимемо заходи, щоби була признана ваша суверенність. Факт, що ми переговорюємо з вами і звертаємося до вас з сим предложеннем, є вже до певної міри признанем вашої держави, бо не переговорюється з кимсь, хто зовсім не істнує. Далі з нашою помічю ви переможете большевиків, відзискаєте завойовану територію і не явитеся перед Мирову Конференцію з порожними руками. Наше рішенне вплине на вислід переговорів Директорії в пред-

ставниками антанти в Одесі, бо наші повновласти йдуть далі ніж повновласти одеських делеґатів. Ми робитимемо заходи, щоб ваших представників допустили на Мирову Конференцію. Ми пішлемо до вас місію, яка остане в вас і даватиме звідомлення нашим державам про ваші потреби. Ми наладимо зносини між вашим правительством і державами антанти. Памятайте приповідку: „Помагайте собі і небо вам поможе.“ Се небо — се союзні держави. Ваше рішенне буде початком нового життя для вас і для вашого національного щастя. Ніколи ніде не будете мати такої нагоди до сього як сьогодня. Ся хвиля є велика і святочна. Доля вашого народу знаходиться в ваших руках.“

Вже ся промова вказувала на те, що рішенне комісії випало не на нашу користь. Щоби нас заставити приняти те некорисне рішенне, ґен. Бертелємі змалював яркими красками з одного боку силу Поляків, яка на нас готується, і гнів антанти, який на нас упаде, з другого ж ті благодати „неба-антанти“, які нас ждуть, коли ми рішенне приймемо.

Чи ті благодати були би здійснилися, не можна тепер сказати. Зате плян знищення нас на випадок неприняття рішення Польща при допомозі Франції і за згодою Мирової Конференції перевела.

2. Проєкт перемиря Комісії Бертелємі. Проєкт, який доручила українській делеґації комісія Бертелємі в французькім оригіналі й українськім перекладі, складався з двох поясняючих записок, договору перемиря, додаткового договору і карти.

Всі чотири документи подаємо в дословнім перекладі.

Львів, 28. лютого 1919.

Комісія Союзників до Делеґацій польської і української для перемиря.

Після того, як між обома сторонами заключено завішенне оружя, Комісія Союзників, принявши до відомости мілітарні точки погляду обох воюючих сторін, має честь подати вам рішення, які вона приняла в справі установлення перемиря між ними, в реченци 4 днів, числячи від 1. марта 1919., 8. год. рано.

Комісія пригадує, що Мирова Конференція застерігає собі дефінітивне рішенне політичних і територіяльних питань, які тепер розділяють сторони та що вона дав своїй делеґації тільки уповаженне здійснити припиненне ворожних кроків й установленне тимчасового перемиря, виключно військового, якого постанови не будуть мати ніякого впливу на кінцеве рішенне Конференції.

Комісія ждатиме у Львові до 5. марта, 8. год. рано, уповажнених обох воюючих сторін, заосмотрених в повновласти для підписання сього перемиря.

Ми, представники чотирох держав: Америки, Англії, Франції й Італії, звертаємо наново Вашу увагу, на випадок відмови, на незвичайну відповідальність, яку Ви візьмете на себе, і на трудність Вашого положення супроти Мирової Конференції, яку ми представляємо.

(Підписи): Представник Америки: Robert Lord. Представник Анґлії: Carton de Wiart. Представник Франції: Général Berthélemy. Представник Італії: Commandant Stabile.

Львів, 28. лютого 1919.

Комісія Союзників у Львові до української делеґації.

Комісія Союзників уважає своїм обовязком додати одно слово в справі проєкту додаткового договору, який є долучений до договору перемиря.

Сей проект є тільки нарисом, поданим для інформації. Він буде дефінітивно установлений Комісією Союзників тільки після анкети, відбутої на місци.

(Ті самі підписи).

Договір перемиря.

Щоби спинити пролив кров і покласти кінець ворожим крокам, підписані делеґати (тут оставлено вільне місце на імена делеґатів), належно уповажнені до сього своїми урядами, підписали отсе перемирє, якого постанови слідуючі:

Арт. 1. Перемирє є чисто військове і його умови не можуть впливати ніяким способом на рішення, які має приняти Мирова Конференція.

Вона зачнеться другого дня після підписання, скінчиться після того, як Мирова Конференція повідомить про своє рішеннє в справі Галичини.

Арт. 2. Військова демаркаційна лінія, яка розділятиме теперішні військові сили обох сторін на час перемиря, подана на долученій карті 1 : 200.000.

Вона йтиме здовж ріки Буга від границі Галичини до устя потока, який перепливає попри Ясеницю Польську, далі здовж сього потока до залізничого моста Холоїв-Камінка, далі здовж сього залізничого шляху (часть шляху приналежна до Українців) до моста на ріці Бузі, далі здовж залізничного шляху (часть шляху приналежна до Поляків) від сього останнього моста до моста на ріці Камінці, далі здовж сеї ріки до границі, яка ділить політичний повіт Жовківський від Камінецького, далі здовж сеї границі, далі здовж границі між політичними повітами Львівським і Камінецьким, далі здовж границі між політичними повітами Львівським і Перемишлянським до залізничого шляху Львів-Перемишляни, звідси здовж границі між політичним повітами Бобрецьким і Перемишлянським до Солової (ся місцевість належить до Укроїнців, Миколаїв до Поляків), далі здовж потока Білого до Соколова (ся місцевість належить до Українців), далі здовж шляху Соколівки до залізничого двірця в Вибранівці (дворець і місцевість належать до Поляків), далі здовж шляху з залізничого двірця в Вибранівці до Гути Щирецької (ся місцевість належить до Українців) і звідси здовж південної границі політичного повіту Львівського і далі здовж східної границі політичних повітів Дрогобицького і Турчанського.

Арт. 3. Українські сили мають бути усунені по-за сю лінію в реченци 14 днів від початку перемиря. Після сього реченця не може бути підчас перемиря ніякої концентрації війска в полосі по однім і другім боці демаркаційної лінії в віддаленню 3 кільометрів від сеї лінії. Обі сторони не можуть оставити в сій полосі як тільки відділи потрібні для місцевої поліції, без артилерії. Комісія Союзників, передвиджена низше, управильнятиме подробиці виконання і рішатиме в останній інстанції.

Арт. 4. Всі воєнні полонені обох сторін мають бути увільнені. Їх поворот буде предметом договору, який мають заключити обі воюючі сторони зараз після підписання перемиря.

Арт. 5. Особи інтерновані, взяті як закладники, придержані або увязнені підчас війни з політичних мотивів будуть негайно увільнені.

Арт. 6. Не можна буде робити ніякої перешкоди поворотови до місця їх осідку з-перед часу воєнних кроків ані користуванню всіми правами для осіб одної чи другої сторони, як також для громадян націй союзних чи принятих до союза (des nations alliées ou anonsées), навіть коли вони брали участь у війні; всі сконфісковані маєтки мают бути їм віддані або має їм бути дане відшкодуваннє.

Арт. 7. Ніхто не може бути нарушений ні непокоєний в своїх правах ані в маєтку з причини своєї народности або участи в війні.

Арт. 8. Будуть заборонені і признані згори неважними на землях Східної Галичини, поставлених під контролю обох сторін, на час сього перемиря, всі трансакції що-до маєтків приналежних до неприятелів держав союзних і принятих до союза: власности движимі і недвижимі, участи в інтересах, права, користи з яких-небудь контрактів і т. д., — з виїмком операцій конечних для безпосередних потреб експльоатації сих маєтків (купно сирівців, продаж продуктів і. т. д).

Арт. 9. На тих самих землях, підчас сього перемиря, не буде давана концесія на право експльоатації на нафтових теренях, по-за приватною власністю.

Арт. 10. З застереженнем, що нафтові інсталяції і всі залізничі шляхи не підлягли ніякому важному ушкодженню, польські військові власти, за цілий час сього перемиря, матимуть обовязок доставляти українським властям, що-місяця, за заплату, залізницею і на залізничий дворець в Стрию, якусь тонажу нафтової ропи і її виробів.

Ся тонажа, як також ціна нетто купна нафтової ропи, її виробів, товарів, які можуть бути доставлені титулом заплати, і умови для управильнення сеї трансакції будуть предметом додаткового договору, обовязкового для обох сторін, який буде установлений Комісією Союзників для виконання перемиря, після анкети на місци. Вони мають бути такі, щоб українські власти за весь час сього перемиря мали далі ті користи, які їм давало протягом місяця січня володіннє відступленими нафтовими теренами.

Арт. 11. Українська армія матиме обовязок охороняти підчас евакуації евакуовану полосу й особливо експльоатації й інсталяції нафтові проти всякого замаху, всякого знищення і всякого нарушення; при своїм відході вона передасть бережениє порядку місцевим цивільним властям.

Арт. 12. Комісія Союзників, зложена з 1 члена військового і 1 члена технічного від кождої з націй союзних або принятих до союза, буде берегти виконаннє постанов сього перемиря і матиме всю власть рішати в останній інстанції всі питання, які можуть бути піднесені і які не є управильнені в висше поданих постановах. Вона зможе делеґувати підкомісії, які в разі потреби мають по-за нею управильняти окремі справи.

Арт. 13. Французький текст, висше поданих 12 артикулів, є одиноко урядовий.

Додатковий договір що-до нафти.

Арт. 1. Польські військові власти матимуть обовязок доставляти українським військовим властям, що-місяця, за заплату, залізницею і на залізничий дворець в Стрию, . . .[1]) вагонів-цистерн або . . .[1]) тон нафтової ропи.

Українські військові власти матимуть змогу жадати, щоб така скількість нафтової ропи, яка їм подобається, була заступлена відповідною скількістю її виробів. Вони матимуть доплатити кошти рафінажі, вільні від всіх такс.

Арт. 2. Ціна купна за нафтову ропу або її вироби, доставлені українським властям, може бути заплачена, по їх вибору, товарами або монетою, яка має курс в Польщі.

Арт. 3. Ціни нетто за вагони на залізничім двірци в Стрию, фактуровані для нафтової ропи і її виробів; ціни нетто товарів, доставлених в заплату, за вагони, так само на залізничім двірця в Стрию, будуть такі[1]):

Арт. 4. Полякам буде заборонений всякий вивіз нафти і її виробів з другої сторони установленої військової демаркаційної лінії.

Арт. 5. Всі вагони-цистерни, які знаходяться в дні підписання сеї трансакції на території Східної Галичини, будуть списані і поставлені польській дирекції залізниць, за заплату за кождий вагон польськими властями ціни установленої Комісією Союзників.

Виїмок буде зроблений для скількости вагонів-цистерн, потрібної для руху на нафтових теренах, положених на схід від демаркаційної лінії, і для транспорту нафти, доставленої Українцям, зі Стрия. Ся скількість буде означена Комісією Союзників, яка візьме на увагу інструкції про рух вагонів на австрійських залізничих шляхах Галичини. Комісія Союзників рішатиме всі питання про уживання і рух вагонів-цистерн і вагоів з товарами.

Дня . . . лютого 1919.

(Ті самі підписи на кождім з 5 листів тексту головного й додаткового договору).

---

[1]) Ся тонажа і сі ціни будуть установлені, згідно з постановами артикулу 10-ого договору перемиря, Комісією Союзників після вислухання нею українських і польських знавців і закінчення анкети, яку вона має зарядити на місци.

Про сей проект перемиря з українського становища буде мова далі. На сім місци треба тільки прослідити історію його повстання.

У вступнім листі Комісія Союзників пише, що вона предкладає проект перемиря, „принявши до відомости мілітарні точки погляду обох воюючих сторін.“ Тут комісія сказала свідомо неправду. Коли взяти на увагу, що комісія закінчила наради з українською делеґацією у вечері 26. лютого, що цілий день 27. лютого до пізного вечера заняла поїздка до Ходорова, а 28. лютого комісія предложила проект перемиря, — то стане ясно, що на рішенне і виготовленне проекту в французькім оригіналі і в українськім та польськім перекладі комісія в часі після нарад з українською делеґацією не могла мати часу. З сього виходить, цо комісія зладила проект перед приступленнєм до переговорів з українською делеґацією, а тільки на основі порозуміння з Поляками.

Вказує на се також одна подробиця в самім проекті. Під проєктом „додаткового договору що-до нафти“ дата означена: „Le . . . Février 1919“. Тимчасом сей додатковий договір мав бути заключений аж після заключення перемиря, а підписанне перемиря мало наступити 5. марта. Коли-б отже проєкт додаткового договору виготовлювано аж після нарад з українською делеґацією, то не ставлено би під ним як дату місяць лютий, тільки март.

Що більше, навіть вступний лист „до Делеґацій польської і української“, який містив останні зарядження комісії, не був виготовлений в дні датування, тільки швидче, бо дату машиновим письмом означено „Leopol, le . . . Février 1919“, а число „28“ вставлено опісля рукою.

З усего сього виходить ясно, що проєкт перемиря, предложений комісією Бертелємі, був односторонним диктатом, який комісія на основі порозуміння з Поляками рішила накинути Українцям. А комедію переговорів з українською делеґацією устроєно вже тоді, коли проєкт був рішений і виготовлений.

3. Становище Державного Секретаріяту. Одержавши проєкт перемиря, українська делеґація того самого дня виїхала зі Львова, щоби предложити його Державному Секретаріятови.

Делеґації було ясно, що Державний Секретаріят проєкту в такій формі не прийме. А що ультимативна форма врученя проєкту виключала дальшу дискусію і надію на річеві уступки, то на заключення перемиря не було виглядів.

Тому з Ходорова вночи з 28. лютого на 1. марта наша начальна команда вислала виповідженнє завішення оружя, щоб могти знов вести воєнні операції, яких припиненнє, як уже зазначено, на думку команди виходило тільки на користь Полякам.

Одержавши виповідженнє завішення оружя, комісія Бертелємі прислала українській команді отсей ультимат:

„Коли найвисша команда розпочинає ворожі кроки, переговори зараз будуть зірвані. Коли виповідженнє завішення оружя не буде взяте назад до півночи 1. марта, місія 2. марта опустить Львів. Місія робить українське правительство відповідальним перед чотирма державами антанти за піднятте ворожих

кроків, які антанта наказала спинити. Комісія робить українське правительство, зокрема начального команданта галицького фронту особисто відповідальним за безпечність проїзду місії в окремім вагоні під прапором антанти.“

Сей ультимат остав без відповіди, війна почалася наново, комісія Бертелємі виїхала зі Львова.

Відповідь на проект перемиря Державний Секретаріят вислав радіотелеґрамою. Ся відповідь звучить:

Станиславів, 4. марта 1919.

До правительств Франції, Анґлії, Злучених Держав Північної Америки і Італії і до всіх инших правительств союзних держав, як також до правительств держав цілого культурного світа.

Державний Секретаріят Західної Области Української Народньої Республики в Станиславові має честь довести до Вашої відомости ось що:

Від 1. падолиста 1918. ми стоїмо в війні з польською державою, яка хоче завоювати і заанектувати нашу територію. За сей час польська армія може виказатися тільки незначними успіхами. В її руках знаходиться тільки вузький коридор здовж залізничої лінії від граничного міста Перемишля до столиці нашої держави Львова, який лежить 93 кільометри на схід від Перемишля, при чім згадана залізнича лінія знаходиться постійно під нашим огнем, а місто Львів з усіх боків обложене нашим військом; крім того Поляки держать тільки незначну полосу нашої території на північнім заході.

Дня 22. лютого, коли наші операції під Львовом розвивалися як найкраще, до нашої начальної команди приїхала зі Львова місія антанти, зложена з панів (тут подані імена), виделеґована варшавською місією антанти до Львова в цїли спинення воєнної акції на польсько-українськім фронті.

Місія заявила, що хоче нам і Полякам предложити проект перемиря і в тій цїли жадає завішення оружя, додаючи, що коли ми на завішенне оружя не згодимося, то се буде рівнозначне з нашим зірваннем з антантою.

Хоч при згаданім стані операцій завішенне оружя було для нас зі стратеґічних причин некорисне, одначе ми згодилися на се в надії, що справедливе рішенне місії покладе кінець війні, яку нам накинули Поляки.

Завішенне оружя почалося 25. лютого в 6. год. рано.

Того самого дня наша делеґація явилася у Львові для переговорів і заключення перемиря. 26. лютого відбулася конференція місії антанти з нашою делеґацією у Львові. 27. лютого місія антанти виїхала до осідку нашої начальної команди, де відбула конференцію з Головою Директорії Української Народньої Республики і Головним Отаманом української армії Петлюрою, як також з президентом Української Національної Ради Західної Области УНР д-ром Петрушевичем і президентом Державного Секретаріяту д-ром Голубовичем [1]). 28. лютого місія антанти предложила нашій делеґації у Львові проект перемиря з Поляками, жадаючи нашої відповіди до 5. марта.

Сей проект перемиря установляє отсю демаркаційну лінію: (туд іде означення демаркаційної лінії).

З огляду на се, що проект віддає добру половину нашої території в польські руки, та що він тому без дальших переговорів не міг би бути основою перемиря, — наша Начальна Команда виповіла завішенне оружя, уважаючи продовжуванне завішення оружя некористним зі стратеґічних причин.

На се місія антанти прислала нам ультимат з 1. марта, в якім заявляє, що коли ми розпічнемо воєнні кроки, то всі переговори в цїли перемиря зриваються, та що українське правительство несе всю відповідальність перед чотирма державами антанти за дальше веденне війни, якої покінчення антанта приказала.

---

[1]) В дійсности між членами комісії і Петрушевичем та Голубовичем відбулася тільки формальність представлення.

Проти цілого висше представленого поведення місії в сій справі Державний Секретаріят Західної Области УНР в порозумінню з Директорією УНР має честь звернутися до правительств Франції, Анґлії, Злучених Держав Північної Америки й Італії з жалобою і протестом, а саме:

Місія антанти інформувалася про нашу справу тільки у Поляків у Варшаві і Львові. Приїхати на довше до правительства нашої держави і тут поінформуватися основно про нашу справу місія, не зважаючи на нашу кількакратну просьбу, не вважала за вказане. Польська преса ще перед рішеннем місії представляла справу так, що місія приїхала наказати Українцям сповнити польські домагання.

На конференції з місією наша делеґація переконалася, що всі відомости місії про нас походять з польського жерела, для нас очевидно крайне ворожого.

Відповідно до того випало також рішеннє місії.

Демаркаційна лінія, означена місією, не є лінією військовою, тільки політичною. Фронт іде з півдня на північ східною стороною ріки Сяну, вигинаючися на північ від Перемишля де-що на схід. Тільки від Перемишля до Львова йде здовж залізничої лінії вузький коридор, який знаходиться в руках Поляків. Тимчасом демаркаційна лінія, означена місією, сягає далеко на схід від Львова і віддає Полякам великі простори нашої території, яку міцно держить наша армія. Ся демаркаційна лінія відповідає політичним бажанням Поляків, які офіціяльно і неофіціяльно заявляли, що мусять заанектувати до Польщі українську землю що найменше до лінії Буга і Стрия, щоб забезпечити собі посіданнє Львова і нафтових теренів у Бориславі. Се політичне бажаннє Поляків сповнила місія антанти, наказуючи нам віддати Полякам добру половину нашої території з столицею Львовом і з Бориславом. Сим рішеннем половина нашої території і наших громадян мала би підпасти під адміністрацію польської окупаційної власти, яка показалася по-над усяку міру безоглядною супроти українського населення. Сим рішеннем наша держава, позбавлена такої значної части своєї території з такими жерелами доходу, як копальні нафти в Бориславі, втратила би як популяційну так і господарську основу свого істнування і не могла би виконати своїх задач державного будівництва, зокрема не могла би зорґанізувати спільної армії, потрібної для забезпечення границь Української Народньої Республики від сходу і взагалі для тих задач, які намічаються для Української Народньої Республики в переговорах Директорії УНР з антантою.

Сим рішеннем місія потоптала принцип самовизначення народів і стала по стороні польського імперіялізму. Сим рішеннем місія посіяла в нашім народі недовіре до антанти і до тих високих принципів справедливости, які антанта проголосила.

В імя сих принципів протестуємо проти сього рішення місії, зокрема протестуємо проти ультимативної заяви місії, що ми несемо перед державами антанти відповідальність за дальше веденнє війни.

Ми примушені воювати з Поляками в обороні нашої землі.

З державами антанти ми хочемо жити в мирі і приязни і сподівалися від них помочи проти польського наїзду.

Тому просимо правительства Франції, Анґлії, Злучених Держав Північної Америки і Італії вислати до нашої держави окрему місію, яка, не підлягаючи польським впливам, безсторонно розслідила би наші відносини.

Ми готові кождої хвилі спинити воєнні кроки проти Поляків, але на основі справедливого рішення, яке увільнить нашу територію з-під польської інвазії.

Д-р Голубович, президент Державного Секретаріяту.

Опісля, коли війна з Польщею скінчилася втратою цілої Галичини, доводилося вустрічатися з поглядом, що Державний Секретаріят зробив помилку, відкинувши предложеннє комісії Бертелемі. Говориться, що принятте того предложення було би уможливило нам укріпити свою державність на тій части території, яка нам оставала, і зберігти її до часу вирішення політичного укладу европейського Сходу.

6*

На се треба передовсім сказати, що становище Державного Секретаріяту відповідало настроеви цілого українського громадянства по обох боках фронгу, зокрема настроеви війска. Панувало загальне переконанне, що военне положенне не примушуе нас годитися на таке перемире, що ми нині-завтра візьмемо Львів і тоді одержимо инакші умови перемиря. Залякуванне комісії, яка грозила нам гнівом антанти, пояснювано так, що комісія конче хотіла нам накинути польський диктат, і вірено, що Мирова Конференція, розслідивши справу, певне стане на иншім становищи і вимірить нам справедливість.

Сим загальним настроем було переняте також правительство. Можливо, як би Петлюра був поставив рішуче домаганне, що в інтересі цілої Української Народньої Республики треба конче покінчити війну з Польщею і тому треба безумовно підчинитися рішенню комісії антанти, то се було би поважним арґументом за принятте проекту перемиря, бо Петлюра користувався тоді великим авторитетом.

Одначе Петтлюра, як на конференції з комісією антанти не виступив рішуче в обороні Східної Галичини, так не мав також рішучости виступити в домаганнем приняття проекту комісії антанти. Мабуть для нього самого тоді ще не була ясна його пізнійша оріентація: через Польщу до антанти за всяку ціну.

Зрештою, якби правительство було оцінило положенне инакше і — маючи на увазі з одного боку ті наслідки, якими грозила комісія антанти, коли ми не приймемо її проекту, з другого ж боку ті користи, які вона обіцювала, коли ми проект приймемо, — рішилося приняти проект, то насуваеться питанне, чи воно могло би свое рішенне перевести в життє.

Настрій серед війска, яке було під враженнем, що накинене комісією антанти завішенне оружя перешкодило йому здобути Львів, був такий ворожий всякій „угодовости“, що воно готово було відмовити послуху правительству. Подібний настрій був серед громадянства. Легко міг повстати розвал, з якого певне скористали би Поляки, щоб заняти край „для заведення ладу й порядку“.

В кінці, якби навіть перемире заключено й переведено, то се ще зовсім не обезпечувало би нашої державности. Знаючи Поляків, можна бути певним, що вони, запевнивши собі мілітарну перевагу, були би зломили перемире і заняли нашу територію. Чи не могли би вони прим. через своїх аґентів зорґанізувати пару польських повстань в більших містах, які ми мусіли би були здавляти, — і тоді піти на нас війною „для визволення братів“, яких ми „катуемо всупереч умовам перемиря“?! Примір Вильна свідчить, що польській віроломности нема границь.

Також треба поставити питанне, чи вдержалася би тоді наша державність супроти натиску Совітської Росії.

Словом, навіть тепер, коли для оцінки справи можемо покористуватися подіями, які опісля наступили, не можна сказати, що принятте проекту комісії Бертелемі було би вратувало нашу державність на території на схід від лінії Бертелемі.

Тодіж, коли правительство стояло перед рішеннем, все складалося за те, щоби проєкт комісії Бертелемі відкинути.

II. Телеґрама Найвисшої Ради з 19. марта 1919.

Розпочавши наново бої, українська команда рішила напружити всі сили, щоби здобути Львів, відібрати Полякам коридор здовж залізничого шляху Перемишль-Львів й установити таку лінію фронту, якої ми домагалися як демаркаційної лінії в переговорах про перемирє. Тоді — думалося — і Поляки і комісії антанти станують податливійші, і перемирє можна буде заключити по нашій волі.

Рішаючі бої велися між 10. і 20. марта. Нашій армії вдалося проломити польські становища здовж залізничого шляху Перемишль-Львів і таким чином окружити Львів з усіх сторін. Одначе до рішаючої побіди не стало сили. Поляки відзискали свої становища і наші сили мусіли відступити на позиції, які займали перед тим.

Так плян здобуття Львова не здійснився. Перед нами стояло важке питаннє: Що далі?

Саме в сю критичну хвилю українська начальна команда одержала від Найвисшої Ради Мирової Конференції в Парижі отсю радіо-телеґраму:

Париж, 19. марта 1919.

ҐЕНЕРАЛ ПАВЛЕНКО,

командант українських сил під Львовом.

Підчас засідання 19. марта Найвисша Рада Мирової Конференції рішила запросити обі сторони під Львовом заключити завішеннє оружя після одержання сеї телеґрами.

Наслідком сього шефи союзних і принятих до союза правительств звертаються до Ґенерала Павленка, щоб подати йому до відомости запрошеннє Найвисшої Ради Мирової Конференції негайно спинити, на скільки се залежить від нього, ворожі кроки під містом і в околиці Львова; таке запрошеннє вислано рівночасно до польського ґенерала Розвадовського, команданта площі у Львові.

Підчас завішення оружя війска обох сторін останутьь на своїх позиціях, при чім рух залізничим шляхом між Львовом і Перемишлем має остати в кождім разі свобідний в розмірах точно потрібних для щоденного виживлення міста.

Найвисша Рада додає, що вона готова вислухати представлення територіяльних бажань обох сторін в сій справі і посередничити в Парижі при делеґаціях українській і польській, або через таке уповажнене представництво, яке сторони уважатимуть за потрібне вибрати, щоб завішеннє оружя перемінити в перемирє.

Вислуханнє українських і польських представників в справі їх спірних бажань є зрештою підчинене формальній умові негайного понехання ворожих кроків.

Woodrow Wilson. Lloyd George. Clemenceau. V. Orlando.

Ся телеґрама прийшла неначе відповідь на питаннє: Що далі? І так приняли її наші політичні і військові круги.

Військове положеннє було важке. Польська держава консолідувалася, а на Україні йшов розвал. Серед таких відносин вигляди на побіду над Поляками слабшали.

Телеґрама Найвисшої Ради вказувала инший вихід. Справу рішить не оружє, тілька Мирова Конференція. І рішить її, очевидно,

згідно з своїми принціпами свободи і самовизначення народів, отже в нашу користь. Сього можна надіятися хочби тому, що Найвисша Рада обіцює нове рішенне, отже зносить рішення комісії Бертелемі, очевидно, як несправедливе.

Сю надію ще скріпив лист, який рівночасно одержав державний секретар закордонних справ Панейко від секретаря Вільзона.

Панейко, висланий на Мирову Конференцію як заступник президента Делеґації Української Народньої Республики, вислав з Берна, де він тоді ждав французького дозволу на приїзд до Парижа, до Вільзона представленне справи в звязку з поведеннем і рішеннем комісії Бертелемі.

На се дістав від секретаря Вільзона отсю відповідь з дня 17. марта 1919:

„Президент Вільзон одержав Вашу телеґраму з 13. марта, в якій говориться про відносини між Україною й Польщею і про місію ґенерала Бертелемі. Президент хоче, щоб Ви були певні, що він вповні здає собі справу про положеннє і через те зараз буде вислана на місце окрема місія антанти, щоби перевести доходження про цілу ту справу. Президент є певний того, що в дожиданню приїзду сеї місії і в загальнім інтересі Україна зараз спинить мілітарну акцію. Президент сподіється, що Україна матиме довіре до доброї волі коаліційних правительств довести до вдоволяючої угоди між Полящею й Україною та через справедливе полагодженнє справи усунути конфлікт між обома націями.“

Маючи найліпші надії, Державний Секретаріят дав на телеґраму Найвисшої Ради отсю відповідь:

Станиславів, 22. марта 1919.

До Пана Президента Вільзона і високих правительств антанти в Парижі.

Правительство Західної Области Української Народньої Республики приймає предложеннє Найвисшої Ради в справі спинення ворожих кроків під Львовом, розуміючи його так, що се спиненнє обнимає весь польсько-український фронт. В сій справі дано відповідні повновласти п. ґенералови Павленкови.

Підписане правительство так само приймає предложеннє, щоби представити українські бажання Найвисшій Раді Мирової Конференції в Парижі через уповажнених делеґатів, яких імена будуть подані до вашої відомости негайно після одержання повідомлення, що Поляки приняли се предложеннє.

За правительство Західної Области УНР. Голубович.

Згідно з зазивом Найвисшої Ради українська начальна команда звернулася до польської команди з предложеннєм переговорів в справі завішення оружя. Та тут зустріла її несподіванка. Польська команда не спішилася сповнити волю Найвисшої Ради і почала проволікати справу. Аж за посередництвом американського ґенерала Кернена, який тоді був у Варшаві і дістав з Парижа припорученне занятися справою завішення оружя, прийшло 27. марта до переговорів у Хирові.

В переговорах, які велися в присутности ґен. Кернена і його адютанта, українську сторону заступали: ґен. Гембачев, підполк. Фідлер, майор Долежаль, поручник Малецький і політичний делеґат д-р Михайло Люзинський, а також як перекладач о. Бонн: польську сторону заступали: полк. Кулінський, майор Маріянський, капітан Роз-

вадовський, поручник д-р Короткевич і політичний делеґат ґраф Скарбк.

Сі перегорори були для нас знов несподіванкою.

Ми були певні, що Поляки так само як ми готові сповнити волю Найвисшої Ради, і тому заключенне завішення оружя піде зовсім гладко.

Тимчасом вони заявили, що польська сторона може заключити завішенне оружя тільки під умовою, що наше правительство до трьох днів від заключення завішення оружя заявить готовість заключити перемирє на основі проекту комісії Бертелемі, який Поляки вважають єдиною основою дальших переґоворів.

Ми на се відповіли, що для нас є міродатне становище Найвисшої Ради, отже тепер ми готові заключити завішенне оружя, а про перемирє будемо говорити в Парижі.

На се польська делеґація заявила, що на заключенне завішення оружя на основі нашого предложення не має повновластий і мусить звернутися до свого правительства за новими інструкціями. Про вислід повідомить нас через парляментаря.

Так переговори в Хирові скінчилися нічим і війна велася далі.

Про вислід сих переговорів наша команда повідомила радіотелеґрамою Найвисшу Раду, зазначуючи, що вина за дальше веденне війни паде на Поляків.

Наше правительство в радіотелеґрамах до Парижа і в представленнях до ріжних низших аґентів держав антанти, які були під той час на нашій територіії, все на ново заявляло готовість заключити завішенне оружя на основі телеґрами Найвисшої Ради і взивало антанту заставити Поляків приняти ту основу.

Одначе парляментар, який мав нам передати польське предложенне про дальші переговори, не являвся. Замість того являлися познаки, що Поляки готовляться не до завішення оружя, але до нової воєнної акції.

Тимчасом Державний Секретаріят займався висилкою делеґації до Парижа, для полагодження тих справ, про які говорила телеґрама, себ-то для заключення польсько-українського перемиря і взагалі полагодження польсько-українського спору за Східну Галичину [1]). В склад делеґації ввійшли: товариш державного секретаря закордонних справ д-р Михайло Лозинський як голова, полковник Дмитро Вітовський як член і військовий знавець, Олександер Кульчицький як секретар.

Спершу була думка, що делеґація виїде аж після заключення завішення оружя, коли вже буде ясне положенне на фронті, і тому її від'їзд відкладано з дня на день. Коли одначе справа завішення оружя ставала що-раз безвиглянднійшою, делеґація виїхала зі Станиславова 17. цвітня з порученнєм як найшвидше дістатися до Парижа і старатися звідти припинити воєнну акцію, підготовлювану Поляками.

В звязку з сею задачею нашої делеґації мою увагу заняла одна важна подробиця. А саме в телеґрамі Найвисшої Ради знаходився отсей уступ:

[1]) Див. висше ухвали Державного Секретаріяту з 30. марта 1919.

„Підчас завішення оружя війска обох сторін остануть на своїх позиціях, при чім рух залізничим шляхом між Львовом і Перемишлем має остати в кождім разі свобідний в розмірах точно потрібних для щоденного виживлення міста.“

Сей уступ свідчив, що Найвисша Рада, приймаючи своє рішенне, мала на увазі той стан воєнної акції, коли наші війска, проломивши польські становища між Львовом і Перемишлем, окружили Львів і відтяли його від всякого звязку з Польщею, так що містови грозив голод і польській залозі капітуляція. Якраз в сю хвилю Найвисша Рада наказувала спинити дальші бої і відновити залізничий рух між Львовом і Перемишлем. Виглядало се так, що причиною інтервенції Найвисшої Ради було положенне польської армії у Львові, а цілю зберегти Львів в руках польської армії.

Та заки рішенне Найвисшої Ради прийшло до обох воюючих сторін, Поляки для оборони Львова вже його не потребували. Зате тепер воно було потрібне Українцям і треба було його використати.

Одначе вже в Хирові збудився в мене сумнів, чи воно нам що поможе. Чому Поляки відкидають наше предложенне завішення оружя? Адже Найвисша Рада виразно наказує його заключити! Хиба що вони мають певність, що сей непослух приказови Найвисшої Ради їм не пошкодить.

Мої сумніви потвердив ґраф Скарбк у приватній розмові, яка завязалася між нами підчас того, як списувано протокол переговорів.

Коли я висловив здивованне, що Поляки відкидають наше предложенне, зроблене згідно з рішеннем Найвисшої Ради, він віповів:

„Ви помиляєтеся в оцінці положення. Коли Найвисша Рада приймала своє рішенне, положенне було зовсім инакше ніж тепер. Тоді здавалося, що Львів мусить упасти в Ваші руки; тепер, як знаєте, йому вже ніщо не грозить. Тепер для Вас останній час згодитися на лінію Бертелемі. Майте на увазі, що ми, предкладаючи Вам таку згоду, йдемо проти нашого громадянства, яке готово нас за се укаменувати. Але ми маємо добре оправданне, що се воля Найвисшої Ради. Коли ж Ви тепер не заключите перемиря, то за місяць ми будемо мати армію Галлєра і тоді викинемо Вас з Галичини“.

Сі слова ґр. Скарбка не тільки говорили, що рішенне Найвисшої Ради було видане в інтересі Поляків. Вони також ясно натякали, що тепер, коли сього рішення вже Полякам не треба, Найвисша Рада буде вважати його безпредметовим і не буде настоювати на тому, щоб Поляки його послухали.

Коли я в Станиславові переповів слова ґр. Скарбка, вони в урядових кругах не зробили враження. Се, мовляв, звичайна тактика залякування противника. На лінію Бетелемі в кождім разі ще маємо час. Треба пождати, що скаже Найвисша Рада.

Готовлячися до виїзду до Парижа, я переглядав матеріяли, які відносилися до справи. І вони потверджували мої сумніви і самопев-

ність ґр. Скарбка. Антанта доси інтервеніювала тільки тоді, коли Поляки були в скрутнім положенню, і так, як се було Полякам потрібне. Чи вони настоюватиме на виконанню свого рішення, коли се потрібне не Полякам тільки нам?

Та в даних обставинах не було иншого виходу, як тільки розпочатий шлях до антанти перейти до кінця і як найшвидше дістатися до Парижа, щоб вияснити справу.

Дальші події показали, що мої сумніви і самопевність ґр. Скарбка були оправдані.

Телеґрама Найвисшої Ради показалася безвартним „листом паперу", який Найвисша Рада сама передерла.

Розділ IX.

Остання сесія Української Національної Ради.

Нова сесія Української Національної Ради почалася 25. марта і скінчилася 15. цвітня 1919. Ся сесія була призначена передовсім на орґанізацію нового законодатного орґану Західної Области Української Народньої Республики, який заступив би Українську Національну Раду, і на полагодженне земельної справи. Обі сі справи Українська Національна Рада полагодила, ухвалюючи відповідні закони. Крім того ухвалила закон про виконуванне громадянських прав і обовязків в Західній Области Української Народньої Республики, закон про заведенне 8-годинного робочого дня і ряд инших законів, яких вимагали біжучі потреби.

I. Сойм Західної Области Української Народньої Республики. Над полагодженнем справи нового законодатного орґану працювала Українська Національна Рада цілу сю сесію. Закони, якими вона полагодила сю справу, ухвалено на останнім засіданню, 15. цвітня. Були се: закон про вибори до сойму і закон про скликанне сойму. Треба зазначити, що полагодженне сеї справи переведено на основі порозуміння між всіми ґрупами Української Національної Ради, так що згадані закони принято одноголосно. Крім того, підчас комісійних праць над сими законами, вислухано також голосу представників жидівських орґанізацій, щоби постанови про виборчі права жидівського населення відповідали його бажанням. З представниками польського населення не можна було навязати порозуміння з огляду на їх непримиримо-вороже відношенне до української державности.

На основі згаданих законів законодатним орґаном Західної Области Української Народньої Республики мав стати сойм, вибраний на основі загального, рівного, безпосереднього, тайного і пропорціонального виборчого права громадян обох полів.

Право вибирати посла до сойму (активне виборче право) мали громадяни, які покінчили 20-ий рік життя; право бути вибраним (пасивне виборче право) мали громадяни, які покінчили 28-ий рік життя.

Сойм мав складатися в 226 послів, з того 160 Українців (70·8 %), 33 Поляків (14·6 %), 27 Жидів (11·9 %), 6 Німців (2·7 %).

Число членів сойму розділено законом між окремі народности, щоби при виборах не було ніяких національних конфліктів. Для кождої народности утворено національні виборчі округи, в яких виборче право мали тільки виборці даної народности.

Виборчі округи покривалися територіяльно з округами окружних судів (прим. виборчий округ Львів обнимав територію окружного суду у Львові — і т. д.)

Українські виборчі округи: 1) Перемишль вибирав 12 послів. 2) Львів — 22 послів. 3) Золочів — 13 послів. 4) Тернопіль — 9 послів. 5) Бережани — 12 послів. 6) Чортків — 12 послів. 7) Коломия — 14 послів. 8) Станиславів — 20 послів. 9) Стрий — 12 послів. 10) Самбір — 13 послів. 11) Сянік — обнимав судові повіти Лемківщини і вибирав 9 послів. 12) Буковина обнимала українські судові повіти і вибирала 12 послів.

Польські і жидівські виборчі округи: 1) Тернопіль-Золочів-Бережани вибирав 10 польських, 6 жидівських послів. 2) Львів вибирав 7 польських, 5 жидівських послів. 3) Станиславів-Стрий-Чортків вибирав 6 польських, 7 жидівських послів. 4) Коломия-Буковина вибирав 1 польського, 4 жидівських послів. 5) Самбір-Сянік-Перемишль вибирав 9 польських і 5 жидівських послів.

Німецький виборчий округ творила ціла Західна Область Української Народньої Республики з 6 послами.

В кождім виборчім окрузі виборці кождої народности творили окреме виборче тіло.

Примір: В українськім окрузі Тернопіль всі українські виборці творили одно виборче тіло, яке вибирало призначене для свого округа число українських послів; в окрузі Золочів так само: в окрузі Бережани так само — і т. д. Всі польські виборці в польськім окрузі Тернопіль-Золочів-Бережани творили знов окреме виборче тіло, яке вибирало призначене для сього округа число польських послів. Всі жидівські виборці в жидівськім окрузі Тернопіль-Золочів-Бережани творили знов одно виборче тіло, яке вибирало призначене для сього округа число жидівських послів.

Таким чином українські, польські, жидівські і німецькі виборці творили окремі національні виборчі тіла, які не мали один до другого ніякого діла і не могли мати між собою ніяких конфліктів.

В кождім національнім окрузі вибори були пропорціональні. Примір: В українськім окрузі Львів українські виборці вибирали 22 послів пропорціональною системою, себ-то кожда партія мала право виставити 22 кандидатів і посольські місця розділювалися між окремі партії пропорціонально до одержаних кождою з них голосів.

Перші вибори до сойму мали відбутися в червні 1919.

Безпосередно після переведення виборів президент Виділу Української Національної Ради мав скликати сойм.

З сею хвилею на сойм переходили всі права Української Національної Ради, яка переставала істнувати.

Так на місце тимчасового законодатного орґану, Української Національної Ради, утворено постійний законодатний орґан, Сойм Західної Области Української Народньої Республики.

2. Громадяни Західної Области Української Народньої Республики. Для переведення виборів до сойму Західної Области УНР треба було означити, хто має виборче право, себ-то хто вважається громадянином Західної Области УНР.

Сю справу полагодив закон з 8. цвітня 1919. про виконування громадянських прав і обовязків у Західній Области УНР.

На основі сього закона громадянином Західної Области УНР була кожда особа, яка в дні оголошення сього закона мала право приналежности в одній з громад Західної Области УНР.

Коли хто з тих осіб не хотів стати громадянином Західної Области УНР, мав до 20. мая 1919. зложити заяву, що почуваеться громадянином иншої держави. Коли його заяву принято до відомости, він уважався чужинцем.

Ся постанова мала уможливити національним меншостям, в першій мірі Полякам, заявити, чи вони хотять бути громадянами Західної Области УНР чи чужницями.

Відповідно до того оцінювалися би їх права і обовязки в державі.

З огляду на проголошенне з'единення з Українською Народньою Републикою § 2 закона постановляв: „Особи, які мають право громадянства на основі законів, виданих Центральною Радою, є одночасно громадянами цілої Української Народньої Республики і громадянські права й обовязки в Західній Области УНР, виконують на рівні з усіми громадянами, коли одна з громад сеї Области прийме їх в свій звязок відповідно до обовязуючих в сій области постанов про наданне громадської приналежности“ [1]).

Ся постанова розширяе право громадянства в Західній Области УНР на всіх громадян Української Народньої Республики. Одначе виконуванне громадянських прав і обовязків у Західній Области УНР громадянином Української Народньої Республики — Придніпрянцем ставилося в залежність від того, чи він постарається о приналежність в якійсь громаді Західної Области УНР, значить, в залежність від його волі.

Ся постанова була, очевидно, тимчасова, доки законодатний орґан цілої Української Народньої Республики не управильнить сеї справи.

[1]) Для точности зазначу, що не маючи „Вістника державних законів і розпорядків“, цитую сей § з проекту, виготовленого Державним Секретаріятом внутрішніх справ.

3. Земельна справа. Земельну справу полагодила Українська Національна Рада законом з 14. цвітня 1919., якого ухваленне попередили як дебати на повних засіданнях Ради, що почалися ще на попередній сесії в лютім 1919., так і праці комісії, наради партійних ґруп і т. п.

Сей закон не полагоджував земельної справи в цілости, тільки означав основи земльної реформи, оставляючи подрібні постанови будучому законодатному порішенню.

Провідні ідеї сього закона були: 1. вивласненне великої земельної власности, 2. наділенне землею беземельних і малоземельних селян на правах приватної власности.

Вивласненне вступало в законну силу негайно: вивласнені землі, на скільки не припадали державі, ставали земельним фондом Західної Области УНР.

Наділенне землею мало початися аж після закінчення війни і повороту жовнірів до дому.

Головне питанне вивласнення: з викупом чи без викупу? — оставлялося на рішенне будучого сойму Західної области УНР. Так само будучому законодатному рішенню оставлялися питання: висоти наділу, який повинен бути оставлений де-яким катеґоріям вивласнюваних власників; висоти наділу беземельним і малоземельним селянам; чи і скільки селяни мають заплатити за наділ — і т. и.

Рішенне сих питань вустрічало великі партійно-політичні і практичні трудности. Тому оставлено їх будучому соймови, який, вийшовши з всенароднього вибору, буде більше компетентний рішити їх.

До того часу правительство повинно було підготовити практичне переведенне земельної реформи.

Зокрема рішенне питання, чи вивласнювати з викупом чи без викупу, відложено також з огляду на міжнародню політику. Ухваленне вивласнення без викупу, яке відносилося би головно до поміщиків Поляків, послужило би для польського правительства як арґумент проти Західної Области УНР перед антантою. Тому відложено справу на пізнійше, коли міжнародне положенне виясниться.

Очевидно, що будучий сойм мав право змінити хочби всі постанови закона з 14. цвітня 1919.

Значінне сього закона лежало головно в тім, що він проголошував вивласненне великої земельної власности.

Повний текст закона такий [1]:

„§ 1. Західня область Української Народньої Республики бажає наділити землею всіх тих рільників, які землі зовсім не мають або яких посілість не вистарчає на проживленне їх родин, як також вести у власнім заряді господарку у всіх лісах, положених на области держави.

---

[1]) Не маючи „Вістника державних законів і розпорядквів“, де земельний закон з 14. цвітня 1919. був оголошений, цитую проект земельної комісії в тій редакції, в якій він мав стати законом. Коли б у сім проекті пороблено ще які зміни (про що не знаю), то все таки головні постанови, які характеризують цілий закон, остали ті самі.

§ 2. В сій ціли вивласнюється, без огляду на те, чи їх власники є особи фізичні чи правні:

1. всі посілости, що є виключені з громадського звязку і творять по думці закона з 12. серпня 1866., В. Кр. з. ч. 20., двірські обшари, разом з прилученими до них рустикальними ґрунтами;

2. всі посілости мертвої руки, себ-то фондаційні, монастирські, епископські, церковні і ерекціональні землі;

3. всі землі, які їх дотеперішні власники набули для спекуляції;

4. посілости, яких їх власники чи посідачі не обробляють своїми силами, хочби вони не підпадали під припис першого уступу;

5. всі посілости, які своїм простором переступають означену границю, на скільки вони не підходять під ніякий з попередніх родів посілости.

Посілости наведені під 1., 2. і 3. вивласнюється з правила в цілости, а розмір вивласнення посілостий під 5. означить окремий закон.

Про розмір вивласнення посілости під 4. порішить Областна Комісія після вислухання дотичної повітової і громадської Комісії.

§ 3. Областна земельна комісія може оставити на ціли загально-громадського господарства держави, громад або загально-користних економічних, культурних і добродійних заведень, для творення взірцевих господарств, рільничих шкіл, промислових, освітних, добродійних і загально-користних заведень і т. и., конечний для сповнення їх завдань простір землі.

§ 4. Вивласненню підлягають означені в § 2-ім сього закона посілости без огляду на їх культуру, разом з лісами, водами та підземними багацтвами.

§ 5. Вивласненнє земельних посілостий, означених в § 2-ім сього закона, не нарушує гіпотечних вірительностий і инших тягарів, забезпечених на вивласненій землі, а тільки відсотки від грошевих гіпотечних вірительностий мають бути обнижені до висоти процентової стопи, яку в часі від 1. серпня 1918. признавали від щадничих вкладок щадничі каси.

Про розмір і спосіб сплати тих тягарів порішить окремий закон.

§ 6. Контракти аренди, заключені без дозволу власти після дня 1. падолиста 1918., тратять правну силу. Давнійші контракти аренди розвязуються з днем довершеного вивласнення. В обох випадках правіжі [1]) арендаторів з титулу засівів, меліорацій та инших вкладів у землю творять вірительности посілости в розумінню § 5-ого сього закона, і про спосіб заспокоєння їх рішить окремий закон.

Всі инші правіжі з виїмком правіжі за відшкодуваннє з титулу утрачених зисків задержує арендатор проти дотеперішнього власника.

§ 7. Вся вивласнена земля, на скільки вона на основі сього закона не припадає на річ держави, творить Земельний Фонд Західної Области Української Народньої Республики, яким до часу розділу між управнених орудують під наглядом правительства областна і повітові та громадські земельні комісії відповідно до постанов сього закона.

§ 8. Областна Земельна Комісія складається з 9 членів, а саме 5 членів вибраних Українською Національною Радою і 4 членів вибраних відпоручниками повітових земельних комісій, по одному від кождого повіта.

Голову Областної Земельної Комісії вибирають члени Комісії з-поміж себе.

На засіданнях Областної Земельної Комісії має Державний Секретар земельних справ право і обовязок сам або висланий ним його заступник являтися, і коли б ухвали комісії противилися законови, має право завісити ухвали комісії. В такім випадку прислугує голові комісії право відклику до Української Національної Ради.

§ 9. В склад повітових земельних комісій входять:

а) шістьох (6) членів і трьох (3) заступників, вибраних відпоручниками всіх громадських земельних комісій, по одному від кождої комісії;

б) трьох (3) членів, призначених областним правительством з фахових рільничих, технічних і правничих кругів.

§ 10. Громадська земельна комісія складається з сімох (7) членів і трьох (3) заступників. Шістьох (6) членів і трьох (3) заступників вибирають всі мешканці

---

[1]) „Правіж“, слово утворене галицько-українськими правниками, означає стільки, що правна претенсія.

даної громади загальним, рівним, безпосереднім і тайним голосуваннєм, а семим членом стає кождочасний начальник громади. Голову і його заступника вибирають члени комісії з-поміж себе.

§ 11. Областна і повітові земельні комісії урядують три роки, громадська один рік.

Близші постанови про утвореннє, права і діяльність земельних комісій означить розпорядок цілого Державного Секретаріяту Західної Области Української Народньої Республики.

§ 12. З Областного Земельного Фонду наділяється землею безземельних і дрібноземельних українських громадян, приналежних до Західної Области Української Народньої Республики, які займалися рільництвом перед оголошеннєм сього закона, а саме в такій черзі:

жовнірів-інвалідів, що втратили своє здоровлє у війнах, веденних Українською Народньою Республикою;

вдови і сироти по тих, що полягли в сих війнах або наслідком їх;

жовнірів-інвалідів зі світової війни, веденої в часі від 1914. до 1919.;

сироти і вдови, що їх батьки або мужі втратили життє в тій війні або наслідком її;

сироти і вдови невоєнні;

инших безземельних і дрібноземельних рільників, що не служили при війську і не стали каліками;

в кінці призначується в міру потреби відповідні простори вивласненої землі на означені в § 3-ім ціли загального громадського господарства.

Особи, покарані за дезерцію з української армії та за те, що від служби в сій армії ухилялися, дальше особи, покарані за злочини проти української держави і її оружної сили, як також особи, що стали співвинними тих злочинів або до їх сповнення причиняли і за се були покарані, в кінці громадяни чужих держав — не мають права до наділу вивласненою землею.

§ 13. Пасовиска і полонини, на скільки вони на основі § 2-ого сього закона не лишаться при приватних власниках, як також простір вивласненої землі, призначений земельними комісіями на пасовиска, переходять на власність громад або звязків сусідуючих з собою громад, які при означуванню користування ними мають узглядновати спілки дрібних годовців худоби.

§ 14. Вивласнені ліси не творять предмету наділу. Вони переходять на власність і в безпосередний заряд Західної Области Української Народньої Республики. Спосіб користування та потребу і розмір усяких инших сервітутів у хосен населення у вивласнених та належних уже тепер до держави лісах означить виконуючий розпорядок Державного Секретаріяту Західної Области Української Народньої Республики.

Вивласнені ліси, що не творили і не творять комплексу, який надається до раціональної або охоронної лісової господарки, можуть земельні комісії оставити в руках приватних власників.

§ 15. Земельні комісії можуть полишити з вивласнених посілостий відповідний простір до залісення і віддати його на власність і під заряд держави, особливо в тих околицях, де лісів зовсім нема або де їх дуже мало.

На сю ціль належить ужити неужитки, збочі, яруги і береги рік, які до сього надаються, також і громадські, — сі останні за відповідним відшкодуваннєм.

§ 16. З вивласнених посілостий переходять:

1) потоки і несплавні ріки на громади, через які перепливають;

2) стави, озера і болота на громади, в яких лежать або на спілки громад, які з ними граничать.

§ 17. Постанови що-до способу і часу розділу вивласненої землі (§§ 12 і 13), що-до висоти наділу землею в кождім повіті чи полосі краю, висоти його ціни та способу сплати, що-до перенятя і використання підземних багатств державою, в кінці що-до обмежень свободи розпоряджування посілостями приватних власників актами між живими і на випадок смерти застерігається окремному законови або законам.

§ 18. Наділеннє землею не може розпочатися перед покінченнєм війни і поворотом жовнірів і полонених до дому.

§ 19. Рішенне питання відшкодування дотеперішніх власників чи посідачів рішить законодатне тіло Західної Области Української Народньої Республики, яке буде вибране на підставі нового виборчого права.

§ 20. Без огляду на те, як і коли буде рішене питанне про відшкодуванне власників чи посідачів вивласненої землі (§ 19), вивласнена земля переходить уже тепер в заряд держави, яка через свої орґани передасть сей заряд громадським земельним комісіям.

До часу видання передвижених в § 17-ім окремих законів і довершення наділу землею можуть земельні комісії за затвердженнєм Державного Секретаріяту Західної Области Української Народньої Республики оставити в користуванню дотеперішніх власників чи арендаторів такий простір вивласненої землі, який конче потрібний для удержання власника, його родини і служби та для ведення істнуючих під сю пору на вивласненій посілости промислових заведень.

При перебранню вивласненої землі в безпосередній заряд держави належить ствердити докладно стан їх управи і інвентаря.

§ 21. Самовільне захопленне, діленне вивласнених на основі сього закона земель та нищенне лісів, будників, інвентаря і земних плодів на них, на скільки не становить вчинків, які підлягають карному законови, мають карати адміністраційні власти карою арешту до 6 місяців, з якою може бути получена грошева кара до 10.000 корон.

Крім сього може бути оречена утрата права до наділу землею.

§ 22. Сей закон обовязує з днем його оголошення.

§ 23. Переведенне сього закона поручається цілому Державному Секретаріятови Західної Области Української Народньої Республики, з тим, що виконуючий розпорядок має бути виданий до . . . [1]) 1919. року.“

Ухвалюючи закон про сойм, Українська Національна Рада сама признала свою задачу в державній будові Західної Области Української Народньої Республики закінченою і виявила свою волю передати дальше веденне сеї задачі соймови, вибраному на найширшій і найсправедливійшій — по поняттям демократії — всенародній основі.

Визволенне Східної Галичини з-під польського панування, установленого Австрією, орґанізація державної влади, проголошенне з'єдинення з Великою Україною, основи земельною закона і в кінці закон про сойм, — при постійній обороні краю перед польським наїздом — се головні моменти піврічної державно-творчої праці Української Національної Ради.

Сесія Української Національної Ради, яка закінчилася 15. цвітня, мала бути остання. В червні мав бути вибраний Сойм Західної Области Української Народньої Республики і він мав вступити в функції, які виконувала Українська Національна Рада.

Судилося инакше. Ся сесія Української Національної Ради була остання тому, бо територія Західної Области Української Народньої Республики впала жертвою польською наїзду.

Розділ X.

Між антантою і большевизмом.

Коли в хвилі проголошення української державної влади у Львові обєдинилися всі українські партії, що знайшло вислів у коаліційнім характері першого Державного Секретаріяту, — то Державний Секре-

[1]) Тут мав бути означений день і місяць.

таріят, утворений в Станиславові, був уже тільки бльоком національних демократів і радикалів. Соціяльна демократія застерегла собі вільну руку і творила в Українській Національній Раді опозицію супроти правительства.

Рівночасно виростав новий опозиційний центр, „Селянсько-Робітничий Союз“ [1]), з орґаном „Республіканець“.

Коли всі инші українські партійні орґанізації мали за собою довголітні традиції, „Сел.-Роб. Союз“ був дитиною нових відносин. Склад його був дуже ріжнородний, а обєднувало сі ріжнородні елементи тільки невдоволеннє з Української Національної Ради, з Державного Секретаріяту, з партій, з усего, що діялося на Західній Области Української Народньої Республики.

Як провідники „Сел.-Роб. Союза“ виступили люди, які доси не відгравали ролі в українськім політичнім життю: Дмитро Демянчук, доси зовсім невідомий чоловік з невеликою самоосвітою, Осип Устіянович, соціяльний демократ, провідник станиславівської орґанізації українських залізничників і Володимир Гадзінський, відомий доси як принагідний автор музичних рецензій.

В виступах нової орґанізації проґрамові і тактичні елементи соціяльної демократії, соціялістів-революціонерів, большевиків зливалися в хаотичну плинну масу.

Ся хаотичність кидалася вже в очи в титулі „Республіканця“. Він то називав себе „соціялдемократичним часописом“, то виставляв у титулі клич соціялістів-революціонерів: „Боротьбою здобудеш ти право своє“, то додавав до нього поклик Маркса: „Пролетарі всіх країв, єднайтеся“.

Такою хаотичністю визначалися і статті „Республіканця“. Розібравшися в сім хаосі, можна було в нім знайти отсі провідні думки:

Політика Української Національної Ради, се політика української буржуазії, ворожа українському селянству і робітництву. З сього становища оцінювалося все, що робила Українська Національна Рада й Державний Секретаріят: у всім бачилося ворожі наміри і пляни супроти селянства і робітництва.

Чому Українська Національна Рада не уступає місця соймови, вибраному загальним, рівним, безпосереднім, тайним і пропорціональним голосуваннем? Бо українська буржуазія, захопивши державну владу, не хоче передати її в руки селянства і робітництва.

Чому не вивласнено великих земельних власників? Бо українська буржуазія держить з польськими поміщиками.

Чому не заведено 8-годинного робочого дня? Бо українська буржуазія не хоче визволення робітництва.

Все те писалося тоді, коли українська Національна Рада працювала і над законом про сойм, і над земельним законом, і над законом про 8-годинний робочий день.

---

[1]) Зазначу, що моя характеристика „Сел. Роб. Союза“ не може бути повна. Для сього нема в мене потрібних матеріялів, а мої особисті спостереження обнимають тільки півторамісячний побут на українській державній території.

Чому Українська Національна Рада веде переговори з Польщею, чому приймає посередництво антанти? Бо українська буржуазія, замість віддати владу селянству і робітництву, яке побило би Польщу, волить подати руку польській і антантській буржуазії.

Українська політика повинна орієнтуватися не на буржуазну антанту, а на революційний міжнародній пролетаріят, якого аванґардом є Совітська Росія. Не антанта охоронить нас перед Польщею, а союз з большевиками, які поможуть нам побити Польщу.

Тут провідна думка заломлювалася. „Республиканець" визнавав Директорію Української Народньої Республики, протестував проти наїзду російських большевиків на Україну, а рівночасно уважав київське большевицьке правительство українським правительством, радив увійти з ним в порозуміннє і вказував на союз з большевиками як на єдиний ратунок перед Польщею.

Ідейно „Сел.-Роб. Союз" не доходив ані до комунізму ані до радянської форми влади. Його політичні домагання були демократичні; його соціяльно-економічні домагання не виходили по-за ступневе здійснюваннє соціялізму.

За те його тактика була „большевицька" в вульгарнім значінню. Він старався здискредитувати, ослабити, розбити противника, не числячися з тим, що значить така громадянська війна для нової держави, яка перше всего мусить оборонити своє істнуваннє перед зовнішнім ворогом, що загрожував не українській буржуазії, якої в Східній Галичині в західно-европейськім розуміню не було (була тільки дрібно-буржуазна ідеольоґія більшости української інтеліґенції), тільки тому самому українському селянству і робітництву, з якого складався український нарід.

Ся тактика була небезпечна тим, що „Сел.-Роб. Союз" з усіми невдоволеними, які гуртувалися кругом нього, був заслабий, щоби взяти державну владу в свої руки і творити далі державне життє. Треба було боятися не того, що „Сел.-Роб. Союз" одержить перемогу над Українською Національною Радою, а того, що та перемога була би розвалом держави, бо переможці були би заслабі і нездібні до державно-творчої праці.

Соціяльна демократія, побачивши, що впливи „Сел.-Роб. Союза" зростають, рішила використати його для своїх партійних цілий. Окремі члени партії ввійшли в „Сел.-Роб. Союз", щоби зробити його орудєм своїх політичних впливів. Соціяльна демократія як партія оставала далі на становищі коректної парляментарної опозиції, відсуваючи від себе відповідальність за діяльність „Сел.-Роб. Союза", хоч напрям тії діяльности давали визначні партійні діячі (прим. пізнійший міністр праці в кабінеті Мартоса Безпалко).

По стороні „Сел.-Роб. Союза" були також симпатії Придніпрянців, які, тікаючи від большевицького наїзду, напливали до Галичини. Були се переважно соціяльні демократи і соціялісти-революціонери, які, не знаючи галицького ґрунту, на якім виросла дрібно-буржуазна ідеольоґія української інтеліґенції, радо приставали до тих, що воювали

з „галицькою реакцією“, надіючися через „Сел.-Роб. Союз“ „поглибити революцію в Галичині“.

Тимчасом настрій загалу галицької інтеліґенції був такий, що колиб соціяльним демократам і соціялістам-революціонерам було вдалося забезпечити українську державність на Великій Україні, тоді вони мали би за собою всю галицьку інтеліґенцію. Національний момент мав у неї таку перевагу над усім иншим, що їй було все одно: монархія чи радянська республика, — колиб тільки Україна була самостійною, незалежною державою. Та тепер, коли придніпрянська соціялістична інтеліґенція тікала до Галичини перед російськими большевиками, її бажаннє „поглиблювання революції“ в Галичині не могло знайти симпатій в загалу галицької інтеліґенції: погубили, мовляв, свою країну, а тепер хотять ще й нашу погубити.

Сим настроєм зручно користувався „Сел.-Роб. Союз“, щоби представити себе як єдиного оборонця єдности з Великою Україною перед „сепаратизмом буржуазної Української Національної Ради.“

З другого боку сим настроєм користувалися праві придніпрянські партії, щоби знайти опору в галицькім правительстві для своєї боротьби з соціялістичними партіями за вплив у Директорії і правительстві Української Народньої Республики.

Так творилися і зростали настрої які почали ділити галицьке громадянство на тих, що орієнтувалися на антанту, і тих, що орієнтувалися на большевиків.

На антанту орієнтувалася більшість Української Національної Ради і Державний Секретаріят.

Ся ґрупа, бачучи, що й найлівійші українські партії не можуть зговоритися з російськими большевиками, що Директорія в боротьбі з большевицьким наїздом тратить день за днем територію, що з сього боку не можна сподіватися ніякої помочи проти Польщі, — думала, що треба в антанти шукати помочи, щоби вратувати Галичину від польського і Велику Україну від большевицького заливу. Коли б Польща по приказу антанти заключила з правительством Західної Области Української Народньої Республики перемирє, коли б антанта визнала Українську Народню Республику і дала їй фінансову і військово-технічну допомогу, тоді Західна Область, маючи спокій від Польщі, могла би стати підставою для орґанізації успішної боротьби проти большевицького заливу.

Та чи антанта все те зробить? Поведеннє комісії Бертелемі робило сю орієнтацію безнадійною. Телеґрама Найвисшої Ради з 19. марта знов подавала промінь надії.

Одначе якби лівим українським партіям удалося довести до порозуміння з Совітською Росією, осягнути від неї признаннє державної незалежности України, якби наслідком сього Польщу можна було вигнати і з Галичини, і з Холмщини, і з Підляша, взагалі з цілої української території власною оружною силою, — з якою радістю ся ґрупа повитала би такий хід подій!

Такий був настрій ґрупи, яка орієнтувалася на антанту.

Проти неї стояв „Сел.-Роб. Союз" і всі невдоволені з політики Державного Секретаріяту.

Ся ґрупа справедливо вказувала на безнадійність орієнтації на антанту. Одначе при сім не хотіла бачити безвихідности положення і несправедливо закидала Державному Секретаріятови, що він, переговорюючи з Польщею й апелюючи до посередництва антанти, зраджує народні інтереси.

Замість сього вказувала вона на потребу союза з большевиками. Одначе як се зробити? Чи через голову не тільки Директорії, але й тих лівих придніпрянських партій, які, хоч стояли лівійше Директорії, одначе не могли порозумітися з большевиками? Чи ждати, аж ліві придніпрянські партії знайдуть шлях примирення між Директорією й большевиками?

А тимчасом справа посередництва антанти для перемиря з Польщею не могла ждати, бо Поляки готовилися до офензиви, яка мала нам завдати рішаючий удар.

Зрештою ся большевицька орієнтація кругів, які гуртувалися коло „Сел.-Роб. Союза", була більше тактичним способом поборювання Державного Секретаріяту, ніж позитивною політичною плятформою. Так прим. найзамітнійша політична індивідуальність в сих кругах, відомий соціяльно-демократичний діяч Безпалко, ставши міністром праці в кабінеті Мартоса, перейшов на становищі міністра всі етапи Петлюрівської політики аж до Тарнова. Одно з двох: або він своєї большевицької орієнтації з часу поборювання Української Національної Ради і Державного Секретаріяту не брав поважно, або, ставши міністром Директорії, змінив свій погляд і перемінив свою большевицьку орієнтацію на польонофільську.

Серед таких настроїв „Сел.-Роб. Союз" скликав до Станиславова на 30. марта 1919. „Селянсько-Робітничий (трудовий) З'їзд". Оголошенне, яким скликувано з'їзд, звучало:

„Товариші Селяни й Робітники!

В сей важний момент, коли валяться основи світового капіталізму, коли трудовий народ, селяни й робітники, хватають державну владу в свої руки і на колишніх престолах могутніх царів і королів повівають пролетарські прапори, взиваємо Вас на обласний Селянсько-Робітничий (Трудовий) З'їзд до Станиславова, що відбудеться дня 30. марта с. р. зі слідуючим порядком дневним:

1. Відкритте і вибір президії.
2. Інформаційний реферат про сучасне політичне становище.
3. Реферат про земельне питанне.
4. Внески й інтерпеляції.

В кождім селі, місточку й місті мають відбутися збори, на яких мається вибрати делеґатів на з'їзд. Села вибирають по 3, місточка по 5, а великі міста по 10 делеґатів. Політичні і фахові орґанізації вибирають по одному делеґатови від 200 членів. Кождий делеґат мусить одержати леґітимацію, підписану президією зборів (головою і секретарем) або управою даної орґанізації.

Вибирати і бути вибраним мають право тільки Українці — безземетьні й малоземельні селяни, робітники фабрик, копалень, міські, залізничі, торговлі, промислу, умові; словом, хто жиє з праці рук і ума, а не користується визиском, кому лежить на серці Самостійність України та забезпеченне свого політичного й матеріяльного істнування.

Товариші Селяни й Робітники! Рішайте самі про свою долю, будуймо власними руками Самостійну Україну!

Областна Управа Селянсько-Робітничого Союза."

Як видно з оголошення про з'їзд, мав він бути представництвом цілого трудового українського населення Західної Области Української Народньої Республики, на взірець Трудового Конґресу в Київі. Та перевести вибори на з'їзд так, щоб він справді був представництвом цілого трудового українського населення, на се „Сел.-Роб. Союз" не мав орґанізаційного апарату. Тому в дійсности з'їзд був звичайними зборами тих кругів, на які розтягалася сфера впливу „Сел.-Роб. Союза". А те, що оголошено його як представництво цілого трудового українського населення, послужило орґанізаторам з'їзду тільки до поставлення домагання, щоб Українська Національна Рада доповнилася делеґатами, яких вибрав з'їзд, як представниками трудового населення.

Перед з'їздом про пляни орґанізаторів з'їзду ходили ріжні тривожні відомости, які зводилися до того, що Селянсько-Робітничий З'їзд проголосить себе владою Західної Области Української Народньої Республики і розпічне громадянську війну з Українською Національною Радою і Державним Секретаріятом. Доходили відомости, що по краю мають ширитись анонімні проклямації з покликом вибиратися на 30. марта до Станиславова „валити" Українську Національну Раду.

Якраз в тім часі відбувся большевицький переворот на Угорщині, який полягав на тім, що тимчасовий демократичний президент угорської республики Кароля, не маючи відваги взяти на себе відповідальність перед нацією за сповнення домагань антанти, передав владу большевикам, числячи на те, що антанта побоїться большевизму в центрі Европи і піде на уступки супроти Угорщини. Сей переворот російське совітське правительство пояснило як тріумф большевизму, і рівночасно московське радіо з 25. марта 1919. оголосило дальший тріумф большевизму, а саме, що селянство й робітництво Східної Галичини повалило Українську Національну Раду, арештувало Державний Секретаріят і проголосило радянську республику.

Насувався здогад, що в Москві поспішилися оголосити як довершений факт те, що мав перевести 30. марта Селянсько-Робітничий З'їзд

Серед таких поголосок і настроїв збирався Селянсько-Робітничий З'їзд.

Ухвали з'їзду по основним питанням державного життя не принесли нічого особливого [1]). В політичній области з'їзд домагався негайного скликання Сойму Західної Области Української Народньої Республики і переведення з'єдинення: в земельній справі — вивласнення без викупу: в робітничім питанню націоналізації фабрик і охоронного робітничого законодавства.

Характеризували з'їзд не сі ухвали, а тон, в якім їх з'їздови подавано, а саме, що Українська Національна Рада і Державний Секретаріят є той ворог селянства і робітництва, якого треба побороти, коли ті ухвали мають бути здійснені.

[1]) Не маючи тексту ухвал, мушу обмежитися переповідженням їх.

Провідну ролю відгравали на з'їзді визначні соціяльно-демократичні діячі: Безпалко, Темницький, д-р Яросевич і ин.

В справі закордонної політики з'їзд ухвалив дві резолюції: одну з зазивом до російського совітського правительства припинити війну з Україною і другу з заявою, що „з'їзд бажає увійти в тісні зносини з українським радянським правительством і висилає за-для сього своїх трьох представників до Києва."

Ся ухвала остала тільки ухвалою.

Політично найважнійшим рішенєм з'їзду було, щоби Українська Національна Рада приняла в свій склад 61 делеґатів, вибраних для сього з'їздом. Се домагане з'їзд мотивував тим, що в Українській Національній Раді нема представників трудового селянства і робітництва, що представництвом трудового селянства і робітництва являється власне з'їзд і тому з'їзд домагається, щоб Українська Національна Рада доповнилася представниками трудового селянства і робітництва в числі 61 делеґатів, вибраних з'їздом.

Се домагане з'їзду, підперте соціяльно-демократичною ґрупою Української Національної Ради, не знайшло прихильности більшости Ради. Арґументи проти сього домагання були такі: По-перше справа якого небудь доповнювання Ради в хвилі, коли Рада має ухвалити закон про сойм і уступити місце соймови, являється безпредметовим. По-друге, коли б навіть признати потребу доповнення Ради представниками безземельною селянства і робітництва, то не можна такими представниками признати делеґатів, вибраних з'їздом, який по своїм складі зовсім не був правильно вибраним представництвом трудового селянства і робітництва, а тільки зборами кругів, на які розтягалася сфера впливу „Сел.-Роб. Союза". Щоби не викликати конфліктів і полагодити справу компромісово, більшість Ради готова була згодитися на те, щоби склад Ради доповнено якимсь числом представників безземельного селянства і робітництва, вибраних на основі закона, який Рада негайно ухвалила би. Та на сей компроміс призначені на членів Ради делеґати з'їзду і соціяльно-демократична ґрупа Ради не хотіли піти. Вони поставили справу ультимативно: або Рада згодиться на домагане з'їзду, або орґанізатори з'їзду „витягнуть з того консеквенції". Тоді більшість Ради відкинула домагане з'їзду.

Боротьба проти антантської орієнтації Української Національної Ради і Державного Секретаріяту, котру вели круги „Сел.-Роб. Союза", в значній мірі спиралась на непорозумінню. Бо Українська Національна Рада і Державний Секретаріят не мали вільного вибору, тільки знаходилися в примусовім положенню. Я вже зазначував, що коли б були ліпші вигляди на оборону перед Польщею і укріплене української державности через союз з большевиками, Українська Національна Рада і Державний Секретаріят були б вибрали сей шлях. Одначе вибору не було, — в сім наглядно переконала інтервенція угорського большевицького правительства.

Угорські большевики, опинившися при владі, зрозуміли, що ні соціяльна будова їх країни ні міжнародні відносини не сприяють

укріпленню їх влади та що вони швидко проваляться, коли не дістануть підмоги від Совітської Росії, звідки вони недавно приїхали з полону, де й приняли науку Леніна. Та між ними й Росією стояла Україна, яка була в війні з російськими большевиками. Зовсім природно вони мусіли бажати помирити Совітську Росію й Україну і таким чином помогти собі.

В сій справі правительство Белі Куна звернулося до бувшого президента Директорії, Винниченка, який тоді жив у Відні і був відомий з своєї еволюції в напрямі большевизму. Сам Винниченко так описує сей епізод:

„Мадярський уряд звернувся до мене з пропозицією взяти участь у справі реорґанізації радянської влади на Україні. Він заявляв бажання бути посередником між лівими українськими соціялістичними течіями і Російським Совітським Урядом в справі сформування на Україні справжнього українського національного совітського правительства. Се правительство мало би ліквідувати Директорію, галицький Державний Секретаріят, притягти на свій бік усі соціялістичні українські течії, а головним чином галицьку армію. Таким чином зробився би один суцільний совітський фронт: Угорщина, Галичина, Україна й Росія. Я пропозицію Мадяр приняв і виставив в основі переговорів такі головнійші умови: визнанне самостійности й незалежности Української Радянської Республики; український національний совітський уряд: дефензивно-офензивний військовий союз радянських республик: тісний економічний союз; наступ на Галичину“ [1]).

Сю пропозицію Винниченка переслав Беля Кун через радіо до Москви в такій формі, що, мовляв, один визначний український письменник і діяч хоче знати, як совітське правительство поставилося би до таких і таких пропозицій.

Між большевицьким угорським правительством і Державним Секретаріятом продовжувалися далі ті сусідські зносини, які були навязалися між Державним Секретаріятом і демократичним правительством Кароли.

Рівночасно з висланнєм пропозицій Винниченка до Москви угорське правительство звернулося до Державного Секретаріяту через його представника в Будапешті також з пропозицією своєї інтервенції між Державним Секретаріятом і Совітською Росією. Державний Секретаріят відповів, що такої важної справи не може рішати, не порозумівшися з Директорією.

Тимчасом на пропозицію Винниченка прийшла з Москви відповідь такого змісту: Совітське правительство зі здивуваннєм приняло запитаннє українського письменника, бо ж прецінь совітське правительство визнало незалежність Української Радянської Республики й остає в союзі з її правительством. Врештою совітське правительство, заки дасть конкретну відповідь на ті пропозиції, хотіло би знати, на якій

---

[1]) В. Винниченко, Відродження нації. Часть III. Стор. 322.
Під „наступом на Галичину“ розумів мабуть Винниченко наступ на Польщу для оборони Галичини.

території виконують державну владу і якою армією розпоряджають ті українські круги, від яких імени промовляє український письменник.

Відповідь — ясна [1]).

Державний Секретаріят оставав далі в сусідських зносинах з угорським большевицьким правительством і заключив з ним договір про товарообмін.

Підчас перебування угорської делеґації в Станиславові для заключення сього договору голова делеґації знов говорив зі мною про те, якби се добре було, коли б за посередництвом його правительства було можна помирити Совітську Росію й Україну. Він підніс думку, чи не можна би було бодай довести до того, щоб залізниче полученнє між Москвою й Будапештом (через Київ і Галичину) зневтралізувати. Сей плян видався мені нездійснимим. А при тім він мав на увазі тільки користи для Угорщини. Було се вже перед самим моїм від'їздом до Парижа і я не міг далі слідити за сею справою. В кругах Державною Секретаріяту на се угорське предложеннє, яке зрештою було зроблене поки що тільки приватно, не звернули уваги.

Все висше сказане свідчить, що на швидке і для української державности корисне порозумініє з большевиками не було в той час ніяких виглядів. Се й заставляло Державний Секретаріят шукати охорони перед Польщею в антанти.

Так стояли одні і другі — і ті, що ждали ратунку від антанти, і ті, що як на ратунок вказували на союз з большевиками, — безсильні супроти подій, які на них насувалися.

Ті, що надіялися на антанту, в хвилях особливо важкої безнадійности говорили: Нічого не остається, як получитися з большевиками! Чулася в сих міркуваннях людий, що виросли на дрібно-буржуазній ідеольоґії, фільософія розпуки: Коли бог не хоче помогти, то може чорт поможе!

А ті, що так голосно розсипали перли большевицької фразеольоґії, як вони були би зраділи на відомість, що антанта наказала Польщі спинити офензиву і визнала Україну!

Словом, з якої сторони не заяснів би був промінь надії, — всі були би кинулися туди.

---

[1]) З сього приводу справедливо пише Винниченко: „Коли тепер пригадати, який надзвичайно важний був тоді момент не тільки для угорської чи української, але для всесвітньої революції, то не можна простити тим, хто упустив його через свої особисті чи національні інтереси. А момент був, дійсно, надзвичайно важний, критичний і дуже сприятливий для соціялістичної революції в цілій Европі. Німеччина була обхоплена вогнями спартаківських повстань. В Мюнхені пролетаріят захопив владу. В Болгарії, Сербії, Чехії маси хвилювалися і що хвилини готові були вибухнути революцією. Коли б Угорщина змогла схопитися за руку Совітської Росії й підкріпитися, вона могла би подати другу руку Совітській Баварії й самому Берлінови. Тоді Німеччина, розуміється, мира з антантою не підписала би й Европа розбилася би на два табори: буржуазний і соціялістичний. А хто кого переміг би, то се не піддягає великому сумніву: пролетаріят Франції й Анґлії не пішов би так сліпо за своїми імперіялістами проти робітничо-селянських соціялістичних держав, як то він робив проти монархічних. Та хто знає, чи не було би втягнуто й сі держави в ґрандіозний біг революції й у союз соціялістичних держав?“ (Відродженнє нації, III, стор. 323—324).

Траґедія лежала в тім, що ні антанта ні большевики не хотіли допустити до державної самостійности України і тому не думали сповняти тих надій, які на них покладано.

Розділ XI.

Утрата території. Проголошенне Диктатури.

Коли делеґація Державного Секретаріяту була в дорозі до Парижа, щоб на основі телеґрами Найвисшої Ради з 19. марта довести до польсько-українського перемиря, — Поляки, діставши в Франції армію Галлера, розпочали офензиву, яку заповів у Хирові ґр. Скарбк, щоби викинути Українців зі Східної Галичини.

Найперше дав себе почути польський натиск на відтинку Львова, який все ще з трьох сторін облягали Українці. На сам Великдень, 20. цвітня, закипіла кругом Львова страшна боротьба, в якій Українці мусіли відступити від Львова на дальші позиції.

30. цвітня Поляки витали тріумфально у Львові самого ґенерала Галлера. На святочнім принятті, в окруженню високих французьких офіцирів, він виголосив промову, в якій сказав:

„Як птахи з далеких країв прилетіли ми до Вас, щоби в сім місті звити гніздо, з якого полетимо далі на схід, щоб там означити границі нашої держави, де вони мусять бути признані.“

Так святкували Поляки першу побіду своєї офензиви і заповідали дальший похід на схід.

Тимчасом 25. цвітня Державний Секретаріят в Станиславові одержав з Парижа, від державного секретаря закордонних справ Панейка, радіодепешу, яка одначе була так переплутана, що тільки можна було догадатися, що вона вказує на потребу предложити Полякам завішенне оружя.

Щоб не помішати чим акції в Парижі, про яку треба було вносити з радіодепеші, Державний Секретаріят поручив Начальній Команді вислати на польський фронт парляментарів і предложити завішенне оружя. Се предложенне передано польській стороні 1. мая. Поляки відповіли, що порозуміються з Варшавою і дадуть відповідь. Виждавши на фронті 4 дні на польську відповідь, українські парляментарі вернули з нічим.

Аж 7. мая Державний Секретаріят через кур'єра з Відня дістав повний текст радіодепеші Панейка, висланої ним за посередництвом американської делеґації 19. цвітня. Ся радіодепеша звучала:

„Падеревський заявив офіціяльно в імени польського правительства представителеви Найвисшої Ради, що Поляки приймають заклик Найвисшої Ради з 19. марта до воюючих сторін в Галичині, щоби негайно спинити ворожі кроки і заключити перемирє, та що польська армія в Галичині держиться тілки в дефензиві і не робить офензиви. Отже я наслідком доброї ради делеґації Злучених Держав предкладаю Секретаріятови дати команді нашої армії наказ в означеній

годині спинити стріляннну і всякі ворожі кроки з повідомленнєм польської команди, що українські відділи доти здержуватимуться від ворожих кроків, доки польські відділи будуть поводитися так само. Предкладаю також вистати негайно до Парижа одного офіцира з нашого Ґенерального Штабу, який знав би положеннє на фронті, по змозі Тарнавського або Курмановича Віза й потрібні дозволи на їзду орієнт-експресом дасть американська місія у Львові. Після спинення ворожих кроків зачнуться на другий тиждень в Парижі переговори в справі дефінітивного перемиря.“

Тепер Державний Секретаріят знов поручив Начальній Команді зробити Полякам предложеннє спиненя боїв у такій формі, як се поручала радіодепеша. 9. мая українська Начальна Команда передала польській стороні заяву, що готова спинити бої, коли Поляки зроблять те саме, назначуючи речинець на польську відповідь на день 14. мая.

На сю українську заяву відповіли Поляки 14. мая офензивою на цілім фронті.

Польська офензива була вже до останніх подробиць підготовлена, коли прем'єр Падеревський приїхав з Парижа і заявив, що він обовязався не вести офензиви і ждати на заключеннє польсько-українського перемиря. В соймі і пресі піднялася буря проти зобовязання Падеревського і проти Мирової Конференції, яка хоче позбавити Польщу овочів певної побіди. Падеревський загрозив димісією. Вихід з сього положеня знайшов начальник держави Пілсудський. Він не прийняв димісії Падеревського і заявив, що як начальний командант бере відповідальність за военну акцію, бо не є се ніяка офензива, тільки контр-офензива, спровокована офензивою Українців.

Так Пілсудський і відповів Мировій Конференції, коли та від нього зажадала вияснення, чому Польща не додержала слова, даного Падеревським. І Мирова Конференція удала, що йому вірить.

Підготовляючи офензиву, Польща запевнила собі також поміч Румунії. І тепер, коли польська офензива робила поступи, Румунія завдала нам удар в плечі.

23. мая, в 6 годині по полудни, Державний Секретаріят в Станиславові одержав депешу, яку українська команда в Коломиї одержала від румунського коменданта буковинського фронту. Депеша звучала:

„Найвисша команда в Коломиї. Примушені конечністю установити звязок між буковинським фронтом і фронтом північної Трансільванії і тому, що сей звязок може бути забезпечений тільки через посіданнє лінії Коломия—Мармарош Сиґот, наші війська, які заняли Буковину, одержали приказ 24. мая рано вирушити в похід і заняти комунікаційні лінії. Рівночасно Начальна Команда румунської армії приказує, щоби при виконанню сеї задачі, яка має чисто військову ціль, ми уникнули конфліктів з Вашими відділами. Я маю честь довести се до Вашої відомости і просити Вас видати зарядженнє, щоби українські відділи, які в сій хвилі знаходяться між давною границею Буковини і залізничою лінією Станиславів-Надвірна, негайно уступили за ту лінію. Командант фронту Буковина-Хотин, ґенерал дивизії Н. Петале. 22. мая 1919.“

Делеґат, висланий для переговорів з румунською командою, не осягнув нічого. В заповідженім часі, 24. мая, зі сходом сонця почався румунський похід.

Всі українські військові сили були на польськім фронті і ставити оружний опір румунському наїздови було неможливо.

Треба було як найшвидше евакувати Станиславів.

Настрій в Станиславові найліпше характеризує отся повновласть, виставлена Виділом Української Національної Ради і Радою Державних Секретарів:

ч. 1526/19. Станиславів, 24. мая 1919.

Повновласть.

Виділ Української Національної Ради і Рада Державних Секретарів надають отсим Державним Секретарям: Осипови Бурачинському, Михайлови Мартинцеви, а також в разі потреби д-ру Агенорови Артимовичеви, Маріянови Козаневичеви, д-ру Василеви Панейкови і д-ру Михайлови Лозинському повновласть заступати правительство Західної Области Української Народньої Республики, ділати від імени сього правительства і сповняти урядові правні акти.

За Виділ Української Національної Ради:
(підпис).[1]
За Раду Державних Секретарів:
(підпис).[1]

Що говорить ся повновласть?

В Станиславові думали, що може статися так, що Виділ Національної Ради і Рада Державних Секретарів можуть попасти в польський або румунський полон і держава остане без законного правительства. На сей випадок видано сю повновласть наведеним Державним Секретарям. Панейко і Лозинський були в Парижі, а Бурачинський, Мартинець,[2]) Артимович і Козаневич мали через Карпати старатися дістатися до Відня. Коли б правительство дісталося в полон, вони в такім складі, в якім знайдуться за границею, мають заступати правительство.

26. мая президент Української Національної Ради Петрушевич з правительством опустили Станиславів.

Місто зайняла зараз місцева польська міліція, яка вже перед тим тайно зорґанізувалася.

З Станиславова правительство подалося до Бучача, звідси до Заліщик, звідси до Чорткова.

Відворот української армії ставав щораз траґічнійший. Жовнір, який після невдачі здобуття Львова оставав тільки в дефензиві і ждав перемиря, побачивши з двох сторін переважаючі сили ворогів, утратив віру в побіду. До того, наслідком внутрішньої політичної боротьби, захиталося в нім довіре до правительства.

Армії грозив розвал, а перед правительством стояло питання: що робити?

Одинокий вивід, який випливав з проголошення з'єдинення, був: іти на Велику Україну, коли б прийшлося втратити всю галицьку територію.

---

[1]) В мене є тільки копія сеї повновласти, на якій не зазначено, хто підписаний.

[2]) Мартинець попався в Карпатах в руки польського відділу і був — разом з кількома иншими інтеліґентами — розстріляний без суду.

Одначе ту невелику територію, на яку ще розтягалася влада Директорії, могли кождої хвилі захопити большевики, а крім того між Директорією і правительством Західної Области відносини що-раз більше псувалися.

Серед вагань в кругах правительства виринула думка, щоби перейти до Румунії і капітулювати перед антантою. Вислано навіть делеґатів до Румунії. Але справа не наладжувалася. Сей плян викликав тільки велике обурення серед армії, яка хотіла йти на Велику Україну.

Тимчасом почала кристалізуватися думка диктатури президента Української Національної Ради Петрушевича.

Дотеперішня Рада Державних Секретарів, наслідком невдач, що-раз більше тратила популярність. Творити новий Державний Секретаріят, коли тратилося територію, не мало цілп. І як звичайно в таких хвилях, насунулася думка утворення диктатури в особі Петрушевича.

Сю думку здійснено актом з 9. червня 1919., який постановляв [1]):

„З огляду на ваґу хвилі й на небезпеку грозячу вітчині, для скріплення й одностайности державної влади, — президія Виділу Української Національної Ради Західної Области Української Народньої Республики і Державний Секретаріят постановили надати право виконувати всю військову й цивільну владу, яку виконував доси на основі конституції Виділ Української Національної Ради і Державний Секретаріят, уповновласненому Диктаторови.“

Так перестали виконувати владу установлені конституцією установи і вона перейшла на одну особу, уповновласненого Диктатора.

Акт 9. червня 1919. назвав Диктатора уповновласненим, бо він не оголосився Диктатором сам, шляхом державного перевороту, а одержав диктаторську владу волею Президії Виділу Української Національної Ради і Державного Секретаріяту.

Зі становища права можна би поставити питанне, чи Президія Виділу Української Національної Ради і Державний Секретаріят мали право установляти владу уповновласненого Диктатора. На основі конституції не можна їм такого права признати. Але наука державного права признає стан найвисшої державної конечности, в якім той, хто має владу, має моральне право вийти по-за межі закона, коли сього вимагає оборона держави.

Через те, що диктатуру установлено шляхом перенесення власти, влада Української Національної Ради і Державного Секретаріяту не вигасла, тільки стала завішена. Коли б настали нормальні відносини, Диктатор має обовязок зложити владу, яку вони йому передали, знов у їх руки. Оцінка, коли се має статися, залежить від Диктотора.

Для виконування державної власти Диктатор утворив уряд Головноуповажнених Диктатора. Головноуповажнені виконували функції міністрів, одначе без міністерської самостійности і відповідальности, тільки як урядовці Диктатора.

Головноуповажненим для всіх справ, що відносяться до внутрішньої управи держави, став дотеперішній президент Ради Державних

[1]) Не маючи повного тексту сього акту, мушу обмежитися виміскою, яку знайшов у часописі „Галицький Голос“, ч. 3 з 4. вересня 1919.

Секретарів Голубович, головноуповажненим для шляхів — дотеперішній Державний Секретар шляхів Мирон, головноуповажненим для закордонних справ д-р Степан Витвицький, директором військової канцелярії Диктатора отаман Долежаль.

В тім самім часі, коли доврівала думка про диктатуру, военне положенне де-що поправилося. Польська офензива ослабла і українська армія вспіла перевести дух.

Диктатор перевів зміни в начальній команді армії, назначуючи на місце ґен. Павленка начальним командантом ґен. Грекова і зарядив контр-офензиву.

Ще підчас перебування правительства в Бучачи приїхала сюди делеґація кабінету Директорії з предложеннем, що вона від імени Петлюри готова виступити як посередник для переговорів з Поляками. Правительство згодилося під умовою, що задача тої делеґації буде чисто інформаційна. Для інформації приділено до делеґації галицьких офіцирів.

Делеґація поїхала до Львова і тут заключила договір про завішенне оружя [1]).

Договір, якого повний титул звучить: „Договір в справі спинення военних операцій, заключений у Львові 16. червня 1919. між делеґацією Великої Головної Кватири Польської Армії і Делеґацією Великої Головної Кватири Української Армії", — в першім розділі постановляє:

„Польська делеґація приймає предложенне української делеґації спинити ворожі кроки на основі лінії фронту з 1. червня 1919.

Ся лінія йде через Залізці (здовж Серету) до Чистилова, який остане по польськім боці, — далі через причілок Тернополя (місто остає при Поляках), — триґонометрична точка 379 Волова Долина, — триґонометрична точка 368 Щур. — триґонометрична точка 370 Загіре. На південь здовж дороги Тернопіль—Микулинці до Острова, який остає при Поляках. Від Острова на південь від залізничого шляху Острів—Козова до Литятина (остає при Поляках). Від Литятина здовж залізничого шляху до Заставчика над Золотою Липою. Польські передні сторожі йтимуть 1 кільометер на схід зглядно на південь від залізничого шляху. Від Заставчика здовж Золотої Липи до її устя до Дністра, далі здовж Дністра з причілком Нижнів до румунської границі коло Незвиск."

Спиненне боїв мало початися 21. червня 1919. в 6 годині рано. Договір передвиджував дальші переговори в Варшаві.

З того, що між заключеннем договору і реченцем спинення боїв було 5 днів, треба вносити, що договір мав бути ратифікований. Що з ним сталося далі, я не міг вияснити. Певне тільки те, що Диктатор його не признавав. Підчас розвитку офензиви, зарядженої Диктатором, польська команда через парляментаря покликувалася на той договір, домагаючися спинення боїв.

[1]) Сей договір польське правительство поспішилося післати до Парижа на доказ, що між Польщею и Україною наладжуються мирні відносини, яким тільки мішають „вироломні Галичани". В моїх руках є власне копія французького перекладу тексту договору. Був се початок тої польської гри, в яку що-раз більше втягався Петлюра, аж доки не дійшов до признання справи Східної Галичини „внутрішньою справою Польщі."

Українська офензива розвивалася знаменито. Поляки не були приготовані на таке геройство української армії і відступали.

Офензива мала за ціль здобути через Стрий получення з Чехо-Словаччиною. Сю ціль масковано походом на Львів. Українські стежі доходили до Бібрки, Ходорова, Миколаїва.

Одначе сили української армії показалися заслабі супроти переважаючих сил ворога. При тім українській армії кінчилася муніція. При кінці червня почався знов відворот.

Вислід війни був поки-що рішений. Українська армія відступала в напрямі Збруча, щоб перейти на Велику Україну.

В сім часі[1]) київське большевицьке правительсво звернулося до Петрушевича з предложеннем союза. Одначе він рішився держатися далі дотеперішнього курсу, себ-то вважати владою України Директорію й орієнтуватися на антанту.

Сей епізод представляє Назарук, який тоді стояв близько Петрушевича, ось як[2]):

„Умови большевиків були такі: 1) Галицький уряд зриває з Петлюрою і відкликає всіх Галичан від нього; 2) оповіщує се прилюдно, як також союз з українським большевицьким урядом; 3) заключає з ним союз проти Польщі й Румунії; 4) творить з українськими большевиками спільну армію в тім розумінню, що буде одна команда; 5) в організаційні частини Галицької Армії посилає український большевицький уряд з Київа своїх комісарів; 6) у внутрішні справи Галичини київський уряд не мішається.

‚Ви иншого виходу не маєте, тільки або піти з нами або героїчно погибнути', переказував київський уряд галицькому.

Відповіди не одержав, хоч з заходу вже прийшли вісти, що справа Галичини погребана. Така міцна була гіпноза сили антанти.

Ділав і опір Петлюри та його ‚лівого' правительства, зложеного з с.-д. і с.-р. Першу скрипку в руках мали с.-д. Дійсно трудно дивуватися, що галицький уряд, який був у руках націоналдемократів, не зважився йти з большевиками, коли не робили сього такі революційні партії як українські с.-д. і с.-р. В тім часі Гол. От. Петлюра і по два рази в добу приїздив до Диктатора з просьбою о допомогу проти большевиків, приїздили і його міністри, прирікаючи все, чого Диктатор хотів . . .

Петрушевич не міг зрозуміти, як се можливо, щоб Союз Народів, який виграв війну під справедливим гаслом освободження поневолених націй, мав тепер, коли Европа порядкується на нових основах, віддати таку стару українську землю як Галичина її споконвічним ворогам Полякам. Уважав се хвилевим маневром антанти, яка зле поінформована в нашій справі Поляками. Словом, в нім було заглибоко вкорінене почуттє права і справедливости, щоб міг повірити в те, що ділялося. Провідників великих народів заходу, як Вільзона, Лойда Джорджа і ин. не міг уважати аж так нестійкими в слові. Твердо вірив, що наша справа невдовзі поліпшиться (я кілька разів звертав йому увагу на те, що він оптиміст) і що ми в короткім часі повернемо в свою Галичину як її правні хазяїни. Як повернемо? Зі зброєю, з італійськими полоненими.

В силу большевиків Диктатор не вірив. Уважав большевиків хвилевим полумем, яке довго горіти не може.

Чи мимо того не був би дав себе наклонити піти з большевиками для ратування українського народу в Галичині від мук? Думаю, що так. І що Петлюра перешкодив розвиткови внутрішнього болю Диктатора в тім напрямі. ‚Ціла Україна проти большевиків', говорив йому Петлюра, як мені оповідав Диктатор. ‚Се озна-

---

[1]) Себ-то в першій половині липня; докладної дати не міг я установити.

[2]) „Рік на Великій Україні", стор. 178 – 181.

чало би зраду проти українського народу.' Се був для Петрушевича сильний арґумент, бо він сильно відчував свою відповідальність перед історією."

Вияснюючи причини, які заставили Петрушевича відмовитися від союза з большевиками, Назарук не входить в саму суть большевицьких умов. Вони були такі, що коли б Петрушевич був їх приняв, то за короткий час не було би уряду Петрушевича ані взагалі ніякого самостійного галицького уряду. Точка про „невмішуванне київського уряду у внутрішні галицькі справи" є пустим звуком, коли взяти під увагу, що галицька армія стала би частю большевицької армії та що орґанізаційні части галицької армії оставали би під доглядом большевицьких комісарів.

Чи і на скільки сей мотив мав також вплив на рішенне Петрушевича, годі сказати.

Нарешті 11. липня прийшла до української армії, відрізаної від світа, знесиленої в нерівній боротьбі з ворогом, який всупереч усім поняттям права і справедливости напав на її землю, так довго ждана відомість від Найвисшої Ради, від того найвисшого міжнародного трибуналу, який телеґрамою з 19. марта взяв на себе обовязок справедливо розсудити польсько-український спір і на якого справедливий суд українське правительство покладало всі надії.

Того дня польська команда передала українській рішенне Найвисшої Ради з 25. червня 1919., яким Найвисша Рада уповажила Польщу „продовжати свої операції аж по Збруч", себ-то заняти цілу Східну Галичину.[1])

На се рішенне відповів Петрушевич отсею радіодепешою[2]):

„До Найвисшої Ради союзних і принятих до союза держав у Парижі.

Відповідь на ноту з 25. червня 1919.

11. липня 1919. в 8 годині 15 мінут вечером польська воююча сторона передала нам урядово рішенне Найвисшої Ради з 25. червня 1919. в такім тексті:

'До Президента Української Республики!

Щоби охоронити особисту безпечність і маєток мирного населення Східної Галичини перед звірствами большевицьких банд, Найвисша Рада антанти і її союзників порішила уповажнити провідників польської республики продовжати свої операції аж по Збруч. Се уповажненне ніяк не торкається рішень, які Найвисша Рада думає видати в справі політичного становища Галичини.'

Ся нота містить, що правда, признанне, що Східна Галичина не належить до Польської Республики, одначе в дійсности є вона страшним засудом на знищенне для міліонів мешканців мирного українського і жидівського населення Східної Галичини.

Передовсім стверджуємо з найбільшою рішучістю, що в Східній Галичині большевицьких банд не було доси і нема тепер, тільки навпаки, що тут є дисциплінована українська армія, яка охороняє мирне населенне Східної Галичини на два фронти, а саме проти большевиків і проти Поляків, які звірством, в якім вони забулися супроти мирного українського і жидівського населення, багато разів перейшли большевицькі банди.

Про слушність сього твердження могли би делеґати Найвисшої Ради легко переконатися, коли б тільки в самім Львові в товаристві українських провідників

[1]) Про се докладно в III. части.

[2]) Перекладаю з німецького комунікату Українського Пресового Бюра в Відні, ч. 165 з 9. серпня 1919.

відвідали ті льохи і погреби, де Поляки мучать голодом і важкими тілесними карами тисячі українських священиків і учителів, також жінок без ріжниці віку, без ніякої вини, все те, очевидно, в тій ціли, щоби винищити українське населеннє; далі коли б ті делеґати в товаристві жидівських перекладачів оглянули жидівську дільницю, в якій польське військо устроїло страшний погром. Майже вся українська інтеліґенція Львова є заарештована, між тим також два урядові представники нашої републики: д-р Студинський і д-р Охримович. Переслідування стають з кождим днем острійші. 24. червня Поляки зрабували всі мотори з української Ставропигійської друкарні, так що через се перестала існувати остання українська друкарня. Того самого дня арештовано в каварні українського посла Вячеслава Будзиновського. У Львові заборонено всі українські часописи, а в Перемишли завішено часописи ,Український Голос' і ,Наш Голос'. Друкарню Василіян в Жовкві зареквіровано, а бібліотеки й архіви монастиря Василіян в Крехові забрано. Господарські і просвітні товариства ,Сільський Господар', ,Союз господарсько-торговельних спілок', ,Просвіта', ,Бесіда' і український театр у Львові замкнено. Грошеві депозити і склади насіння тов-а ,Сільський Господар' засеквестровано. Всім львівським банкам заборонено виплачувати українським клієнтам і фінансовим інститутам но більше як 4000 корон. Поляки зареквірували українську ґімназію, український ,Народній Дім', український духовний семинар, українську народню школу ім. Шашкевича і бурсу ,Народнього Дому'. Реквізиції українських публичних будинків ведуться далі. Тюрми переповнені Українцями, які терплять не тільки голод, але також найбільші муки. Арештованих бють і мучать, поляцених обрабовують. На залізничім двірци побито нелюдським способом інтернованого залізничого інженера Малішевського. В громадськім життю Українці позбавлені найпримітивнійших прав, українська мова усунена з усіх шкіл і урядів, навіть слово ,Україна' є в дійсности заборонене. З університету усунено всіх професорів і доцентів, які відмовилися від присяги польській державі, така сама доля постигла всіх урядовців судових, залізничих, почтових, фінансових і політичних.

Одначе все те, що Поляки витворяють у столиці, хоч яке воно страшне, зникає в порівнанню з польськими звірствами на провінції, прим. в селі Черчі рогатинського повіту, яке польські леґіоністи підпалили з трьох сторін і ловили малі діти та кидали в палаючі доми.

Дрожить рука при описі тих подій, які можно доказати, тих злочинів, яких допускаються на мирнім населенню Східної Галичини ті, яким Найвисша Рада дала мандат зробити зі Східної Галичини Македонію. Найвисша Рада дала той страшний мандат, не розслідивши перед тим відносин, не запитавши нас, корінних мешканців краю, ані представників жидівського населення, які мусять терпіти майже такі самі муки і звірства від Поляків, що не жахаються обливати живих людий бензиною і живцем палити.

Протоколи тих польських звірств посилаємо окремими кур'єрами, при чім завважуємо, що в наших руках знаходяться оріґінали приказів польських команд, де польським жовнірам приказується вбивати без пардону українських полонених.

Поляки систематично винищують усе українське. Вони палять або вивозять усі українські старинности и цінні документи. Між Жовквою і Креховом валялися на дорозі в болоті цінні книги з Василіянської бібліотеки. На приказ польських інспекторів мусіли ученики приносити всі шкільні книжки в українській мові до громадського уряду, де їх окрема комісія палила. За уживаннє української мови бють Поляки всіх, навіть високо поставлені особи. Польські леґіоністи обходяться по звірськи з українськими родинами, особливо з дівчатами. Були випадки, як прим. в Винниках, де вони домагалися 5000 корон окупу від одної української родини, щоб охоронити її перед звірствами своїх товаришів.

Як верх усіх наведених злочинів польська воююча сторона повідомила нас урядово, що вона інтернувала всю українську інтеліґенцію.

А Найвисша Рада дала воюючій з нами стороні мандат до пацифікації краю, що є рівнозначне з його зруйнуваннєм.

Завважимо, що Польща є наш історичний ворог, з яким боремося від століть, що Польща як держава не має функціонуючого апарату й означених границь, отже не може вважатися впорядкованою державою. А одначе Польщі

дано мандат руйнувати наш бідний край, який останніми силами своїх синів з а х и щ а в Е в р о п у п е р е д б о л ь ш е в и з м о м.

На основі принципу ‚audiatur et altera pars' просимо, щоби бодай п і с л я проголошення присуду негайно в и с л а н о к о м і с і ю, яка в товаристві наших делеґатів мала би ствердити польські жорстокости, яких в такій мірі не могли би допуститися навіть большевицькі банди.

В кождім разі маю честь заявити, що у к р а ї н с ь к и й н а р і д і його а р м і я до останньої людини вестимуть б о р о т ь б у за свою державу проти польських наїздників, при чім закладаю протест проти мандату, даного польським розбійникам на знищеннє українського краю, стверджуючи, що відповідальність за наслідки того страшного присуду, виданого без переслухання о б о х воюючих сторін, впаде не на мене.

В постою Начальної Команди Галицької Армії, дня 15. липня 1919.

Уповновласнений Диктатор Західної Области
Української Народньої Республики
Д-р Евген П е т р у ш е в и ч."

Дня 16. липня 1919. в само полудне, почала галицька армія переходити Збруч.

„Були то страшні дні. З одного боку напирали Поляки, з другого большевики. Територія обох українських держав займала вже тільки дуже малий простір по обох боках Збруча. На тім просторі чути було гук гармат і від сходу й від заходу . . .

Нескінчені ряди галицьких обозів тягнулися . . .

Здалека долітав глухий гук гармат: то галицька артилерія здержувала дійсно безприкладним геройством польський напір, щоб мали час вицофатися наші обози з хорими й раненими, з майном. Артилерія мала ще трохи муніції. А піхота вже ні. Вона білою зброєю помагала, де могла, нашій артилерії здержувати напір Ляхів. І своїми трупами вкривала останні поля галицької землі . . ." [1])

Перехід галицької армії через Збруч на Велику Україну тягнувся три дні.

З військом ішло також багато цивільного населення, особливо інтеліґенції, яка служила в українських державних установах. Хто міг, спасався перед польською пімстою.

Так на території Східної Галичини перестала істнувати українська державна влада.

Український край попав у ярмо найстрашнійшої сваволі польської окупаційної влади.

---

[1]) Назарук, Рік на Великій Україні, стор. 182 і 184.

III. Часть.

На Мировій Конференції.

Розділ XII.

Делеґація Української Народньої Республики.

Перше всего кілька пояснень про саму Мирову Конференцію.

Коли вона збиралася, українське громадянство уявляло собі її як збір рівноправних делеґацій усіх тих дотеперішніх і нових держав, які заінтересовані в заключенню мира і впорядкуванню міжнародніх відносин. Тимчасом був се трибунал, зложений в першій мірі з делеґацій т. зв. „головних держав антанти", себ-то Анґлії, Франції, Америки, Італії й Японії; далі з делеґацій цілого ряду менших держав, які або дійсно вели війну по стороні головних держав антанти, або формально прилучилися до них, не маючи нагоди вести війни; в кінці з делеґацій тих нових держав, які повстали наслідком побіди головних держав антанти та які антанта признала своїми союзниками (Чехо-Словаччина і Польща). В сім трибуналі побідних держав рішаючий голос мали тільки делеґації головних держав антанти; рівноправність делеґацій усіх инших держав була тільки формальна.

Другою ґрупою делеґацій на Мирову Конференцію були делеґації побіджених держав: Німеччини, Німецької Австрії, Угорщини, Болгарії і Туреччини. Сі делеґації були покликані до Парижа тільки на те, щоб одержати від трибуналу побідних держав мировий договір і підписати його. Вони були інтерновані в призначених на се поміщеннях місцевостий (німецька в Версаю, австрійська в Сен-Жермен і т. д.), від яких носять назву також заключені з ними мирові договори. Мирова Конференція не входила з ними в ніякі особисті зносини, не відбувала з ними засідань, не вела дискусії, тільки передавала їм на письмі свої предложення, на які вони письменно відповідали, — з малими і незначними виїмками без успіху. Одинокою особистою стрічею між сими делеґаціями і Мировою Конференцією був акт підписання мирового договору.

В кінці третю ґрупу делеґацій творили делеґації нових держав, які повстали на території російської держави. Сих держав не вважали головні держави антанти своїми ворогами, але не вважали їх також державами в розумінню міжнародного права. Відповідно до сього делеґації сих держав уважала Мирова Конференція не дипльоматичними заступництвами держав в розумінню міжнароднього права, а політичними комітетами, що заступають інтереси територій і народів, яких державне положеннє не є вияснене. Сі делеґації містилися в приватних поміщеннях, які самі собі повинаймали, мали свободу рухів, але не мали привілеїв дипльоматичних заступництв. Їх зносини з Мировою

Конференцією полягали на тім, що Ґенеральний Секретаріят Мирової Конференції приймав ноти, які вони присилали, й иноді присилав їм письменне потвердженнє про одержаннє тих нот. Конференції сих делеґацій з представниками держав антанти мали переважно неофіціяльний характер. Офіціяльні зносини Мирової Конференції з сими делеґаціями були виїмкові: сюди належать зносини з Делеґацією Української Народньої Республики в галицькій справі.

До сеї останньої ґрупи делеґацій належала також Делеґація Української Народньої Республики [1]).

Ся Делеґація, утворена окремим законом Директорії, — наслідком паспортових трудностий, як також инших обставин (прим. занадто великого складу її) прибула до Парижа не вся зразу, а частями, і не в такім повнім складі, в якім була утворена.

Першим урядовим виступом Делеґації була **нота** з 10. **лютого** 1919., підписана президентом Делеґації Сидоренком, який найшвидше дістався до Парижа. Ся нота, даючи короткий історичний огляд українського державного життя [2]), домагалася визнання Української Народньої Республики і допущення її делеґації на Мирову Конференцію [3]).

Якби навіть Директорія була укріпила свою владу на цілій Україні, і тоді не можна було числити на те, що Мирова Конференція **зразу** визнає Українську Народню Республику, так, як визнала Чехо-Словаччину і Польщу. Бо в відношенню до території бувшої російської держави мали головні держави антанти плян відбудування російської держави в передреволюційних границях (за виїмком Польщі і може Фінляндії), а крім того на їх відношенне до України впливав факт заключення берестейського мира між Україною й центральними державами. Маючи се на увазі, треба допускати, що Українській Народній Республиці прийшлося би довший час добиватися визнання Мировою Конференцією, потім якийсь час вдоволитися **фактичним** визнаннем і аж опісля одержати повне міжнародньо-правне визнаннє.

Та в обставинах, де столиця Української Народньої Республики знаходилася в руках Совітської Росії, де Директорія з кождим днем тратила територію, акція для осягнення визнання, почата згаданою нотою, мала що-раз менші вигляди на успіх.

Не могучи підперти сеї акції вказаннєм на факт, що Україна є дійсно незалежною державою під владою Директорії, Українська Делеґація мусіла від ролі того, що домагається, що-раз більше переходити до ролі того, що просить. Свою акцію арґументувала вона передовсім тим, що тільки Україна може покласти тверду таму большевизмови, який загрожує Европі; треба тільки, щоб антанта допомогла Україні через визнаннє і потрібну матеріяльну допомогу (фінансову, технічну і т. п.)

---

[1]) Дальші виводи про Делеґацію УНР не дають, очевидно, вичерпуючого образу ані дипльоматичної діяльности Делеґації ані її внутрішних відносин, а тільки те, що потрібне для зрозуміння галицької справи.

[2]) Згадка про київську і галицьку державу і про козаччину і докладнійший опис подій від утворення Центральної Ради до в'їзду Директорії до Києва.

[3]) Див згадану публікацію „Notes . . .“

стати такою тамою. Таким чином національний характер наїзду Совітської Росії на Україну відсувано на дальше місце і висувано на перше місце соціяльно-культурний характер боротьби з большевизмом, як з соціяльно-культурною небезпекою для Европи.

Коли я, підчас моєї участи в працях Делеґації, звертав увагу на те, що таке ставлення справи є невірне, що треба акцентувати передовсім національний характер боротьби України проти Совітської Росії як боротьби за національне визволення, ті члени Делеґації, що мали звязки в кругах Мирової Конференції, відповідали, що коли Мирова Конференція взагалі цікавиться нами, то тільки зі становища боротьби з большевизмом як соціяльно-культурною небезпекою для Европи, і тому треба висувати на перше місце власне сю сторону справи; коли ж ми будемо говорити тільки про наше національне визволення, то з нами й говорити не захотять. Я мусів поступитися, і тому також ті ноти, що висилалися в справі Галичини при моїй участи, достроювалися до загального тону акції Делеґації.

Зі становища відносин між Українською Народньою Республикою і Західною Областю УНР Делеґація формально була одноцільна. Висланий Державним Секретаріятом Західної Области УНР на Мирову Конференцію Державний Секретар закордонних справ д-р Василь Панейко був віцепрезидентом Делеґації; висланий на його домагання Державним Секретаріятом до Парижа д-р Степан Томашівський був радником Делеґації. Окрема Делеґація Державного Секретаріяту для полагодження спірних питань між Польщею й Західною Областю УНР, в першій мірі для польсько-українського перемиря [1]), яка приїхала до Парижа 7. мая 1919., ввійшла так само в склад Делеґації [2]).

Одначе ся формальна одноцільність не була висловом дійсних відносин. Приїхавши до Парижа, я застав між членами Делеґації, висланими Директорією, і делеґатами Державного Секретаріяту різкий внутрішній розлім. Для Панейка і Томашівського проголошення з'єдинення неначе не істнувало; вони стояли на тім, що Галичина є окрема держава [3]), яку тільки вони мають право заступати на Мировій Конференції і якої справу треба трактувати окремо від справи Української Народньої Республики. Формально вони зберігали одноцільність Делеґації, але в дійсности старалися свою діяльність у галицькій справі як найбільше держати в тайні від Делеґації, для чого устроїли своє окреме бюро, якого акти велися окремо від актів Делеґації.

З нашим приїздом сей розлім ще погіршився. Ми з Вітовським стояли на тім, що Делеґація повинна бути справді одноцільна, значить, всі наради й рішення Делеґації і її виступи перед Мировою Конференцією повинні бути ділом спільної праці цілої Делеґації. Тимчасова само-

---

[1]) Див. ухвалу Державного Секретаріяту з 30. марта 1919.

[2]) Вітовський і Лозинський на правах делеґатів, Кульчицький як урядовець.

[3]) Побачивши на наших повновластях назву „Західна Область УНР", Томашівський з гнівом сказав: Ми тут докладаємо всіх сил, щоби переконати Мирову Конференцію, що ми є окрема держава, а Ви тут приходите з тим ідіотизмом!"

стійність Західної Області УНР повинна знаходити вислів у внутрішнім процесі діяльности, а саме в тім, що в галицькій справі Делеґація повинна числитися з голосом делеґатів Державного Секретаріяту і не піти проти їх думки, — але не в тім, що Делеґації нема до галицької справи і до діяльности делеґатів Державного Секретаріяту ніякого діла. Зокрема виступи перед Мировою Конференцією в галицькій справі повинні робитися на основі рішень цілої Делеґації, щоб не виходило так, що делеґати Державною Секретаріяту роблять одно, а Делеґація друге, і від імени Делеґації, щоб галицька справа мала за собою авторітет цілої України.

Панейко і Томашівський були сьому нашому становищу противні і заманіфестували се тим, що від першої хвилі відсунули нас від усякої участи в їх діяльности, держачи її перед нами ще в більшій тайні віж перед иншими членами Делеґації. Коли перед де-якими з них, зокрема перед Сидоренком, Панейко все-таки відкривав де-що з своєї діяльности, то нас уважав за неістнуючих, зазначуючи се з особливим натиском перед ними. Наслідком сього ми знали тільки те, що Панейко з конечности вважав за потрібне подати до відомости на засіданнях Делеґації [1]). Так само унеможливлювано нам зносини з галицьким правительством [2]).

Оставалося або помиритися з тою тактикою Панейка або розпочати діяльність на свою руку. Не хотячи компромітувати справи тим, що ріжні ґрупи Української Делеґації ведуть кожда свою окрему політику, ми з Вітовським рішили обмежитися до діяльности в розмірах можливих при зберіганню одноцільности Делеґації.

В сім відношенню Панейка й Томашівського до нас грала ролю також справа особистого престіжу. Панейко не бажав собі приїзду нових делеґатів Державного Секретаріяту з дипльоматичними повновластями, які робили їх рівнорядними з ним, а його тільки першим між рівними: сього не бажав він як з огляду на себе, так і з огляду на Томашівського, якому обіцяв, що Державний Секретаріят не вишле до Парижа нікого, хто урядовим становищем був би висший від Томашівського [3]).

Одначе, стоячи на тім, що Делеґації нема ніякого діла до галицької справи, Панейко рівночасно зовсім не стояв на тім, що йому нема ніякого діла до справи України, тільки, користуючися авторітетом

[1]) Через те низше буде мова тільки про діяльність Делеґації в галицькій справі, а з окремої діяльности Панейка і Томашівського буде згадане тільки те, що так чи инакше стало відоме.

[2]) Томашівський, їдучи до Відня, оставив наше звідомлення, передане йому для передачі урядови через галицьке посольство в Відні, навіть не сказавши нам, що він його не візьме. Тільки через який тождень знайшов я його припадково між ріжними пакетами, які лежали в секретарській кімнаті Делеґації. Потім Томашівський, на запитанне Вітовського, відповів, що зробив се по нараді з Панейком, бо вони боялися, що в нашім звідомленню може бути „щось компромітуюче", а на французькій границі можуть посилку отворити.

[3]) З яким настроєм Панейко і Томашівський зустріли наш приїзд, видно з того, що зараз на першій нараді, яка була в день нашого приїзду в Сидоренка, Панейко привитав нас заявою, що наш приїзд, се для нього „удар ножем ззаду".

віцепрезидента Делеґації, розвивав живу діяльність в сім напрямі. В сій справі творив він з членами Делеґації Марголіном і Шульгином т. зв. федералістичну ґрупу, яка заступала в Делеґації отсю плятформу:

Всі заходи Делеґації в справі визнання Української Народньої Республики розбиваються о опір антанти, — яка стоїть за відбудування передреволюційної Росії, допускаючи тільки федеративний устрій у ній, — і нема надії, щоб се становище антанти змінилося. Тому треба звернути увагу антанти на те, що визнанне Української Народньої Республики не пересуджує справи федеративної Росії, бо Установчі Збори Української Народньої Республики, порозумівшися з Установчими Зборами инших національних держав на території бувшої Росії, можуть заявитися за федерацію. Далі треба звернути увагу на те, що до федерації нема иншого шляху як тільки через визнанне самостійних національних держав, які опісля можуть будувати федерацію з долу. Натомість накиненне федерації з гори, по пляну Колчака чи Денікіна чи кого иншого. означає тільки дальший пролив крови і є засуджене на невдачу, а рівночасно скріпляє большевизм.

З такою плятформою треба звернутися рівночасно до російських протибольшевицьких ґруп і предложити їм, щоб вони, обєднавшися в національне заступництво російського народу, заключили з заступництвами національних держав у Парижі договір, по якому треба спільно домагатися від антанти визнання всіх національних держав, з тим, що про федерацію мають рішити ті національні держави на своїх установчих зборах. Парижські заступництва, які заключають сей договір, обовязуються кожде на своїх Установчих Зборах заступати ідею федерації.

Таку плятформу предложили Делеґації Марголін і Шульгин в другій половині мая 1919. Сидоренко і більшість Делеґації були їй противні, одначе згодилися на те, щоби в необовязуючих розмовах з кругами антанти і російськими ґрупами вияснити, на скільки така плятформа мала би вигляди на успіх.

На засіданню Делеґації 4. червня 1919. Марголін повідомив, що російські ґрупи до такої плятформи не прихиляються, тільки стоять на становищи скликання всеросійських Установчих Зборів, які одні мають право рішати про долю цілої території передреволюційної Росії.

Розмови, які велися ще опісля, не принесли ніякої зміни.

На тім самім становищи, що російські ґрупи, стояли також держави антанти. Телеґрама Найвисшої Ради до Колчака з 27. мая признавала його уряд центром для будування федеративної Росії. Французький міністр закордонних справ Пішон в промові в палаті послів 17. червня 1919. заявився від імени держав антанти за відбудуванием „единої, неділимої, федеративної Росії".

В кінці Українська Делеґація почула з уст американського державного секретаря Лянсінґа, який 30. червня 1919. приняв Марголіна, Окуневського і Білика [1]), що Мирова Конференція не згодиться на

[1]) Д-р Теофіль Окуневський приїхав до Парижа 7. червня 1919. з інформаціями про Галичину і пробув тут до кінця червня, ведучи політичні розмови з російськими і чеськими політиками.

самостійність народів бувшої Росії, з виїмком Польщі й Фінляндії, та що Українці мають тільки одну дорогу: порозумітися з Колчаком.

Швидко після сього Марголін і Шульгин уступили з Делеґації. Як свідчить їх дальша діяльність від імени правительства Петлюри, вони покинули федералістичну плятформу.

Панейко, навязавши разом з Марголіном і Шульгином зносини з російськими протибольшевицькими ґрупами, не тільки не зірвав їх, але що-раз більше затісняв, про що свідчать його листи до Диктатора Петрушевича і віденського посла Західної Области УНР Сінганевича з жовтня 1919. і його роля в заложенню „Українського Національного Комітету в Парижи в груднї 1919 [1]).

Рівночасно з Делеґацією Панейко що-раз більше росходився.

В другій половині серпня, коли в проводі Делеґації наступила зміна [2]), а з делеґатів Державного Секретаріяту тільки Панейко і Томашівський були присутні в Парижі [3]), — Панейко, зовсім не повідомлюючи про се Делеґацію, подав на Мирову Конференцію заяву, що тільки він і Томашівський мають право заступати Галичину.

З сього часу між Панейком і Томашівським і Делеґацією запанував повний розрив.

Серед таких відносин Делеґація ніяких виступів перед Мировою Конференцією в галицькій справі не робила.

В кінці. після розриву між Диктатором Петрушевичем і Головним Отаманом Петлюрою, Панейко і Томашівський з урядовцями Олександром Кульчицьким і Антоном Петрушевичем формально виступили з Делеґації Української Народньої Республики і заложили самостійну Делеґацію Західно-Української Народньої Республики [4]).

Про се виступленне повідомив Панейко президента Делеґації УНР Тишкевича отсею заявою:

„Париж, 16. грудня 1919.

Високоповажаний Пане Президент!

На основі уповажнення Шефа Західно - Української Республики з дня 10. с. м. маю честь в імени уповажнених Державним Секретаріятом членів Делеґації подати Вам до відомости отсю заяву:

Стоячи на становищи єдности всіх українських земель як найважнійшого політичного принціпу сучасної політики українського народу, і бачучи будучність української нації тільки в орґанізації всіх позитивних культурних і соціяльних

Д-р Кирило Білик, висланий американським „Українським Народнім Комітетом“ для участи в працях Делеґації, виступав як перекладач англійської мови.

[1]) Про се докладно в IV. і V. части.

[2]) Сидоренка покликала Директорія до Камінця дати звідомленне про діяльність Делеґації і на його місце прислала ґр. Михайла Тишкевича.

[3]) Вітовський виїхав з Парижа 7. липня 1919. Хотів як найшвидче дістатися до Камінця, щоби представити внутрішні відносини в Делеґації і домагатися змін Вибрався туди літаком з Берліна і згинув 4. серпня наслідком упадку літака.

Я виїхав з Парижа 12. серпня 1919. як представник Делеґації на конференцію представників українських закордонних місій в Карльсбаді і наслідком паспортових трудностий вернув до Парижа аж 7. падолиста 1919.

[4]) Мене Диктатор Петрушевич письмом з 12. грудня 1919. відкликав зі становища делеґата Західної Области УНР в Парижі.

сил її, пятнуємо з обурением факт віддання актом з дати: Варшава 2. грудня 1919. західно-українських земель у польську неволю правительством Директорії, яке своїми большевицькими наклонами і терором супроти творчих сил народу виявило повну політичну нездарність і шкідливість, — та наслідком сього виступаємо зі складу Обєднаної Делеґації.

Прошу Вас, Високоповажаний Пане Президент, приняти запевнення глибокої до Вас пошани.

Д-р Василь Панейко.“

Швидко після сього перестала істнувати в дотеперішній формі й сама Делеґація Української Народньої Республики, в якій від призначення Тишкевича ніяк не могли наладитися відносини між новим президентом і членами. Сю справу правительство Пеглюри полагодило так, що уповажнило Тишкевича перевести по своїй волі реорґанізацію Делеґації. Наслідком сього при кінці грудня 1919. всі члени Делеґації уступили і остав тільки Тишкевич з підчиненими собі урядовцями.

Розділ XIII.

Міжсоюзна комісія для заключення перемиря між Польщею й Україною.

Першим урядовим виступом Делеґації Укрїнської Народньої Республики перед Мировою Конференцією в справі Галичини була згадана вже нота з 25. лютого 1919., яка повідомляла про акт з'єдинення українських земель з 3. січня 1919., протестувала як проти польського наїзду на Східну Галичину так проти заняття української части Буковини Румунією і домагалася від Мирової Конференції заряджень для охорони української державної території.

Далі треба зазначити ноту Панейка до Вільзона, вислану з Берна з приводу рішення комісії Бертелемі, і відповідь секретаря Вільзона з 17. марта 1919.

Наступило рішенне Найвисшої Ради з 19. марта 1919. і безуспішні заходи правительства Західної Области УНР заключити на основі того рішення завішенне оружя з Поляками, які всі предложення української сторони відкидали.

З сього приводу Делеґація УНР звернулася до Мирової Конференції з нотою з 7. цвітня 1919. Зазначивши, що Поляки відкинули предложенне завішення оружя, зроблене Українцями па переговорах в Хирові на основі рішення Найвисшої Ради з 19. марта, і нельояльно ведуть далі бої, які їм принесли де-які успіхи, нота домагається, щоби ся нельояльність польської сторони не принесла їй користи та щоби завішенне оружя було заключено на основі лінії фронту з 21. марта, се-бто на основі стану, в якім знаходився фронт в хвилі одержання рішення Найвисшої Ради[1]).

Рівночасно робила Делеґація заходи, щоби Найвисша Рада заставила Поляків спинити бої. Про вислід тих заходів сповіщала Державний Секретаріят радіодепеша Панейка з 19. цвітня 1919.

---

[1]) Див. публікацію „Notes . . .“

В ноті з 18. цвітня 1919. Делеґація запротестувала проти рішення Найвисшої Ради про висланне армії Галлера до Польщі. Нота вказує, що армія Галлера скріпить польські военні сили проти Західної Области УНР або безпосередно або — коли-б ся армія остала для охорони Познанщини — через уможливленне вислання познанських відділів на галицький фронт [1]).

Отсі заходи Делеґації попередили утворенне Найвисшою Радою „Міжсоюзної Комісії для заключення перемиря між Польщею й Україною“ („Commission Interalliée pour la conclusion d'un armistice entre la Pologne et l'Ukraine“). Комісія складалася з представників Америки, Анґлії, Франції й Італії. Президентом Комісії був бурський ґенерал Бота, член анґлійської мирової делеґації. Комісія мала вислухати обі воюючі сторони, Поляків і Українців, і предложити їм проект перемиря. Засідання Комісії відбувалися в французькім міністерстві закордонних справ.

Перше засіданне комісії для вислухання української сторони відбулося 30. цвітня 1919.

Наради вів від імени комісії Бота; инші члени комісії майже не мішалися до нарад, тільки прислухувалися їм. Бота говорив по анґлійськи. Його слова перекладав урядовий перекладач по французьки, опісля український перекладач по українськи. Заяви українських делеґатів перекладав український перекладач по анґлійськи, опісля урядовий перекладач по французьки.

Звідомленне з першого засідання подане на основі записок Шульгина, з усіх дальших засідань на основі протоколу, який списувала наша делеґація після кождого засідання.

I. Засіданне Комісії 30. цвітня. На се засіданне явилися від Української Делеґації Сидоренко й Шульгин з Іваном Петрушевичем як перекладачем анґлійської мови [2]).

Відкривши засіданне, президент комісії ґен. Бота питає: Чи Українці хотять завішення оружя з Поляками?

Шульгин відповідає: Так, Українці бажають завішення оружя. Одначе перед дальшою дискусією було би корисним вислухати заяву голови Делеґації УНР Сидоренка, яку він хоче зложити в сій справі.

Бота: Ніяка заява не може бути вислухала, заки Ви виразно не заявите, що Українці хочуть завішення оружя.

Шульгин: Я вже сказав і формально повторяю, що ми годимося на завішенне оружя з Поляками. Полишаеться полагодити тільки технічне питанне, а саме, щоб завішенне оружя було взаїмне. Бо вже був випадок, що коли Українці завісили оруже, противна сторона скористала з того, щоб віднести військові успіхи.

Бота: Яких основ бажаєте для установлення перемиря?

---

[1]) В першім випуску публікації „Notes...“ ся нота подана з датою 18. цвітня, в другім випуску — з датою 23. цвітня 1919.

[2]) Паненко був як-раз тоді виїхав до Швайцарії.

Іван Петрушевич був присланий Українцями з Канади для участи в праці Делеґації.

Шульгин: Тут я прошу перше всего вислухати нашу заяву. Щоб уникнути непорозумінь, я повідомляю, що в ній говориться про те, що ми ждемо української делеґації з Галичини, яка має привести свіжі матеріяли, та що перед її приїздом ми не в стані вповні відповісти на ставлені нам тут питання.

Бота повідомляє, що комісія є готова вислухати українську заяву

Сидоренко складає отсю заяву:

„Пане Президенте!

В імени Делеґації УНР позволяю собі висловити найживійшу радість з приводу можности брати участь в комісії Мирової Конференції, якій поручено вести переговори про заключення перемиря між Україною і Польщею. Нашим найбільшим бажанням є вдержати добрі відносини з Поляками, яких інтереси сходяться з нашими.

Страшна загроза з півночи, завзята боротьба, яку наш і їх нарід мають видержати проти російського большевизму, кажуть нам надіятися, що наші переговори швидко доведуть до щасливого висліду. Я довожу до Вашої відомости, що на основі рішень мого правительства, згідно з предложеннєм Мирової Конференції, переговори для українсько-польського перемиря мають вестися тільки в Парижі. Отже через недостачу правильних зносин з українським правительством неможливо мати всі потрібні документи й відомости про теперішнє воєнне положеннє. Тому Українська Делеґація в Парижі просила вже українське правительство вислати окрему комісію, якої членів, на основі наших останніх відомостий, дожидаємо з дня на день в Парижі. Сміємо вірити, що наш спір з Поляками буде швидко полагоджений згідно з інтересами наших народів і на основі принціпів, які святочно проголосили держави антанти."

Бота: Що розумієте під „браннєм участи в комісії"? Чи хочете сказати, що будете вислухані комісією?

Сидоренко і Шульгин поясняють, що бути вислуханим комісією, се вже значить брати участь в комісії.

Бота: Чи всі українські війска слухають приказів правительства? Чи сі війска піддадуться під умови підписаного перемиря?

Шульгин: Приймаючи рішення комісії і підписуючи перемирє, ми заявляємо, що війска односушно сього послухають. Українські війска в Галичині є в цілости зложені з відділів вірних і відданих правительству.

Бота: Ваша відповідь каже допускати, що на Україні є також неправильні війска?

Шульгин: Україна веде війну не тільки з Польщею. Ся війна на щастє, здається, наближається до кінця. Одначе инша війна, завзята війна проти російських большевиків тягнеться далі, і в околицях, занятих большевиками, були селянські повстання. Банди сих селян приходять з допомогою правильним військам Республики. Одначе ще раз кажу — в Галичині істнують тільки війска правильні і здисципліновані.

Бота: Чи в українській армії є німецькі офіцири?

Шульгин: В українській армії, яка бореться проти большевиків, є тільки українські офіцири. В українській армії в Галичині побіч офіцирів чисто українських, які є в більшости, знаходяться офіцири, які служили в австрійській армії; не є виключене, що де-які з них походять з німецької Австрії. Їх приняго тільки тому, що офіцирські кадри не були відповідно заповнені. Наша делеґація кілька разів просила держави антанти, особливо Францію, дати нам офіцирів-інструкторів, яких прибутя в нас нетерпеливо дожидають і які уможливили би усунене неукраїнських елементів з нашої армії. Додаю, що неможливо, щоб українська армія заключала в собі німецькі елементи, бо Німці, допустившися злочинів на Україні, заслужили собі на загальну ненависть нашого населення.

Ґен. Дільон, французький член комісії, каже, що зрозумів се так, що в українській армії в Галичині знаходяться офіцири Австрійці і Німці.

Шульгин пояснює, що Австрія складається з ріжних народів, також і з Німців, отже він говорив про офіцирів Австрійців німецької народности. Ще раз заявляю — каже він — що в українській армії нема німецьких офіцирів. П. Сидоренко і я ніколи про се не чули. Коли хочеться почути більш катеґоричні відомости, треба підождати, аж з Галичини прибуде окрема делеґація.

Бота: Чи перед 11. падолиста [1]) істнували вже теперішні кадри офіцирів в українській армії?

Шульгин: Перед перемирем Східна Галичина не творила части Української Республики. Ся остання мала вже армію, якої офіцирами були або Українці або Росіяни. Галичина творила часть Австрії і не мала своєї окремої армії. Аж після розпаду Австро-Угорщини Галичина проголосила свою самостійність під назвою Західно-Української Республики, яка 3. січня 1919. злучилася з Великою Україною. Українська армія Галичини утворилася після проголошення Республики, отже аж після перемиря з 11. падолиста. Аж тоді принято услуги офіцирів давної Австрії, які були без заняття. Я ще раз повторяю, що Українська Республика добивалася прислання офіцирів французьких і союзних. Голова Директорії Петлюра, який є відомим антантофілом, більше ніж коли бажає собі, щоб на Україну вислано союзних інструкторів.

Бота дякує українським представникам за виясненя і закінчує засіданє.

2. Засіданє комісії 8. мая. Голова Делеґації УНР Сидоренко представляє голові комісії Боті делеґацію Державного Секретаріяту Західної Области УНР: Голову делеґації д-ра Михайла Лозинського, товариша державного секретаря закордонних справ, члена делеґації полковника Дмитра Вітовського і секретаря делеґації Кульчицького, додаючи, що Кульчицький буде виступати як перекладач для французької мови, а Іван Петрушевич як перекладач для англійської мови.

[1]) Себ-то перед перемирем між Німеччиною й антантою.

Коли всі заняли місця, Бота просить Сидоренка вияснити характер делеґації. Сидоренко пояснює, що се є спеціяльна делеґація Державного Секретаріяту Західної Области УНР для польсько-українського перемиря; він як голова Делеґації УНР прийшов її представити.

Бота висловляє бажанне, щоб Сидоренко був присутний на засіданню.

Після сього приступлено до нарад. На загальні і політичні питання давав пояснення Лозинський, на військові питання Вітовський.

Бота: Які ставите умови перемиря?

Лозинський: Першою умовою вважаємо завішенне оружя: другою — визначенне демаркаційної лінії між Українцями й Поляками.

Бота: Що розумієте під демаркаційною лінією?

Вітовський: Найдалі висунену проти неприятеля лінію, по-за якою розтягалася би власть українських цивільних і військових властий.

Бота: Прошу не давати загальних відповідий, тільки докладно означені.

Вітовський: Під демаркаційною лінією розуміємо тимчасову границю між українською і польською державною територією. Сю границю повинна творити лінія ріки Сяну з продовженнем на північ. Докладно означимо се на карті.

Бота: Чи ваше правительство має на стільки сили й авторітету, щоби підписане Вами перемирє додержати? В вас є війско правильне і неправильне, — отже чи се війско послухає заряджень правительства?

Вітовський: У нас війска неправильного нема, є тільки правильна армія, утворена на основі загальної мобілізації в віці 18—35 літ і зорґанізована як кожда правильна армія з офіцирами і підофіцирами. Ся армія є вповні здисциплінована, так що правительство може нею розпоряджати кождої хвилі проти кождого і вповні за неї ручить.

Лозинський: До сих слів мого військового товариша маю честь як член Державного Секретаріяту додати, що Державний Секретаріят користується в нашій державі повним авторітетом і підписане перемирє зможе додержати.

Бота: Чи думаєте, що польське правительство має стільки авторітету, щоб заключене перемиря додержати?

Вітовський: Чи польське правительство має відповідний авторітет, сього не знаємо і про се не можемо говорити. Инша річ, чи в нього буде добра воля, щоб заключене перемирє хотіти додержати. Доси маємо докази, що тої доброї волі в нього не було. Депеша Найвисшої Ради з 19. марта відносилася однаково до Українців і Поляків. Українці зараз заявили волю заключити завішенне оружя, та Поляки доси сього не зробили.

Бота: Яка була причина зірвання перемиря?

Лозинський: Щоб відповісти на се питанне, треба представити наші змагання до перемиря від хвилі одержання депеші Найвисшої Ради.

Бота: Перше перемирє заключено 24. лютого. Чому се перемирє зірвано?

Лозинський: 24. лютого па домаганне комісії Бертелемі заключено завішенне оружя в правом виповідження на 24 години, в тій цілі, щоби вести переговори в справі перемиря. Сі переговори почалися 25. лютого у Львові. 28. лютого комісія Бертелемі предложила обом сторонам проєкт перемиря, на який вони мали дати відповідь до 5. марта. Сей проєкт означав демаркаційну лінію так, що віддавав Полякам не тільки ті части української землі разом зі Львовом, які вони були заняли оружною силою, але також значні простори, які українська армія держить в своїх руках, разом з нафтовими багацтвами в околицях Дрогобича. З сих причин Державний Секретаріят не міг приняти тої лінії, про що повідомив Найвисшу Раду, заявляючи рівночасно, що божає перемиря і просить о справедливе рішенне. Рівночасно наша начальна команда з військових причин виповіла завішенне оружя. Коли Державний Секретаріят одержав депешу Найвисшої Ради з 19. марта, уважав се заповідю справедливого рішення і зарядив предложити Полякам завішенне оружя. Одначе Поляки на се не згодилися.

Бота: Але чому зірвано перемирє з 24. лютого?

Вітовський: Причини були такі: В умовах завішення оружя був дозвіл довозу поживи до Львова. Користаючи з сього, Поляки довозили муніцію Далі Поляки використовували завішенне оружя для переґрупування своїх військ і скріплення свого фронту. В кінці треба ствердити, що завішенне оружя не було зірване, тільки формально виповіджене.

Бота: Чи можете на се предложити докази?

Вітовський: Тут доказових документів не маємо. Але має їх наша начальна команда і вони наведені в письмі, яке вона вислала до комісії Бертелемі, виповідаючи завішенне оружя.

Бота: Чи тепер ведуться бої?

Лозинський: Так, — але сю справу треба ширше пояснити.

Бота: Ми хочемо знати тільки сам факт: чи бої ведуться чи ні?

Вітовський: Так.

Бота: Чи ваше правительство здає собі справу з відповідальности за дальше веденне війни на випадок, коли-б Поляки згодилися віддати справу на рішенне Мирової Конференції, а Ваше правительство проти волі конференції далі вело війну?

Лозинський: Ми вповні свідомі сеї відповідальности і тому прибули сюди, щоб заявити нашу згоду на рішенне Мирової Конференції.

Бота: Які маєте докази, що армія Галлера йде проти вас?

Вітовський: 26. цвітня виїхав зі Львова український діяч д-р Баран, який між Перемишлем і Львовом зустрів кільканайцять транспортів армії Галлера. Сам Галлер виголосив у Львові 30. цвітня промову, в якій між ин. сказав: „Як птахи прилетіли ми з чужини сюди, щоб у сім місті звити гніздо, з якого полинемо далі на схід, щоби здобути для нашої вітчини такі границі, які їй мусять бути признані.“

Бота: Які маєте докази, що се була як-раз армія Галлера?

Вітовський: Д-р Баран чув, що офіцири тих транспортів розмовляли по французьки. В розмові з ними і з мужвою довідався, що се є транспорти армії Галлера, яка їде „зробити Українцям другі Горлиці“, — натяк на австро-німецьку офензиву проти Росії.

Ґен. Діль он: Як д-р Баран міг свобідно порушатися?

Вітовський: Д-р Баран є цивільним чоловіком. В останніх часах Поляки переводили у Львові масові арештування української інтеліґенції. Д-р Баран, який перед тим укривався у Львові, щоб уникнути арештовання, виїхав на чужий паспорт зі Львова.

Бота: Зважувши, що перемирє в нічім не пересуджує справи границь, які установить Мирова Конференція, звертаюся до Вас з питанием, яка є найдалі на схід висунена лінія, на основі якої Ви могли би згодитися на перемирє?

Лозинський і Вітовський порозуміваються між собою, після чого Вітовський заявляє: Лінія нашого фронту в дні 20. марта, себ-то в дні одержання депеші Найвисшої Ради, з включенням коридора між Перемишлем і Львовом і самого Львова до нашої области. Коли-б се останнє було неможливе, домагаємося невтралізації Львова під охороною антанти. Для українського населення, яке остало би по тім боці демаркаційної лінії під польською адміністрацією, домагаємося забезпечення прав під охороною антанти.

Бота: (на внесенне американського військового делеґата): Поляки закидають Вам, що Ви їх атакуєте, а вони постійно знаходяться тільки в дефензиві.

Вітовський: Хоч мені як військовому прикро до сього признатися, одначе мушу заявити, що ми від хвилі одержання депеші Найвисшої Ради з 19. марта не робили ніяких офензивних кроків проти Поляків, а знаходимося виключно в дефензиві. За те всі наші резерви кинули ми проти большевиків під Проскуровом і Підволочисками.

Бота: Які ще бажання маєте?

Лозинський: Ми бажаємо: 1) негайного припинення боїв, 2) установлення демаркаційної лінії що найменше на основі стану фронту з 20. марта з висше поданими поправками, 3) таких умов перемиря, які уможливили би іствуваннє й розвиток нашої держави до часу дефінітивного полагодження справи границь, 4) в кінці ми просили би, щоб комісія приняла від нас устне або письменне представленне цілости нашої справи, в тій цїли, щоб мала потрібні дані для рішення справи перемиря.

Бота: Меморіял про вашу справу, як взагалі всякі документи, Ви маєте право предложити. Одначе звертаю Вашу увагу, що задачею сеї комісії є тільки довести до військового перемиря. Аж після заключення перемиря прийде черга на рішенне дальших питань. Найвисша Рада стоїть на тім, що доки не буде заключене перемирє, вона не приступить до рішення польсько-українського питання.

Лозинський: Справа перемиря знаходиться в руках комісії, бо ми від хвилі одержання депеші Найвисшої Ради з 19. марта є все готові заключити перемирє.

На сім засіданнє скінчилося.

Предложенне меморіялу, про який була мова на засіданню, зажадав секретар комісії ще того самого дня. Предложений меморіял містив коротке представленнє українських прав до Східної Галичини, утворення Західної Области УНР і польсько-української війни.

3. Засіданне комісії 12. мая. В запрошенню па се засіданне було зазначено, що нас запрошують на нього в ціли припяття проєкту договору про перемирє.

В ждальні ми вже застали польських делеґатів Дмовського і ґен. Розвадовського, яких покликано на засіданнє перших. Через пів години вони вийшли і покликано нас.

Ми явилися в такім самім складі, як попереднього разу, тільки замість Сидоренка був Панейко.

Засіданнє розпочав Бота промовою, в якій сказав, що вручає нам проєкт перемиря з картою, де означена демаркаційна лінія. Такий сам проєкт одержали Поляки; додаткова клявзуля в справі німецьких офіцирів знаходиться тільки в проєкті для Українців. Нашу відповідь на проєкт маємо дати до 10. години рано слідуючого дня. Опісля в 4. годині по пол. того ж дня буде засіданнє комісії, на якім маємо явитися для устних пояснень.

По скінченню промови передав Бота проєкт в руки Лозинського.

Лозинський: В імени української делеґації маю честь приняти проєкт і заявити, що відповідь на нього дамо в означенім часі.

На сім засіданнє скінчилося.

4. Проєкт перемиря. Текст проєкту перемиря в дословнім перекладі звучить:

„Договір перемиря

між силами польськими й силами українськими

заключений за посередництвом Злучених Держав Америки, Британської Імперії, Франції й Італії.

Арт. 1. Негайно будуть дані інструкції для спинення всякої військової акції між силами польськими й силами українськими, почавши дня . . . 6. год. рано.

Арт. 2. Військовою демаркаційною лінією, яка ділитиме узброєні польські й українські сили підчас перемиря, буде лінія означена в додатку А і зазначена на долученій карті.

Арт. 3. Протягом 5 днів після спинення ворожих кроків всі польські відділи на схід від внсше зазначеної лінії будуть взяті на захід від тої лінії, а всі українські відділи на захід від тої лінії будуть взяті на схід від тої лінії.

Арт. 4. Число відділів польських і відділів українських, себ-то в Східній Галичині по обох сторонах демаркаційної лінії буде протягом 15 днів від спинення ворожих кроків зведене на 20.000 людий. Комісія перемиря, передвиджена в арт. 5., матиме рішати, чи опісля буде можливо зменшити ті сили. Привіз воєнної муніції до Східної Галичини підчас перемиря буде обмежений до скількости, дозволеної Комісією перемиря.

Арт. 5. Міжсоюзна Комісія перемиря, зложена з представників посередничаючих держав, буде дбати про виконаннє умов сього перемиря. Ся комісія зможе передавати підкомісіям управильненнє особливих або окремих справ.

Комісія перемиря матиме обовязок установити дефінітивно становища відділів обох сторін таким способом:

а) щоб усунути всякі тертя між Поляками й Українцями,

б) щоб запевнити збереженнє порядку в цілій области.

Польські й українські власти в Східній Галичині обовязуються приняти всі зарядження Комісії і робити їй всякі улекшення для виконання її задач.

Арт. 6. Всі воєнні полонені польські й українські, які знаходяться в руках обох сторін, будуть випущені на основі умови, яка має бути заключена в 7 днів після спинення ворожих кроків.

Арт. 7. Будуть негайно випущені на волю всі особи Поляки й Українці арештовані або інтерновані українськими і польськими властями від 11. падолиста 1918. з політичних причин.

Так само не будуть роблені ніякі перешкоди їх поворотови до їх первісного місця осідку ані уживанню повних прав і свободи сими особами, як також особами приналежними до держав союзних і принятих до союза, навіть хоч вони брали участь у війні.

Всі сконфісковані посілости, приналежні особам на областях підданих під окупацію польських і українських сил, будуть віддані їх правним власникам, а коли-б се було неможливо, буде заплачена індемнізація.

Арт. 8. Ніхто не буде переслідуваний і непокоєний що-до своїх прав або своєї свободи з приводу своєї народности або участи в війні.

Арт. 9. На території, підданій під окупацію польських і українських сил згідно з арт. 2., обі сторони будуть точно придержуватися принціпів установлених в правилах доданих до конвенції з 1907. про війну на суші (Гаґська конвенція) і особлива увага буде звернена на бажання населення иншої народности ніж окупуюча сила. Місцеві власти, які представляють більшість населення більшости інтересованих округів, заслугуватимуть на як найбільші полекші.

Арт. 10. Половина продукції нафтових теренів буде віддавана що-місяця залізницею польським властям за заплату готівкою або в натурі. Ціна буде установлена комісією перемиря на основі коштів продукції з дочисленнєм коштів експльоатації і транспорту.

Арт. 11. Всі трансакції що-до дібр, прав і інтересів, приналежних громадянам держав, ворожих державам союзним і принятим до союза, на територіях, підданих під контролю обох сторін, є на час сього перемиря заборонені і будуть уважатися неважними і неістнуючими. Одначе се зарядженнє не перешкоджає трансакціям, потрібним для експльоатації тих дібр.

Арт. 12. Підчас сього перемиря не будуть давані концесії на права експльоатації на нафтових теренах приналежних до публичних домен положених на території обох сторін.

Арт. 13. Постанови сього перемиря не будуть ніяким чином уважатися рішаючими про дефінітивний статут території Східної Галичини, який у відповіднім часі буде управильнений союзними і принятими до союза державами в договорах і конвенціях, які мають заключити сі держави в пізнійшім часі. Се перемирє скінчиться, коли дефінітивний статут буде таким чином установлений."

„Зобовязаннє заключене українськими представниками як додаток до договору перемиря заключеного між силами польськими і силами українськими.

Підписуючи договір перемиря з нинішньої дати, підписаний є уповажнений приняти зобовязаннє в імени українських властий, які фактично держать тепер владу в Східній Галичині, що ті власти пороблять усі зарядження, щоб українські сили, які будуть стояти в Східній Галичині, не мали ніякого офіцира, який належав до армії німецької або австро-угорської або належить до армії німецької, австрійської або угорської, з виїмком офіцирів уроджених в Галичині."

„Додаток А.

Лінія перемиря покидає Буг там, де він спливається з Козловицьким потоком і йде горі течвою сього потока аж до устя в нього річки Варяжанки (йдучи на захід від Угринова). Далі йде в загальнім напрямі на південь через означені точки (коти): 246, 258, 208, 210 і через точку над потоком Болотнею безпосередно на північ від коти 207 (йдучи на схід від Лубова, Ванева, і на захід від Себечова і Жабча). Звідси лінія йде до місця, де спливаються Рата і Желдець. Далі йде горі течвою Желдця аж до виступу 252 (на північ від Дзібулків). Тут

звертається на південний схід через коти 240, 238 (на південь від Жовтанців). Опісля звертається на схід в напрямі точки адміністраційної границі між повітами львівським і камінецьким безпосередно на захід від коти 262. Йде сею границею, як також адміністраційною границею між повітами львівським і перемишлянським аж до точки, віддаленої 1500 метрів на південний захід від точки 276 (на північ від Печеній). Звертається на південний захід, переходить через коти 302, 280, 440, 370, 366, 413; опісля доходить до південної границі львівського повіта в віддаленню 1 км. на південь від останньої коти (йдучи на схід від Коцурова, Гринева, Суходолу, на захід від Миколаїва). Йде південною границею львівського повіта аж до місця, де вона зустрічається з Дністром. Іде горі течвою Дністра і Бистриці аж до Мокрян, де зустрічається з західною границею Дрогобицькою повіта. Йде сею границею на південь аж до точки 1001 (Буківсько); далі лінією хребта на південний захід аж до точки 1132 (Шимонець); далі на південний захід здовж потока, який іде до Радича, аж до місця, де він сплиvається з Завадкою, потім долі Завадкою до місця, де вона впадає до Стрия; далі горі Стрием до місця, де на північний захід від Маткова впадає до нього потік, який іде з Кривки; далі горі течвою сього потока, на південь, аж до точки 831 Ясенова, на давній границі між Угорщиною й Галичиною."

5. Заява Делеґації УНР. Врученний нам проєкт перемиря був з територіяльного і господарського погляду значно корисвійший для нас ніж проєкт комісії Бертелємі, бо лишав нам Дрогобицький повіт з бориславською нафтою.

Зате з військового погляду був він менше корисний, бо обмежував нашу армію в Галичині до 20.000. Правда, се обмеженне накладав він і на Поляків у їх части Східної Галичини. Та поминувши те, що та їх часть була значно менша від нашої, отже формальна рівноправність обох сторін була в дійсности покривдженнем для нас, — Польща кождої хвилі, як би захотіла на нас напасти, могла спровадити військо з цілої Польщі. Натомість ми не могли сподіватися такої самої помочи з-за Збруча, бо військо Директорії знаходилося в що-раз важчій боротьбі з Совітською Росією.

На нараді, в якій взяли участь: Сидоренко, Панейко, Лозинський, Віговський, Томашівський і Кульчицький, ми рішили проєкт приняти.

В нашій заяві на проєкт рішили ми домагатися цілого ряду змін в нашу користь, одначе приняти проєкт рішили ми й тоді, як би комісія на сі зміни не згодилася.

Таке становище диктувала нам оцінка нашого військового й міжнародного положення.

Редакцію нашої заяви поручено Томашівському.

Наша заява звучала:

З а я в а

про проєкт договору перемиря між силами польськими й силами українськими, який має бути заключений за посередництвом Злучених Держав Америки, Британської Імперії, Франції й Італії, предложений українським делеґатам 12. мая 1919.

Проєкт договору перемиря, врученний нам, делеґатам Західної України (українська територія бувшої Австро-Угорщини), накладає на Українців великі жертви. Він не тільки жертвує принціп самовизначення народів у користь Поляків, але примушує Українців уступити часть земель, які від початку українсько-польського конфлікту остають під властю українського правительства і його армії. Сей проєкт віддає Полякам взагалі 18.000 квадратових кільометрів землі, якої населення (2.000.000 на основі спису з 1910.) є в безмірній більшости українське. Не числячи Жидів, які дали безперечний доказ своєї волі, що не хотять бути громадянами польської держави через погроми, які на них упали, і замані-

фестували своє бажанне входити в склад української держави, — українське населеннє творить на основі рідної мови 70% населення цілої території, при чім є воно населеннєм споконвіку осілим і працюючим. Навпаки Поляки творять елемент захожий, движимий і бюрократичний, сконцентрований передовсім у Львові (де процент Поляків є найбільше 50%). Перевага сього польського населення аж до падолиста 1918. опиралася виключно на тайних договорах з років 1865. і 1867. між польською аристократією і династією Габсбурґів, з яких вийшов німецько-мадярсько-польський тріялізм в цілій монархії і польський абсолютизм в українській Галичині. Тому українське населеннє так радо повитало упадок австро-угорського цісарства, що дало йому змогу визволитися з польської бюрократичної неволі.

В імя принціпу самовизначення народів Українці утворили національну державу під назвою Західно-Української Республики, оперту на демократичних принціпах, які не мають нічого спільного з соціяльними утопіями. Вони запоручили свободу особи й маєтку, дали автономію всім національним меншостям, утворили волею народу правительство (Державний Секретаріят), сформували національну армію.

Недостача офіцирів примусила штаб приняти до армії в незначній скількости офіцирів не-Українців: Чехів, Хорватів, Румунів, громадян давної Австрії, як також де-яких Австрійців німецької мови. Сі офіцири всі належали до давних галицьких полків, рекрутованих на українській території. При сій нагоді заявляємо катеґорично, що ніякий німецький офіцир не вступив до нашої армії.

Ся армія, числом 100.000 людий, від початку ворожих кроків мусіла ставити чоло неприятелям на двох фронтах:

1. на фронті західнім проти Поляків, які, хотячи закріпити на українській землі своє пануваннє, дане їм австрійським правительством, рішили за всяку ціну знищити українську суверенність. В сій цили почали вони 2. падолиста орґанізовану боротьбу, не без участи офіцирів давної австрійської армії, не-Поляків;

2. на фронті східнім проти большевиків, які великими силами напали на територію Української Республики, проголошеної на українських землях давної російської імперії, і таким чином заставили Державний Секретаріят Західно-Української Республики дати поміч правительству Східно-Української Республики, з якою галицька Україна утворила федеративний союз.

Скріпляючи постійно протибольшевицький фронт, від границь Румунії до припятських болот, правительство Західно-Української Республики сповняє часть тої історичної місії, яку накладає йому історія його країни. Коли Українці під давним царським абсолютистичним режімом були позбавлені умов, які їх підготовили би до соціяльного й політичного життя, їх брати з Галичини й Буковини, дякуючи їх праці в австрійських конституційних установах, мали, почавши від половини 19. віку, де-яку змогу витворити в масах цілу суму соціяльного досвіду й духа ініціятиви, — прикмети такі необхідні для життя незалежної держави. Тому Західна Україна і її правительство, так само як провідні ґрупи Західної України вірять, що їх найважнійша ціль, яка лежить навіть в інтересі европейської культури, бути Пємонтом цілої України, даючи їй сили військові і цивільні.

Тільки сі внутрішні творчі сили можуть осягнути пацифікацію й орґанізацію визволеної України. В змаганню до сеї цили першою задачею є боротьба проти імперіялістичного большевизму, проти сього символа громадянської і політичної недосвідности.

Коли ся задача ще несповнена як слід, коли часть української землі піддана большевицьким розбоям, коли українська армія не могла їх викинути з своєї землі і покласти основи правного стану, то се тому, що ся армія мусить боронити свою територію проти польської інвазії. Таким чином Поляки в дійсности працюють разом з червоною армією, щоби знищити сей український Пємонт, коли-Українці перешкодили злуці большевиків російських з мадярськими, що спричинило упадок останніх.

Доказом, що українське правительство не має імперіялістичних змагань та що воно веде війну проти Поляків тільки під примусом, є те, що воно обмежилося дипльоматичним протестом проти частинної окупації української Буковини Румунами і території угорської України Чехо-Словаками, вірячи, що Мирова Конференція управильнить сі ріжниці в дусі національної слушности.

Так само, щоб дати доказ нашого поміркування і нашого довіря до союзних держав, заявляємо в імени нашого правительства, що в принціпі приймаємо предложений нам проект, одначе думаємо, що не тільки в нашім, але в загальнім інтересі є конечне поробити в де-яких артикулах проекту слідуючі зміни, які постараємося представити таким способом:

Арт. 1. Принятий без застережень.

Арт. 2. Просимо змінити демаркаційну лінію в двох точках:

1. На півночи лінія повинна починатися від Дніпра, йти здовж Припяти до Пинська, горі бігом ріки Пини, здовж каналу Дніпро-Буг, з рікою Мухавцем до Берестя, звідси з рікою Бугом аж до його спливу з Козловицьким потоком — і т. д.

2. На півдні лінія повинна йти від точки, де зустрічаються адміністраційні границі повітів Львів, Перемишляни і Бібрка (село Печенія) і йти адміністраційною границею між повітами Львів і Бібрка до точки 375, звідси границею між судовими повітами Львів і Щирець до адміністраційної границі повіту Городок коло стації Ставчани, далі адміністраційною границею між повітами Городок і Львів, Городок і Рудка, Мостиска і Самбір, Перемишль і Старий Самбір, Добромиль і Старий Самбір, Ліско і Старий Самбір, Ліско і Турка до давної угорської границі (див. лінію означену на карті).

Мотиви:

До 1. Коли-б демаркаційна лінія кінчилася над Бугом на давній австро-російській границі, Західно-Українська Республика, яка обнимає тільки території давної Австрії, знайшлася би в прикрім стратеґічнім положенню в хвилі, коли-б польська армія появилася з півночи або зі сходу.

До 2. — а) Зміна, яку ми предкладаємо в сій точці, ліпше відповідає теперішньому військовому положенню. При тім наша лінія дає навіть великі користи Полякам в порівнанню з положеннєм в хвилі зазиву Найвисшої Ради з 19. марта. — б) Одначе найповажнійша причина сеї зміни полягає в тім, що, передвиджуючи перемирє на довгий час, ми Українці були-б тільки одною вузкою залізничою лінією Стрий-Лавочне-Мункач [1]) злучені з Чехо-Словаччиною, Угорщиною, Югославією, Італією й Австрією, з більшістю яких наше правительство позаключувало вже торговельні договори. Було би се важко для господарського життя України в хвилі, коли Поляки для звязку з висше названими державами мали би шість залізничих ліній, з того дві подвійні. Отже не видається надмірним, коли ми домагаємося для себе лінії Самбір—Сінки.

Арт. 3. Що-до реченця усунення українських військ по-за демаркаційну лінію, який практично буде відноситися тільки до Українців, предкладаємо продовжити його де-що з огляду на невигідну для нас залізничу сіть і на злий стан нашого парку вагонів і льокомотив, тим більше, що арт. 6. накладає вже на нашу залізничу адміністрацію дуже важкі обовязки.

Арт. 4. Найвисша скількість українського війска, приписана сим артукулом, видається нам некорисною з сих причин:

1. Під українською адміністрацією остане більше ніж вдвоє стільки території й населення як під польською, отже відношенне обох територій вимагало би для українського контінгенту два рази стільки, скільки предкладає проект.

2. Як уже зазначено на вступі, наш перший національний обовязок полягає в орґанізації наших сил проти завойовників Східної України большевиків. Ся орґанізація можлива тільки на території, де розтягається правна влада уряду Західно-Української Республики, себ-то в Східній Галичині. Коли контінгент не перевисшить числа 20.000, яке ледви вистане для вдержання порядку в нутрі краю, таке підготовленне буде зовсім неможливе. А рівночасно Поляки матимуть усяку змогу орґанізувати й держати своє війско в Західній Галичині, в бувшій російській Польщі, в Позпанщині і т. д.

3. Тому ми предкладаємо змінити арт. 4. в тім дусі, щоб на схід від демаркаційної лінії утворити полосу менше більше рівну тій части Східної Галичини, яка положена на захід від демаркаційної лінії. Тільки в сій полосі Укра-

---

[1]) Лінія Станиславів—Ясінь—Сигот позбавлена всякого торговельного інтересу; при тім вона веде на територію заняту Румунією, до якої ми маємо вигіднійші шляхи через Буковину.

їнці не могли б держати більшого військового контингенту ніж цифра, означена для Поляків у Східній Галичині (в сім випадку числу 20.000 занадто велике).

На схід по-за сею полосою повинно бути дозволено Українцям орґанізувати свої сили проти большевиків.

Арт. 5. Принятий без застережень.

Арт. 6. Дива арт. 3.

Арт. 7 і 8. Приняті без застережень.

Арт. 9. Було би справедливо, щоб часть Східної Галичини, занята Поляками, мала окрему юрисдикцію військову і адміністраційну, так само, як територія, занята нашою армією.

Арт. 10. Тому, що нафтова продукція творить майже одинокий предмет вивозу для Східної Галичини, з другого ж боку Поляки мають багаті нафтові поклади в Західній Галичині, вповні достаточні для заспокоєння всіх їх потреб, думаємо, що часть нафти для Польщі повинна бути обмежена її внутрішніми потребами, а не стати предметом вивозу. Тому предкладаємо обмежити часть, призначену для Польщі, на одну третину цілої продукції.

Арт. 11. Тому, що перемирє може тягнутися довгий час, предкладаємо доповнити сей артикул в тім дусі, щоби поставлена там заборона не обовязувала довше ніж обовязуватимуть подібні заборони в державах союзних і приинятих до союза.

Арт. 12 і 13. Приняті без застережень.

Додаткове зобовязаннє предкладаємо змінити в тім дусі, щоб усунути тільки офіцирів німецької мови, які не є з Галичини й Буковини, а саме в міру того, як вони будуть заступлені офіцирами союзними або невтральними.

На випадок, коли будуть потрібні докладнійші пояснення, ми готові дати устний виклад що-до предложених нами змін.

Париж, 12. мая 1919.

Д-р Панейко, державний секретар закордонних справ. Д-р Михайло Лозинський, товариш державного секретаря закордонних справ, перший надзвичайний делеґат. Полковник Дмитро Вітовський, надзвичайний делеґат.

6. Засіданнє комісії 13. мая. Українська делеґація приймає проєкт перемиря. На се засіданнє українська делеґація явилася в тім самім складі, що попереднього дня. В хвилі нашого приходу комісія відбувала вже конференцію з польськими делеґатами. Після їх виходу розпочалася конференція з нами, яку отворив президент комісії Бота.

Бота: Комісія приняла до відомости Вашу заяву і повідомляє Вас, що Ваші бажання що-до продовження часу евакуації і що-до військової справи візьме під розвагу. Зате демаркаційна лінія не може бути змінена, бо се рішеннє Комісія приняла одноголосно. Так само не може бути змінена постанова що-до нафти. Прошу заявити, чи Ви готові на сих основах заключити перемирє.

Лозинський: Заки зложимо відповідну заяву, хотіли б ми знати, як ставиться комісія до наших бажань 1) в справі числа нашого війска, 2) в справі продовження демаркаційної лінії на північ від Галичини.

Бота: Справу війска комісія візьме під розвагу. Що-до продовження демаркаційної лінії по-за Галичину комісія не є компетентна. Ся справа належить до Найвисшої Ради.

Вітовський: Ми домагаємося продовження демаркаційної лінії по-за границі Галичини тому, що наш фронт, звернений одною стороною проти Поляків, другою проти большевиків, тягнеться аж по Сарни. Коли отже перемирє відноситиметься тільки до Галичини, Поляки по-за границями Галичини готові посунутися на схід і зайти нас ззаду.

Бота: Продовженне демаркаційної лінії по-за Галичину не підлягає — як сказано — нашій компетенції. Одначе коли буде заключене перемире, то обі сторони тим самим обовязуються ніде не воювати проти себе. Справу фронту по-за Галичиною комісія розгляне і постарається про відповідні зарядження.

Лозинський: В імени Української Делеґації маю честь заявити, що ми предложений нам проект перемиря принципіяльно приймаємо. При сім просимо взяти під розвагу і порішити по думці наших бажань отсі справи: 1) справу числа нашого війска, 2) справу продовження демаркаційної лінії зглядно припинення боїв на північ від Галичини, 3) справу невтралізації залізничого шляху Самбір—Сянки, до якого ми мали б доступ зі Стрия. Сю останню справу підносимо тому: Ми домагалися пересунення демаркаційної лінії так, щоби шлях Самбір—Сянки був у наших руках. Сей шлях важний для нас для звязку з Чехо-Словаччиною і взагалі з заходом. Коли ж демаркаційна лінія має остати незмінена, то нам остає тільки шлях Стрий—Лавочне. Щоб не бути обмеженим тільки до сього одного шляху, домагаємося невтралізації шляху Самбір—Сянки.

Бота: В імени комісії дякую Вам за згоду на перемире. Ваші бажання Комісія візьме під розвагу. Про час, коли маєте явитися підписати перемире, будете повідомлені. Прошу тоді принести папери, які Вас уповажняють до підписання.

На сім засіданне скінчилося.

Через відкиненне проекту перемиря Поляками було се останне засіданне Комісії, на якім ми були.

Комісія передала справу Найвисшій Раді і на сім її мандат скінчився.

На закінченне хочу присвятити кілька слів особі президента Комісії, ґен. Боти, який, виїхавши після підписання Версайського договору до дому, швидко (в серпні 1919.) помер.

Дивлячися, як Бота і Вітовський сидять проти себе, прийшло мені на думку, що перед 20 роками Бота був у такім положенню, в якім тепер Вітовський: тоді він обороняв рідний край перед британським імперіялізмом. І не був тоді багато старший від Вітовського, якого де-хто в нас уважав занадто молодим і замало поважним для сих переговорів.

Здавалося мені, що Бота, який зі своїм народом перейшов таку траґедію, яку ми тепер переходимо, не може поставитися неприхильно до нашої справи. Його поведенне підчас нарад робило корисне враженне. Се враженне потвердив до певної міри проект перемиря. Дякуючи нам за приняттє проекту, він зазначив сим нашу примирливість. Може хотів сим перед членами Комісії вказати на ріжницю між нашим становищем і становищем Поляків. Враженне прихильности робить також його лист до мене, який подаю далі.

Та, здається, більшим доказом прихильности Боти до нашої справи, ніж сі враження, треба вважати напади польської преси на

ього за його становище як президента Комісії. Польська преса, дякуючи французько-польській приязни, мусіла мати добрі інформації.

В кінці враження прихильности Боти до нашої справи потверджує те, що він взагалі дуже мало одушевлявся ділом Мирової Конференції. Про се розказує п-ні Асквіт в своїх недавно виданих записках. Бота, вертаючи до дому, гостив у Лондоні в домі бувшого анґлійського премера Асквіта. П-ні Асквіт пише, що Бота був прибитий, уважав мировий договір злим і жорстоким і передавав свої враження з акту підписання договору в Версайській палаті отсими словами:

„Я сказав до Смутса[1]), який сидів коло мене: Я є найгірший бесідник в сій салі, але при сій нагоді міг би я виголосити добру промову. Коли-б я був Ранцав[2]) і стояв би перед тими грамотами, я сказав би моїм ворогам в очи: ‚Війна скінчилася. Ви виграли, ми програли. Ви дістали наші кораблі. Ви дістали наші гармати. Але мій нарід г о л о д у е. . . Я не дивлюся на сі грамоти, я їх підписую.‘ — Се мало би таке враження, що ми цілі роки мусіли би почуватися винними за умови, які ми подиктували, і се було би зворушило серце кождої матери в Европі.“

Розділ XIV.

Українська акція перед Найвисшою Радою.

Тепер ми кождого дня ждали заповідженого запрошення на засіданне комісії для підписання перемиря.

Та замість сього почали ходити про справу перемиря всякі трівожні вісти.

Після того, як ми вже приняли проект комісії, Шульгин на засіданню Делеґації 15. мая подав до відомости, що Фрайденберґ[3]) каже, що в французьких кругах переконані, що У к р а ї н ц і не хотять перемиря, і тому радить подати до Комісії заяву про нашу готовість до заключення перемиря.

---

[1]) Другий делеґат південно-африканської республики.

[2]) Президент німецької мирової делеґації.

[3]) Ще перед тим засіданнем комісії, на якім нам предложено проект перемиря, вийшла в сій справі цікава розмова з французьким полковником Ф р а й д е н б е р ґ о м, тим самим, що вів переговори з делеґацією Директорії в Одесі, поводячися проти неї крайне вороже й образливо.

Тепер, в Парижі, Марголін, Шульгин і Панейко стояли в близьких зносинах з Фрайденберґом і старалися, щоби французьке правительство як-раз під його проводом вислало свою місію на Україну. Говорили, що Фрайденберґ основно змінився і є тепер великим приятелем України, дає французькому правительству як найприхильніїші для української справи звідомлення і т. д.

В се нагле „наверненне“ Фрайденберґа мені не хотілося вірити, і я викликав навіть раз на засіданню Делеґації довгу дискусію на сю тему. Одначе віруючі у Фрайденберґа остали віруючими — бодай тоді.

10. мая Панейко й Шульгин предложили мені піти разом з ними до Фрайденберґа. Коли розмова зійшла на справу перемиря з Поляками, Фрайденберґ почав нас переконувати, що ми не повинні бути вимагаючі, бо Поляки знаходяться в такім положенню, що перемиря не потребують. Добре було би, як би вони

Таку заяву подано 16. мая. Я був сьому противний, бо не бачив потреби ще раз заявляти те саме, що ми перед трьома днями заявили на засіданню Комісії. Одначе Панейко настоював на потребі такої заяви і її подано.

Очевидно, причиною незаключування перемиря були не ми, а Поляки. Про їх опір приходили відомости з кругів Мирової Конференції. Такі самі відомости приносила преса з Варшави. Та ми числили на те, що Найвисша Рада не допустить, щоб Поляки відкинули її власний проект, і заставить їх його приняти.

Одначе минав день за днем, а запрошеннє до підписання перемиря не приходило. Зате з кругів Мирової Конференції приходили поголоски, що з перемиря взагалі нічого не буде. А рівночасно преса приносила польські воєнні комунікати, які доносили про все нові успіхи „польської контр-офензиви, спровокованої українською офензивою.“

I. Нота з 21. мая. Серед таких обставин Делеґація УНР на повнім засіданню 20. мая рішила для вияснення справи звернутися до Мирової Конференції з отсею нотою:

Париж, 21. мая 1919.

До Його Ексцеленції Пана Президента Мирової Конференції
в Парижі.

Ексцеленціє!

Делеґація Української Республики, післана до Парижа на Мирову Конференцію Директорією і правительствами обох частий Української Республики (Україна Східна і Україна Західна) має честь переслати вам отсю деклярацію:

Побіч головної задачі, яку нам доручено: осягнути визнаннє Української Республики державами антанти, ми мали мією: дипльоматичним шляхом спинити імперіялістичну інвазію Поляків, заключити українсько-польське перемирє, щоб кинути всі наші сили проти російського большевизму, який напав на наші східні границі. Від чотирох місяців працюємо в сім дусі і стверджуємо з жалем, що наші зусилля були безуспішні. На Україну, яка знемагає в боротьбі з большевиками, нападають Поляки, які під покришкою боротьби з большевиками дістали від держав антанти матеріяльну й моральну поміч. Ясною цілю польської інвазії є окупація української землі взагалі і в першій мірі Східної Галичини. Пемонту відродження і найповажнійшої операційної підстави проти російського большевизму.

Щоб осягнути сю ціль, Поляки знехтували зазив Найвисшої Ради з 19. марта, який закликав їх спинити ворожі кроки проти Українців, — зазив, який наше правительство приняло; знехтували далі рішеннє комісії для українсько-польського перемиря, виложене в проекті з 12. мая, на який Українці так само згодилися.

Замість приступити до заключення перемиря, Поляки розпочали дуже енерґічну офензиву проти Українців. Своїм поведеннєм Поляки, які належать до союзних націй і з сеї причини тішаться особливою опікою великих держав антанти, дали ясний доказ не тільки свого легковаження для принціпів проголошених антантою, але навіть для формальних рішень Мирової Конференції.

Таким чином Делеґація Української Республики в Парижі знаходиться перед конечністю поставити собі питаннє: Чи держави антанти мають волю і змогу спинити польську офензиву? Чи вони не є байдужі до українського народу, який

хотіли згодитися хоч на ось яку лінію. І приступив до мапи й показав нам менше більше таку лінію, яку опісля принято в львівськім договорі з 16. червня 1919. між Поляками й делеґатами Петлюри. Можливо, що таку лінію мали предложити комісії Поляки і Франденберґ хотів на нас вплинути, щоби й ми предложили таку лінію.

напружує останні сили проти своїх неприятелів, що грозять йому зі всіх боків, і проти анархії?

Не знаходячи в державах антанти реальної й успішної помочи, якої ми все сподівалися для нашої окрівавленої вітчини, ми доводимо до Вашої відомости, що в таких обставинах вважаємо безцільним оставати довше в Парижі.

Г. Сидоренко, президент Делеґації Української Республики. Д-р В. Панейко, віцепрезидент. Олександер Шульгин, Арнольд Марголін — делеґати. Д-р Михайло Лозинський, Полковник Дмитро Вітовський, надзвичайні делеґати для українсько-польського перемиря.

Над сею нотою була в Делеґації жива дискусія. Панейко, який виступив з ініціятивою висланя ноти, домагався, щоб нота була ультимативна: коли Найвисша Рада не спинить польської офензиви, то Делеґація виїздить з Парижа. Придніпрянці заявилися проти такого ставлення справи. В кінці прийшло до компромісу, який знайшов вислів в останнім уступі ноти.

2. На Найвисшій Раді 21. мая. Висше подану ноту вислано 21. мая рано.

Того самого дня коло 2. години по полудни Делеґація дістала з бюра Вільзона телефонічне запрошенне на конференцію, яка мала відбутися в урядовім будинку Вільзона в 4. годині по полудни.

Ще перед висланнем висше поданої ноти Делеґація робила заходи одержати принятте у Вільзона. Чи се принятте було вже перед тим рішене, чи приспішила його нота, годі ствердити.

Делеґація пішла на се принятте в такім складі, в якім підписала ноту, — з виїмком Марголіна, якого не можна було на час повідомити. Як перекладач анґлійської мови пішов Білик.

Аж на місци переконалися ми, що нас запрошено на засіданне Найвисшої Ради, яку тоді за для її складу називали Радою Чотирох. На засіданне явилися: Вільзон, Лойд Джордж, Клемансо і Сонніно (як заступник неприсутного в Парижі Орлянда). Явилася також комісія для українсько-польського перемиря під проводом Боти.

Наради велися по анґлійськи через нашого перекладача. Отворив їх Вільзон, а опісля вів їх весь час Лойд Джордж.

Вільзон: Ми покликали Вас, щоб почути від Вас виясненне положення в Галичині, яке прибрало дуже острі форми. Нам се спричиняє великий біль і ми хочемо сю справу полагодити. Сподіємося, що Ви нам поможете. Прошу Вас, щоби хтось з Вашої делеґації пояснив справу і поставив потрібні предложення.

Сидоренко дякує антанті за прихильність до України. Український нарід з'єднився і хоче жити у власній державі. Одначе на нього напали з одного боку Поляки, з другого російські большевики. Сподіємося, що антанта поможе нам зберегти самостійність. З Поляками хочемо згоди і наша делеґація згодилася на перемирє. Одначе перемиря доси не заключено і Поляки руйнують нашу землю. В кінці заявляє, що докладнійше представить справу Панейко.

Панейко говорить про утворенне Західно-Української Народньої Республики, про польський напад і війну з Поляками, про з'єдиненне з Великою Україною.

Тут перериває Л о й д Д ж о р д ж, який уже весь час ставить питання.

Л о й д Д ж о р д ж: Яке є відношенне Українців до большевиків?

П а н е й к о: Большевики є ворогами України.

Л о й д Д ж о р д ж: Отже ви маете проти себе з одної сторони Поляків, з другої большевиків?

П а н е й к о: Так.

Л о й д Д ж о р д ж: Яка є ріжниця між польською й українською мовою?

П а н е й к о пояснює й опісля переходить до ріжниць між російською й українською мовою.

Л о й д Д ж о р д ж: Я власне хотів про се запитати. — А які є релігійні відносини на Україні?

П а н е й к о пояснює.

Л о й д Д ж о р д ж: Я не висловлюю своєї думки ані нічого не передрішаю, але допустім, що Україна не була би самостійною державою, то з ким ви хотіли би бути: з Польщею, чи з Росією?

П а н е й к о: На се питанне важко відповісти. Ми, як кождий нарід 20. століття, змагаємо до повної державної самостійности.

Л о й д Д ж о р д ж ще раз повторяє те саме питанне, застерігаючися, що він сим нічого не хоче передрішати, і просить о конкретну відповідь.

С и д о р е н к о: Говорити про приєднанне України до Польщі просто смішно, бо Поляки числять 20 міліонів, а Українці 40 міліонів. Отже як може великий нарід бути приєднаний до малого? Що-до Росіян, то вони не хотять союза з нами, тільки хотять по трупах нашого народу відбудувати давню Росію.

Л о й д Д ж о р д ж: Незалежно від того, що станеться з Україною, чи Галичина за всяку ціну хоче бути з'єдинена з Україною?

В с і у к р а ї н с ь к і д е л е ґ а т и: Так.

Л о й д Д ж о р д ж: Чи є між Вами делеґати з Галичини?

Б і л и к вказує на Панейка, Лозинського і Вітовського.

Л о й д Д ж о р д ж, звертаючися до членів Ради Чотирох: Отже вони не хотять мати нічого спільного з Польщею.

Л о й д Д ж о р д ж: Чи ви бажаєте спинити бої з Поляками?

П а н е й к о: Так. Ми хочемо всі свої сили звернути проти большевиків.

Л о й д Д ж о р д ж: Одначе чи військо вас послухає? Чи воно, коли-б Поляки спинили бої, не використає сього для офензиви проти Поляків?

П а н е й к о: Наша армія, утворена на основі правильної мобілізації, є вповні здисциплінована і слухає правительства.

Л о й д Д ж о р д ж: Отже коли-б з Поляками не було війни Ваша армія успішнійше билася би проти большевиків?

П а н е й к о: Очевидно.

Л о й д Д ж о р д ж, звертаючися з усмішкою до инших членів Ради Чотирох: На се повинен би звернути увагу Клемансо.

Л о й д Д ж о р д ж: Чи ви добре обходитеся з Поляками?

Панейко оповідає про автономію для національних меншостий і зокрема стверджує, що українське правительство в Галичині само закликало Поляків до участи в Національній Раді.

Лойд Джордж до Вільзона: Я хотів би ще запитати про воєнні жорстокости.

Вільзон: Ті обвинувачення такі загальні, що не можна їм надавати особливої ваги.

Лойд Джордж: Що ще маєте сказати?

Панейко просить про як найшвидше спинення боїв і заключення перемиря.

Вільзон дякує українським делеґатам за участь і замикає засідання.

3. Принятте у Клемансо 22. мая. На Найвисшій Раді Клемансо, який сидів поруч Панейка, вдався з ним в розмову, підчас якої Панейко попросив, щоби Клемансо його приняв Клемансо назначив принятте на слідуючий день в 2·30 год. по пол. в своїм міністерстві війни. Коли ж після конференції Сидоренко звернувся до Клемансо з просьбою назначити принятте для Делеґації. Клемансо попросив на висше означений час Делеґацію.

Делеґація вибралася в тім самім складі, що на Найвисшу Раду, також з Марголіном.

Розмова почалася запитанием Панейка, що зарядила Найвисша Рада в справі спинення боїв у Галичині. Клемансо відповів, що Найвисша Рада зажадала від Пілсудського пояснення, чому він веде далі війну, а також пригадала, що армія Галлера була післана до Польщі під умовою, що не піде на галицький фронт. Найвисша Рада — закінчив Клемансо — рішила довести до спинення боїв.

Шульгин почав розмову про потребу визнання Директорії і підмоги для неї. Клемансо завважив між иншим, що Петлюра „майже большевик“, на що Шульгин реаґував широким поясненнєм.

Марголін представив положенне Жидів в українській державі, збиваючи обвинуваченя уряду Петлюри в погромах.

В кінці Панейко ще раз вернув до польської справи, вказуючи, що „велика Польща“ в концепції антанти й особливо Франції буде слабою Польщею, і просив дозволу передати в сій справі меморіял, на що Клемансо очевидно згодився.

4. Лист до Боти і його відповідь. Коли сам факт приняття на Найвисшій Раді і хід конференції наповнили нас де-якими надіями, то принятте у Клемансо ті надії знов розвіяло. Ми знали, що се значить „жадати виєснення“ там, де тільки рішучий приказ з загрозою репресій міг би помогти. Було ясно, що Найвисша Рада не думає про рішучий виступ проти Поляків.

Тепер ходило про се, щоб автентично виявити, як стоїть справа перемиря. В сій цїли я й Вітовський звернулися через секретаря нашої делеґації до Боти з просьбою про принятте. На се дістали відповідь, що треба просьбу письменно умотивувати, бо можливо, що покажеться потреба склнкання Комісії. Тоді ми вислали 24. мая до Боти лист.

в якім, представивши коротко наші змагання до перемиря і польську офензиву, заявили, що хочемо особисто представити йому вагу справи і довідатися, як стоїть справа з перемирем.

На сей лист прислав Бота на моє імя таку відповідь:

British Delegation.

Пане! Paris, 26. мая 1919.

Маю честь потвердити одержаннє Вашого листа з 24. мая і в відповідь на нього повідомити, що справа установлення перемиря на польсько-українськім фронті є тепер в руках Ради головних союзних держав. Тому, що проєкту перемиря, предложеного Комісією для перемиря, Поляки не приняли, мандат Комісії скінчився і справа перейшла до Ради для такого рішення, яке вона в даних обставинах уважатиме відповідним.

З огляду на вище сказане я не можу бачити користи з розмови, ані не думаю, щоб така розмова в теперішній хвилі була вказана.

Я, очевидно, роблю, що можу, щоб осягнути так дуже бажане спиненнє боїв.

Ваш повний пошани Louis Botha.

5. Нота з 27. мая. Тепер ми вже мали автентичне вияснениє: Поляки відкинули проєкт перемиря, мандат Комісії для перемиря скінчився і справа перейшла на рішеннє Найвисшої Ради.

З огляду на се Делеґація поручила мені й Вітовському звернутися до Найвисшої Ради з отсею нотою:

Париж, 27. мая 1919.

До Його Ексцеленції

Пана Президента Мирової Конференції

в Парижі.

Ексцеленціє!

Державний Секретаріят Західної України, опираючися на депешу Найвисшої Ради з 19. марта, вислав нас переговорювати про умови українсько-польського перемиря при помочи Союзників і заключити його на основі згоди.

Що-до нас, ми зробили все можливе, щоб заключити перемирє. Перед Комісією ми заявили, що приймаємо предложений нам проєкт. Хоч сей проєкт третину нашої території віддає під польське пануваннє, ми згодилися на нього, думаючи, що Мирова Конференція при дефінітивнім визначенню українсько-польських границь учинить нам справедливість і з'єдинить усі українські землі в одну незалежу державу. Одначе наша згідливість нічого не помогла.

Ведучи з нами переговори, Поляки рівночасно розпочали проти нашої армії офензиву, яка продовжається з успіхом для них.

Бачучи, що справа заключення перемиря, не вважаючи на те, що ми проєкт приняли, затягається, ми звернулися 24. с. м. з письмом до п. ґенерала Боти, просячи в нього принаття для вияснення справи. На се ми одержали від нього відповідь з 26. с. м., де він каже, що Поляки не згодилися на проєкт Комісії, через що її мандат вигас і тепер справа перемиря знаходиться в руках Найвисшої Ради.

З огляду на се маємо честь звернутися до Найвисшої Ради з отсим представленнєм:

Польська офензива проти нашої армії розпочалася на основі ухвали польського сойму як відповідь на проєкт перемиря, предложений комісією. Се стверджують всі відомости з польських жерел.

Коли польські повідомлення додають, що се Українці попередили польську офензиву і тим викликали її, то се тільки викрут для оправдання перед Мировою Конференцією.

Так само неправдиве є твердженнє Падеревського, що Поляки побили большевиків на галицькій території. Невжеж Поляки розпочали офензиву проти української армії, щоб тим легше побити большевиків? Українська армія стоїть

на дорозі з Галичини до большевиків. Знищити українську армію чи се значить боротися проти большевиків чи йти з большевиками, — на се нехай відповість Найвисша Рада.

Дальша заява Падеревського, що польська армія знайшла в нашім краю розбійницькі банди, а не армію, — се вже не викрут, а негідна клевета. Ся клевета проти армії, яка від шести місяців серед найбільших недостач бореться героїчно на два фронти, обороняючи вітчину з одного боку від Поляків, з другого від большевиків, не є ділом чесного противника. Благородний побідник не стане так зневажати побідженого неприятеля.

Проти сеї заяви Падеревського покликаємося на всі комісії антанти, які, звиджуючи наш край, були повні признання для дисципліни нашої патріотичної армії.

Що ся армія подалася під натиском чисельно сильнійшої польської армії, се нічого дивного. Польща одержала від антанти все: моральну поміч через принятте Польщі до союзних держав, воєнний матеріял і навіть військо: армію Галлера, яка скріпила польські сили не для боротьби з большевиками, а для окупації української землі. Навпаки український нарід не дістав від антанти ніякої помочи, ні моральної ні матеріяльної. Отже не можна дивуватися, що після шести місяців завзятої боротьби на два фронти, коли всі засоби вичерпалися, українська армія уступає перед Поляками, заосмотреними в усе антантою.

Ми не хотіли війни проти Поляків. Ми проголосили наше право національного самовизначення і почали його здійснювати на землі безсумнівно українській.

Ми були й є переконані, що поступаємо згідно з великими принціпами національної справедливости, проголошеними від імени антанти президентом Вільзоном: що народи, позбавлені національної незалежности і поділені між більше держав, повинні дістати змогу свобідно рішати про себе, з'єдинитися й означити свою долю, що народами не можна торгувати як предметами і поневолювати їх.

Ми не наставали на права Польщі. Згідно з принціпами, проголошеними президентом Вільзоном, ми вповні признали права польського народу до незалежности і відзискання всіх земель безсумнівно польських.

Се Поляки вчинили замах на права нашого народу і напали на нашу землю, до якої не мають ніякого права, бо факт завоювання якоїсь землі перед століттями і пановання над нею силою не творить права перед Мировою Конференцією, яка проголосила принціпи національної справедливости. Те, що Поляки творять тепер у Галичині, суперечить тим принціпам. Польська армія руйнує нашу землю. Нашу інтеліґенцію й селян польські власти масами розстрілюють. Нашу національну культуру систематично нищать. Навіть релігії нашого народу завойовники не шанують: церкви замикають, духовенство арештують. Президент Падеревський оправдує ті факти тим, що — мовляв — польські власти не виступають проти безборонного населення, а проти бунтівників і бандитів. Се правда, що польські власти від давна привикли вважати бунтівником кождого Українця, який противиться польському пануванню. А що в українськім народі ніхто — від дитини до старця — не годиться на польське ярмо, то польські власти хотять насильством вщепити в них любов і привязанне до Польщі. Рівночасно польський сойм ухвалює дефінітивну анексію Східної Галичини до Польщі. А ухвалюючи анексію, сей сойм має сміліcть твердити, що його політика не є імперіялістична.

Се факти, які без сумніву стверджують, що польська політика знаходиться в суперечности не тільки з основними провідними принціпами антанти, але також з її заявами. Держави антанти проголосили для всіх народів право самовизначення, — Поляки хотять завоювати і анектувати українську землю. Комісії держав антанти для польсько-українського спору (комісія Бертелємі, комісія Боти) заявили, що антанта зовсім не буде числитися з мілітарними фактами, довершеними одною чи другою стороною без уповажнення антанти, — польський сойм використовує завоюванне Східної Галичини для анексії. Комісія для перемиря вказала на велику відповідальність за продовження війни стороною, яка не згодиться на перемирє, — Поляки зовсім не злякалися сеї відповідальности і на проєкт Комісії для перемиря відповіли інвазією на нашу землю.

Ми прибули до Парижа в переконанню, що Найвисша Рада вчинить нам справедливість, спинить польську інвазію і таким чином уможливить нам обороняти нашу державу від російських большевиків.

Поведенне Поляків заставляє нас звернутися до Найвисшої Ради з просьбою про принятте. Свідомі нашої відповідальности перед нашим правительством і нашим урядом, хочемо знати, чи можемо на основі уповажнення Найвисшої Ради запевнити наш нарід, що він буде оборонений перед польською інвазією та що Поляки дістануть приказ відступити за лінію, означену Комісією, і направити всі шкоди і втрати, спричинені польською інвазією.

Надзвичайна Делеґація Державного Секретаріяту Західньої України для українсько-польського перемиря: Д-р Михайло Лозинський, товариш державного секретаря закордонних справ. Полковник Дмитро Вітовський.

6. Нота з 29. мая. Далі мала переконати Найвисшу Раду про слушність нашої справи отся нота:

Париж, 29. мая 1919.

До Його Ексцеленції
Пана Президента Мирової Конференції
в Парижі.

Не вважаючи на повторювані заходи, Українська Делеґація в Парижі доси не одержала змоги безпосередних і правильних зносин з правительством, яке заступає, в цїли одержування інструкцій. Її зносини з правительством мусять послугуватися припадковими кур'єрами.

Маючи в руках документи, яких автентичність не може бути подана в сумнів, користаю з сього, щоб установити певні факти, які відносяться до українсько-польського конфлікту. Сі факти, як се можете ствердити, доповнюють і потверджують усе те, що Українська Делеґація в Парижі вважала за обовязок подати Вам устно й письменно до відомости, а навпаки показують, як мало довіря треба мати до польських заяв.

Сі факти, які знаходимо в залученім листі, виказують:

1. Тверде бажанне Українців заключити угоду з Поляками, виявлене від 19. марта до 11. мая 1919. чотирма конкретними предложеннями перемиря;

2. Мовчанку Поляків супроти трьох перших предложень і офензиву на всім галицькім фронті в відповідь на четверте предложенне;

3. Неактивність української армії на українсько-польськім фронті аж до дня (половина мая), коли почалася польська офензива;

4. Активність тої самої української армії на большевицькім фронті, на якім вона приготовляла широку офензиву в области Поділя. Сю офензиву мали вести на півночи (Волинь) частини ґенерала Осецького, на півдні (на Проскурів) галицько-українські частини;

5. Неможливість офензиви проти большеків для українських частин, бо і галицькі частини і частини Осецького були здесятковані польською офензивою;

6. Тільки інтервенція галицько-української армії перешкодила злуці большевицької армії російської з угорською.

З сих фактів виходить, що українське правительство не тільки словами, але й ділами доказало, що воно веде завзяту боротьбу проти большевизму, і навпаки, що Поляки, під видом боротьби проти большевиків, реалізують свої імперіялістичні наміри на чисто українській території і десяткуючи українську армію, працюють мимовільно для большевицьких плянів.

Г. Сидоренко, президент Делеґації Української Республики.

7. „Поясненне" Пілсудського й українська відповідь. Потішив нас Клемансо, що Найвисша Рада зажадала від Пілсудського пояснення, чому Польща веде офензиву проти Українців. 5. червня парижська преса принесла відомість, що Найвисша Рада одержала вже поясненне Пілсудського. Поясненне було дуже просте: се, мовляв, Українці почали офензиву, а Поляки тільки обороняються.

У відповідь на се поясненне ми з Вітовським з поручення Делеґації вислали отсю ноту:

Париж, 6. червня 1919.

До Його Ексцеленції
Пана Президента Мирової Конференції
в Парижі.

Ексцеленціє!

22. мая 1919., підчас послухання у президента Мирової Конференції, Українська Делеґація була повідомлена, що Найвисша Рада зажадала від ґенерала Пілсудського пояснення причин польської офензиви проти армії Західної України.

Часописи з 5. червня оголосили отсю відповідь ґенерала Пілсудського: „Ґенерал Пілсудський, начальний командант польських сил, відповів Мировій Конференції, яка зажадала від нього пояснень про нову офензиву польської армії проти України, що се була в дійсности контрофензива, бо українська армія заатакувала перша“.

На основі інформацій, одержаних від Державного Секретаріяту Західної України, стверджуємо, що твердженне ґенерала Пілсудського не є згідне з дійсністю.

Не тільки армія Західної України від 19. марта не зачинала ніякої офензиви, але ще більше, Державний Секретаріят більше разів предкладав спинити бої. Сі предложення, роблені в марті цвітни й маю 1919., остали без відповіди з боку Поляків.

Текст радіотелеґрами державного секретаря закордонних справ Панейка, післаної з Парижа 17. цвітня 1919. за посередництвом американської делеґації, з повідомленнєм, що президент Падеревський обіцяв не починати офензиви, і з порученнєм, щоб Державний Секретаріят предложив Полякам спинити бої, прибув до Станиславова 25. цвітня в дуже затемненім виді. Допускаючи, що ходить про перемирє, Державний Секретаріят 1. мая вислав на польський фронт парляментарів, щоб предложити переговори. Делеґати Державного Секретаріяту ждали даром 4 дні на польську відповідь.

7. мая Державний Секретаріят одержав повний текст згаданої депеші. Тоді українська Головна Кватира на порученнє Державного Секретаріяту звернулася 9. мая до польської команди з предложеннєм, що спинить бої, під умовою, що Поляки спинять їх так само. Поляки мали відповісти 14. мая.

Та замість відповіди Поляки розпочали 14. мая загальну офензиву.

Ґенерал Пілсудський називає сю офензиву контрофензивою, твердячи, що Українці заатакували перші.

Се твердженне не є згідне з дійсністю. Те, що ґенерал Пілсудський хоче представити як українську офензиву, було тільки дуже підрядною місцевою операцією, виконаною трьома українськими батальонами коло Устрик для незначного поправлення фронту.

Сею операцією, наскрізь місцевою, Українці зовсім не зломили своїх зобовязань, бо вони обовязалися спинити бої тільки 15. мая під умовою, що Поляки зроблять те саме.

Як доносять польські комунікати з того часу, місцеві операції вели обі сторони.

Найліпший доказ, що польська офензива була рішена і приготовлена заздалегідь, а не була вислідом українських операцій, дають дебати й ухвали польського сойму від 11. до 15. мая, коли сойм не признав зобовязань Падеревського і рішив почати офензиву проти української армії.

Сі факти потверджує польська преса, яка славить польський ґенеральний штаб за підготовленнє і переведеннє офензиви. Ся преса зазначує, що польська офензива була порішена і всі потрібні зарядження були видані перед згаданою українською місцевою операцією; вона висловляє радість, що Українці тою операцією дали на щастє потрібний арґумент, щоб оправдати польську офензиву перед Мировою Конференцією.

Сей стан річий достаточно стверджує, що пояснення ґенерала Пілсудського не відповідають дійсности та що відповідальність за польську офензиву в Галичині паде тільки на Поляків.

Надзвичайна Делеґація для українсько-польського перемиря: Д-р Михайло Лозинський, товариш Державного Секретаря закордонних справ Західної України. Полковник Дмитро Вітовський.

8. Надія на невтралізацію Східної Галичини. Минав день за днем, тиждень за тижнем, з галицького фронту приносила парижська преса що-раз чорнійші вісти, а Мирова Конференція все відкладала рішеннє. Тільки приношено інформації про ріжні пляни рішення, інформації, які то підносили настрій то прибивали його.

Серед такого настрою Панейко повідомив мене 22. червня, що треба як найшвидше зладити меморіял про польсько-українські відносини в Галичині за останні десятиліття. Поляки вказують на те, що сі відносини були що-раз гарнійші, що теперішня війна є тільки прикрим епізодом та що після заняття Галичини Поляками сей епізод швидко забудеться і українське населеннє з польським пануваннєм легко помириться. Сій польській арґументації треба протиставити дійсний стан річий. Треба зладити меморіял, який Панейко передасть тим кругам Мирової Конференції, з якими має звязки і які звернули його увагу на потребу такого меморіялу. Я негайно зладив такий меморіял [1]) і 25. червня він уже стояв до розпорядимости Панейка.

23. червня приніс Панейко таку відомість: Про те, щоби Мирова Конференція признала дотеперішнє українське правительство Східної Галичини, нема мови. Найбільше виглядів має плян невтралізації Східної Галичини під протекторатом антанти. Член делеґації одної з антантських держав, який має голос в сій справі, хотів би мати від нас для своєї особистої інформації проект конституції для зневтралізованої Східної Галичини: маючи конкретний проект, він зможе успішнійше заступати справу. Ми зараз обміркували такий проект і зладили його.

Другого дня Панейко міг уже вручити його згаданому прихильному нам членови делеґації одної з антантських держав.[2]) Очевидно, проект роблений з таким поспіхом, не міг бути нічим особливим, тільки подавав загальний плян державного устрою Східної Галичини. Яким способом антанта мала би виконувати свій протекторат, сього питання проект не торкався.

Як показалося, всі ті наші „прихильники“ грали чисту комедію. В хвилі, коли Панейко доставляв їм згадані матеріяли, справа вже була передрішена.

---

[1]) Сей меморіял видало парижське українське пресове бюро п. н. „Notes sur les rélations ukraino-polonaises en Galicie pendant les 25 dernières années (1895—1919).“

[2]) Опісля, коли підкомісія для польських справ радила вже над статутом для Східної Галичини і вислухувала ріжні інтересовані круги, між ин. також делеґацію галицьких москвофілів, Панейко, який, як уже зазначено, оставав у зносинах з російськими кругами, дав сей проект д-ру Дмитрови Маркову, бувшому галицько-москвофільському послови до австрійського парляменту, щоб він заступав його в підкомісії. З сього приводу Марков написав в одній з москвофільських газет в Америці глузливу статтю про українську політику.

Для характеристики внутрішніх відносин в Делеґації зазначу, що Панейко не тільки відмовився дати мені один примірник проекту, але навіть не віддав мені мого власного рукопису.

Розділ XV.

Рішення Найвисшої Ради в справі Східної Галичини.

1. Рішеннє Найвисшої Ради з 25. червня. В кінці Найвисша Рада заговорила. 27. червня одержала Делеґація УНР від Ґенерального Секретаріяту Мирової Конференції отсе повідомленне:

Париж, 26. червня 1919.

Ґенеральний Секретаріят Мирової Конференції має честь переслати Українській Делеґації в залученню текст рішення, принятого 25. червня Найвисшою Радою союзних і принятих до союза держав.

Се рішеннє зателеґрафовано того самого дня до Варшави, щоби міністер Франції повідомив про нього польське правительство, а військові представники союзників у Польщі українське правительство.

25. червня 1919.

Щоби забезпечити особи й маєток мирного населення Східної Галичини проти небезпек, які їм грозять від большевицьких банд, Найвисша Рада союзних і принятих до союза держав рішила уповажнити сили Польської Республики вести свої операції аж по ріку Збруч.

Се уповажненнє в нічім не пересуджує рішень, які Найвиша Рада прийме опісля, щоб управильнити політичний статут Галичини.

2. Протест Делеґації УНР. Проти сього рішення Делеґація УНР на повнім засіданню ухвалила запротестувати отсею нотою:

Париж, 2. липня 1919.

До Його Ексцеленції Пана Президента Мирової Конференції

в Парижі.

Ексцеленціє!

Делеґація Української Республики на Мирову Конференцію в Парижі одержала повідомленнє про рішеннє, приняте 25. червня Найвисшою Радою союзних і принятих до союза держав в справі Східної Галичини. З приводу сього рішення, яке уповажняє сили Польської Республики вести свої операції аж по ріку Збруч, Делеґація має честь зложити Вам отсю заяву:

Рішеннє Найвисшої Ради не означає побіди Справедливости і Права.

Український нарід Східної Галичини, який творить дуже поважну більшість на сій споконвічній українській землі, міг, безперечно, не тільки на основі Права і Справедливости, але також на основі принціпів держав антанти, проголосити, після розпаду Австро-Угорщини, свою незалежність і з'єдиненнє з Українською Республикою, утвореною цілим українським народом.

Польська Республика, підносячи свої нічим неоправдані претенсії до Східної Галичини і йдучи війною на Українську Республику для зреалізування тих претенсій, нарушила право українського народу.

Українське правительство, довіряючи принціпам проголошеним державами антанти, сподівалося, що ті держави, беручи на себе задачу безсторонного судді в сій війні Поляків проти Українців, заявляться проти польського анексіонізму і стануть в обороні права самовизначення українського народу.

Українська Делеґація стверджує, що так не сталося.

Комісія ґенерала Бертелемі заставила Українців 24. лютого заключити завішеннє оружя в хвилі, коли польська армія, обложена у Львові Українцями, знаходилася в великій небезпеці.

Та сама комісія предложила 28. лютого проект перемиря, який не тільки оставляв Полякам части української землі, заняті польською армією, включно зі Львовом, але також віддавав їм великі области з нафтовими багатствами в околиці Дрогобича, які знаходилися в українських руках.

Ясна річ, що таке сторонниче рішеннє не могло бути приняте українським правительством. Та все таки воно далі вірить в справедливість антанти і жадає слушнійшого рішення.

Другою інтервенцією антанти в польсько-українській війні було рішенне Найвисшої Ради з 19. марта, яке взивало обі сторони як найшвидче заключити завішенне оружя.

Українське правительство послухало зазиву Найвисшої Ради і заявило готовість заключити завішенне оружя. Одначе Поляки не пішли за його приміром і продовжали операції.

Тепер вияснюється причина їх поведення. З одного боку їх військове положенне поправлялося наслідком заключення перемиря з Чехами і з Німцями і наслідком близького прибуття армії Галлера до Польщі. Отже вони могли сподіватися завоювання цілої Галичини. З другого боку вони були певні, що їх непослух Найвисшій Раді нічого їм не пошкодить та що осягнені здобутки останутъ при них, бо Найвисша Рада їх затвердить. Так і сталося.

Українське правительство даром поновляло свої предложення завішення оружя. — Поляки їх відкидали.

Назначенне комісії для польсько-українського перемиря не мало ніякого впливу на хід подій. Комісія предложила обом сторонам проект перемиря, який Українці приняли, одначе Поляки відкинули.

В усіх заявах представників антанти Українцям усе говорено, що рішенне антанти опиратиметься на принціпах справедливости і не числитиметься з довершеними фактами.

Президент Комісії для українсько-польського перемиря, ґенерал Бота, звернув увагу обох сторін на особливу відповідальність, яку стягнула би на себе та сторона, яка не приняла би перемиря і вела би далі війну проти волі антанти.

Отже Поляки не приняли перемиря і вели далі війну. Одначе Найвисша Рада в своїм рішеню з 25. червня зовсім не потягнула їх до відповідальности. Вона не тільки приняла довершений факт їх окупації, але ще уповажнила Поляків вести операції аж по ріку Збруч, себ-то занятя цілу Східну Галичину.

Найвисша Рада поясняє своє рішенне тим, що польська окупація має за ціль „забезпечити особи й маєток мирного населення Східної Галичини проти небезпек, які їм грозять від большевицьких банд."

Українська Делеґація твердить, що українське правительство все забезпечувало особи й маєток мирного населення на території Східної Галичини, на якій розтягалася його власть.

Українська Делеґація твердить, що на території Східної Галичини, на якій розтягалася власть українського правительства, не було ніколи ніяких большевицьких банд, тільки все панував повний порядок.

Українська Делеґація твердить, що Директорія Української Республики, при дуже визначній помочи Державного Секретаріяту Західної України, була єдиною запорою для російських большевиків у їх поході на захід.

Українська Делеґація твердить, що власне армія Західної України, побивши большевиків над Збручем, перешкодила їх звязкови з большевиками Угорщини.

Українська делеґація твердить, що українське правительство вже тоді, коли Поляки розпочали офензиву проти Східної Галичини, відкинувши проект перемиря, — відкинуло запрошенне большевицького правительства з предложенням завішення оружя.

Всі сі факти показують, що власне українське правительство і армія й особливо українське правительство і армія Східної Галичини творили одиноку запору проти большевизму, та що Поляки, атакуючи західно-українську армію тоді, коли вона була занята боротьбою з большевиками, показалися союзниками большевиків.

Ми твердимо, що навіть тепер, коли-б Поляки дістали від Найвисшої Ради приказ уступити зі Східної Галичини, яку займають, українська армія змогла би вдержати порядок в краю.

Ми твердимо в кінці, що „большевицькі банди" зовсім не загрожують Східній Галичині, бо українська армія відносить поважні успіхи в боротьбі з большевиками і виперає їх що-раз далі на схід.

Коли є яка небезпека для осіб і маєтку мирного населення Східної Галичини, то тільки зі сторони польської окупації.

Польсько-українська боротьба за Східну Галичину має кількасотлітню історію. Польща, завоювавши сей український край, весь час проявляла і про-

являє досі змагання спольщити його, придавлюючи український елемент. З другої сторони український нарід за весь час польського панування старався віднскати незалежність.

Поділ Польщі і занятте Галичини Австрією не поклали кінця сій польсько-українській боротьбі, особливо, що австрійське правительство стало протектором Поляків проти Українців. Підчас останніх 50 літ польсько-українська боротьба зростала в міру того, як наближуємося до найновійших часів.

Галицькі вибори, де на приказ польських властий лилася кров українських селян; великі аґрарні страйки українських селян проти польських великих земельних власників; боротьба за загальне виборче право до австрійського парляменту і галицького сойму, яка з українського боку проявлялася широкими масовими рухами і обструкцією в соймі, з польського — кріавими репресіями; боротьба за заложенне українського університету, де так само лилася кров; убійство намісника Галичини, польського графа Андрія Потоцкого, українським студентом Мирославом Січинським; вкінці страшні переслідування Українців, священиків, інтеліґенції, селян, по вказівкам польських властий підчас останньої війни між Австрією й Росією, — всі сі факти достаточно вияснюють характер польсько-українських відносин.

Нові докази принесла теперішня війна між Поляками и Українцями.

Поляки голосять цілому світови про жорстокости українських вояків. Делеґація Української Республики як найенергічнійше протестує проти тих тверджень. Одначе треба зазначити, що обвинувачення Поляків проти українських вояків свідчили би про ненависть, яку має український нарід проти Поляків і яка доводила би його до тих жорстокостий.

З другої сторони Поляки не скривають, що їх поведеннє супроти українського населення Східної Галичини не знає милосердя. Чи не на се винайшли вони „большевицькі банди" в Східній Галичині, щоб оправдати свої жорстокости?

Для польської окупації всі способи є добрі, щоби знищити український елемент. Українські організації, товариства, школи, церкви замкнені. Українська преса здавлена. Українських селян, священиків, інтеліґенцію масами розстрілюють або кидають до вязниць або замикають в таборах для інтернованих. Коротко кажучи, все українське життє знищено. Чи се так Поляки охороняють особи й майно мирного населення Східної Галичини?

Делеґація Української Республики стверджує, що Найвисша Рада своїм рішенням з 25. червня віддала українське населеннє українського краю під панування його найбільшого ворога, який має тільки одну ціль: винищити український елемент, щоби сей край став дійсно польським.

„Се уповажненнє — говорить Найвисша Рада при кінці свого рішення — в нічім не пересуджує рішень, які найвисша Рада прийме опісля, щоб управильнити політичний статут Галичини".

Ся обіцянка ніяк не може вдоволити українського народу. Вона не охороняє його перед терористичним режімом, який завели тепер польські власти, ані не дає йому ніякої запоруки на будуче.

Маючи на увазі теперішнє рішеннє Найвисшої Ради, яке виходить зовсім на користь Поляків, український нарід має всі причини думати, що й дальші рішення Найвисшої Ради йтимуть в тім самім напрямі.

Одначе якби Найвисша Рада і змінила в будучности своє становище, хто направить моральні й матеріяльні шкоди, нанесені українському народови польською окупацією?

Допустім, що Найвисша Рада зарядить опісля плєбісцит. Попереджений довгим періодом польської окупації і польського режіму, який дише тільки терором і бажаннєм знищити український елемент всіми способами воєнного стану, — чи сей плєбісцит дав би всі запоруки і висловив би дійсну волю населення?

На основі всего висше сказаного Делеґація Української Республики заявляє ось-що:

Рішеннє Найвисшої Ради в справі Східної Галичини нарушує територіяльну суверенність Української Республики, віддаючи часть її території під польську окупацію.

Се рішеннє нарушує право самовизначення українського народу і санкціонує довершений факт польської окупації.

Се рішеннє віддає український нарід в руки його історичного ворога і засуджує українську землю на польонізацію.

Се рішеннє важко ображує національні почування українського народу, бо нема важчої образи для гідности народу як віддати його під вороже чужинецьке панування.

Се рішеннє засуджує населеннє Східної Галичини, без ріжниці народности й релігії, на найбільшу недолю, бо під польською окупацією край не зможе успокоїтися, тільки стане полем що-раз завзятійшої боротьби, яка мусить його довести до повної руїни й анархії.

Проти сього рішення Делеґація Української Республики підносить в імя Права і Справедливости перед Найвисшою Радою союзних і принятих до союза держав і перед Мировою Конференцією найторжественнійший і найрішучійший протест.

Делеґація Української Республики, яка мала за ціль осягнути на Мировій Конференції визнаннє суверенности й незалежности Української Республики, обнимаючої всі українські землі, заявляє, що український нарід не може приняти того рішення та що він усіми способами оборонятиме незалежність і цілість своєї держави. Тому Делеґація Української Республики не бере ніякої відповідальности за події, які можуть наступити.

Г. Сидоренко, президент Делеґації Української Республики. Надзвичайні делеґати для українсько-польського перемиря: Д-р М. Лозинський, товариш державного секретаря закордонних справ Західної України. Полковник Дмитро Вітовський.

На сім місци вважаю за потрібне пояснити справу підписання сеї ноти. Через те, що на засіданню Найвисшої Ради так уважали на те, чи від імени Галичини говорять Галичани, — Сидоренко, Вітовський і я вважали за потрібне, щоб сю ноту, яка являлася відповідю Делеґації на таке важне рішеннє Найвисшої Ради в справі Галичини, побіч Сидоренка підписав також Панейко. Підпис Панейка вважали ми тим потрібнійшим, бо було відомо, що він висилає також сам ріжні ноти в галицькій справі. Отже ми хотіли, щоби з підписів на ноті було ясно видно, що вона є висловом становища цілої Української Делеґації, себ-то також її галицьких членів. Одначе Панейко рішуче відмовився, подаючи за причину, що се смішно виглядає, коли на ноті є більше підписів. Сей арґумент не переконував нас, тим більше, що Панейко підписував уже де-які попередні ноти то з Сидоренком то також і з иншими членами Делеґації. Не могучи заставити Панейка підписати ноту і не хотячи, щоб недостача підпису галицьких делеґатів на ноті могла дати привід до толків, що галицькі члени Делеґації не протестують проти рішення Найвисшої Ради, Сидоренко, Вітовський і я рішили всі три підписати ноту.

3. Повідомленнє з 11. липня про дальші рішення Найвисшої Ради. 12. липня Делеґація УНР дістала від Ґенерального Секретаріяту отсе повідомленнє:

„Париж, 11. липня 1919.

Пан Президент Української Делеґації

в Парижі.

Продовжуючи своє повідомленнє з 26. червня в справі Східної Галичини, Ґенеральний Секретаріят Мирової Конференції має честь довести до відомости Пана Президента Української Делеґації, що Найвисша Рада союзних і принятих до союза держав приняла отсі рішення:

Польське правительство буде уповажнене утворити в Східній Галичині цивільну управу, після того, як заключить з союзними і принятими до союза

державами договір, якого постанови мають по змозі забезпечити автономію території, як також політичні, релігійні й особисті свободи її мешканців.

Сей договір опиратиметься на праві самовизначення, яке виконають в кінці мешканці Східної Галичини що-до своєї політичної приналежности; час, в якім се право буде виконане, буде означений союзними і принятими до союза державами або орґаном, на який вони можуть перенести ту власть".

4. Протест Делеґації УНР. Проти сього рішення Найвисшої Ради запротестувала Делеґація УНР отсею нотою:

Париж, 15. липня 1919.

До Його Ексцеленції
Пана Президента Мирової Конференції
в Парижі.

Ексцеленціє!

Делеґація Української Республики на Мирову Конференцію в Парижі має честь потвердити одежаннє повідомлення з 11. с. м. про рішеннє Найвисшої Ради, а саме, що „польське правительство буде уповажнене утворити в Східній Галичині цивільну управу".

Покликуючися на всі свої попередні заяви в справі Східної Галичини, зокрема на декларацію з 2. с. м., зложену з приводу рішення Найвисшої Ради, яким „сили Польської Республики уповажнено вести свої операції аж по ріку Збруч", — Делеґація Української Республики має честь зложити отсю заяву:

І. Український нарід Східної Галичини, який творить більше ніж 70 % населення сього краю, проголосив 19. жовтня 1918., в згоді з українським народом Буковини й Угорщини, через свою Національну Раду, зложену з послів до австрійського парляменту і до галицького та буковинського сойму, вибраних на основі загального виборчого права, і з делеґатів українських політичних партій, свою волю відділитися від усіх инших країв Австро-Угорщини.

1. падолиста 1918. Українська Національна Рада обняла власть в Східній Галичині і в инших висше означених українських землях і утворила з сих земель Західно-Українську Республику.

3. січня 1919. Українська Національна Рада рішила одноголосно з'єдиненнє Західно-Української Республики з Українською Республикою, утвореною на руїнах давної Росії, в одну державу.

22. січня 1919. на площі св. Софії в Київі, столиці Української Республики, торжественно проголошено з'єдиненнє обох Республик.

Таким чином Східна Галичина волею свого населення стала частю Української Республики.

ІІ. Польська Республика, виступивши війною проти Української Республики з цілю завоювати Східну Галичину, де пануваннє польської бюрократії за часів австро-угорської монархії установлено тільки дякуючи династії Габсбурґів і австрійському правительству, — проявила нічим неоправдані імперіялістичні змагання, суперечні принціпам, проголошеним державами антанти, і тому заслугуючі на як найстрогійший осуд.

ІІІ. Найвисша Рада, запрошуючи своїм рішеннєм з 19. марта 1919. обі сторони заключити завішеннє оружя, заявила, що вона „є готова:

а) вислухати представлення територіяльних бажань обох сторін в сій справі;

б) посередничити в Парижі при делеґаціях українській і польській або через таке уповажнене представництво, яке сторони уважатимуть за потрібне вибрати, щоб завішеннє оружя перемінити в перемирє."

IV. Заключеннє завішення оружя не наступило, бо польське правительство відкинуло предложення українського правительства, а Найвисша Рада не заставила польського правительства виконати рішеннє, яке сама ухвалила.

Заключеннє перемиря не наступило, бо польське правительство відкинуло проєкт перемиря, предложений обом сторонам міжсоюзною комісією і принятий Українцями, а Найвисша Рада не заставила Поляків приняти проєкт.

Представлення територіяльних бажань Українців що-до Східної Галичини Найвисша Рада не вислухала. Президент міжсоюзної Комісії для українсько-польського перемиря, ґенерал Бота, заявив українській делеґації підчас засідання Комісії 8. мая 1919., що Найвисша Рада рішила приступити до вислухання представлення територіяльних претенсій обох сторін тільки після заключення перемиря.

V. Рішенне Найвисшої Ради з 19. марта 1919. відносилося однаково до обох сторін. Отже з сього можна було вносити, що Найвисша Рада держатиме з тою стороною, яка підчиниться тому рішенню, а потягне до відповідальности ту сторону, яка йому не підчиниться.

Одначе Найвисша Рада зсолідаризувалася з стороною, яка не підчинилася її рішенню з 19. марта 1919., і опираючися виключно на переговорах з Поляками, уповажнила польське правительство заняти Східну Галичину й утворити в ній цивільну управу.

VI. Відданне Східної Галичині під окупацію й адміністрацію Польської Републики насилує волю українського народу Східної Галичини, який проявив бажанне бути частю Української Републики, і є замахом на цілість Української Републики, якої автономною провінцією є Східна Галичина.

Відданне Східної Галичини під окупацію й адміністрацію Польської Републики суперечить рішенню з 19. марта 1919., яке обіцювало українському народови вислуханне представлення його територіяльних бажань в Східній Галичині і заключенне перемиря між Україною й Польщею.

Відданне Східної Галичини під окупацію й адміністрацію Польської Републики суперечить принціпам самовизначення народів, проголошеним антантою, бо про долю краю рішено не згідно з волею української більшости краю, але в інтересі польської меншости, віддаючи український край і нарід під пануванне польської олігархії.

Відданне Східної Галичини під окупацію й адміністрацію Польської Републики видає одну воюючу сторону, Українців, на поталу другої воюючої сторони, Поляків. Поляки використають свою власть, щоби по змозі знищити український елемент і забезпечити собі посіданне краю. Польські практики в Східній Галичині аж до нинішнього дня, — як їх Делеґація Української Републики мала честь представити Мировій Конференції в ноті з 2. с. м., — ілюструють достаточно, хоч неповно, польське поведенне.

Відданне Східної Галичини під окупацію й адміністрацію Польської Републики унеможливлює українському народови виконанне права самовизначення, передвиджене на будуче в останнім рішенню Найвисшої Ради, бо польське правительство, маючи власть в Східній Галичині, ужие всіх способів, щоб перешкодити самовизначенню українського народу. Під пануваннем завойовника годі говорити про вільну волю завойованого.

VII. Делеґація Української Републики підносить тому в імени Української Републики й українського народу найторжественнійший протест проти віддання Східної Галичини під окупацію й адміністрацію Польської Републики.

Делеґація Української Републики має честь заявити, що нема иншого способу рішити справу Східної Галичини, згідно з принціпом самовизначення народів, проголошеним державами антанти, і згідно з обітницями Найвисшої Ради, зробленими в рішенню з 19. марта 1919., як тільки: визволити Східну Галичину з-під польської окупації і дати українському народови сього краю змогу виявити свобідно свою волю, себ-то змогу бути частю Української Републики, яка забезпечить найповнійші ґарантії національним меншостям

Г. Сидоренко, президент Делеґації Української Републики.

5. Автентичний текст рішення Найвисшої Ради з 25. червня 1919.

В справі висше наведених рішень Найвисшої Ради, поданих до відомости Української Делеґації в Парижі урядовими письмами Ґенерального Секретаріяту Мирової Конференції з 26. червня і 11. липня 1919., приніс „Український Прапор“, орґан Уряду преси і пропаґанди Західно-Української Народньої Републики, в ч. 11 з 19. марта 1921., важну

відомість, а саме, що ті рішення в такій формі, в якій Ґенеральний Секретаріят Мирової Конференції подав їх до відомости Української Делеґації, не є автентичні. З донесення „Українського Прапора“ виходить, що повідомлення Ґенерального Секретаріяту Мирової Конференції містять у собі дві части одного й того самого рішення Найвисшої Ради з 25. червня 1919. та що Ґенеральний Секретаріят Мирової Конференції в тих повідомленнях відступив від автентичного тексту рішення Найвисшої Ради з 25. червня 1919. Се донесення „Українського Прапора“ кидає характеристичне світло на відносини на Мировій Конференції.

Автентичний текст рішення Найвисшої Ради з 25. червня 1919. — на основі інформації, одержаної правительством Західно-Української Народньої Республики — звучить:

„Найвисша Рада Мирової Конференції постановляє:

1. Що польське правительство уповажняється окупувати своїми військовими силами Східну Галичину аж по ріку Збруч;

2. Що польському правительству дається уповажнене ужити всі свої військові сили включно з армією ґенерала Галлера в цїли переведення сеї окупації;

3. Що польське правительство буде уповажнене завести цивільну адміністрацію в Східній Галичині, як заключить з головними союзними і принятими до союза державами умову, яка мусить запоручити по змозі автономію сеї території, як також політичну, релігійну й особисту свободу населення;

4. Що та умова буде в останній інстанції опиратися на праві самовизначення населення Східної Галичини що-до його державної приналежности; час сього вирішення буде означений головними союзними і принятими до союза державами або тим орґаном, який вони до сього уповажнять;

5. Що проєкт тої умови має бути предложений польській комісії, але він буде підданий ревізії Редакційного Комітету.

6. Що польське правительство має бути повідомлене про висше наведені постанови і про уповажнене до негайного ділання відповідно точкам 1) і 2).

7. Що військові представництва головних союзних і принятих до союза держав у Польщі мають бути повідомлені про висше подані точки постанови.“

Порівнавши сей автентичний текст з повідомленнями Ґенерального Секретаріяту Мирової Конференції, побачимо, що текст, поданий в тих повідомленнях є неповний, инакше стилізований і містить різкі вислови (фраза про „большевицькі банди“).

6. Правне положене Східної Галичини зі становища міжнародного права. Договором в Сен-Жермен (арт. 91) Австрія зреклася свого права суверенности над Східною Галичиною в користь держав антанти.

Доси одиноким правотворчим актом виконування права суверенности над Східною Галичиною державами антанти є рішенне Найвисшої Ради Мирової Конференції з 25. червня 1919.

Правотворчу силу має тільки перша точка сього рішення, яка містить уповажненне для польського правительства окупувати своїми військовими силами Східну Галичину; друга точка відноситься до способу виконання першої.

Третя і четверта точки сього рішення, які заповідають заключенне договору між головними державами антанти і Польщею в справі Східної Галичини, не набрали доси правотворчої сили, бо такого договору доси не заключено.

Таким чином сувереном Східної Галичини являються держави антанти, а Польща являється тільки окупантом сього краю.

Дальші заяви орґанів держав антанти в справі Східної Галичини, а саме: т. зв. лінія Керзона, яка означає східні границі польської держави: договір між головними державами антанти й Польщею, заключений в Спа 10. липня 1920.; рішенне Ради Союза Націй у справі Східної Галичини з 23. лютого 1921. і заява Лойда Джоржа в анґлійській палаті громад 6. липня 1921. [1]) — тільки потверджують сей правний стан.

Розділ XVI.

Проєкт статута для Східної Галичини.

I. Відданнє справи статута для Східної Галичини Підкомісії для польських справ. Між одним і другим повідомленнем про рішенне Найвисшої Ради в справі Східної Галичини, 3. липня, в саме полудне, Сидоренко одержав від Ґенерального Секретаріяту Мирової Конференції отсе письмо:

„Париж, 3. липня 1919.

До Пана Сидоренка
Президента Української Делеґації.

В доповненню свого повідомлення з 2. с. м. Ґенеральний Секретаріят Мирової Конференції має честь довести до відомости Української Делеґації, що се не є українське питаннє, тільки внутрішній статут Східної Галичини, яким має занятися сьогодня Підкомісія польських справ. Тому проситься Делеґацію заступити себе сьогодня в 4. годині в міністерстві закордонних справ делеґатами, приналежними до Східної Галичини, себ-то уродженими і замешкалими в сій провінції.“

Перше, що при одержанню сього письма звернуло увагу, було те, що воно покликалося на попереднє письмо з 2. с. м., якого одначе ані сам Сидоренко ані секретаріят Делеґації не одержав.

Збентежений сею справою, — бо ходило о засіданнє, яке мало відбутися того самого дня в 4 годині по полудни, — Сидоренко попросив на нараду Панейка, мене, Вітовського і секретаря Антона Петрушевича.

Перше всего — де могло подітися письмо Ґенерального Секретаріяту Мирової Конференції з попереднього дня? Сидоренко питає Панейка, чи він, як віцепрезидент Делеґації, не відібрав припадково того письма.

[1]) Про сі справи докладно далі.

Панейко відповідає: „Ні. Одначе я знаю про сю справу, бо мені вчера сказали про се устно в міністерстві. Я заявив, що ми в нарадах Підкомісії не візьмемо участи. Опісля, прийшовши до дому, я написав таку саму заяву і вислав“.

Після сього почалася нарада про саму справу. Загальна думка була, що Делеґація не може взяти участи в нарадах Підкомісії з отсих причин:

Приділеннем справи Східної Галичини до Підкомісії для польських справ Найвисша Рада зазначувала, що вона справу Східної Галичини вважає приналежною до комплексу польських справ. Натомість заперечувала Найвисша Рада державну приналежність Східної Галичини до Української Народньої Республики і взагалі звязок між справою Східної Галичини і українським питаннем — і тим що зазначувала се виразно словами („се не є українське питанне, тільки внутрішній статут Східної Галичини“), і тим, що допускала на засіданнє тільки членів Делеґації — Галичан. Се значило, що Найвисша Рада відмовляє Делеґації УНР як заступниці Української Народньої Республики права заступати Східну Галичину, а тільки признає членам Делеґації — Галичанам право представляти українське населенне Східної Галичини [1].

Тільки що-до тактики Вітовський висловив думку, що шкода, що Панейко своїми заявами, устною й письменною, передрішив справу, бо чи не ліпше було би явитися на засіданнє Підкомісії, побачити про що ходить, і устно зазначити й умотивувати становище Делеґації [2].

Та рішати справу тактики було запізно, бо коли Панейко вислав уже заяву, що Делеґація не візьме участи в нарадах Підкомісії, то Сидоренкови, до якого було звернене нинішнє письмо Ґенерального Секретаріяту Мирової Конференції, оставалося тільки дати так само письменну відмову.

Панейко обіцяв прислати копію своєї заяви, щоб обі заяви були згідні, одначе не прислав.

Заява, яку вислав Сидоренко, звучала:

„Париж, 3. липня 1919.

Пан Ґенеральний Секретар Мирової Конференції
в Парижі.

У відповідь на Ваше запрошенне з 3. липня взяти участь в засіданню Підкомісії для польських справ в справі внутрішнього статута Східної Галичини Делеґація Української Республики має честь Вас повідомити, що з огляду на те, що Східна Галичина не є частю Польщі, тільки автономною провінцією независимої

---

[1]) Як представників населення Східної Галичини слухала Підкомісія опісля делеґатів польських, жидівських і москвофільських. Очевидно, крім того польську державу заступала Делеґація Польської Республики.

[2]) На сей закид передрішення справи Панейко, показуючи на мене й Вітовського, відповів: „Сі панове взагалі не мають тут нічого до говорення і я радив би їм бути скромнійшими, бо я маю уповажненнє мого правительства, на якого основі можу їх кождої хвилі викинути з Парижа.“ — Такого уповажнення він, очевидно, не мав і не міг мати.

і суверенної Української Республики, Делеґація бачить себе приневоленою здержатися від участи в нарадах згаданої Підкомісії.

Г. Сидоренко, Президент Делеґації Української Республики".

2. Акція Панейка й Томашівського. Письмо Ґенерального Секретаріяту Мирової Конференції з 2. липня 1919. не пропало, тільки опинилося в актах окремого бюра Панейка і Томашівського, — як се видно з публікації про Східну Галичину, виданої париською Делеґацією Західно-Української Народньої Республики [1]).

Се письмо звучить:

„Париж, 2. липня 1919.

Ґенеральний Секретаріят Мирової Конференції має честь повідомити Українську Делеґацію, що Підкомісія для польських справ студіює тепер гіпотезу прилучення Східної Галичини, з провізоричного титулу, до Польщі, при чім Східна Галичина мала би мати як найширшу автономію і її мешканці мали би опісля право рішити про свою долю.

Підкомісія була би щаслива знати погляди Української Делеґації на се питанне і вислухати її завтра, в четвер, 3. липня, в 4 годині по полудни в міністерстві закордонних справ." [2])

Та сама публікація повідомляє також про акцію Панейка й Томашівського, як представників галицького правительства, перед Підкомісією в справі статута для Східної Галичини. Звідси довідуємося ось-що:

„Українська Делеґація Галичини повідомила Конференцію, що в принціпі готова взяти участь в працях над провізоричним статутом і просила дати їй змогу попередньої комунікації між Делеґацією й національним правительством, як також відложити наради над статутом в Комісії аж до хвилі, коли наступить ся виміна думок між Делеґацією і правительством.

На нещастє шеф Делеґації, який був рішив особисто порозумітися з правительством, зустрів стільки формальних перешкод, що не міг вибратися в дорогу, як тільки дуже пізно, а тимчасом Комісія для польських справ, яка дістала поручення виробити проєкт статута, з як найбільшим поспіхом скінчила працю в тіснім співробітництві з польською Делеґацією, заки ще могли прийти докладні інструкції для Української Делеґації. Коли представники українського населення явилися 21. серпня перед сею Комісією і предложили національні бажання в справі статута, президент Комісії заявив: ‚Сі панове приходять запізно, статут уже викінчений і ми не можемо в нім нічого сущного зміняти'.

Просьби українських делеґатів познакомитися з текстом проєкту не узгляднено, коли рівночасно Поляки мали змогу впливати на ріжні партії статута, Що більше, аж 20. падолиста Найвисша Рада установила дефінітивний текст статута, після чого його подано до відомости

---

[1]) L'Ukraine Occidentale. Annexe: Documents choisis (Західна Україна. Додаток: Вибрані документи). — Публікація вийшла при кінці 1920. під редакцією виконуючого обовязки голови Делеґації д-ра С. Томашівського.

[2]) Annexe, стор. 14.

польського правительства і задержано в тайні перед Українською Делеґацією. Вона довідалася про статут аж з польських часописів, які оголосили його в цілости." [1])

В тій самій публікації подана „**заява галицько-українських делеґатів в справі провізоричного статута Галичини**" з 23. серпня. Вона звучить:

„Являючися, згідно з бажанием Генерального Секретаріяту Мирової Конференції, перед Комісією, якій поручено вироблення провізоричного статута для Східної Галичини, ми підносимо в імени народу Західної України торжественний протест проти кривдячого трактування нашого краю Мировою Конференцією.

Проти всякого принціпу справедливости і самовизначення Українці, одні між народами Австро-Угорщини, не дістали ніякого задоволення з національного й політичного становища; крім того поділені між три сусідні держави, без питання їх про се, ідуть вони на зустріч ще темнійшій будучности ніж було їх положення перед війною.

Всупереч формальним обітницям, що ніякий довершений факт не вплине на рішення Конференції, польська й румунська окупації української території знайшли у Союзників не тільки апробату, але й дійсну поміч, а терористичний режім, виконуваний особливо в Галичині над українським населенням, користується повною толеранцією.

Серед таких обставин, щоби скоротити муки нещасного українського народу, ми годимося, в конечній обороні, взяти участь в нарадах над провізоричним реґуляміном для Східної Галичини, на основі рішення найвисшої Ради з 25. червня, долучаючи отсю заяву: що не можемо взяти моральної і політичної відповідальности за вислід кооперації, як тільки під отсими умовами:

1. Статут не повинен ніяким способом, ані формою, ані духом, нарушити основних принціпів рішення Найвисшої Ради, себ-то провізоричного характеру реґуляміну, самовизначення народу і автономії краю в переходовім періоді.

2. Повинна бути збережена територіяльна інтеґральність українських частий Галичини і Буковини.

3. Власне право громадянства (indigenat) повинно бути взяте за підставу всіх політичних прав.

4. Дата й умови плебісциту повинні бути означені в самім статуті.

5. Ріжниця між Галичиною й Польщею підчас обовязуючої сили статута повинна бути означена на-зверх.

6. Корінне населення краю не повинно бути обовязане служити в польській армії.

7. Евентуальна компетенція влади Польщі в де-яких областях публичного життя Галичини повинна бути ясно означена в статуті.

8. Ґубернатор Галичини має бути української народности і Сойм буде мати весь вплив на його назначення.

9. Оголошення статута буде зроблене разом з ґарантійним актом для забезпечення повного виконання статута". [2])

І так Панейко і Томашівський вже в справі участи Української Делеґації в нарадах Підкомісії для польських справ над статутом для Східної Галичини рішили піти своїм власним шляхом і відсунути від сеї справи всіх инших членів Делеґації УНР, як Придніпрянців так і Галичан.

Тому письмо Генерального Секретаріяту Мирової Конференції з 2. липня 1919. не дійшло до рук президента Делеґації УНР, а опи-

[1]) L'Ukraine Occidentale, стор. 60—61.
[2]) Annexe, стор. 14—15.

нилося в окремім бюрі Панейка і Томашівського; тому Панейко на нараді Делеґації з 3. липня 1919. сказав, що дав уже відмовну відповідь, щоби таку саму відповідь дав також президент Делеґації УНР і сею відповідю відсунув Делеґацію від всякої дальшої участи в сій справі; тому Панейко не прислав Сидоренкови своєї заяви, яку обіцяв прислати, щоб обі заяви були однозгідні.

А при тім усім не мав відваги сказати: „Я думаю, що тільки я маю право рішати сю справу і тому зроблю те, що вважаю за відповідне, а Вам до сього нема ніякого діла", — тільки все затаював, говорячи неправду, — він, віцепрезидент одноцільної Делеґації Української Народньої Республики і член Державного Секретаріяту Західної Области УНР, якого обовязував акт з'єдинення з 3. січня 1919.

Коли стало відомо, що Делеґація УНР відмовилася від участи в нарадах над статутом для Східної Галичини, в українських політичних і урядових кругах уважали се помилкою, за яку обвиняли Делеґацію УНР і передовсім президента Сидоренка.

Тепер, на основі документів, оголошених Далеґацією Західно-Української Народньої Республики, треба ствердити, що та вина паде передовсім на того, хто затаїв перед президентом Делеґації УНР і цілою Делеґацією письмо Ґенерального Секретаріяту Мирової Конференції з 2. липня і передрішив рішенне Делеґації, заявляючи, що він уже дав відмовну відповідь.

Якби затаєне письмо було відоме Делеґації і якби справу обмірковано на основі того письма, спокійно, без напруження, викликаного пропажею письма, маючи на обміркуванне доволі часу, — Делеґація по всій правдоподібности була би рішила піти на нараду. Адже в письмі говорилося, що Підкомісія тільки „студіює гіпотезу" провізоричного прилучення Східної Галичини до Польщі і хоче „знати погляди Делеґації на се питанне". По всій правдоподібности Делеґація була би рішила піти висловити свої погляди, — як се і пропонував Вітовський, хоч він знав тільки друге письмо, яке без першого робило вражінне різкої обиди української єдности і державности.

Думаю, що й тоді річевий успіх не був би більший від того, який осягнули Панейко і Томашівський своєю акцією. Але моральний успіх був би в кождім разі ліпший. Делеґацію УНР Підкомісія певне не була би „випхнула за двері", як се зробила з ними („сі панове приходять запізно"), і була би урядово повідомляла її про всі рішення.

Що-до річевого успіху, здається мені, українська участь в Підкомісії не була би змінила справи. Вже історія перемиря доказала, що Найвисша Рада слухала тільки Польщі. Те саме доказала опісля історія статута для Східної Галичини. Хоч він був вироблений без нашої участи, а при участи Поляків, отже як вислів волі Мирової Конференції, на яку впливали тільки польські бажання, Найвисша Рада взяла його назад, як тільки польське правительство запротестувало проти нього.

3. Проект статута для Східної Галичини. Після підготовних праць Підкомісії для польських справ Найвисша Рада на засіданню 20. падолиста 1919. приняла проект договору, який мав бути заключений між союзними і принятими до союза державами і Польщею в справі Східної Галичини. Сей проект звучить:

„Проєкт договору між союзними і принятими до союза державами й Польщею в справі Східної Галичини.

Головні союзні і приняті до союза держави, а саме: Злучені Держави Америки, Британська імперія, Франція, Італія й Японія,

бажаючи покласти кінець нещасному конфліктови, який від довшого часу нищить Східну Галичину, та бажаючи завести в сім краю правлінне, яке запоручало би по змозі автономію краю і забезпечувало би особисті, політичні й релігійні свободи його населення,

думаючи, що Польща, на думку головних союзних і принятих до союза держав, є тепер найліпше кваліфікована, щоб завести свобідне і правильне правлінне в Східній Галичині, та бажаючи в сій цїли заключити договір,

назначили своїх уповновласнених: (тут мали би прийти імена)

які, після виміни своїх повновластий, признаних за добрі і формальні, уложили отсі умови:

Розділ I.

Статут для Східної Галичини.

Артикул 1. Головні союзні і приняті до союза держави дають Польщі — а вона приймає — мандат орґанізувати й адмініструвати підчас 25 літ низше означену часть давних австрійських провінцій Галичини й Буковини, яка творитиме автономну територію Східної Галичини.

Комітет, який матиме за задачу занятися розграниченнєм, збереться за пятнайцять днів після того, як сей договір увійде в силу. Сей комітет складатиметься з 6 членів. Пятьох назначать союзні і приняті до союза держави й одного Польща. Рішення прийматимуться більшістю голосів; в крайнім випадку рішатиме президент. Обі договірні сторони обовязані приняти те рішенне.

Додаток: Границі Східної Галичини.

А) На Заході: Від точки, де давня границя між Австро-Угорщиною й Росією сходиться зі східною адміністраційною границею громади Белзця, і в напрямі на південний захід, та сама адміністраційна границя. Далі адміністраційна границя між політичними повітами Чесановом на заході і Равою Руською на сході. Далі, в напрямі на південний захід, адміністраційна границя між політичними повітами Чесановом і Яворовом, перетинаючи кут, утворений коло села Липовця, лінією, яка має бути означена на терені в відлаленню коло 2 кільометрів на північ від сеї місцевости. Далі, в напрямі на південь, адміністраційна границя між повітами Ярославом і Перемишлем на заході і Явором, Самбором, Старим Самбором на сході. Далі, в напрямі на південь аж до вигнення в віддаленню одного кільометра в напрямі на південний схід від точки 519 (Радич), адміністраційна границя між політичними повітами Добромилем і Старим Самбором. Звідси, в напрямі на південний захід аж до вигнення сеї границі коло 15 кільометрів на південний захід від Хирова і в віддаленню коло . . . від Хирова і 2 кільометри на південний схід від точки 733, лінія має бути означена на терені, перетинаючи залізничий шлях Хирів—Самбір в околиці 2 кільометрів на схід від Хирова. Звідси здовж лінії водного ділу між басенами Стрвяжа і Дністра. Далі, в напрямі на південь аж до точки зустрічи з чесько-словацькою границею в околиці коло 2 кільометрів на південь від точки 1355 (Галич), адміністраційна границя між політичними повітами Добромиль і Ліско на заході і Старий Самбір і Турка на сході; одначе ся границя відхиляєть ся від названих розграничень в двох точках, які мають бути означені на терені, а саме: а) там, де адміністраційна границя звертається на захід від дороги з Хирова до Лютовиск, так, щоби ся дорога остала в цілости на польській території, б) коло місцевости Бібрки, так, щоб ся місцевість остала на польській території.

Б) На південнім заході: Від висше означеної точки до точки зустрічі з границею Буковини давня границя між Галичиною й Угорщиною, точка 1655, яка в Карпатах є спільною точкою між басенами рік Віссо й Черемош і спільна точка трьох границь: Галичини, чесько-словацької держави й Румунії.

В) На південнім сході: Від висше означеної точки, в напрямі на північний схід, аж до точки зустрічі границь політичних повітів Городенки і Снятина, коло 11 кільометрів на південний схід від Городенки, давня границя між Галичиною й Буковиною. Звідси, в напрямі на північний схід, аж до точки, яка має бути вибрана на березі Дністра, коло 2 кільометри від Заліщик, лінія, яка має бути означена на терені і яка йде через точки 239, 312. Звідси, аж до точки, де давня границя між Австро-Угорщиною й Росією звертається на північ, коло 3 кільометри на захід від Жванця, головний біг Дністра в низ ріки.

Г) На сході й півночи: Від висше означеної точки над Дністром аж до точки зустрічі зі східною адміністраційною границею громади Белзця давня границя між Австро-Угорщиною й Росією.

Артикул 2. Польща обовязується виконувати мандат під контролею Союза Націй і на умовах, означених в сім договорі.

Рада Союза Націй матиме після 25 літ право задержати, зревідувати або змінити статут означений в сім договорі.

Артикул 3. На час правління, установленого сим договором, міжнародні договори й конвенції, які є заключені або мають бути заключені з Польщею, будуть примінені так само до Галичини.

Артикул 4. Дипльоматичні і конзулярні аґенти Польщі заступатимуть за границею інтереси громадян Східної Галичини.

Артикул 5. Всі свободи приватного й публичного характера, всі політичні права і права застережені для меншостий, забезпечені в Польщі польськими законами, будуть забезпечені в Східній Галичині. Зокрема буде запоручена як найповнійша релігійна свобода. Греко-католицький обряд користуватиметься тими самими правами що римо-католицький.

Артикул 6. Польща обовязується, що закони, примінювані в Східній Галичині про свободу зборів, товариств, слова і преси числитимуться з особливим правлінием території і забезпечуватимуть населенню як найширші свободи, згідні з удержанием порядку і зі збереженнем постанов сього договору.

Артикул 7. Польська й українська (ruthène) мова будуть признані в рівній мірі урядовими мовами в Галичині і матимуть ті самі права.

Не пересуджуючи ґарантій, забезпечених меншостям артикулом 8-им, кожда громада чи муніципальність матиме право рішати, чи в публичних заведеннях початкової школи мають учити польської чи української мови, чи обох.

В области публичної науки в середних і висших заведеннях і з застереженем постанови артикулу 13-го законодатна власть належатиме до Сойму Східної Галичини, передвидженого в артикулі 10-ім.

При призначуванню публичних фондів для трьох ступнів школи буде переведений справедливий поділ між школи з польською викладовою мовою і школи з українською викладовою мовою.

Артикул 8. Постанови договору заключеного 28. червня 1919. між Високими Договірними Сторонами примінюються в Східній Галичині і будуть інтерпретовані таким способом: 1. обовязки, які сей договір накладає на Польщу, будуть обовязувати також власти Східної Галичини, в міру їх компетенції; 2. запоруки, які проголошує сей договір у користь етнічних меншостий проти польської більшости, обовязують також у випадку, коли більшість є українська.

Артикул 9. Не буде вільно переводити в Східній Галичині ніякої систематичної кольонізації кольоністами спроваджениmи з по-за границь краю.

Розділ II.

Сойм Східної Галичини.

Артикул 10. В Східній Галичині буде сойм, який буде зложений з одної палати, вибраної загальним тайним голосуванием з пропорціональною репрезентацією. Право голосування будуть мати без ріжниці оба поли.

Загальні вибори будуть що-пять років. В випадку розвязання Сойму вибори будуть в реченци трьох місяців після розвязання.

Польські виборчі закони будуть примінювані при виборах до Сойму Галичини, при збереженню висше поданих постанов.

Артикул 11. Сойм буде скликати ґубернатор, передвиджений в артикулі 19-тім; ґубернатор могтиме так само відложити сойм, проголосити замкненнє сесії або розвязати сойм.

Сойм матиме що-року дві звичайні сесії.

Артикул 12. Сойм Східної Галичини буде видавати закони в отсих справах:

1. Виконуваннє публичного культу.
2. Публична освіта.
3. Публична опіка.
4. Публична ґіґієна.
5. Шляхи реґіональні, комунальні і віцинальні, разом з залізничними шляхами, які мають місцевий інтерес.
6. Всі заохоти до хліборобства, торговлі і промислу, разом з зарядженнями для улекшення кредиту, закупна і продажі, для розвитку уживання нових технічних засобів, для піддирання винаходів і дослідів.
7. Примінюваннє загальних законів про уживаннє вод на ірриґацію або для добуття моторової сили.
8. Примінюваннє загальних законів про орґанізацію й адміністрацію громад, міст і повітів.
9. Податки на власний рахунок Східної Галичини.
10. Земельні питання.
11. Всі инші справи, що-до яких Сойм Польщі признає йому компетенцію.

Сойм Галичини що-року ухвалить на предложеннє ґубернатора буджет урядів, відповідаючих справам, які належать до його компетенції.

Артикул 13. Кождий закон ухвалений Соймом, президент Сойму передасть ґубернаторови, який силою своєї власної власти може в одномісячнім реченци від передачі наложити на нього ,veto'. Се право ,veto' погасне, коли в реченци одного року після його виконання Сойм на ново ухвалить той сам закон більшістю двох третин.

При законах про публичну науку в середніх і висших школах ,veto' ґубернатора буде абсолютне.

Коли одначе законодатне рішеннє в земельній справі, спинене через ,veto' ґубернатора, буде в реченци одного року наново ухвалене Соймом більшістю двох третин, сю справу польське правительство негайно предложить Раді Союза Націй. Вона більшістю голосів рішить про дальшу акцію і зарядження відповідно то того, що вважатиме корисним і вказаним в даних обставинах.

Артикул 14. Член Сойму не може бути ніяким способом переслідуваний або пошукуваний з приводу промов, поглядів або голосування в Соймі або в комісіях.

Член Сойму підчас сесії не може бути арештований або переслідуваний перед карними трибуналами, як тільки за дозволом Сойму, з виїмком випадку горячого вчинку.

Арештуваннє члена Сойму або слідство проти нього буде завішене на час цілої сесії, коли Сойм сього зажадає.

Артикул 15. Сойм установить сам свій реґулямін. Він вибиратиме свого президента і своє бюро.

Найвисший трибунал у Львові, передвиджений в артикулі 27-ім, рішатиме про рекламації, звернені проти важности виборів до Сойму.

Розділ III.

Представництво Східної Галичини в Соймі Польщі і в польськім правительстві.

Артикул 16. Виборці Східної Галичини братимуть участь у виборах до Сойму Польщі. Для сього польські закони про вибори до сього Сойму роз-

тягатимуться на Східну Галичину з тим застереженнєм, що на сій території має бути задержане пропорціональне представництво.

Посли, вибрані в Східній Галичині, не будуть брати участи в Соймі Польщі в нарадах над законодатними справами того рода, в яких має компетенцію Сойм Східної Галичини.

Постанови сього артикулу зможуть бути піддані ревізії на основі спільної згоди польського правительства і міністерства Східної Галичини.

Артикул 17. Сойм Польщі матиме право законодатної власти для Східної Галичини в усіх справах, які не підлягають компетенції Сойму Східної Галичини.

Артикул 18. До Ради Міністрів Польщі належатиме один міністер без портфелю, назначений шефом польської держави з-поміж мешканців Східної Га-Галичини, і він буде представляти сей край.

В кождім польськім міністерстві будуть зорґанізовані окремі бюра для справ Східної Галичини з компетенцією займатися сими справами.

До польської Ради Міністрів буде приділений високий український (ruthène) урядовець, щоби служити їй радою в справах, які відносяться спеціяльно до Українців (les Ruthènes) і до греко-католицького обряду.

Розділ IV.

Адміністрація Східної Галичини.

Артикул 19. Виконуюча власть в Східній Галичині буде віддана ґубернаторови, якого буде назначати і відкликати шеф польської держави.

Артикул 20. Ґубернатор дбатиме про вдержаннє порядку і публичної безпечности. Він забезпечуватиме виконуваннє законів, ухвалених Соймом Польщі і Соймом Східної Галичини.

Артикул 21. З застереженнєм права ‚veto‘, передвидженого в артикулі 13-ім, ґубернатор оголошуватиме закони, ухвалені Соймом Східної Галичини, в реченци одного місяця від передачі йому ухваленого закона президентом Сойму.

Артикул 22. Справами приналежними до Сойму Східної Галичини згідно з артикулом 12-тим управлятимуть міністри, назначені ґубернатором і відповідальні в сих справах перед Соймом. Сойм означить число, функції і плати сих міністрів.

Артикул 23. Справами, які не належать до Сойму Східної Галичини, управлятимуть шефи урядів підчинені ґубернаторови.

Артикул 24. Акти ґубернатора, які відносяться до справ, передвиджених в артикулі 12 тім, мають бути контрасиґновані відповідальним міністром, за виїмком декрета ‚veto‘.

Артикул 25. Ґубернатор назначатиме публичних урядовців. Одначе закон польський або галицький, відповідно до випадку, зможе приписати иньший спосіб назначування низших урядовців. Такий закон зможе також означити умови, вимагані для допущення до сього чи иншого уряду.

Урядовці для урядів, які відповідають справам, передвиженим в артикулі 12-тім, будуть назначувані на предложеннє відповідального міністра.

Артикул 26. Здібність до публичних урядів не може бути в принціпі залежна, ні правно ні фактично, від раси, релігії чи мови.

Урядовці, з конечними виїмками, мають бути рекрутовані зі Східної Галичини. Зарядженнями ґубернатора, виданими на предложеннє шефа даного уряду або відповідального міністра, відповідно до випадку, можуть бути означені уряди, які будуть зарезервовані виключно для кандидатів, що походять зі Східної Галичини або відповідають умовам, означеним в тих зарядженнях.

При виборі урядовців, при рівних даних, треба числитися з чисельною важністю ріжних національних ґруп.

Розділ V.

Судова орґанізація Східної Галичини.

Артикул 27. Трибунал у Львові творитиме найвисший трибунал для цілої території Східної Галичини.

Артикул 28. Судді Східної Галичини, з виїмком тих, для яких буде принята виборна система, будуть назначувані шефом польської держави на предложенне ґубернатора. Вони будуть неусувальні і не можуть бути усунені як на слідком рішення трибуналу у Львові, який буде урядувати як найвисша дисциплінарна Рада маґістратури.

Артикул 29. Кари проголошені трибуналами Східної Галичини будуть виконані в Східній Галичині.

Артикул 30. Шеф польської держави матиме право помилування осіб, засуджених трибуналами Східної Галичини.

Розділ VI.

Фінансовий лад Східної Галичини.

Артикул 31. Особливий фінансовий лад для Східної Галичини буде установлений польським законом згідним з постановами сього договору.

Артикул 32. Маєтки, положені в Східній Галичині і приналежні давнійше до австрійського правительства, до коронного краю Галичини або до австрійської корони, як також маєтки, положені на сій території і приналежні з титулу приватного права до давної суверенної родини Австро-Угорщини, передаються Польщі під умовами, передвидженими в артикулі 204-тім мирового договору між Високими Договірними Сторонами й Австрією, і Польща забезпечить їх адміністрацію.

Артикул 33. Маєтки вже тепер призначені для публичної установи, збережуть се призначенне. В будучности їх не можна буде відняти від сього призначення як тільки в правних формах і за згодою власти, яка управляє тою установою.

Підчас правління, установленого сим договором, маєтки, передвижені в артикулі 32-ім, не можуть бути продані ані обтяжені тягарами, які розтягалися би по-за час сього правління. В випадку, коли б згідно з артикулом 2-им установлено новий статут, умови, які розтягалися би по-за той час, утратять правну силу в три роки після установлення нового статута, коли підчас сього реченця не будуть виразно потверджені. Одначе ся постанова не буде ніякою перешкодою розпоряджати сими маєтками з огляду на переведенне земельної реформи або праць признаних загально-користими.

Постанови сього розділу не пересуджують в нічім заряджень союзних і принятих до союза держав що-до сих маєтків на випадок, коли б Східна Галичина в цілости чи в части була відділена від Польщі.

Артикул 34. Приналежности до домен і маєтків призначених для публичних установ будуть адміністровані згідно з постановами артикулів 32-ого і 33-ого; що-до них заведеться рахунок, який має бути управильнений на випадок і в хвилі, коли б згідно з артикулом 2-им установлено новий статут Східної Галичини.

Артикул 35. В випадку, коли б де-які публичні установи, яких тягар спадав би на Галичину, обтяжували в Польщі державний буджет, польська законодатна влада означить відповідну часть доходів з загальних податків, побираних в Східній Галичині, і передасть її до буджету Східної Галичини.

Артикул 36. Буджет Східної Галичини обниматиме:

1. В видатках: Видатки на справи, передвижені в артикулі 12-тім.

2. В доходах: а) часть доходів з загальних податків означену згідно з артикулом 35-тим; б) дохід з додатків до загальних податків, яких висоту означить Сойм Східної Галичини.

Артикул 37. Польське правительство забезпечить сплату довгів, які на основі артикулів 199-ого і 200-ого мирового договору між Високими Договірними Сторонами і Австрією мають обтяжити територію Східної Галичини. На випадок, коли б ся територія в цілости або в части була відділена від Польщі, припадаюча на неї часть тих довгів буде означена згідно з принціпами висловленим в артикулі 199-ім згаданого договору.

Розділ VII.

Військова орґанізація.

Артикул 38. Законодавство про військову службу, обовязуюче в Польщі, Польща зможе приміняти в Східній Галичині, з застереженнєм, що так утворений контингент творитиме окремі одиниці, які в часі мира стоятимуть у ґарнізонах Східної Галичини, а в часі війни будуть до розпорядимости польського правительства для оборони національної території.

Розділ VIII.

Переходові постанови.

Артикул 39. Аж до зібрання Сойму ґубернатор Східної Галичини буде управляти територією, держачися постанов сього договору.

В справах, які на основі сього договору належать до компетенції польського Сойму, польські закони будуть заведені в Східній Галичині проголошеннєм ґубернатора. В справах, які належать до компетенції Сойму Східної Галичини, будуть приміновані без нового проголошення закони й розпорядки, які обовязували 28. липня 1914.

Ґубернатор видасть потрібні зарядження для заведення адміністрації. Він означить число міністрів і їх функції і так остане аж до відмінної постанови Сойму.

Ґубернатор видасть потрібні зарядження, щоби Сойм Східної Галичини, під умовами, передвидженими в артикулі 10-тім, був вибраний як найшвидше і таким способом, щоб міг зібратися найпізнійше в реченци 9 місяців після введения в життє сього договору. Ґубернатор має забезпечити свободу виборів, держачися постанов артикулу 6-ого, і приступити до негайного скликання Сойму.

Цілий лад, установлений розділами I—VI сього договору, функціонуватиме від хвилі зібрання першого Сойму. Обовязкова військова служба не може бути заведена в Східній Галичині перед сею датою.

Артикул 40. Ніхто з мешканців Східної Галичини не може бути непокоєний чи переслідуваний з приводу свого політичного становища від 28. липня 1914. до введення в життє сього договору.

Сей договір, зредаґований французькою, анґлійською й італійською мовою, якого французький текст буде обовязуючий на випадок ріжниці думок, буде ратифікований. Він увійде в законну силу рівночасно з мировим договором з Австрією. Місцем зложення ратифікацій буде Париж. Держави, яких правительства мають осідок поза Европою, могтимуть обмежитись повідомленнєм правительства Французької Републики через свого дипльоматичного представника в Парижі, що їх ратифікація довершена, і в сім випадку зможуть передати ратифікаційну грамоту, коли се буде можливе. Французьке правительство вручить усім підписуючим державам копію протоколу про зложеннє ратифікацій.

Дано в Парижі, дня . . . . 1919., в однім примірнику, який остане зложений в архівах правительства Французької Републики і якого автентичні експедиції будуть вручені кождій з підписуючих держав."

Як уже було зазначено, Найвисша Рада не подала навіть сього проєкту до відомости Делеґації Західно-Української Народньої Републики. Ся делеґація запротестувала проти нього тільки на основі часописних відомостий.

Приступаючи до оцінки проєкту статута для Східної Галичини, треба перше всего установити становище, з якого має виходити ся оцінка.

Зі становища незалежности Східної Галичини як Західно-Української Народньої Републики і її з'єднання з Великою Україною проєкт статута — незалежно від його змісту — треба осудити як насильство

над волею українського народу й відкинути, не входячи в оцінку окремих постанов.

Тому оцінка проекту статута мусить виходити зі становища, з якого виходила Найвисша Рада при укладанню статута. А саме виходила вона з свого рішення з 25. червня 1919., в якім обіцяла Східній Галичині на переходовий час „автономію території“ і „політичні, особисті й релігійні свободи мешканців“ при Польщі, а опісля „виконанне права самовизначення“.

Погляньмо, як Найвисша Рада додержала своєї обітниці.

Почнемо з означення території Східної Галичини. Означуючи границю Східної Галичини від Польщі, Найвисша Рада не держалася етноґрафічного принціпу, тільки якихсь близше невідомих мотивів вигоди для Польщі.

Українська національна територія тягнеться далеко на захід на лівім березі Сяну. Тимчасом Найвисша Рада повела границю Східної Галичини від Польші так, що значна полоса української землі на схід від Сяну, на його правім березі, має належати до польської держави (повіти Чесанів, Ярослав, Перемишль, Ліско). Сю українську землю проект статута віддавав раз на все під Польщу, не питаючи волі українського населення [1]).

З рішення Найвисшої Ради з 25. червня 1919. можна було виносити, що Східна Галичина тільки на якийсь короткий переходовий час одержить автономію при Польщі, після чого матиме змогу виконати право самовизначення.

Тимчасом проект статута віддавав Східну Галичину під управу Польщі аж на 25 літ, а при тім відбирав їй право самовизначення. Після 25-літньої польської управи на основі мандату Найвисшої Ради під контролею Союза Націй не населенне Східної Галичини мало би рішати про дальшу долю краю, тільки Рада Союза Націй мала би право „задержати, зревідувати або змінити статут“. Коли ж взяти на увагу, що годі передвидіти, що станеться за чверть століття, то проєкт статута для Східної Галичини віддавав властиво сей край Польщі.

І так територію Східної Галичини проект статута обкраював, право самовизначення їй видбирав. Погляньмо, яку давав він їй автономію.

---

[1]) Границя між Польщею і Східною Галичиною, установлена Найвисшою Радою, творить часть т. зв. лінії Керзона, названої так від того, що про неї говориться в телеґрамі льорда Керзона до народнього комісаря закордонних справ Совітської Росії Чічеріна, висланій зі Спа 11. липня 1920. в справі перемиря між Польщею й Совітською Росією. По словам телеґрами є се „лінія установлена провізорично минулого року Мировою Конференцією як східна границя, внутрі якої Польща була би уповажнена завести польську адміністрацію. Ся лінія йде приблизно через отсі точки: Гродно, Вапівка, Немирів, Берестє Литовське, Дороговськ, Устилуг, на схід від Грубешова, Крилів, далі на захід від Рави Руської, на схід від Перемишля аж до Карпат. На північ від Гродна лінія, яку будуть держати Литовці, йтиме залізничим шляхом з Гродна до Вильни і звідси до Двинська“.

Сю східну границю Польші установила Найвисша Рада 8. грудня 1919. Одначе доси ніякий акт міжнароднього права не надав сій границі обовязуючої сили.

Тоді ж, 8. грудня 1919.. Найвисша Рада рішила признати Польщі часть бувшої австрійської провінції Галичини, положену на захід від сеї лінії.

Законодатну власть в автономній Східній Галичині проєкт статута ділив між автономічний галицький сойм і державний польський сойм.

Галицький сойм мав бути однопалатний, вибраний „загальним тайним голосуваннєм з пропорціональною репрезентацією“. По-за тим польські виборчі закони мали б примінюватися також при виборах до галицького сойму.

Сі неясні постанови про основи виборчого права до галицького сойму треба вважати дуже небезпечними. Автори проєкту розуміли під „suffrage universel“ безперечно загальне, рівне і безпосереднє виборче право. Та через те, що рівність і безпосередність виборчого права не зазначені в проєкті „expressis verbis“, польське правительство могло би ухилятися від обовязку завести не тільки загальне, але також рівне і безпосереднє виборче право. Сього треба боятися особливо тоді, коли б реакція в Польщі знесла рівність і безпосередність виборчого права до польського сойму. Тоді польське правительство могло би покликатися на те, що при виборах до галицького сойму мають примінюватися польські виборчі закони.

Функціонуваннє галицького сойму мало би бути залежне від ґубернатора, який скликає сойм, відкладає його наради, замикає сесію і має право сойм розвязати. Сі постанови суперечать сучасним поняттям про потребу унезалежнення законодатної власти від виконуючої. В галицьких відносинах дали би вони польському правительству змогу насильства над галицьким соймом.

Компетенцію галицького сойму означував артикул 12-ий. Вистане переглянути тих 11 точок сього артикулу, щоб переконатися, що вона дуже незначна. Тільки точки: 1) виконуваннє публичного культу, 2) публична освіта і 10) земельні справи — мають справді державне значіннє. Все инше, се справи, які належать звичайно до низших самоуправних установ. Важна ще точка 9) побір податків на властний рахунок Східної Галичини, та вона при автономії є конечна, отже самозрозуміла.

Одначе те, що артикул 12-ий давав в висше наведених справах державного значіння, відбирав артикул 13-ий, який містить постанови про „veto“ ґубернатора Східної Галичини проти законів ухвалених галицьким соймом. В справах публичної освіти „veto“ ґубернатора є абсолютне, значить, воно уневажнює закон, ухвалений соймом. А в земельних справах „veto“ ґубернатора має той наслідок, що хоч сойм ухвалив би вдруге той сам закон приписаною більшістю двох третин, то ся ухвала не стає законом, тільки справа йде на розгляд Ради Союза Націй, яка має повну свободу рухів, отже не тільки може ухвалений закон затвердити або відкинути, але взагалі видати всякі зарядження в сій справі.

Таким чином в двох справах, шкільній і земельній, які мають державне значіннє і при тім особливо важні для збереження і скріплення українського характеру краю проти польонізаційних змагань польської держави, галицький сойм у своїй законодатній діяльности був би спаралїжований.

За виїмком справ, вичислених в артикулі 12-тім, всі инші справи на території Східної Галичини належали б до компетенції польського сойму.

Участь Східної Галичини в полагоджуванню сих справ проявлялася б тим способом, що населеннє Східної Галичини брало б участь в загально-державних виборах до польського сойму. Так вибрані східно-галицькі посли не брали б участи в нарадах і ухвалах польського сойму в справах, які для Східної Галичини полагоджував би галицький сойм. Значить, Східна Галичина брала б участь в польськім соймі не як окрема автономічна територія (прим. через делеґацію галицького сойму), тільки як часть польської держави.

Таким чином всі справи справді державного значіння, як законодавство про права і обовязки громадян, законодавство цивільне і карне, комунікація, промисл, торговля, фінанси, орґанізація держави, закордонна політика і т. д. — мав би полагоджувати для Східної Галичини польський сойм. В тих усіх справах Східна Галичина не мала би автономії, тільки являлася би частю польської держави.

Коли законодатну власть в Східній Галичині все таки поділено між автономічний галицький сойм і державний польський сойм, то виконуюча власть в Східній Галичині належала би в цілости до польської держави, яка виконувала би її через ґубернатора, якого призначує начальник польської держави. Як урядовець польської держави ґубернатор Східної Галичини був би відповідальний на основі польської конституції. Супроти конституції Східної Галичини він являвся би абсолютним, невідповідальним виконавцем волі польської держави.

Тільки незначні обмеження сього абсолютизму ґубернатора містили артикули 22-ий, 2т-ий і 25-ий. А саме справами, які по думці артикула 12-ого належали до компетенції галицького сойму, мали кермувати галицькі міністри, відповідальні перед соймом, який рішає про їх число, функції і плату, одначе призначувані ґубернатором. Але найвисша виконуюча власть в справах, в яких законодатна власть належала до галицького сойму, не належала би до галицьких міністрів, тільки до ґубернатора, а міністри мали би тільки контрасиґнувати акти ґубернатора. Урядовців для своїх ресортів також не призначували би галицькі міністри, тільки ґубернатор на предложеннє міністра.

Правда, коли брати відповідальність галицьких міністрів перед соймом у новочасному розуминню, то виконуюча власть ґубернатора в справах, які належать до компетенції галицьких міністрів, являлася би тільки формальністю, бо кождий акт ґубернатора потребує для правної важности контрасиґнатури міністра. Одначе в галицьких відносинах, з огляду на те, що в инших, багато важнійших справах виконуюча власть належала в повноті ґубернаторови, роля галицьких міністрів була би тільки підрядна.

Крім ґубернатора ще два особливі урядовці польської держави оставалися би в звязку з виконуючою властю в Східній Галичині: 1) В Раді міністрів польської держави мав представляти

Східну Галичину міністр без портфелю, призначений начальником польської держави з-поміж мешканців Східної Галичини. 2) Крім того до ради міністрів польської держави мав бути приділений „високий український урядовець“ як дорадник в справах, що відносяться до української народности і гр.-кат. обряду.

На призначенне ґубернатора Східної Галичини, міністра для Східної Галичини в польській Раді міністрів і „високого українського урядовця“ при польській Раді міністрів Східна Галичина як автономічна територія не мала би ніякого правного впливу. Отже два перші були би по правилу Поляки, а третій — такий Українець, який припав би до вподоби польському правительству.

Окрему увагу треба звернути на ролю згаданих обох представників Східної Галичини в польській Раді міністрів. Отже Східну Галичину як автономну провінцію заступав би міністер без портфелю, який — як уже зазначено — був би, очевидно, Поляк, бо проект статута не постановляє про його народність нічого, оставляючи вільну руку голові польської держави. А український нарід, отже переважаючу більшість населення Східної Галичини мав би заступати в польській Раді міністрів тільки „високий український урядовець“, який мав би тільки дорадний голос.

Справа військової орґанізації полагоджена на стільки корисно для краю, що контингент, рекрутований в Східній Галичині, мав творити окремі одиниці, які в часі мира мали стояти гарнізоном в краю. Зате некорисна була постанова, що військо Східної Галичини мало оставати в розпорядимости польського правительства без ніякого автономічного впливу краю та на випадок війни польське правительство може його ужити для оборони „національної території“. Неясно означене поняте „національної території“ польське правительство інтерпретувало би, очевидно, так, що тут ходить про територію польської держави, і примушувало би галицьке військо проливати кров в інтересах Польщі.

Судейська власть в Східній Галичині належала би так само, як і виконуюча, до польської держави. Східна Галичина творить, що правда, під оглядом судівництва окрему провінцію з Найвисшим Трибуналом у Львові, одначе законодавство про орґанізацію суду сеї провінції не належало би до компетенції галицького сойму. Тим самим належало би воно до компетенції польського сойму. Суддів Східної Галичини названчував би на пропозицію ґубернатора начальник польської держави.

Йдучи за рішенням Найвисшої Ради з 25. червня 1919, треба окремо згадати про політичні, релігійні й особисті свободи, які повинен би запоручити населенню Східної Галичини проект статута. Найліпшою запорукою тих свобід було би, коли б край мав таку повну автономію, що міг би сам про них рішати. Одначе так не є. Про сі свободи говорив проект статута передовсім в артикулах 5—9, далі в артикулах 10-ім (виборче право до галицького сойму), 16-ім (виборче право до польського сойму) і 26-ім (здібність до публичних урядів). Всі сі артикули мали переважно характер рам, які мали виповнити польське законодавство і адміністрацію. Стилізовані

вони так, що на їх основі польська держава могла окружати особливою опікою польську меншість і давити українську більшість.

Артикул 7-ий виразно постановляв в користь польської меншости, що польська мова як урядова є рівнорядна з українською.

Корисним для української більшости був тільки артикул 9-ий, який забороняв кольонізацію Східної Галичини позакраєвим елементом.

До всіх висше вказаних хиб проєкту статута для Східної Галичини долучається основна хиба недостачі ґарантій перед нарушеннем автономії краю польським правительством.

Контрагентами договору, яким Польща обовязується управляти Східною Галичиною на основі статута, були з одної сторони союзні і приняті до союза держави, з другої Польща. Орґаном союзних і принятих до союза держав, який мав контролювати, чи Польща зберігає статут, був Союз Націй. Одначе щоби та контроля була дійсна й успішна, треба, щоби Східна Галичина могла сама виступати перед Союзом Націй в обороні своєї автономії. Тому, хоч статут не признавав Східній Галичині в области закордонної політики ніякої автономії і віддавав дипльоматичне і конзулярне заступництво Східної Галичини Польщі, — то все таке повинен би був зробити бодай сей один виїмок і признати Східній Галичині заступництво при Союзі Націй для береження своєї автономії перед нарушеннем з боку польського правительства.

Через те, що такого заступництва проєкт статута Східній Галичині не признав, в практиці було би так, що Польща як повноправний член Союза Націй своїм впливом паралїжувала би всяку контролю, яка мала би за ціль оберігати автономію Східної Галичини. А що Східна Галичина не могла би сама виступати перед Союзом Націй в обороні своєї автономії і та оборона залежала би виключно від ініціятиви самого Союза Націй, то при відповіднім укладі сил і настрою в Союзі Націй Польща могла би в Східній Галичині правити як сама захоче.

Се — в нормальних обставинах, себ-то, коли Союз Націй справді стане орґаном, здатним до виповнювання тих задач міжнародньої політики, для яких його покликано до життя.

Але може статися й так, що за якийсь час не буде ні союза „союзних і принятих до союза держав“, які виступали як співконтрагенти Польщі в проєкті договору про Східну Галичину, ні Союза Націй. Тоді Польща могла би просто закритися тим, що нема співконтрагента, проти якого вона обовязана додержувати договір, — і анектувала би Східну Галичину.

Щоби сьому запобігти, треба би, щоби Східна Галичина була при договорі співконтрагентом, без якого волі договору не можна змінити.

В кінці насувається питанне, що сталося би після 25-літнього періоду польської управи, коли б тоді не було Союза Народів. Справа була би ясна тільки тоді, коли б Польща супроти Східної Галичини як співконтрагента обовязалася зарядити виконанне права самовизначення.

Словом, ґарантії автономії Східної Галичини на час під управою Польщі вимагали би, щоби Східну Галичину признано бодай в обмеженій мірі підметом міжнародного права (становище співконтрагента при заключуванню договору з Польщею і заступництво перед Союзом Націй).

Розглянувши проект статута для Східної Галичини, треба ствердити, що автономія, яку їй хотіла признати Найвисша Рада, така обмежена, що зовсім не відповідає тому становищу, яке повинна би мати Східна Галичина, коли вона має задержати свою окремішність і в кінці визволитися з-під залежности від Польщі. З правним становищем швайцарських кантонів, німецьких держав, американських чи австралійських стейтів навіть нема що тої автономії порівнувати. А одначе Східній Галичині належалося би становище більше незалежне, відповідно до тимчасового характеру її залежности від Польщі!

Положеннє Східної Галичини на основі проєкту статута представиться ще некориснійше, коли візьмемо на увагу політичний бік справи, а саме що між Польщею і Східною Галичиною велася би національна боротьба, в якій Польща змагала би до спольщення і анектування Східної Галичини, а українська більшість Східної Галичини до вдержання і скріплення українського характеру краю і до унезалежнення від Польщі. В сій боротьбі Польща, маючи такі широкі управнення в статуті для Східної Галичини й оперте в польській меншости краю, мала би позицію дуже корисну; зате така обмежена автономія не була би для українського народу Східної Галичини майже ніякою охороною.

Таким чином Найвисша Рада, укладаючи проєкт статута для Східної Галичини, не сповнила зобовязань, які взяла на себе що до Східної Галичини рішеннєм з 25. червня 1919. Віддаючи Східну Галичину аж на чверть століття під управу Польщі при дуже обмеженій і нічим не заґарантованій автономії і складаючи опісля дальшу долю сього краю не в руки населення, тільки в руки Союза націй, Найвисша Рада творила якраз корисні умови для підготовлення і переведення анексії Східної Галичини Польщею.

4. Протест Польщі і нове рішеннє Найвисшої Ради. Одначе й такий проєкт статута Східної Галичини викликав різкий протест Польщі. Посипалися протестуючі ухвали зборів, товариств, орґанізацій, корпорацій, міських рад і самого польського сойму і — як завершеннє всіх тих протестів — відмова польського правительства підписати договір.

Польща домагалася, щоб Найвисша Рада признала Східну Галичину частю Польщі та щоб автономія Східної Галичини як польської провінції була внутрішньою справою польської держави.

Найвисша Рада, як усе перед тим так і сим разом, не мала рішучости переперти проти Польщі навіть свою власну волю і уступила перед польським протестом. Правда не настільки, щоби сповнити польське домаганнє і прилучити Східну Галичину міжнародно-правним актом до Польщі, — тільки оставила справу договору з Польщею що до Східної Галичини в завішенню.

Про се рішенне, принято на засіданню Найвисшої Ради 22. грудня 1919., повідомив президент Найвисшої Ради Клемансо, тодішній французький президент міністрів, французьку палату послів на засіданню 23. грудня 1919.

Вказавши на те, що мирова конференція, маючи вирішати трудні справи, нераз приймала рішення, які опісля треба було змінити, Клемансо сказав, що до таких рішень належить також рішенне про Східну Галичину. Се рішенне викликало в Польщі невдоволенне, що правда, не з Франції, але з антанти. В сам день від'їзду Клемансо до Льондона був у нього польський міністр закордонних справ Патек, який просив його старатися, щоб Найвисша Рада змінила своє рішенне про Східну Галичину в дусі польських бажань. Клемансо обіцяв се зробити.

„Я — говорив Клемансо далі — поїхав до Льондона. Лойда Джорджь вважає де-хто ворогом Поляків. Ніщо не є дальше від правди. Він приятела Поляків, але він признає, що в Східній Галичині є багато Українців, і думає, що їх треба забезпечити. Ми довго дискутували Та в день мого від'їзду я осягнув полагодженнє сеї справи, яка може видається малою, але є дуже важна, щоби кругом границь, які ми означили для Німеччини, установити точки опертя, потрібні для нашого супокою. Я був щасливий, що в останній хвилі Лойд Джордж мені сказав: ‚Я годжуся на Ваше предложенне, можете предложити його конференції'. Я вернув на конференцію. Я предложив текст, але не хотів, щоб він був ухвалений, не бувши перед тим післаний до Льондона. Лойд Джордж, на мою велику радість, відповів мені, присилаючи текст, ще ліпший від мого. Сей текст ухвалено вчера. Рішено, що артикул, яким Східну Галичину віддано Польщі титулом мандату, має бути ‚тимчасово завішений' (‚provisoirement suspendu') — се слова Лойда Джорджа, він їх сам написав — і пізнійше порішений.“

Через те, що проект статута для Східної Галичини Найвисша Рада рішила завісити, міжнародньо-правне положенне Галичини остало надалі таке, як се виходить з рішення Найвисшої Ради з 25. червня 1919.

IV. Часть.[1]

На Великій Україні.

Розділ XVII.

Відношенне між обома правительствами. Між орієнтаціями на Польщу і Москву.

Перейшовши Збруч, галицьке правительство осіло в Камянці, осідку правительства Директорії. Галицьке правительство привело на Велику Україну 100.000-ну армію, з того 40.000 війска здатного до бою, яке зараз пішло у бій з большевиками.

Тепер, коли галицьке правительство й армія перейшли на територію Великої України, яка була під владою правительства Директорії, перед обома правительствами стало ще в більшій острсті ніж доси питанне про їх взаїмне відношенне.

Акт з'єдинення оставляв галицькому правительству повну незалежність, так, що спільна діяльність обох правительств не мала для себе постанов закона й опиралася тільки на порозумінню між ними. Факт утрати території галицьким правитпльством не вносив у се відношенне ніякої законної зміни, тільки, ставлячи правительство Директорії в положенне господаря, а галицьке правительство в положенне гостя, вимагав від обох сторін у їх відношенню більше обережности, такту

---

[1]) Матеріяли до IV. части:

Д-р Осип Назарук, Рік на Великій Україні. — Осип Левицький, Галицька армія на Великій Україні. — Д-р Лука Мишуга, Похід українських війск на Київ (серпень 1919). — Камянецькі часописи з часу вересень-жовтень-падолист 1919. (з кождого з вичислених часописів мав я по кілька чисел): „Україна“ орґан штабу наддніпрянської дієвої армії; „Український Козак“, фронтова ґазета Української Народньої Армії; „Робітнича Газета“, центральний орґан української соціяльно-демократичної робітничої партії; „Трудова Громада“, орґан Центрального Комітету української партії соціялістів-революціонерів; „Народня Воля“ орґан Центрального Комітету Всеукраїнської Ради Селянських Депутатів; „Галицький Голос“, орґан міністерства галицьких справ; „Боротьба“, орґан українських соціяльних демократів Галичини й Буковини; „Стрілець“, орґан Начальної Команди Галицької Армії. Всі сі часописи, крім останньої, заступали становище правительства Директорії.

Крім поданих матеріялів користувався я також матеріялами в еміґраційній пресі, оповіданнями учасників і т. п.

Період перебування галицького правительства на Великій Україні, се дуже важка сторінка сучасної історії України. Тому подаю матеріяли, на основі яких представляю сей період, щоб читач знав, на чім оперта моя праця. Сих матеріялів, очевидно, замало, щоби сказати „останнє слово“ про сей період.

В оцінці діяльности осіб сього періоду треба мати на увазі ті страшні обставини, в яких ішов розпад нашої держави. В тім „чотирокутнику смерти“ який творили: большевики, Денікін, Польща і Румунія, не тільки ті, котрих косив тиф, були недужі. Ще більш недужі були ті відповідальні особи і ґрупи, які бачили неминучий розпад держави, безсильні спинити його. Вони жили і працювали немов у горячці, — в горячці безсильности й розпуки. Вчинків недужих не можна оцінювати мірою, якою оцінюється вчинки здорових . . .

й делікатности ніж доси, коли кожде з обох правительств мало свою територію.

Хто були оба правительства і на які громадські ґрупи вони опиралися?

Галицьке правительство представляв Уповновласнений Диктатор д-р Евген Петрушевич, при якім з функціями ради міністрів, одначе без самостійности і відповідальности ради міністрів, а тільки як орґан дорадний і виконуючий рішення Диктатора, була Рада головноуповажнених Диктатора.

Диктатура опиралася на трудову (перед тим національно-демократичну) партію, яка в даних обставинах була за Диктатуру безумовно, і на радикальну партію, яка підпирала Диктатуру, не бачучи змоги в даних обставинах заступити її кориснійшою формою влади. Рішучими противниками як Диктатури так і всякого окремого галицького правительства була соціяльно-демократична партія і „Селянсько-Робітничий Союз". Значить, поділ партійних ґруп був такий, як на останній сесії Української Національної Ради. Ріжниця була тільки в тім, що тут не було Української Національної Ради, тільки представники партійних ґруп, і не було народньої маси, до якої могли би відкликатися чи партії через партійні з'їзди чи правительство і партії через вибори. Противенства між сими обома ґрупами, які вже були ярко зарисувалися на останній сесії Української Національної Ради, в Камянці що-раз більше загострювалися. Міжпартійні наради, які відбувалися кілька разів у Камянці для усунення противенств і винайдення спільної плятформи, до нічого не довели.

Директорія після уступлення Винниченка складалася з Петлюри, Швеця, Макаренка, Андрієвського й Петрушевича. Після державного замаху отамана Оскілка, в який була замішана партія самостійників, Андрієвський уступив; Швець і Макаренко ставали що-раз більше декоративними фіґурами, з якими Петлюра не числився; Петрушевич в тім часі, як його проголошено Диктатором, через непорозуміння з Петлюрою виступив з Директорії. Таким чином Директорію в тім часі творив уже властиво один Петлюра.

Зокрема що до Петрушевича Директорія повідомила його, що його уступлення не приймає до відомости. Наслідком сього остало невиясненим, чи він є членом Директорії чи ні. Відповідно до політичної потреби раз говорилося, що він є членом Директорії, другий раз, що — ні. В дійсности до участи в праці Директорії його не запрошувано [1]).

Правительство Директорії складалося з представників української соціяльно-демократичної робітничої партії і партії українських соціялістів-революціонерів. Перевагу в Раді Міністрів мали соціяльні демократи і прем'єром був спершу соц.-дем. Мартос, опісля соц.-дем. Мазепа. Представники названих партій у Раді Міністрів були залежні від Центральних Комітетів своїх партій. З українських соціяльних демократів Західної Области УНР входили в склад Ради Міністрів:

[1]) Рік на Великій Україні, стор. 208—9.

Осип Безпалко як міністр праці, Семен Вітик як міністр галицьких справ, Володимир Темницький як міністр закордонних справ (який одначе сидів у Відні і не мав впливу на політику правительства) і д-р Володимир Старосольський як товариш міністра закордонних справ; з радикалів д-р Іван Макух як товариш міністра внутрішніх справ.

Таким чином в Західній Области УНР „праві“ були при владі, а „ліві“ в опозиції, яка поборювала саму ідею окремого галицького правительства. Навпаки на Великій Україні при владі були „ліві“, а „праві“ в опозиції. „Праві“ з Великої України шукали підпори в галицькім правительстві, „ліві“ з Західної Области УНР у правительства Директорії. Так було ще тоді, коли галицьке правительство мало свою територію; тепер сі відносини ще загострилися. Ціле правительство Директорії займало супроти галицького правительства принціпіяльно те неґативне становище, яке займала соціяльна демократія й „Селянсько-Робітничий Союз“ Західної Области УНР. З другого боку наддніпрянські „праві“ підсували Петрушевичеви навіть думку державного замаху проти Директорії, яку одначе Петрушевич рішучо відкинув [1].

Законним висловом становища правительства Директорії до Диктатури був закон з 4. липня 1919. про утворенне міністерства по справах Західної Области (Вістник державних законів 1919, випуск 28, число 386). Перший уступ сього закона звучить:

„Відповідно до актів 3. і 22. січня 1919. року про злуку Української Народньої Республики з Галичиною, в складі Міністерства Української Народньої Республики утворити Міністерство Західної Области Республики (Галичини), через яке відбуваються всі урядові зносини з Галичиною“.

Міністром по справах Західної Области (або коротше: міністром галицьких справ) призначено соц.-дем. Семена Вітика.

Волю законодавця при утворенню сього міністерства поясняє орґан міністерства „Галицький Голос“ [2]) ось як: На основі акту з'єдинення суверенна влада на землях Західно-Української Народньої Республики перейшла до Директорії, тільки виконуванне влади на час до Установчих Зборів остало при Українській Національній Раді. Через проголошенне Диктатури Українська Національна Рада перестала виконувати владу. Диктатура не є правним наслідником Української Національної Ради, бо для утворення її конституція Західної Области УНР не дає законних основ. Коли ж Українська Національна Рада перестала виконувати владу, а Диктатура правно не істнує, то виконуванне влади переходить на Директорію, яка виконує її через міністерство галицьких справ.

Таким чином відповідю Директорії на проголошенне Диктатури було утворенне міністерства галицьких справ. Директорія не признавала Диктатури правною установою і виявила свою волю переняти те виконуванне влади, яке на основі акту з'єдинення прислугувало Україн-

---

[1]) Рік на Великій Україні, стор. 204—5.

[2]) Стаття д-ра Стефана Стебельського п. н. „Критичні уваги до акту злуки з 3. січня 1919.“

ській Національній Раді, та виконувати її через міністерство галицьких справ.

Таке відношеннє між Диктатурою і Директорією утворилося ще до переходу галицького правительства й армії на Велику Україну.

Та рівночасно большевики на стільки загрожували Камянцеви, що Петлюра звернувся до Петрушевича за підмогою. Тоді була заключена між ними умова, яка мала управильнити відношеннє між обома правительствами і їх спільну акцію.[1]) Ся умова обнимала справу найвищої спільної команди; далі зобовязаннє Петлюри змінити політичний курс на більш умірковаииий і приняти в склад правительства Директорії галицьких діячів; в кінці зобовязаннє Петлюри скасувати міністерство галицьких справ.

Що до справи найвисшої спільної команди, то її полагоджено так: Обі армії, галицька і придніпрянська, зберігали свою окремішність. Галицька армія підлягала Начальній Команді Галицької Армії, якої командантом був ґенерал-четар Тарнавський. Придніпрянська армія підлягала Штабови Придніпрянської Дієвої Армії під командою отамана Тютюника, а опісля отамана Сальського, пізнійшого міністра війни. Для обєднання операцій обох армій утворено на основі порозуміння між обома правительствами Штаб Головного Отамана, якому підлягали обі армії в оперативних справах. Шефом Штабу призначено отамана Юнакова, бувшого професора військової академії в Петербурзі, а ґенералом-квартирмайстром ґенерала-четаря Віктора Курмановича, бувшого державного секретаря військових справ і шефа ґенерального штабу західної области УНР. Старшини, приділені до Штабу Головного Отамана, походили по половині з придніпрянської й галицької армій. Штаб Головного Отамана розпочав діяльність 11. серпня 1919.

Справа політичного курсу і складу правительства Директорії тяглась весь час перебування обох правительств у Камянці, викликуючи що-раз гострійші непорозуміння.

Закон про скасування міністерства галицьких справ видано аж 29. вересня 1919. В дійсности ж міністерство істнувало, в стані ліквідації, аж до кінця побуту обох правительств у Камянці.

Таким чином огляд на ту реальну силу, яку представляла галицька армія, заставив Директорію до „фактичного визнання“ Диктатури, якої вона, — як свідчить закон про утворення міністерства галицьких справ — правно не визнавала. Одначе противенства між обома правительствами були такі великі, що їх спільна діяльність не тільки не зменшала їх, але навпаки збільшала.

Один з галицьких діячів схарактеризував мені отсі противенства ось як:

Примушене уступити перед Польщею й антантою з Галичини, галицьке правительство пішло з армією на Велику Україну під кличем: „Через Київ до Львова“. Побити большевиків і укріпити українську державність на Великій Україні, а тоді звернути всі сили української

[1]) Ся умова не була оголошена і її зміст подаю на основі ґазетних і мемуарних відомостий.

держави проти Польщі за визволенне Галичини. А може побіда над большевиками й укріпленне української державности заставить антанту визнати українську державу й віддати їй Галичину при управильненню відносин між Польщею й Україною.

Коли галицьке правительство хотіло воювати з большевиками й укріпляти українську державність для визволення Галичини, то правительство Директорії — на думку мого інформатора — думало так само воювати з большевиками й укріпляти українську державність коштом Галичини. А саме думало воно коштом Галичини замиритися з Польщею, через Польщу добути визнанне антанти і так удержатися проти большевиків. Для війни з большевиками воно конче потребувало галицької армії, одначе для замирення з Польщею коштом Галичини йому заваджало галицьке правитильство. Тому правительство Директорії при помочи лівих галицьких ґруп повело завзяту боротьбу проти істнування окремого галицького правительства, за переведенне повного з'єдинення під одною владою. Коли б закиди проти галицького правительства, як перешкоди для повного здійснення ідеї з'єдинення, були осягнули успіх, коли б галицьке правительство втратило довіре своєї армії й мусіло уступити, віддаючи всю владу Директорії, тоді Директорія з одного боку одержала би галицьку армію в свою повну розпорядимість, з другого ж боку мала би вільні руки що до Галичини в переговорах з Польщею.

Сей погляд мого інформатора установився під впливом подій, які розвинулися в тім напрямі, що правительство Директорії справді заключило союз з Польщею не тільки коштом Галичини, але також инших західних українських земель.

Чи воно мало такий ясний плян що до галицького правительства, галицької армії й союза з Польщею вже підчас переходу Галичан на Велику Україну, важко ствердити. Швидше треба приняти, що той плян дозрівав поволи.

Я вже згадував про невиразне становище Петлюри в розмові з ґенералом Бертелемі.

Назарук, зазначуючи, що є звязаний словом і не може говорити докладно, стверджує, що „Петлюра мав звязок з Пілсудским уже тоді, коли про се нікому не снилося“ [1]).

Курдиновський, який ще в початком 1919. р. попав у Варшаву з якимись повновластями, які уповажняли його виступати від імени Директорії, підписав у Варшаві 16. мая 1919. якесь „desinteressement“ в справі Галичини. [2])

В серпні 1919. правительство Директорії вислало до Варшави політичну місію під проводом б. міністра шляхів Ф. Пилипчука. Місія прибула до Варшави 15. серпня 1919. В звязку з перебуванием її в Варшаві в польських часописах в 26. серпня 1919. появилася

[1]) Рік на Великій Україні, стор. 228.

[2]) В серпні 1919. Курдиновський приїхав з Варшави до Парижа і розказував про се на засіданню Делеґації УНР. Мене тоді в Парижі не було. Одначе на засіданню Делеґації 10. падолиста 1919. Панейко говорив про факт і день підписання „desinteressement“ Курдиновським, як про справу стверджену й відому Делеґації.

відомість Польської Телеґрафічної Аґенції, що місія „у вступній декларації зголосила повне ,desinteressement' в справі Східної Галичини". Голова місії Пилипчук мав розмову зі співробітником щоденного часопису „Kurjer Polski". Основний тон розмови, яку подав „Стрілець" (ч. 67 з 11. вересна 1919.) п. н. „Союз з Польщею за ціну Галичини?" — був той, що „уряд, відповідальне представництво і цілий український нарід прагнуть сердечно приятельського співжиття з братньою Польщею", та що „Польща й Україна повинні получитися нерозривними звязками". На запитанне, „які відносини українського уряду до галицького", Пилипчук відповів: „Ніякі, бо уряд і війско галицьке перестали істнувати. Павленко і Петрушевич вже від давна не беруть участи в політичнім життю." На запитанне про становище українського уряду в справі Галичини, Пилипчук дав таке поясненне: „Докладної відповіді на се питанне не можу дати, бо в сій справі ведуться власне переговори, про яких вислід міністерство закордонних справ не занедбає без сумніву видати урядове повідомленне. Зрештою ся справа вже, очевидно, пересуджена в Парижі, коли Начальна Команда польських війск одержала уповажненне дійти до лінії Збруча. А український нарід зі своєї сторони так щиро змагає до приязни з Польщею, що не схоче робити в сім напрямі яких-небудь трудностий."

Сі відомости польської преси, зрозуміла річ, занепокоїли Галичан.

Пилипчук помістив у „Стрільці" (ч. 70 з 18. вересня 1919.) спростуванне, в якім, зазначивши, що „Kurjer Polski" переповів його слова невірно та що він з того приводу післав був спростуванне до редакції, — про суть справи заявив ось що:

„В розмові зі співробітником ґазети ,Kurjer Polski' мною було сказано відносно Галичини слідуюче:

Русинського війска як такого в нас не мається, а істнує українська армія під одним командуваннем, яка складається з придніпрянських та придністрянських військових частин. Уряд Західної Области УНР перебуває в Камянці, але в справи України придніпрянської не втручається.

Що ж до відношення нашого уряду до Східної Галичини, то ні в якім разі його не можна означити словом ,desinteressement', але по сьому питанню подати більш докладні відомости я тепер не можу. На запитанне про окупацію Галичини я сказав, що очевидно на се була згода держав антанти, коли війска польські обсадили Збруч.

Місія стояла на тому становищі, що відносно питання про Східну Галичину вона не уповноважнена робити ніяких заяв."

Спростуванне Пилипчука не розвіяло сумнівів Галичан і — на мою думку — не могло розвіяти. При тім треба мати на увазі, що відомости польської преси про місію Пилипчука могли бути використані польським правительством у міжнародній політиці. Спростуванне Пилипчука в українській пресі не могло сьому перешкодити.

Взагалі ж уся преса Придніпрянщини з більшим або меншим натиском вказувала потребу згоди з Польщею. Прим. „Україна", орґан штабу придніпрянської Дієвої Армії, в статті п. н. „Історичний крок" (ч. 58 з 22. жовтня 1919.), написаній з приводу вислання місії до Польщі під проводом Андрія Левицького, вказувала, що тепер, коли в Польщі перемогла демократія, згода між Польщею й Україною являється природним і легким ділом.

Весь той дух польсько-української угоди, який уносився в політичній атмосфері Директорії, — при тих відносинах недовіря, підозрівання й поборювання, які панували між обами правительствами і громадськими ґрупами, що стояли за ними, — причинявся до що-раз більшої ворожнечі.

Коли Галичани підозрівали правительство Директорії в з м а г а н н ю д о у г о д и з П о л ь щ е ю к о ш т о м Г а л и ч и н и то знов Придніпрянці підозрівали Диктатуру в з м а г а н н ю д о у г о д и з р е а к ц і й н о ю М о с к в о ю к о ш т о м д е р ж а в н о ї с а м о с т і й н о с т и У к р а ї н и. Від воєнних подій під Київом при кінці серпня 1919., де галицька армія, занявши Київ після большевиків, уступила з нього перед Денікіном, аж до заключення перемиря між галицькою армією й Денікіном з початком падолиста 1919., сі підозріння що-раз більше зростали, аж в кінці, після заключення згаданого перемиря, вибухли великим обвиненнем: „Галичани зрадили!"

Про згадані воєнні події буде мова далі. На сім місци прослідимо політичний бік справи.

Орієнтація на реакційну Москву, на плятформі федерації, зродилася — як уже зазначено — в Парижі в Панейка і Томашівського під впливом переговорів з російськими протибольшевицькими ґрупами.

В серпні 1919. Панейко був у Відні і тут видно прихилив до своєї орієнтації впливові круги трудової партії, які опинилися тут на еміґрації після заняття Галичини Польщею.

Се твердженне опираю на тім, що безпосередно після побуту Панейка в Відні появилася в „Українськім Прапорі" (ч. 4.), офіціозі галицького посольства в Відні, який виходив під редакцією д-ра Степана Барана, стаття д-ра Костя Левицького п. н. „Куди дорога?", де виложені основи орієнтації на протибольшевицьку Москву таким способом, який дуже виразно вказує на згадані парижські впливи.

В сій статті, після представлення тодішнього стану українських земель, а саме боротьби проти Поляків, проти большевиків і проти протибольшевицької Росії, — говориться:

„Коли власні сили знемагають, треба шукати союзників.

Тому виринуло питанне, чи ми самі власними силами видержимо той великий боєвий фронт та побємо наших ворогів, — чи не належало би стратеґічно сей фронт скоротити і дипльоматично шукати союзника, що мав би дійсно свій інтерес у тім, щоби жити в союзі з Україною, бо з самих симпатій не покладемо української держави.

В послідних днях висувається комбінація союза румунсько-польського з Україною, що мав би стати заборолом на схід проти Росії та на захід проти Німеччини, союза, що нині бореться проти большевиків, та в нім знайде свою розвязку українське державне питанне. Отся комбінація не перша і не остання, але в своїх наслідках н е з в и ч а й н о н е б е з п е ч н а.

Вступною умовою сього союза являється передовсім нажива Румунії і Польщі українськими землями. Румунія хоче мати забезпечені для себе области цілої Бесарабії і цілої Буковини та части української країни закарпатської, а тоді жити в добрих сусідських зносинах з Україною, щоби з нею боротися проти Росії. Польща знов хоче на все посісти Східну Галичину, Холмщину і взагалі Волинь, а про Правобережну Україну дасться говорити на основі яґайлонської ідеї, щоби спільно на Ґерманця стати і західну культуру ратувати.

Значить, нас обідруть з усіх боків та обідрану Україну будуть захищати своїм союзом. А другою й головною умовою буде унія України з Польщею, яку Румунія має благословити.

Та яка доля жде український нарід у злуці з Польщею, на се маємо три докази: панування старої Польщі на основі всяких уній над українським народом, панування Поляків над Українцями під Австрією та теперішнє володіннє Поляків над Українцями у Львові, Перемишлі, Вадовицях, Домбю, Модлині, Берестю та инших місцях, супроти чого російська інвазія — колись така страшна — тепер цінить ся українським народом неначе добродійство, — так, що з одної сторони досвід і розум політичний, а з другої сторони почування чи там політичний інстинкт українських народніх мас вказують нам усякі можливі комбінації політичні з безоглядним виключеннєм якої-небудь злуки з Поляками.

Отсей вислід мучеництва українського народу під Польщею від часів найдавнійших до найновійших мусимо приймити за вихідну точку нашої орієнтації політичної, коли хочемо вести справді українську народню політику. Та можна сказати, що на сім становищи стоїть весь український нарід, не виключаючи навіть галицьких русофілів.

З иншої сторони виступає в теперішніх обставинах поважне питаннє про відношеннє **України до нової Росії**, що має стати на руїнах деспотичної царської Росії по знищенню большевицької пошести.

Тут ставляємо за вступну умову, що нова Росія як велика держава мусить зорґанізуватися без огляду на те, чи відновить її Колчак, Денікін, чи хто инший, та що нова Росія не може стати царсько-деспотичною імперією, але мусить збудуватися на основах конституційно-демократичних. Ступивши на се становище, **не може нова Росія не признати в першім ряді самостійности українського народа та його державного права.** Тому **мілітарне перемирє** української армії з російськими протибольшевицькими арміями виринає з сучасної ситуації, щоби скоротити боєвний фронт, себе не поборювати на полі війни, а спільними силами знищити большевицьку язву. Поклавши отсе за основу, мають дипльоматичні чинники обох сторін, України і Росії, підготовити другу і головну умову, якою має бути **конфедерація** (союз) обох держав, України й Росії, що стануть дійсним природним заборолом сходу супроти всякого посягання Поляків, Румунів чи кого-небудь другого. Проти такого союза не годні устоятися ні Поляки ні Румуни з їх імперіялістичними посяганнями на чужі землі, та проти сього не стануть і держави антанти, бо лиш така розвязка питання двох найбільших народів на сході сотворить лад і спокій на великім просторі сходу Европи.

Такою дорогою зберемо ‚руські землі‘ українського народу для України та руські землі російського народу для Росії.

Польща завше загрожувала нам у нашім життєвім єстві: винищуваннєм українського народу, злобним підриваннєм економічних основ життя українських народніх мас та загладою всякого культурного і політичного розвою українського народу. Росія ніколи не загрожувала нам у такій мірі ні в першім ні в другім, а в третім мусить тепер, по стількі важких досвідах, покинути свої ‚сепаратистичеські‘ і ‚мазепинські‘ міркування та раз на все признати у своїм інтересі державнім та в імя правди і міжнародного права, що український нарід був, є і має право самостійного життя державного.

Тоді зійдуться інтереси обох сих найблищих собі народів славянських і сі інтереси звяже союз обох їх держав: України і Росії.

Ми, Українці з галицького Пємонту, поборювали доси і будемо поборювати національне русофільство як національну зраду, якої нема у ніякого славянського народу, та її не буде і в нас з хвилею державного союза між Україною і Росією. Але ж що иншого є політичне русофільство і політичне українофільство як сполука двох державних інтересів для спільної цїли, а що иншого є народнє відступництво.

До здійснення висказаної тут політичної думки прийшов тепер найпригіднійший час, коли покликані російські чинники мають як-раз приступити до орґанізації правильної російської держави, коли всяка поміч і полекша на полі бою є пожадані і цінні та коли держави антанти не можуть покінчити нарад мирового конґресу, не вирішивши східно-европейського питання.“

Читач сам бачить, як неоднаково в сій статті розділені світла і тіни між Польщу й Москву.

Що до Польщі автор є реаліст, при тім реаліст аж занадто песимістичний, якому Польща видається токою всесильною, що в яку комбінацію Україна з Польщею не ввійшла би, Польща все матиме силу нищити і знищити Україну.

Зате що до Москви автор виступає як ідеаліст-фантаст чистої води. В минувшости „винищуванне українського пароду" і „злобне підриванне економічних основ життя українських народніх мас" видається йому з боку Москви значно менше ніж з боку Польщі, — хоч історія руйнування української державности Москвою говорить страшними словами, — а про змагання до „заглади всякого культурного і політичного розвою українського народу" говорить він також перше всего під адресою Польщі, коли що до Москви старається неначе кинути заслону на сю справу що до минувшости і переходить до будучности.

Ту будучність малює він як найбільш ясними красками. І на якій основі? Чи наводить на се які реальні дані? Ні! Замість реальних даних конструує він тезу, що „нова Росія не може не признати в першім ряді самостійности українського народа та його державного права", — і робить усі дальші виводи так, неначе б ся його теза була реальним фактом.

Статтю д-ра Костя Левицького передрукував „Стрілець", орґан Начальної Команди Галицької Армії, в числі 71. з 20. вересня 1919., додаючи до неї отсю редакційну увагу:

„В ч. 4. ‚Українського Прапора', що виходить у Відні, появилася інтересна стаття одного з найстарших діячів Галичини, який усе старався наладнати якось наше життє з Ляхами. Уважаємо вказаним подати його голос до відома галицьких утікачів, бо буде се вислів поглядів більшости Галичан на захід від Збруча і на еміґрації західній. На наших очах повторяється історія часів Хмельницького, викликана так само страшною польською політикою. Поляків не навчила історія нічого. Вони вдруге готовлять Переяслав. Але нехай не забувають, що завершеннєм Переяслава були Мацейовіце. Наше становище вияснимо в найблисших числах".

Як на поміщенне статті д-ра Костя Левицького в орґані Начальної Команди Галицької армії зареаґували Придніпрянці, для приміру наведемо голос „Українського Козака", фронтової ґазети Української Народньої Армії [1]). В числі 56. з 25. вересня 1919. поміщена з сього приводу передовиця п. н. „Небезпечна гра", в якій пишеться:

„Ворог, котрий одверто й нахабно заявляє про ‚возстановленіе единой недѣлимой Великой Россіи въ довоенныхъ границахъ включая сюда и Галицію, которая является чисто русскимъ (читай: московським) краемъ", ворог, котрий по своїй реакційній суті і з боку соціяльного і національного є смертю для України і котрому найменше не можна довірить, сим політикам здається чимсь иншим, і сі безвідповідальні перед многострадальним українським народом Галичини політики можуть говорить про можливість з сим ворогом якогось порозуміння, можливість федерації, і се в той час, як ворог, посівши країни, що борються за своє самостійне життє і не хотять старої ‚недѣлимой' — Дон, Кубань, Україна,

[1]) Инших часописів з того часу не маємо.

в той час, як ворог, що досі не має своєї території, а опирається на ті країни, що ведуть з ним боротьбу, — бє нас, — хиба можна говорить про якусь федерацію?

Се гірше, як би братам Галичанам запропонувати федерацію з Поляками, котрі зараз займають Галичину і не мали би з неї вийти!“

Рівночасно появився „Стрілець“ (ч. 74 з 25. вересня 1919.) з заповідженими редакційними увагами до статті д-ра Костя Левицького. Вони містилися в передовиці п. н. „На роздоріжжі“, підписаній редактором д-ром Осипом Назаруком.

Автор, відсунувши на бік справу Румунії, з якою, на його думку, Україна легко може помиритися, розглядає тільки справу відношення України до Польщі й Москви.

На його думку, до якої з сих держав прихилиться Україна, та буде мати перевагу на Сході Европи. Докази: зріст могучости Польщі після недобровільної з боку України Люблинської унії і зріст могучости Москви після добровільного з боку України Переяславського договору. Отже рішаючим чинником у боротьбі між Польщею й Москвою була й буде Україна.

Далі звертає автор увагу на те, що „під природним напором Польщі на схід ми тратили свою національну територію.“ Зате „під Москвою ми не тільки що не втратили нічого з своєї території, але зискали так багато, що зі становища етноґрафічного стали великим народом. Около 40 проц. нашої національної території зискали ми під Москвою в напрямі на полудне і на схід“ ... „Напір Росії на Царгород, той ключ до Чорного Моря, роблений був фактично більше в інтересі України чим Московщини. При всій своїй неохоті і всім оправданім жалю до Москви треба признати, що вона мимохіть була добрим виконавцем політичного заповіту українських князів.“

„Одначе — пише автор далі — сі факти потребують освітлення. Коли викинемо з душі зрештою оправдану ненависть до Польші, яка особливо під впливом теперішніх знущань над українським народом у Галичині опановує нас, і тільки холодним світлом думки подивимося на творенне української нації (як основи держави), то мусимо признати, що в боротьбі з Польщею і тільки з нею одержали ми своє національне лице. Коли в думці відкинути все, що ми здобули собі в сій боротьбі з Польщею, то остане — поминувши княжу добу — мряковинне з ґейзерами. Навіть уся козацька традиція з національним змістом, се вислід нашого відношення до Польщі. Від хвилі, коли остаточно перемогла Москва, ми втратили можність духового розвитку, можність боротьби. Розвивалося під нею тільки наше тіло (етноґрафічна маса), росла наша територія, а завмер орґанізаційний змисл і дух. Хто розуміє значінне сих слів, той розуміє і наше ваганнє.

Вибір орієнтації в таких обставинах незвичайно важкий. З одного боку не знати, чи на випадок союза з Росією не затреться знов наше національне лице, і то вже разом з Галичиною. Бо напевне можна сказати, що коли ми раз твердо станемо на плятформі політичного русофільства, то скорше чи пізнійше відберемо від Польщі Галичину не тільки по Сян, але по Попрад і Люблин. З другої знов сторони, де маємо яку-небудь запоруку, що Поляки в разі союза з нами не використають нас виключно на те, щоби проковтнути як найбільше української території.

Кождий союз — як сказав Бісмарк — ліпше робити зі слабшим ніж з міцнійшим. Бо тоді користи союза будуть по нашім боці. Вправді кожда з наших сусідок (і Польща і Москва) наразі міцнійша від нас, одначе Польща слабша ніж Росія. Але де запорука, що Поляки настільки змінять відношенне до нас, щоби наш власний нарід не присилував нас подерти всякі договори з Польщею? Чи зібраннє всіх наших земель не переважає наразі всяких инших користий?

Все се питання, на які може дати відповідь, і за сю відповідь взяти на себе відповідальність, тільки збір представників нашого народу. Голос тої Галичини, яка остала під польським пануваннем, і тої, яка втікла з під нього на захід, маємо в згаданій статті д-ра К. Левицького. Ми розуміємо його, — і він не може бути инакший. Хто в неволі, той не може думати, тільки про убиттє

свого кривдника. Ми тут віддихаємо поки-що на свободі і на своїй землі. Зберімся і разом вирішимо се велике питаннє, яке так само у весь ріст стояло перед найбільшим нашим державним мужем, Богданом. І він не зважився сам вирішувати його, а запитав широкі круги.

При вирішуванню сього питання все мусимо памятати про наш принцип, якого ніколи не зречемося, — се Самостійна Українська Держава. І тільки з тим можемо увійти в союз, хто нам дасть і може дати більше змоги дійсно побудувати Самостійну Українську Державу.

Вирішити питаннє орієнтації треба скоро, дуже скоро. Бо події можуть піти по наших головах. І горе нам, коли ми се питаннє вирішимо запізно, або вирішимо на основі почувань, а не на основі холодного розуму, хоч би він крівавив нам серце як ніж.“

Супроти статті д-ра К. Левицького, яка вказувала орієнтацію на протибольшевицьку Москву як на єдиний і найліпший вихід, стаття Назарука являється змаганнєм обєктивно обміркувати всі **за** і **проти** як що до орієнтації на Польщу так і на Москву.

Одначе Придніпрянцям, в тодішній атмосфері ворожнечі, підозріння й недовіря, вона, в звязку з статтею д-ра К. Левицького, могла видатися і видалася одним з обявів — тільки більш обережним — пропаґанди орієнтації на Москву.

Річевою хибою статті Назарука було те, що автор, який грав дуже визначну ролю в галицьких кругах, сам для себе не знайшов відповіді на поставлене питаннє.

Стаття д-ра К. Левицького не була одиноким висловом паризької орієнтації на протибольшевицьку Москву, який дістався до Камянця.

Рівночасно Диктатор дістав докладне звідомленнє Панейка про положеннє в Парижі, де — треба допускати — були всі можливі арґументи в користь тої політичної орієнтації, яку Панейко вважав за корисну і вказану.

Далі треба згадати про два листи Панейка, один до Диктатора, другий до галицького посла в Відні Сінгалевича, які оба дійшли до Камянця. З сих листів видно, в якім напрямі впливав Панейко на галицьке правительство [1]).

Лист до Диктатора звучить:

„Париж, для 17. жовтня 1919.

Дякую Вам за телеґраму. Ситуація не добра. Так що до Галичини як і Соборної України. 1. Що до Галичини: Поляки, котрі виросли на велику мілітарну силу, абсолютно зі своєї сторони противляться провізорії і статутови. А що союзники з одної сторони їх потребують, а з другої вже із-за самого сорому не хотять компромітуватися очевидним нездійсненнєм нашого права самоозначення, то усунули галицьку справу поки-що зовсім з порядку, лишаючи її в завішенню. Очевидно, що користь з того Полякам, котрі є „beati possidentes.“ 2. Що до Соборної України: Видача війни Денікінови викликала туг в союзних кругах, особливо (а се найнебезпечнійше) в анґлійських кругах просто обуреннє. Анґлійці, котрі тепер взялися добре по свойому до політики в Росії, побачивши, що з нами нема з ким говорити, увійшли в тісну конвенцію з Денікіном і дали йому вільну руку також в справі України. Передвчера я сконстатував те в цілогодинній конференції з компетентним референтом анґлійської делеґації: заявив він мені, що Анґлія нині абсолютно не може впливати на Денікіна, не то

[1]) Оба листи були оголошені в віденській „Боротьбі“, орґані Вітика, ч. 1 з 1. січня 1920. Автентичности їх ніхто не заперечив.

в напрямі федерації, а навіть в напрямі автономії (про самостійність і не говорять). Були часи, коли Анґлія домагалася від Українців проєкту федерації, яку була би накинула тоді ще слабому Денікінови. Петлюра був би дістав зброю і поміч, — тепер се виключене, — хиба що Денікін в переговорах з Петлюрою сам на се згодиться. З ґазет, які привезено свіжо з Камянця, виходить, що там живуть в рожевім оптимізмі що до міжнародного становища. Поляки грають подвійну гру: підюджують Петлюру на Денікина, а Денікінови пропонують союз проти українського сепаратизму. А наші — як діти йдуть на тім польськім шнурочку. Боюся, що ліквідація прийде скорше ніж хто думає. Стискаю Ваша руку. — Панейко."

Лист до Сінгалевича звучить:

„Париж, 20. жовтня 1919.

Одержав нині дві телеґрами від Вас. Дуже дякую. В справі ліквідації пішлю ноту і буду особисто інтервеніювати, одначе маю дуже мало надії на успіх. Наслідком засліпленої політики Камянця Подільського (делікатно вона називається польсько-румунською орієнтацією) становище українства перед антантою стає що-раз гіршим. А добрим воно ніколи не було. Божевільний помисл, щоби Румунією і Польщею шахувати політику Анґлії в російській справі, дає вже свої овочі. В останній картці писав я Вам висліди своєї конференції в Анґличан в справі Соборної України. Нині доповняю сі вістки донесенням, що Румунія і Польща одержали довірочний зазив від антанти (Анґлія), щоби Україну Петлюри бойкотувати на рівні з Росією большевицькою. Прошу передумати собі, що таке рішення означає. Не можу Вам, Дорогий Пане После, сказати, як мене серце болить, що Петрушевич не знайшов у собі рішучости доволі, щоби здержати Петлюру від авантюристичних підшептів. Тоді, як я писав йому, ще був час останній, нині вже пізно, щоби бодай тепер ще, замість утікати до Румунії на безвиглядну еміґрацію (до сього мусить прийти), порозумівся з Денікіном і зискав вплив у нього. Одначе не маю надії, що станеться так. Фрази мають у нас більше значіння, а кров не коштує нічого. Відси з Парижа робиться де-що, щоби зневтралізувати в окруженню Денікіна вплив реакціоністів і націоналістів. Поїхав туди з тим наміром Маклаков, навіть Крамарж буде в тім дусі працювати. Петрушевич міг би багато помогти, як би знав, як стоїть справа, і мав цивільну відвагу. А так... стискаю Вашу руку, falsus utinam vates sim. — Панейко."

В кінці треба згадати, що в тім часі приїхав до Камянця з Парижа штабовий офіцир галицької армії Ерле, який за час свого півторамісячного побуту в Парижі оставав під виключним політичним впливом Панейка і Томашівського. Зазначую се тому, бо в віденській „Боротьбі" були натяки на те, що Ерле мав відіграти визначну роль в орієнтуванню Начальної Команди Галицької Армії в напрямі угоди з Денікіном. На скільки се правда, то очевидно через нього говорили впливи паризької орієнтації.

Так з одного боку правительство Директорії, щоб дістатися під опіку антанти, шукало порозуміння з Польщею; з другого боку галицьке правительство діставало з Парижа вказівки, що дорога до антанти веде через союз з Денікіном на основі федерації.

І як Галичани, хоч бажали позискати антанту для справи української державности і зокрема для рішення спору з Польщею за Галичину в користь України, одначе не могли згодитися не те, щоб се сталося через союз з Польщею коштом Галичини, — так і Придніпрянці, хоч усі свої зусилля звертали на те, шоб антанта взяла українську державність під свою опіку, одначе не могли згодитися на те, щоб се сталося через союз з Денікіном, куплений ціною державної самостійности.

Так стояли оба правительства і ті громадські ґрупи, на які вони опиралися, супроти себе немов два ворожі табори, в хвилі, коли треба було знайти спільну мову — не для того, щоби спільними силами перемогти, бо се було по-над їх сили, а для того, щоби спільно внести і полишити тим, що далі будуть вести боротьбу за українську державність, ясну історичну традицію.

Замість того преса обох таборів дишала взаїмною ворожнечею, стараючися як найбільше зогидити противника. На основі тих часописів, які попали в мої руки, треба ствердити, що преса, яка стояла за правительство Директорії, представляється під сим оглядом багато гірше, ніж преса, яка стояла за Диктатуру. Прим. „Україна", орґан штабу Придніпрянської Дієвої Армії, отже урядовий орґан Головного Отамана, отверто виступала проти істнування Диктатури, називаючи її „недорічністю" та домагаючися її усунення. А „Боротьба", орґан українських соціяльних демократів Галичини й Буковини, в дійсности ж орґан членів Ради Народніх Міністрів Безпалка й Вітика, в боротьбі проти Диктатури переходила всякі межі в тенденційнім освітлюванню подій і особистих нападах. Супроти того „Стрілець" держався більше оборонного становища і приличних форм полеміки.

В такій атмосфері спільні виступи обох правительств були тільки хвилевим закриваннем рани, яка очевидно далі ятрилася.

Таким спільним виступом був маніфест з 24. вересня 1919. до Народа України з зазивом до війни проти Денікіна. Маніфест підписали: Голова Директорії Головний Отаман С. Петлюра, члени Директорії: Проф. Ф. Швець і А. Макаренко, Президент Української Національної Ради д-р Е. Петрушевич [1]), голова Ради Народніх Міністрів і міністр внутрішніх справ І. Мазепа і всі міністри.

Другим спільним виступом обох правительств була державна нарада 25. жовтня 1919., в якій взяли участь члени обох правительств і представники партійних та громадських орґанізацій [1]).

В промовах представників обох правительств ствердження їх одновгідність.

Головний Отаман Петлюра у вступній промові сказав:

„Як у Верховної Влади, Диктатора Західної Области, Уряду Наддніпрянщини і в обох арміях панує гармонія, згода, одна воля, один національний могучий дух, так і в усіх політичних та громадянських орґанізаціях, в цілім народі мусить повстати також один великий порив, одна воля, один дух, спільне всім бажаннє посвятити всі свої фізичні й духові сили, всі матеріяльні засоби, всю енерґію творчого всенароднього ґенія для єдиної найсвятішої нашої мети — вибореня нашої незалежности."

Диктатор Петрушевич заявив, що

„в галицького уряду, в галицькім громадянстві та армії панує повна згода поглядів і єдність діл у всіх основних питаннях державного життя з Верховною

[1]) Треба звернути увагу на те, що Петрушевич не виступає в сім маніфесті ані як член Директорії ані як Уповновласнений Диктатор.

[1]) Відомости про державну нараду взяті зі звідомлення, яке було поміщене в „Україні" (чч. 63 і 64 з 28. і 29. жовтня 1919) і яке має, до певної міри, урядовий характер. Звідомлення в инших часописах також взято під увагу.

Владою й Урядом Наддніпрянської України. Непорозумінь і сепаратних виступів у важних проблемах внутрішньої і закордонної політики ні один уряд не робив без порозуміння з другим і через те всі нерозумні чутки й підозріння, що в останніх часах оббігли навіть частину нашої преси, являються плодом інтриґ наших ворогів, котрі всіми способами намагаються ослабити відпорну силу нашого народу. Галицьке громадянство леліє ті самі національні ідеали, що й Наддніпрянська Україна, а наддністрянська армія своєю кровю від Збруча аж по Київ позначила хрестну дорогу любови до Соборної України. Вона піддається одному Головному Командуванню і спільно з наддніпрянськими лицарями прямує до одної високої мети. Для осягнення тіснійшого зверхнього і внутрішнього обєднання буде утворений один спільний військовий орґан (головне командуванне і військове міністерство). Галицький уряд, громадянство та армія стоять твердо й непохитно на становищі акту Національної Ради з 3. січня 1919. й акту Трудового Конґресу з 22. січня 1919. про обєднанне обох областий України й утворенне Соборної України. Згідно з конституцією Національної Ради, аж до ратифікації акту злуки Українськими Установчими Зборами, Західна Область УНР мусить мати своє територіяльне правительство. Через те і з огляду на інтереси армії та закордонну ситуацію Диктатор не сміє зложити своїх повновластий, аж доки галицьке громадянство не зможе виявити своєї збірної волі з сього приводу. В усіх справах нашого державного життя Диктатор думає і творить одну волю з урядом Наддніпрянщини, а його армія освячує сю святу єдину волю своєю цінною кровю".

Премер Мазепа сказав:

„Серйозних непорозумінь на ґрунті внутрішньої і закордонної політики в уряду Наддніпрянщини й Наддністрянщини не було й не може бути. Наддністрянці борються за ті самі високі ідеали, що й Наддніпрянці, і коли вони так само переймуться глибокою вірою в кінцеву перемогу нашої національної справи, так між двома рідними братами знайдеться все і всюди спільна мова, воля й чин. Справу де-яких непорозумінь у Диктатурі треба вважати внутрішнім питаннєм ґалицького громадянства, яке в свій час розвяже його згідно з своєю волею та конституцією".

В другій, кінцевій промові Мазепа сказав про порозумінне з Польщею і про відношенне до галицького правительства ось-що:

„Рахуючися з реальними фактами міжнародного життя, уряд УНР в своїй закордонній політиці вступив на дорогу порозуміння з тими державами й народами, які або безпосередно заінтересовані в визнанню самостійного істнування української держави, або вважають таке визнанне конечним актом міжнародньої справедливости та европейської рівноваги. Наше порозумінне з найблизшими нашими сусідами — Польщею і Румунією — випливає іменно з отсих реальних міжнародніх відносин".

„Становище нашого уряду в справах взаємовідносин з урядом Західної Области УНР ясні. В обох урядів панує цілковите порозумінне і згода що до найвисшої мети нашої національної політики, а малі ріжниці поглядів на деталі тактики абсолютно не можуть бути причиною яких-небудь небажаних наслідків. Форма краєвого уряду Західної Области УНР належить до компетенції збірної волі галицького громадянства, і коли прийде пора на її вселюдний вияв, так воно зуміє се хатнє питанне розвязати звичайним парляментарним шляхом. Коли ж дивитися на Галичину зі становища закордонної політики, так уряд розглядає се питанне тільки зі становища цілости й єдности етноґрафічних земель Соборної України".

В кінці Петлюра в своїй кінцевій промові сказав:

„В обєктивній критиці взаємовідносин обох урядів — Наддніпрянщини й Наддністрянщини — він бачить у принціпі ту ж саму волю всего громадянства, яку оба уряди здійснили вже на практиці, себ-то тісне порозумінне й обєднанне всіх діл на користь цілого українського народу, на спільне добро Соборної України. Ще більше радує його щире бажанне нашого народу в справі орґанічного обєднання обох наших армій. Перші кроки до такого обєднання зроблені вже Штабом Головного Отамана. Складена спеціяльна комісія з представників

обох армій для вироблення статутів однородної орґанізації, утворення одного командування та одного керуючого центра — Військового Міністерства".

Так говорили представники обох правительств. Одначе партії говорили інакше.

Представник галицької трудової партії Гр. Тимощук зложив отсю заяву:

„Українська трудова партія:

1. Стоїть на ґрунті конституційних актів Національної Ради з 3. січня 1919. та Трудового Конґресу з 22. січня 1919. в справі злуки Наддністрянської й Наддніпрянської України, себ-то, що сі акти мають бути затверджені Установчими Зборами, а до того часу мусить остатися непорушним територіяльний уряд Наддністрянщини.

2. Зміну територіяльної влади Західної Области УНР вважає неможливою через те, що галицький нарід не має в сей час змоги виявити свою волю в сій справі, а також закордонне становище і добро та цілість наддністрянської армії не оправдують непотрібних експериментів.

3. Причини дрібних непорозумінь між наддністрянським і наддніпрянським урядом добачує в ріжницях світогляду й громадського виховання сих частин українського народу, що сотні літ жили в двох відмінних від себе державах.

4. Орієнтацію на схід, як що вона була в окремих одиниць, пояснює критичним становищем армії, котра заздалегідь повинна знайти можливий вихід з неможливого положення. Про щось серйознійше й мови не може бути".

Представник галицької радикальної партії А. Крушельницький так само

„з огляду на міжнародню політику, внутрішнє положення і добро армії обстоює незмінність галицького територіяльного уряду".

Зате Безпалко і Вітик від імени галицьких і буковинських соціяльних демократів виступили дуже різко проти Диктатури, домагаючися утворення одного правительства для цілої Української Народньої Республики. Коли взяти на увагу, що оба вони були членами Ради Народніх Міністрів УНР, то їх промови перекреслювали те, що від імени Директорії і її правительства говорили про однозгідність з галицьким правительством Головний Отаман Петлюра і премєр Мазепа.

В промові представника української соціяльно-демократичної робітничої партії нема нічого про відношення між обома правительствами. Чи се тому, що про сю справу мали говорити соціяльні демократи Безпалко і Вітик, чи з инших причин, — годі вияснити.

Зате представник партії українських соціялістів-революціонерів М. Любинський поставив у сій справі домагання, які покривалися зі становищем Безпалка і Вітика.

Так говорили представники партій.

„А на дворі — пише Назарук — відбувалося ще краще ‚єднаннє'. Площу перед ґубернаторською палатою, де відбувалося ‚єднаннє' політиків, обсадили наддніпрянським військом. Коли про се довідалася галицька залога, прийшла також на ту площу, і то з двома кулеметами, щоби в потребі боронити Диктатора. Як Наддніпрянці побачили, що Галичани привезли ‚техніку' (так називають там машинові

кріси і т. п.), післали по свою ,техніку'. І так скріплялися майже цілу ніч" [1]).

Державна нарада була властиво зборами, скликаними на те, щоби представники партій і громадських орґанізацій вислухали звідомлення правительства, а правительство вислухало бажання представників партій і громадських орґанізацій. Ніяких рішень вона не приймала.

На дальший хід подій вона нічим не вплинула. Ані не скріпила сил держави, щоби відвернути катастрофу втрати території. Ані не витворила моральної атмосфери, щоби серед катастрофи, яка прийшла, не потерпіла ідея, за яку гинуло військо з усіх українських земель, — ідея з'єдинення всіх українських земель в незалежну державу.

Розділ XVIII.

Розпад.

І. Похід на Київ [2]). Перейшовши Збруч, галицьке військо пішло зараз проти большевиків, які стояли коло Ярмолинець і загрожували Камянцеви. Большевиків відкинено, територію, на яку розтягалася влада Директорії УНР, розширено й забезпечено.

Тепер прийшла черга подумати про плян дальшої воєнної акції. Військова канцелярія Диктатора Західної Области УНР виробила і предложила Головному Отаманови плян, який передбачав три можливости: 1) похід на Галичину, 2) похід на Київ, 3) похід на Одесу або Миколаїв і Херсон.

Плян походу на Галичину — на мою думку — військова канцелярія виробила більше для спокою совісти ніж з надією на здійснення. Похід на Галичину означав би не тільки війну з Польщею, але і з антантою, бо звертався би проти її рішення з 25. червня 1919. в справі Галичини. Коли б галицьке правительство було навіть зважилося на се, то Директорії ані війна з Польщею ані тим більше конфлікт з антантою був під сю хвилю зовсім небажаний.

Плян походу на Київ подобався Головному Отаманови з огляду на політичне значіннє здобуття Київа армією УНР. Зате галицьке правительство було проти походу на Київ, подаючи отсі причини: В поході на Київ може статися так, що прийдеться битися не тільки з большевиками, але і з Денікіном. Київ важко вдержати, бо на саму залогу треба би оставити половину галицької або дві треті придніпрянської армії. Здобуттє Київа не змінило би некорисного положення української армії, яка далі була би з усіх сторін окружена ворогами й відрізана від світа. Заосмотреннє армії було би дуже важке.

Замість того галицьке правительство було за похід на Одесу або на Миколаїв і Херсон. На його думку воєнні трудности сього походу були значно менші. Лагіднійший клімат і багатші околиці давали

---

[1]) Рік на Великій Україні, стор. 255.

[2]) Фактичні дані для сього уступу взяті з публікації Мишуги, Похід українських військ на Київ (серпень 1919).

ліпші вигляди для перезимування війська. І найважнійше, що через море можна було мати звязок зі світом, наладити товарообмін і взагалі скріпити своє становище як внутрі так і в міжнародній політиці.

На нарадах, на яких обмірковувано справу, більшість політиків і військових як Наддніпрянців так і Галичан була проти походу на Київ. Одначе Головний Отаман рішив іти на Київ, наказуючи вести акцію як найшвидшим темпом.

Похід на Київ, ведений на основі пляну, виробленого Начальною Командою Галицької Армії, увінчався успіхом. В суботу, 30. серпня 1919., ввійшли до Київа передні відділи української армії, які належали до галицької ґрупи ґенерала-четаря Кравса. На неділю, 31. серпня 1919., на бажаннє Головного Отамана назначено святочний в'їзд української армії до Київа.

Одначе замість святочного в'їзду наступило уступленне з Київа перед військом Денікіна.

Ще в початках походу на Київ Начальна Команда Галицької Армії звернулася до Штабу Головного Отамана з запитаннем, як поставитися до армії Денікіна, з якою українська армія може зустрітися підчас походу на Київ. Се запитанне Штаб Головного Отамана переслав Головному Отаманови, який одначе не дав відповіди. Коли прийшли вісти, що військо Денікіна посувається мабуть на Київ, Начальна Команда Галицької Армії повторила своє запитанне. Тоді, на припорученнє Головного Отамана, Штаб Головного Отамана вислав до Штабу Придніпрянської Дієвої Армії і до Начальної Команди Галицької Армії строго довірочний приказ, що в випадку зустрічі з армією Денікіна треба уникати сутичок і ждати дальших директив.

Українські відділи, які ввійшли до Київа, були чисельно слабі і втомлені. Вони, що правда, обсадили всі важнійші точки, але тільки слабими силами. Тільки слабу обсаду дістали також два мости на Дніпрі, які з карти були відомі команді ґрупи. Та на Дніпрі був ще третій міст, деревляний, який не був зазначений навіть на спеціяльній карті, і тому його не обсаджено.

Рано 31. серпня до моста коло Печерської Лаври над'їхав кінний відділ армії Денікіна. На заяву команданта галицької обсади моста, що Київ знаходиться в руках армії УНР, яка ніякого иншого війська до Київа не впустить, відділ від'їхав назад. Рівночасно до другого моста, обсадженого придніпрянським відділом, над'їхав Денікінський панцирний поїзд, одначе на заяву команданта обсади, що міст є підмінований і буде висаджений у воздух, як поїзд на нього в'їде, — також від'їхав назад.

Та коло полудня Денікінський відділ перейшов незамітно через необсаджений деревляний міст, зайшов ззаду обсаду моста, до якого рано під'їздив панцирний поїзд, і заняв міст. Придніпрянський відділ, який беріг моста, тоді якраз відпочивав і варив їду.

До другого моста, який берегла галицька сотня, підійшов рівночасно відділ Денікінської піхоти і — не зважаючи на протест команданта обсади, перейшов міст. Командант обсади казав стріляти з машинового кріса, одначе не на Денікінський відділ, тільки в воду, —

мабуть тому, що він знав про приказ не входити в сутички з Денікінською армією і стріляв тільки для постраху.

Так усіми трьома мостами хлипула до Київа з лівого берега Дніпра Денікінська армія власне в хвилі. коли українська армія починала святочний в'їзд до Київа. Команда ґрупи Кравса вислала до команди денікінських відділів делеґацію з домаганнєм уступитися з Київа. Денікінський командант відповів, що не може сього зробити на власну руку, тільки мусить звернутися до команданта ґрупи ґенерала Бредова, який за кілька годин буде в Київі. Покищо стало на тім, що обі армії не будуть виступати проти себе. Означено демаркаційну лінію. Українська сторона згодилася при сім на домаганнє Денікінців, щоб на знак неворожого відношення між обами сторонами виставлено на Городській Думі, яка була в українській части міста, побіч українських також російський прапор.

Тимчасом почався святочний в'їзд української армії до Київа. Відділ придніпрянських козаків, який їхав під проводом отамана Сальського, Команданта Придніпрянської Армії, переїздячи попри Городську Думу, почав протестувати проти російського прапора. Часть публики, настроєна по російськи, почала знов протестувати в обороні російського прапора. Один козацький сотник зняв з балькона російський прапор і кинув під ноги коневи отамана Сальського. Почалася метушня, серед якої появилися денікінські козаки і почали стріляти. Вистріли счинили дальше замішаннє, серед якого денікінці переступили демаркаційну лінію, заняли більшу часть міста і почали розоружувати і брати в полон українські відділи.

В таких обставинах ґенерал Кравс вибрався ввечері на переговори з ґенералом Бредовом. Бредов поставив домаганнє, щоб українська армія таки негайно вночи вийшла з Київа і протягом дня відступила на лінію Хвастова. На сю важку умову ґенерал Кравс уважав себе примушеним згодитися.

Справу дальших відносин між обома арміями відложено до окремих переговорів.

Так представляється здобуттє і втрата Київа. В справі втрати Київа окрема комісія під проводом ґенерала Ґембачева (Наддніпрянця) перевела дуже точні доходження.

Серед напружених відносин, які були між обома правительствами, придніпрянська публична опінія склала вину за втрату Київа на ґенерала Кравса і взагалі на галицьку команду. Так почалася мова про „зраду Галичан". На основі висше поданого представлення подій сей страшний закид треба признати безосновним.

На підпертє сього погляду наведемо ще свідоцтво отамана Сальського, який в статті „Східне питаннє. Аналіз стратеґічно-політичного становища на Україні в 1919. році"[1]) ось що пише про київські події:

„На другий день несподівано ввійшли до Київа денікінські відділи, яких українське військо ні в якім разі не рахувало за ворогів,

---

[1]) Віденська „Воля", т. I., ч. 8 з 21. лютого 1920.

на стільки безглуздою та непотрібною уявлялася взаїмна боротьба на очах у спільного ворога. Українське війско було до сього підготовлене попередніми наказами командування і населенєм звільняємих від большевиків місцевости. Скрізь, куди наше військо приходило, передавалися прощальні слова большевиків: „Українці і денікінці між собою побються і ми не пізніш як через два місяці повернемося‘, — і до сього завжди додавалося: ‚Але Бог дасть, ви між собою битися не будете‘. Почалися пертрактації з добровольчеським командуванєм про встановленнє демаркаційної лінії, а тимчасом де-які українські частини (3 курінї і батарея), які, повторюю, ні в якім разі не рахували денікінців за ворогів, були денікінським війском оточені і обеззброєні. Характерно, що оточеннє переводилося мирно і спокійно на очах нічого непідозрівавших оточуємих українських частин“.

Після уступлення з Київа правительство УНР вислало до Денікіна до Київа місію отамана Омеляновича-Павленка, предкладаючи згоду на отсих умовах: 1) звільненнє правого берега Дніпра з Київом; 2) визнаннє права за Українськими Установчими Зборами, скликаними на демократичнім принціпі (по чотирохчленній формулі), остаточно вирішити долю України і її відносин до Росії; 3) військова згода проти большевиків. Одначе денікінські делеґати відкинули сі умови, домагаючися, щоби правительство УНР або признало „единую недѣлимую Россію“, або зложило зброю [1]).

Тоді правительство УНР рішилося виповісти війну Денікінови.

2. Перемирє з Польщею. Коли війна проти большевиків і Денікіна займала всі сили української армії, рівночасно треба було боятися воєнної акції зі сторони Польщі, з якою відносини, після заняття Галичини, зовсім не були вияснені. Се заставило оба українські правительства шукати військового перемиря з Польщею, яке заключено в Варшаві 1. вересня 1919. З української сторони перемирє підписала делеґація, зложена з військових представників обох правительств. Текст перемиря звучить [2]):

„Делеґація польська, яка складається з ґен.-пор. Тшаска-Дуського як голови, капітана Ґенерального Штабу Відмана, поручника Бернацького, поручника Голядника, поручника Вельовейського, — Делеґація українська, яка складається з полковника Ґенерального Штабу Ліпка як голови, сотника Мшанецького (галицького війска), сотника Рудського, сотника Луцького і сотника Магаляса (галицького війска), — годиться на заключеннє завішення зброї на отсих умовах:

1. Всяка боєва акція буде припинена з хвилею підписання умови.

2. Польське війско затримує боєву акцію на теперішній занятій лінії річки Збруча і тактично забезпеченій лінії на східнім березі.

В цілях уникнення можливих сутичок між війском польським й українським і в цілях доказу, що з боку Головної Команди українського війска немає яких би то не було аґресивних намірів, установляється між річкою Збручем та потоком Жванчиком невтральна зона. Головна команда українських війск застерігає собі вільну руку для тактичного забезпечення східного кордону сеї зони. На невтральній зоні невільно ні українській ні польській армії тримати жадних військових частин. Утриманнє ладу й порядку на невтральній території належить до теперішніх українських місцевих автономних влад. Перехід кордону невтральної зони військовим особам, як польським так і українським, рішуче забороняється, за виїмком уповноважених на се на підставі міжнародного права. Для переходу невтральної зони або кордону сеї зони особами до того уповноваженими на підставі міжнародного права чи на підставі взаїмної згоди військових влад поль-

[1]) Сі відомости взяті зі статті Сальського.

[2]) „Галицький Голос“, ч. 4 з 12. вересня 1919. Редакція покликується на „Україну“.

ської й української призначаються де-які місця як з боку польського так і з боку українського. (Точний зміст сього пункту по оперативним умовам не може бути переданий). Цівільні особи, котрі свавільно перейшли невтральну зону, або в незазначених умовою пропускних пунктах, будуть рахуватися по переході невтральної зони з тою владою, польською чи українською, якої інтереси ся особа порушила. Козаки, як польські так і українські, котрі без уповноважень перейдуть кордон невтральної зони, повинні бути зараз затримані і передані під охорону до найблизшого пропускного пункту.

4. Умова що до завішення зброї є обовязкова на 30 днів від хвилі підписання. У випадку продовження умови слід за пять днів до скінчення терміну підписати нові умови. Скасуванне сух умов до скінчення 30 днів може статися не инакше, як лише за попереднім повідомленнем противної сторони на пять днів перед наміченим скасуванием умов. На випадок входу большевиків у невтральну зону надається начальній команді польського війска право посування польського війска на схід або на південний схід з тим, щоб було попереджено й повідомлено, на скільки се буде можливо. Головну Команду українського війска. Большевиками належить розуміти тільки реґулярні відділи совітської армії, а не місцеві банди большевицькі.

5. Пятнацять днів після підписання умов повинен розпочатися взаїмний обмін всіх військово-полонених, як польських, так і українських, котрі походять з України Наддніпрянської. Технічне переведенне сього в життє передається особливій комісії. Справи обміну військово-полонених, які походять зі Східної Галичини, залишаються до перегляду спеціяльної військово-політичної комісії.

6. Справа, яка торкається повороту страт Полякам, котрі живуть постійно на Україні, які тепер повертаються, передається до перегляду спеціяльної військово-політичної комісії. Обі сторони забезпечують життє і майно особам, які леґально перейшли невтральну зону і перебуватимуть на території Наддніпрянської України або Східної Галичини.

7. Польський старшина для звязку зі своїми помічниками буде принятий Головною Командою Отамана Петлюри як уповноважений команди польського війска, яка зі свого боку прийме українського старшину для звязку з помічниками.

8. Всі точки сеї умови не мають жадного значіння і впливу на пізнійший хід політичних і територіяльних відносин як для Польщі так і для України.

9. Що торкається спільної акції проти большевиків, то докладне обговоренне сеї справи залишається особливій комісії, котра по підписанню умови приступить до вироблення відповідних плянів.

10 Призначена тимчасова лінія розмежування військових операцій слідуюча: в українських руках Волочиск з мостовим причілком і Корець, в польських руках Олевськ і Мозир, в Шепетівці спільна команда залізничого двірця Транспорти польського війска через територію українського війска забезпечить команда останнього на кождоразове бажанне Головної Польської Команди. Згадану висше лінію визначить на місці в деталях спеціяльна взаїмна підкомісія на протязі пятнацяти днів. До скінчення праці сеї підкомісії залишається status quo, що значить: Шепетівка в руках українського війска, Славута в руках польського війска.“

Осе перемире, хоч назване тільки „завішеннем зброї“ і заключене тільки на 30 днів, містить постанови які говорять про те, що обі сторони готовляться до що-раз тійснішого порозуміння.

Після 30 днів перемире продовжувано окремими умовами, за кождим разом на 10 днів, аж доки Головний Отаман Петлюра не віддався в опіку Польщі.

3. Дипльоматична місія до Польщі. Після заключення перемиря оба правительства рішили вислати до Польщі дипльоматичну місію для переговорів над дальшим уладнаннем відносин між Україною й Польщею. Сю місію зложено ось як Голова — Андрій Лівицький, міністр судівництва і керуючий міністерством закордонних справ УНР, перший заступник голови — Леонід Михайлів (Придніпрянець), другий заступник

голови — д-р Степан Витвицький (Галичанин), члени — Прокіп Мшанецький. Прокіп Понятенко, Борис Ржепецький (Придніпрянці), д-р Антін Горбачевський, д-р Михайло Новаковський (Галичани). Чи і в яких розмірах місія може переговорювати в справі Галичини, се мали рішати галицькі члени місії. Місія виїхала до Варшави 3. жовтня 1919.

З якими настроями проводили її урядові придніпрянські круги, свідчить згадана вже статтгя „Історичний крок" в „Україні" (ч. 58 з 22. жовтня 1919.), орґані Штабу Дієвої Армії. Стаття, давши історичний огляд польсько-українських відносин, в якім боротьбу між Польщею й Україною освітлює як боротьбу шляхетчини проти демократизму, — кінчиться:

„Змінилися не тільки ми, але здається нам, а воно так таки й є, зміняється радикально і польський нарід. Се не випадкове явище, що польський нарід, якому не брак рідної численної аристократії і шляхти, поставив на чоло своєї военної державної орґанізації улюбленого свого вожда Пілсудского, якого вся Европа знає як щирого, культурного демократа. Тут маємо яркий доказ, що польський нарід глибоко еволюціонує в напрямі модерного демократизму. Можемо бути певні, що раньше чи пізнійше польська демократія стане фактичним господарем землі польської. З тим повинні і мусять числитися нинішні верховники долі польського народу. І се дає нам повну надію, що демократичний український нарід знайде щире співчуттє в серцях і розумі польських мас. Тоді що-йно ми повіримо в високі ідеали національного самовизначення і міжнародного єднання, коли два історичні сусіди проведуть сі ідеали на практиці в життє.

Віримо также, що сі великі питання будуть полагоджені безпосередно двома зацікавленими народами, без ніякого стороннього вмішування . . ."

4. Договір галицької армії з Денікіном. Після втрати Київа военне положеннє і внутрішній стан української армії швидким темпом наближалися до катастрофи. Вона не мала не тільки одіжи, обуви, ліків, отже річий, яких не було на території української влади і яких ся влада, відрізана від світа, не могла дістати. Дякуючи непаладжености державного апарату і боротьби між обома правительствами вона, на хліборідній українській землі, не мала навіть що їсти. А тут надходила холодна осінь і наближалася зима.

По свідоцтву Галичан галицька армія знаходилася ще в гірших умовах ніж придніпрянська. Правительство Директорії, яке мало давати гроші на галицьку армію, навмисно не давало гроший, щоб сим викликати в галицькій армії невдоволеннє і змаганнє до злиття обох армій. Особливо нарікають Галичани на премера і міністра фінансів Мартоса, як на головного виновника такого поведення правительства Директорії супроти галицької армії.

Обдерта, боса. голодна українська армія конала від тифу. Галицька армія, яка прийшла на Велику Україну в стані 40.000 баґнетів, мала в жовтні ледви 4000 баґнетів; наддніпрянська — 2000 баґнетів. Решта розбіглася, вимерла або лежала хора, ждучи безпомічно смерти.

В такім фізичнім стані армію роз'їдала морально зневіра, боротьба між обома українськими правительствами, денікінська і большевицька аґітація.

А на фронті що-раз сильнійше натискала добре озброєна й заосмотрена денікінська армія, перед якою українська армія все відступала й відступала.

При сім треба зазначити, що головний натиск денікінської армії видержувала власне галицька армія.

Серед таких відносин зродився і дозрів у Начальної Команди Галицької Армії розпучливий плян ратунку армії через перехід до Денікіна.

Обставини, в яких сей перехід відбувся, стверджують, що заставила до нього галицьку армію страшна конечність ратунку перед неминучою загибілю. Одначе, маючи се на увазі, треба також те тямити, що улекшили сей перехід галицькій армії, даючи її відповідну ідеольоґію, ті міркування про орієнтацію на протибольшевицьку Росію, які зазначені в попереднім розділі.

Хронольоґічний хід подій представляється так [1]):

Перед 20. жовтня 1919. Начальна Команда Галицької Армії представила Диктатурі катастрофальне положенне армії і просила телеґрафічно прислати д-ра Назарука і д-ра Давидяка для вислання їх до команди денікінського війска в ціли навязання переговорів про завішенне зброї. На се прийшла з Диктатури телеґрафічна відповідь, що нема причини до навязування переговорів. На другу, більш рішучу телеґраму Диктатура відповіла, що всякі переговори рішуче заборонаяється.

Тепер начальний командант галицької армії ґенерал Тарнавський рішився на власну руку розпочати вступні переговори. В сій ціли вислав він 25. жовтня до денікінської армії делеґацію, зложену з отамана Омеляна Лисняка, сотника Осипа Левицького і сотника Григорія Куріци, з офіціяльним порученнем вести переговори в справі виміни полонених і з неофіціяльним порученнем розвідати, на яких умовах денікінська команда готова заключити завішенне оружя в цілою українською армією.

В часі, коли ся делеґація робила заходи, щоб перейти фронт, в Винниці, осідку Начальної Команди Галицької Армії, була 28. жовтня нарада над положенном, при участи Головного Отамана, команданта придніпрянської армії отамана Сальського, Диктатора Західної Области УНР, команданта галицької армії ґенерала Тарнавського і його шефа штабу полковника Шаманека. На нараді не принято ніяких важних рішень [2]).

Делеґація перейшла фронт аж 31. жовтня ввечері і 1. падолиста зустрілася в Зятківцях з ґенералом-майором Слащовом, який приняв її в імени денікінської команди.

Після офіціяльної части переговорів у справі полонених отаман Лисняк почав неофіціяльну часть отсею заявою:

„Я маю крім сього неофіціяльне доруменне моєї команди просити Вас про вияснення, під якими умовами могло би між нашими арміями

[1]) Фактичні дані взяті з публікації Осипа Левицького, Галицька армія на Великій Україні. Автор брав участь у перших двох стадіях переговорів галицької армії з армією Денікіна.

[2]) В матеріялах, які маю, нема докладного звідомлення про сю нараду. На основі відомих даних треба приняти, що Тарнавський на нараді нічого не згадував про висланне делеґації.

бути заключене завішенне оружя, — і то не тільки що до галицької армії, але що до цілого фронту, значить, і армії придніпрянської.“

На се ґенерал Слащов відповів:

„Коли переговорювати хоче галицька армія, то ми на переговори з нею готові; от є і телеґрама ґен. Денікіна на запитанне Вашого парляментаря, щоби галицькі делеґації без перешкоди й у всякій порі приймати. Та що до переговорів цілої армії або придніпрянської окремо, то можу Вас впевнити, — тому, що над такою можливістю ми застановлялися від хвилі стрічі з Вашим фронтом і я про се особисто говорив з ґен. Шілінґом [1]), — що такі переговори є, заявляю катеґорично, неможливі. Ми стоїмо на твердім становищі, що галицька армія є армією екстериторіяльною, яка під примусом обставин перейшла на територію Правобережа. Зате армія придніпрянська, се громадяни бувшої російської держави і як такі підлягають законам сеї держави, яку ми тільки реститууємо. З Вами готові ми говорити як з кождою заграничною армією. Для придніпрянської армії умови одні: зложити зброю й розійтися по домах. Прийде мобілізаційний приказ нашої головної команди для Поділя чи Волині, тоді вони будуть мусіти відбувати військову повинність на рівні з иншими громадянами Росії. Які умови будуть для Вашої армії, сього я тепер сказати не можу, тому, що я некомпетентний. Можу Вас тільки впевнити, що умови будуть відповідно до моменту корисні. Я мусів би від'їхати до Христинівки і тут говорити по прямому дротови з ґен. Шілінґом, а сей знов з ґен. Денікіном. Коли Ви уповажняєте мене зробити се, я се ще сьогодня зроблю.“

Після сього отаман Лисняк зазначив, що коли б прийшло до переговорів тільки з галицькою армією, то вона настоювала би на отсих точках: „запевненне повної автономії та цілости армії: далі, що галицька армія не буде ужита проти иншого українського війска: далі, що її буде уділений кількамісячний відпочинок та всяка матеріяльна підмога; в кінці, що Галицька Диктатура остане далі сувереном армії та одиноким заступником справ Східної Галичини“.

На се ґен. Слащов заявив, що не може дати ніяких обовязуючих запевнень, тільки предложить ті бажання ґен. Шілінґови.

Тепер отаман Лисняк вернув ще раз до справи переговорів з цілою українською армією, зазначуючи, що також в інтересі Денікінської армії лежить вияснити відносини на цілій части фронту.

На се ґен. Слящов відповів:

„Повторяю, що галицьку армію ми вважаємо армією екстериторіяльною, зате армію Петлюри за ґрупу повстанців, подібну ґрупі Волинця, Махна та инших, яка істнує тільки своїм опертем на числом і орґанізацією далеко сильнійшу галицьку армію. Вам може й невідомо, що бандам Махна тільки тому вдалося з Правобережа перейти в Катеринославщину, що дістали від Петлюри муніцію та що стояли з ним у порозумінню й союзі. Як ми ставимося до армії Петлюри, про се

---

[1]) Командант т. зв. „Новоросійської области“ в армії Денікіна.

нехай Вам посвідчить отсей наказ[1]), який я дістав від моєї команди для передання команді придніпрянської армії."

Стало на тім, що ґен. Слащов порозуміється з ґен. Шілінґом, а той з ґен. Денікіном.

Денікін відповів Шілінґови телеґрамою, яка зачиналася словами:

„Я щирим серцем витаю рідну нам по крови галицьку армію при її бажанню покінчити боротьбу та перейти на сторону добровольчеської армії". Далі в телеґрамі говорилося, що цілість галицької армії буде задержана, при чім команда добровольчеської армії застерігає собі де-які переміни в складі команди, та що галицька армія не буде вжита проти армії Петлюри.

Разом з сею телеґрамою подав ґен. Слащов делеґації галицької армії проєкт договору, який містив отсі головні точки:

„Галицька армія переходить в повнім складі разом з етапними установами, своїм майном та залізнодорожним матеріялом на сторону добровольчеської армії і входить в повне розпорядження головнокомандуючого збройними силами південної Росії через командуючого військами Новоросійської области.

Галицьке правительство через недостачу території спиняє тимчасово свою діяльність та удається до Одеси під охорону та опіку головнокомандуючого збройними силами південної Росії.

Проти війська Петлюри на фронті галицька армія не буде вжита.

Галицька армія буде переведена в область Гайсин — Балта — Ольгопіль (начальна команда в Умань), при чім се переґрупування належить починати зараз зосереджуванням армії в районі Погребище—Липовець.

Галицька армія задержить свою цілість, тільки при висших штабах будуть установлені від добровольчеської армії висші штабові офіцири як контрольні орґани, також для вирішення усіх спірних питань на місци.

Начальна Команда Галицької Армії має негайно получитися прямим проводом з ґруною ґен. Слащова, який передаватиме їй дальші доручення команди добровольчеської армії."

Відповіди на сі умови домагалася команда добровольчеської армії до 3. падолиста у вечері; сю відповідь мала привезти делеґація, уповажнена до дальших переговорів.

Сі умови привезла делеґація до Начальної Команди Галицької Армії 2. падолиста.

Через те, що на 4. падолиста Головний Отаман скликав військову нараду до Жмеринки, Начальна Команда Галицької Армії рішила пождати з висланнєм нової делеґації до добровольчеської армії на вислід тої наради.

Тимчасом дала вона 3. падолиста добровольчеській армії таку телеґрафічну відповідь:

„Начальна Команда Галицької Армії на загал згідна на дальше веденнє переговорів на умовах, предложених командою добровольчеської армії. Одначе, з огляду на конечність порозуміння з власним правительством, що вимагає часу, делеґація з відповідю на предложення добровольчеської армії виїде з Винниці аж 5. падолиста."

---

[1]) Був се наказ штабу „Новоросійської области", підписаний ґен. Шілінґом, який звертався до придніпрянської армії, щоби зібралася в означених місцях для зложення зброї, після чого вояки мають розійтися до дому, офіцири перейти в склад денікінської армії, а офіцири ґенерального штабу піддатися реґабілітаційному процесови. За невиконаннє сього наказу грожено відповідною карою.

Так закінчилася перша стадія переговорів Начальної Команди Галицької Армії з Денікіном.

Що до форми, треба ствердити, що ґенерал Тарнарський розпочав їх на власну руку і весь час держав їх у тайні; на скільки можна ствердити на основі матеріялів, на яких опирається ся праця, про факт ведення переговорів не знали ані учасники наради в Виниці 28. жовтня ані учасники наради в Жмеринці 4. падолиста.

Що до змісту, то предложенне, зроблене ґен. Слащову отаманом Лисняком від імени Начальної Команди Галицької Армії, не підходило ані під понятте завішення оружя ані перемиря між двома самостійними арміями, тільки містило проєкт переходу галицької армії, при збереженню певної автономії, до добровольчеської армії для дальшої спільної акції під загальною командою добровольчеської армії.

Тепер перейдемо до наради в Жмеринці 4. падолиста. Взяли в ній участь члени Директорії УНР Головний Отаман Петлюра і Макаренко, премєр Ради Народніх Міністрів УНР Мазепа, Начальний Командант Придніпрянської Армії отаман Сальський, Диктатор Західної Области УНР Петрушевич, Начальник Військової Канцелярії Диктатора підполковник Долежаль, представники всіх ґруп придніпрянської армії (сюди зачислявся також корпус Січових Стрільців під командою отамана Коновальця) і представники галицької армії (Начальної Команди, Команди етапу, галицьких корпусів і Українських Січових Стрільців). Начальну Команду Галицької Армії представляли: отаман д-р Степан Шухевич, отаман Омелян Лисняк, отаман ґенерального штабу Альфонс Ерле і четар Дмитро Паліїв. Сам ґен. Тарнавський не взяв у нараді участи.

Хід наради в Жмеринці був такий:

Найперше представники придніпрянської й галицької армії складали звідомлення про стан армії. Сей стан характеризувала заява отамана Сальського, що „війна властиво скінчилася" та що тепер діло правительства шукати виходу.

Після сього Диктатор мав окрему нараду з представниками галицької армії.

Підчас сеї наради одержав він від ґен. Тарнавського телеґраму з заявою, що коли нарада в Жмеринці не прийме дефінітивного рішення, Начальна Команда буде примушена повести акцію на власну руку. Одержавши сю заяву, Диктатор сказав, що витягне з неї що до ґен. Тарнавського і шефу штабу полк. Шаманека як найширші консеквенції.

Вернувши до Камянця, Диктатор приказом з 5. падолиста усунув ґен. Тарнавського і полк. Шаманека з їх становищ і призначив начальним командантом ґенерала-четаря Микитку і шефом штабу ґенерала-четаря Ціріца. Сей приказ наспів до Виниці 6 падолиста у вечері.

Закінчила нараду в Жмеринці конференція між Головним Отаманом і Диктатором. На ній Головний Отаман принціпіяльно згодився на веденне переговорів від імени цілої української армії з Денікіном, з тим, щоб почати їх тільки через два дні, бо посол Мацієвич з Букарешту повідомляв, що має приїхати місія антанти для посередництва

в справі перемиря між українською армією й Денікіном, отже треба заждати на ту місію.

Треба зазначити, що заповіджена місія не приїхала.

Довідавшися про вислід наради в Жмеринці. ґен. Тарнавський рішив негайно вступити в дальші переговори з Денікіном. В сій ціли вислав він 5. падолиста делеґацію, зложену з отамана ґенерального штабу Ерле, отамана Лисняка і сотника Осипа Левицького, даючи їй повновласть „для ведення переговорів що до завішення зброї" й отсі інструкції:

„Галицька Армія задержує як цілість свою повну автономію, — значить: устрій, склад команд, мову, герб, гимн і ин.

Зі сторони Денікінської Команди можуть бути призначені офіцири не як контрольні орґани, а як старшини звязку для вирішення на місці спірних питань усякого рода.

Правительство Західної Області УНР (Диктатура) задержує свою повну суверенність над Галицькою Армією. Тільки галицьке правительство має право переводити іменування на командні місця та підвисшення у степені.

Правительство переходить в Одесу, де йому буде дана змога навязати свобідні зносини з представниками европейських держав.

Галицька Армія переведеться в область вільну від пошести з тим, що перед її дальшим ужиттєм, яке наступить після порозуміння обох команд (Добровольчеської і Галицької), буде їй уділений кількамісячний відпочинок.

Галицькій Армії буде забезпечене матеріяльне заосмотрення під кождим оглядом.

Хорим Галицької Армії буде забезпечена як найдальше йдуча санітарна підмога.

Для доповнення Галицької Армії будуть ужиті заходи через спроваджение до неї українських полонених з Італії та української бриґади з Чехії [1]).

Проти армії Петлюри Галицька Армія не буде вжита.

Старшини і стрільці бувшої російської служби, які тепер повнять службу в Галицькій Армії, мають при ній остатися.

Корпус Січових Стрільців (Коновальця) належить уважати галицькою частиною.

Для переведення Галицької Армії в нову область Добровольчеська Команда в порозумінню з Галицькою доставить відповідну скількість санітарних поїздів та транспортних середників."

Так почалася друга стадія переговорів Начальної Команди Галицької Армії з добровольчеською армією. Ся стадія закінчилася заключенням договору про перехід галицької армії до добровольчеської армії. Сей договір заключено в Зятківцях 6. падолиста 1919. Протокол договору, списаний російською мовою [2]), звучить:

„Протокол перемиря, заключеного між представниками Добровольчеської Армії з одного і представниками Галицької Армії з другого боку.

24. ст. ст. жовтня 1919. Стація Зятківці.

Голова Комісії: полковник російського ґенерального штабу Дубяго. Члени: від Добровольчеської Армії полковники ґенерального штабу Коновалов і Саборський і від Галицької Армії отаман ґенерального штабу Альфонс Ерле, отаман Омелян Лисняк і сотник Осип Левицький.

[1]) Ся бриґада перейшла на територію Чехії підчас польської офензиви на Східну Галичину весною 1919.

[2]) Російський текст подає „Україна", вечірній випуск, понеділок, 10. падолиста 1919.

При провіренню повновластий стверджується:

1. Повновласть представників Добровольчеської Армії установлена особистим повідомленнєм команданта війска Новоросійської Области ґенерал-лейтнанта Шілінґа.

2. Повновласть представників Галицької Армії дав Начальний Командант Галицької Армії ґен.-чет. Тарнавський під датою 5. падолиста н. ст. 1919. ч. 6897.

Рішено:

1. Галицька Армія переходить у повнім складі з етапними установами складами і залізнодорожним майном на сторону російської Добровольчеської Армії і віддається в повне розпорядженнє Головного Команданта узброєних сил Півдня Росії [1]), в теперішній час через команданта війска Новоросійської Области [2]).

2. Галицька Армія, підчас перебування в висше вказанім підчиненню, не буде вжита до боротьби з армією Петлюри, яка ділає на фронті, і до одержання окремої задачі відводиться в запіллє.

3. Галицьке правительство через недостачу території спиняє тимчасово свою діяльність і переходить під опіку російської Добровольческої Команди. До часу вказання місця осідку воно поселяється в Одесі, куди негайно переїздить.

4. При головнім штабі галицького війска знаходяться представники російської Добровольчеської Команди для вирішення на місци всіх біжучих питань оперативного, адміністраційного і господарського характеру.

Головний галицький штаб висилає до штабу Новоросійського війска офіцирів для звязку в числі, яке буде вказане командантом війска Новоросії.

5. Сей протокол входить в життє з днем його підписання. Від того дня Галицька Армія сповняє всі зарядження Добровольчеської Команди.

6. Галицька Армія, почнинаючи 25. ст. ст. жовтня, приступає до засередження в районі Погребище—Липовець.

7. Питання, підняті галицькими представниками про внутрішнє життє Галицької Армії і про право зносин галицького правительства з чужими державами, оставляється нерішеними до одержання пояснень від ґенерала Денікіна.

Для сього галицька делеґація, призначивши одного представника для негайного вручення сього протоколу Галицькій Начальній Команді, в складі двох других представників переїздить в Одесу в штаб війска Новоросійської Области.

8. Для вигоди зносин обі сторони обовязуються зараз установити телеґрафічний звязок на апаратах Морзе, при чім включно до Липовця роблять се добровольці, а далі до Винниці Галичани.

Голова З'єдиненої Комісії полковник ґенерального штабу Дубяго. Члени: полковник ґенерального штабу Коновалов, полковник ґенерального штабу Саборський, отаман ґенерального штабу А. Ерле, отаман О. Лисняк, сотник Осип Левицький.

На основі уповажнення Головного Команданта узброєних сил Півдня Росії ґен. Денікіна потверджую сей протокол.

Стація Зятківці, 24 ст. ст. жовтня 1919.

Командант війска Новоросійської Области ґенерал-лейтнант Шілінґ."

Після заключення сього договору Ерле і Лисняк виїхали таки того самого дня до Одеси для ведення справ, згаданих в 7. точці договору, а Осип Левицький з трьома представникам добровольчеської армії (під проводом полковника ґенерального штабу Саборського) до Начальної Команди Галицької Армії до Винниці.

Договір входив у життє з хвилею підписання і від тої хвилі галицька армія підлягала добровольчеській команді. Отже делеґація Добровольчеської Армії їхала, очевидно, до Винниці для виконування власти добровольчеської команди над галицькою армією.

Приїхавши 7. падолиста до Винниці, добровольчеська делеґація застала змінені відносини. Начальна Команда, в якої імени галицька

[1]) Титул ґенерала Денікіна (осідок в Таганрозі).
[2]) Ґенерал Шілінґ (осідок в Одесі).

делеґація підписала 6. падолиста договір, була приказом диктатора з 5. падолиста усунена. Від нової Начальної Команди залежало, чи приняти зобовязання, заключені на основі повновласти попередньої Начальної Команди.

Новий начальний командант ґен. Микитка і шеф штабу ґен. Ціріц, на принціпіяльне запитанне полк. Саборського, заявили, що в основі признають дотеперішні переговори, одначе сам договір можуть затвердити тільки після порозуміння зі своїм правительством. Добровольческа делеґація згодилася на се й остала в Виннпці ждати вирішення справи.

Аж тепер переговори Начальної Команди Галицької Армії з добровольческою армією і їх вислід стали відомі обом правительствам у Камянци. Враженне, яке вони викликали в придніпрянських кругах, містилося в однім страшнім слові: „зрада“.

„Україна“ орґан штабу Придніпрянської Дієвої Армії, в вечірнім випуску з 10. падолиста принесла відомости про події під назвою: „Як готувалася зрада“, а текст договору під назвою: „Зрадницький акт“. В редакційній статті п. н. „Державна зрада“ читаємо:

„За останній час українське військо залишило цілий ряд стратеґічних пунктів, уступаючи їх добровольцям. В військових колах здивовано дивилися на відступ українського війска в той час, коли добровольці були і слабіщі і займали самі невигідні для себе стратеґічні пункти. Наддністрянське військо крім того в останні дні було навмісне розташоване так, що коли б добровольці насунули на Винницю, то армії українські були б розрізнені і попали або в полон, або були розбиті. Відразу було видно, що переводиться якийсь зрадницький плян.“

В иншім місци в кореспонденції з Винниці говориться:

„Починаючи від Київа наше війско залишало такі стратеґічні пункти, де добровольці були би напевне розбиті, а в дійсности ми були примушені до відступу.“

Як бачимо, тут закидається Начальній Команді Галицької Армії свідома зрада, підготовлювана ще від уступлення з Київа.

Про підготовлюванне зради говорить також отаман Сальський, пишучи про ті події в висше згаданій статті в „Волі“:

„В той же час праве крило армії Шілінґа мало успіх проти більшої численно галицької армії. Скоїлося се через подвійну поведінку галицького командування, котре врешті решт дійшло до того, що не виконувало навіть наказів вищого комадування, скриваючи про се в своїх донесеннях. Тут вже дала себе знати денікінська аґітація, яка використала антипольські настрої галицької армії і тяжке матеріяльне становише, в якому знаходилася вся українська армія. Врешті Денікін, обіцюючи Галичанам повернути від Польщі Галичину, довів галицьке командуванне до чорної зради: таємно для всіх 5. (в дійности 6.) падолиста галицьким командуваннем було підписано договір, по котрому вся галицька армія переходила до розпорядимости Денікіна. Командуванне наддніпрянської армії було раптово поставлене перед доконаним фактом зради . . .“

„Україна“ обвиняла в зраді не тільки Начальну Команду Галицької Армії, але також Диктатуру. В статті п. н. „Диктатура нас губить“ (ч. 89 з 13. падолиста) читаємо ось які обвинення:

„Мене сестриця зі світу згубила,
Ніж у серденько тай устромила“.
(Народня пісня).

„Чи можемо ми инакше сказати про тих, хто в нас офіціяльно представляв рідну нам Галичину . . .

13*

Чи можемо ми сказати инакше про ту Диктатуру, котра погубила наш національний П'ємонт — Галичину і котра до нас прийшла тільки за тим, щоби своїми власними руками зруйнувати те, чого не могли доконати ні большевицькі ні денікінські армії?

Сталося те, в що повірити вважалося би найбільшим святотатством кождого Українця, від чого на саму думку кров застигає в жилах. Нас зрадив не тільки галицький ґенерал Тарнавський і його військові однодумці, — сю зраду підготовили, виконали і дальше підтримують галицькі верховоди, що на нашім хлібі-солі приютилися в Диктатурі і Секретаріяті Західної Области УНР . . .

Український нарід вірив у свою національну єдність від Кубані аж по Сян, а Диктатура своєю чорною зрадою оплюгавила сей ідеал . . .

Диктатура ограбувала виснажене населення Галичини і віддала його на поталу Польщі. Таж сама Диктатура і виконавець її волі — Начальна Команда Галицької Армії — пограбувала наше майно, довела до жебрачої торби нашу наддніпрянську армію, опустошила нашу военну скарбницю і все се, щоб більше нас опозорити, передала нашому найстрашнійшому ворогови . . .

Та невимовно страшнійше те, що ще нас чекає в найблищій будучности. Ми боїмося навіть подумати про ту долю, яка може зустрінути невинне, геройське наддністрянське козацтво. Чорну зраду Диктатури народні маси легко можуть перенести на нещасну ‚мужву‘ і ми можемо в короткім часі стати свідками страшної братерської різні, помсти брата наддніпрянця над невинним братом-наддністрянцем . . .

Через невиконування наказів головного командування, через пасивність на всім фронті галицьких частин супроти наступаючого ворога Начальна Команда Галицької Армії приготовила невимовно важке становище своїм братам по зброї Наддніпрянцям. Зрадливою передачею серця артерії українських залізниць, Жмеринки, в руки Денікінови ся команда перерізала нам усі шляхи на Вкраїну. В той час коли дні Денікіна на Вкраїні вже пораховані, на шляху до Київа стоїть у нас тільки одна перешкода — баґнети галицької армії, повернені проти нас Диктатурою. Ті нещасливі Козаки-Наддністрянці, що своїми трупами і кровю вистелювали шлях до вимріяного Київа, нині по зрадницькім акті Диктатури мусять охороняти сей же святий Київ перед наступом армії Петлюри."

Про те, чи і на скільки Диктатура винна в заключенню договору між Начальною Командою Галицької Армії і Денікіном, прийдеться ще говорити. Поки-що вистане вказати на те, що статтяˌ,України" служить показчиком настроїв придніпрянських кругів і зокрема Директорії та її правительства. І як показчик тих настроїв вона свідчить про велику ненависть і злобу тих кругів до Диктатури. Бо тільки ненависть і злоба могли подиктувати такі очевидно несправедливі закиди, що Диктатура „погубила Галичину", що вона „ограбувавши Галичину і віддавши її на поталу Польщі", тепер „ограбувала" Велику Україну, або таке неправдиве, тенденційне представлення справи, ніби то армії Петлюри шлях до Київа загороджують тільки баґнети галицької армії, коли в дійсности ціла українська армія в ту хвилю представляла табор смерти, а в Київі вже від місяця сиділи знов большевики. І тільки ненависть і злоба могла подиктувати редакції офіціяльного орґану в таку хвилю піддавати думку про пімсту над Галичанами.

Сама редакція спамяталася і вже зараз другого дня в передовиці п. н. „Історичний момент" (ч. 90 з 14. падолиста) старалася ослабити свої закиди, пишучи:

„В нашій вчерашній статті велику частину вини сього нещастя, яке на нас упало так несподівано, ми приписували також і галицькому урядови: не окремим його

людям, не окремим навіть ґрупам галицьких впливових кол, але сій безконтрольній системі, при якій командуючий армією може зраджувати державу, рідний нарід. В сім розумінню ми стояли і стояти будемо далі при погляді, що Диктатура завинила; сього історія ніколи Диктатурі не пробачить.

Констатуючи сей болючий і нещасливий у нашій боротьбі факт, ми всіми силами наших національних почувань, всею глибиною нашої віри в високий національний патріотизм синів Західної України заявляємо голосно і прилюдно, що галицьке громадянство, галицька армія в своїй цілости в тім нашім національнім спільнім нещастю нічим не провинилися. Вони впали такою ж жалісливою жертвою скрито обдуманої зради, як і ми Наддніпрянці. І обвинувачення наших братів-Галичан, нашої братерської галицької армії було би не тільки страшною кривдою, гіркою, незаслуженою образою їх високого, чистого й ідейного патріотизму; — воно кинуло би між нас страшну пошесть недовіря, братської ненависти, незгоди . . .“

Від настроїв вернім до подій.

На відомість про заключенне договору між Начальною Командою Галицької Армії і Денікіном відбулася 8. падолиста в Деражні нарада, в якій взяли участь: Петлюра, Макаренко, Мазепа і Сальський, Петрушевич, Микитка, Ціріц і Долежаль. Вислідом наради було: 1. приказ Головного Отамана і Диктатора арештувати й поставити перед военний суд ініціяторів і учасників переговорів з добровольческою армією: Тарнавського, Шаманека, Ерле, Лисняка й Левицького; 2. вести далі переговори з добровольческою армією в імени цілої української армії.

Тарнавського і тов. арештовано 9. падолиста. Суд над ними відбувся в днях 11.—13. падолиста. Їх обвиняли за злочин зради, сповнений першою стадією переговорів (перед нарадою в Жмеринці). Суд, взявши на увагу обставини, які заставили Начальну Команду нав'язати переговори, увільнив їх.

Начальна Команда Галицької Армії 9. падолиста уневажнила договір з 6. падолиста і заключила з командою добровольческої армії завішенне оружя на 48 годин [1]).

Рівночасно вислала до Одеси делеґацію, зложену з отамана ґенерального штабу Ціммермана, сотника Турчина і поручника Давида, для переговорів про перемирє. Від придніпрянського правительства й армії поїхав до Одеси полковник Каменський [2]). Так почалася третя стадія переговорів.

В Одесі ґен. Шілінґ знов відмовився переговорювати з наддніпрянською армією. Про се доносив з Одеси от. Ціммерман телеґрамою з 11. падолиста: „В Одесі ґен. Шілінґ приняв делеґацію. Полковникови Каменському як представникови наддніпрянської армії побаченнє було катеґорично відмовлене. Ґен. Шілінґ допускає переговори тільки з представниками галицької армії.“ На се донесеннє начальний комендант ґен. Микитка телеґрафічно відповів: „Ще раз

---

[1]) В дійсности боїв між обома арміями не було від 1. падолиста. Завішенне оружя з 9. падолиста тяглося автоматично аж до заключення договору з 17. падолиста.

[2]) Перед тим, після наради в Жмеринці, коли надія на приїзд місії антанти показалась марною, 7. падолиста була вислана до добровольческої армії делеґація від наддніпрянської армії, одначе її не принято.

повторяється, що переговори вести можна тільки для обох армій разом і для них разом може бути заключене перемпре."

Коли одначе добровольческа команда далі стояла при своїм, Начальна Команда Галицької Армії на припорученнє Диктатури [1]) рішилася вести переговори тільки для галицької армії.

Зрештою в Камянці довершувався повний розпад і 15. падолиста і Головний Отаман і Диктатор евакували свою дотеперішню столицю. Диктатор виїхав через Румунію до Відня і галицька армія, заключуючи договір в Одесі, не мала вже звязку з своїм правительством.

Сей договір заключено 17. падолиста. Його текст звучить:

„Протокол засідання військової комісії, зложеної з представників Добровольческої й Галицької Команди.

Одеса 4./17. падолиста 1919.

Представники від Добровольческої Армії: полковники ґенерального штабу Даровський, Коновалов, Саборський; від Галицької Армії: отаман ґенерального штабу Ціммерман, сотник Турчин і поручник д-р Давид.

Повновласти представників Добровольческої Армії стверджує особисто командуючий військом Новоросії ґен.-лейтн. Шілінґ, а повновласти галицьких представників являються видними з предложених ними телеґрам команданта Галицької Армії чч. 6828 і 7852.

Провід обняв як найстарший ступнем полк. ґен. шт. Даровський.

Постановлено:

1. Галицька Армія переходить в повнім складі разом з тиловими установами, складами і движимим залізнодорожним матеріялом на сторону російської Добровольческої Армії і входить у повне розпорядженнє Головнокомандуючого військом Новоросійської Области.

2. Галицька Армія задержує свою орґанізацію, командний збір, мову, устави й ціле військове майно. Частини мають істнувати в складі не менше 75 % своїх штатних складів по штатам Галицької Армії, які обовязують по 4./17. падолиста 1919.

Корпус Коновальця не вважається галицькою частиною.

3. Російська Добровольческа Команда допоможе Галицькій Армії в доповненню її рядів уроженцями Галичини, що знаходяться як у чужих державах так і на території Росії.

4. При висших штабах, як також установах і всіх самостійних частинах Галицької Армії будуть приділені російські старшини, лікарі й урядовці після вибору Добровольческою Командою для звязку і вирішення на місци виринаючих питань.

5. Політичних питань про взаїмні відносини галицького правительства до правительства Добровольческої Армії, як також про будучу долю Галичини, не розгладається й полишається до вирішення на політичних переговорах. Аж до вирішення сих питань в постою ґенерала Денікіна задержує Диктатор Галичини право кермування й контролі внутрішнього життя Галицької Армії.

6. Галицька Армія не буде воювати проти Армії Петлюри, яка знаходиться на фронті.

7. Галицька Армія зосередиться не пізнійше 17./30. падолиста 1919. в районі Козятин—Винниця—Ілинці—Оратово—Погребище.

8. Для забезпечення сеї концентрації Галицька Армія займає негайно та держить район Бердичева.

9. Штаб Галицької Армії переходить найпізнійше до 17./30. падолиста 1919. до Уманя.

10. Всі тилові військові установи, етап, склади і ин. пересувається постепенно і розташовується на лінії Христинівка—Ольгопіль—Вознесенськ—Миколаїв.

---

[1]) Се виразно стверджує Осип Левицький, Галицька Армія на Великій Україні, стор. 161.

Санітарні установи, в яких знаходяться хорі та реконвалесценти, остають на місци.

11. Хорі та ранені Галицької Армії, які не знайдуть місця в галицьких лічницях, будуть приняті в шпиталі збройних сил Південної Росії на рівних правах з російськими, а після видужання вертають в Галицьку Армію.

12. Для звязку зі штабом команданта війска Новоросійської Области вишлеться зі штабу Галицької Армії окремого старшину.

13. Сей договір входить в силу з хвилею ратифікації його з одної сторони командантом війска Новоросійської Области, з другої стороны командантом Галицької Армії.

14. Ворожі кроки між Добровольческою й Галицькою Армією спинюються з ухвалою підписання сього протоколу представниками обох сторін, не ждучи ратифікації його, як се сказано в точці 13.

Голова комісії Даровський. Коновалов. Саборський. Ціммерман. Лука Турчин. Д-р Гр. Давид.

Стверджую:

Командант війска Новоросійської Области ґенерал-лейтнант Шілінґ.

Одеса, 17. падолиста 1919.

Стверджую:

Начальний вожд Галицької Армії ґенерал-четар Микитка.

Винниця, 19. падолиста 1919.“

Як бачимо з сього протоколу, ґен. Шілінґ ратифікував його таки того самого дня, а ґен. Микитка через два дні.

Так галицька армія, яку від початку світової війни одушевляв ідеал визволення і з'єдинення України, наслідком траґічних обставин віддалася в розпорядженнє Денікіна, представника змагань до відбудування „єдиної, неподільної Росії“, — Росії, яка означає могилу української державности.

5. Евакуація Камянця. Хоч у Деражні Головний Отаман і Диктатор видали спільні зарядження, одначе розпад між обома правительствами довершувався з неминучою конечністю. Так само, як розпад цілої української армії і розпад між її обома частями.

12. падолиста була в Диктатурі нарада [1]), в якій з придніпрянських урядових кругів взяли участь член Директорії Макаренко, військовий міністр Сальський і товариш міністра закордонних справ Старосольський. Радили, як разом падати. З галицької сторони ставили дотеперішні домагання: принятте Галичанина в склад Директорії, усуненнє Головного Отамана як нефаховця від оперативних справ, зміна кабінету. З придніпрянської сторони Макаренко сказав тільки, що ті домагання слушні, а Старосольський заявив, що „Директорія може їх виконає“.

Сальський так представив положеннє: „Війна для нас скінчена. Поконала нас не мілітарна сила ворогів, а тиф. Наддніпрянська армія не має заспокоєних навіть елементарних вимог, вона опору ставити не може. Галицька армія в такім самім стані. Вона в більшости вже окружена . . .“ Нарада не дала ніякого позитивного висліду і в даних обставинах не могла дати.

Камянець кождої хвилі могли занятп або Денікінці або Поляки. Головний Отаман, щоб не віддати його Денікінцям, запросив Поляків

---

[1]) Назарук, Рік на Великій Україні, стор. 295 і дальші.

заняти його. Про се повідомив 15. падолиста Диктатора член Директорії Макаренко.

Диктатор вагався, чи їхати до армії і з нею попасти в залежність від Денікіна, чи виїхати до Европи на політичну еміґрацію.

15. падолиста скликав Диктатор старшин галицької армії, які були в Камянці, щоб повідомити їх про положеннє. Пояснив справу переходу армії до Денікіна. Відчитав також висше подані листи Нанейка. Сам стояв на тім, що перехід до Денікіна є конечність і взивав усіх старшин до солідарности[1]).

Після його промови, коли він вийшов, командант українських Січових Стрільців Букшований зажадав отвореня дискусії, заявляючи, що має документи, на яких основі справа представляється инакше ніж говорив Диктатор. Начальник військової канцелярії Диктатора Долежаль заявив на се, що старшини були скликані для вислухання повідомлення Диктатора, а не для дискусії. Зі становища того законного порядку, який представляла Диктатура, мав слушність.

Вночи з 15. на 16. падолиста Диктатор з урядовцями й найблизшим окруженнєм виїхав з Камянця і 16. падолиста перед полуднем переправився коло Жванця через Дністер на румунський бік, звідки виїхав до Відня.

Рівночасно виїхав з Камянця Головний Отаман Петлюра з урядовими установами УНР. Евакуований державний апарат і армія опинилися 29. падолиста в Любарі новгородського повіту на Волині. 4. грудня в Новій Чарториї (12 верст від Любара) була парада правительства з представниками війска. 5. грудня Головний Отаман Петлюра в порозумінню з радою міністрів виїхав до Польщі[2]).

6. Договір Головного Отамана з Польщею. Дипльоматична місія УНР, яку оба українські правительства вислали до Варшави, зустрілася у вступних переговорах з польским правительством з домаганнєм, що основною умовою наладження приязних відносин між Україною й Польщею мусить бути заява, якою українське правительство зречеться в користь Польщі Галичини і тих західних земель Великої України, які лежать на північ від Галичини. На засіданню місії 30. падолиста 1919. зложенню такої заяви спротивилися всі галицькі члени місії (Витвицький, Горбачевський, Нековський) і з Придніпрянців Мшанецький. Не вважаючи на се, голова місії Андрій Лівицький і три члени Придніпрянці (Михайлів, Попятенко, Рженецький) рішили зложити таку заяву. Наслідком того галицькі члени виступили з місії.

Ту заяву зложив голова місії УНР на спільнім засіданню місії і представників польського правительства 2. грудня 1919., відчитуючи документ підписаний ним і згаданими трьома членами місії і віддаючи його в руки представників польського правительства. Часть заяви, яка

[1]) В матеріялах, які маю, докладного звідомлення про зміст виводів Диктатора нема. Є коротка згадка в Назарука і довша (подана з полемічною цілю) в віденській „Боротьбі" (ч. 1 з 1. січня 1920.).

[2]) П. Феденко, Фермент нації (Соц.-дем. журнал „Вільна Україна", ч. 1—2, січень - лютий 1921. Львів—Київ).

відносяться до Галичини і взагалі до територіяльних уступок у користь Польщі, звучить:

„1. Територія Української Народньої Республики має бути установлена з такими кордонами: починаючи від Чорного Моря по ріці Дністрі і від Дністра між Польщею й Україною по ріці Збручі. Далі кордон Української Народньої Республики на території бувшої російської імперії має пройти на західно-північній Волині і остаточне вирішення тут кордону залежатиме від вирішення Мирової Конференції в Парижі . . .“

„2. Національно-культурні права, які Уряд Української Народньої Республики забезпечує на території України громадянам польської національности і на відворот. Політичне становище Східної Галичини розвязується польським урядом в порозумінню з представниками українського народу, який заселяє ту провінцію . . .“

Сею декляраціею місія УНР зрікалася Галичини в користь Польщі і признавала справу Галичини внутрішньою справою Польщі, яку має розвязати польське правительство.

Територіяльні уступки в користь Польщі, зроблені в заяві з 2. грудня 1919., закріпив договір між Польщею й правительством Головного Отамана Петлюри, заключений у Варшаві 22. цвітня 1920., на передодні польсько-української офензиви проти совітської Росії й радянської України. В сім договорі про границі між Польщею й Україною і права українського населення під Польщею говориться:

„II. Границі між Річю Посполитою Польською й Українською Народньою Республикою означується таким способом: на північ від ріки Дністра здовж ріки Збруча й опісля здовж бувшої границі між Австро-Угорщиною й Росією до Вишгородка, а від Вишгородка на північ через Кремінецькі узгіря, далі по лінії на схід від Здолбунова, далі здовж східних адміністраційних границь рівенського повіту, далі на північ здовж адміністраційної границі бувшої Минської ґуб. до місця, де її перетинає ріка Припять, далі припятю до її устя . . .“

„V. Національно-культурні права, які польський уряд запевнить громадянам української народности на території Річи Посполитої Польської, будуть в рівній мірі признані громадянам польської народности в границях Української Народньої Республики.“

Відступаючи величезні простори української землі, з корінним українським населеннєм, під Польщу, правительство Петлюри поставило сі українські землі що до прав у польській державі нарівні з тими зникаючими, серед українського населення розкиненими польськими меншостями, які оставали на території української держави.

Побоювання Галичан що до політики Петлюри супроти Польщі сповнилися в розмірах далеко більших ніж можна було сподіватися.

7. Дальша доля галицької армії. Коли галицька армія переходила до Денікіна, він наближався вже до свого упадку. Ті, що виправдують сей перехід, так і кажуть: „Ми знали, що Денікін — труп, але, на жаль, сей труп мав ще стільки сили, що міг нас роздавити. Отже ми ратували себе, знаючи, що Денікін швидко впаде і ми, вирятувавши себе, зможемо ще послужити українській справі“.

І справді, Денікінови не судилася розпоряджати галицькою армією для осягнення своїх воєнно-політичних цілий.

Після упадку Денікіна галицька армія, щоб далі ратувати себе й оставати як боєва одиниця на українській землі, ввійшла в порозу-

мінне з большевиками. Під большевиками стало їй важче ніж під Денікіном. Большевики були сила і ся сила хотіла повернути галицьку армію на службу своїм цілям. Почалося переґрупуванне, зміна старшин, відзнак, словом акція в цили втягнення галицької армії в орґанізм червоної армії. Хоч ся акція відбувалася в зверхніх українських формах, одначе орґанізм галицької армії не піддавався їй без опору.

Серед таких напружених відносин почалася весною 1920. польсько-петлюрівська дефензива проти совітської Росії й радянської України. Тоді часть галицької армії отворила большевицький фронт і перейшла на сторону Головного Отамана Петлюри.

Для польсько-петлюрівської дефензиви мало се той наслідок, що вона могла з такою легкістю посунутися аж до Київа.

Та для тої части галицької армії, яка уможливила сю легкість, наслідок її переходу на сторону Головного Отамана Петлюри був такий, що польська армія взяла її в полон і розмістила по таборах для полонених. Старшин окремо уміщено в однім з найгірших польських таборів, у Тухолі на бувшій пруській території.

В галицько-українській пресі зазначено, без ніякого спростування з боку уряду Головного Отамана, що така була воля Петлюри. Поляки, розуміється, виконали ту волю з приємністю.

А одначе треба сказати, що і в Поляків і в Петлюри ділав вірний інстинкт: Галицька армія, діти тої країни, яка знаходиться в найстрашнійшій польській неволі, не могли бути союзниками польського оружя.

Справдилося се на ґрупі ґен. Кравса, яку після упадку Денікіна доля злучила з частинами УНР і яка, як часть армії Павленка, була поставлена на галицький фронт захищати Галичину від большевиків— для Польщі. Ся ґрупа не видержала в такій ролі і перебилася на чеську територію, де зложила оруже.

Колиб замість сеї ґрупи була на тім місци поважна сила галицької армії, її баґнети певне були б повернулися проти Поляків, для визволення рідної землї з їх ярма.

Перехід до Денікіна був початком кінця галицької армії.

Корпус Січових Стрільців, сформований за Центральної Ради в своїй основі з Галичан, що попали були в російський полон, — який відіграв визначну ролю в будуванню Української Народньої Республики як оборонець Центральної Ради підчас першої большевицької інвазії і як носитель повстання проти гетьмана Скоропадського, — був поставлений переходом галицької армії до Денікіна в такі важкі умови, що рішив здемобілізуватися, щоб не попасти як боєва одиниця в ворожі руки.

Часть галицької армії остала в червоній армії.

Часть, та, що весною 1920. попала в польський полон, перестала істнувати.

В кінці часть, а саме ґрупа, яка підчас польської офензиви весною 1919. перейшла на чеську територію, і ґрупа, яка в літі 1920. відділилася від армії Павленка і перейшла на чеську територію, знаходиться в окремих таборах в Чехії, зберігаючи звязок з Диктатурою.

V. Часть.

Правительство Західно-Української Народньої Республики на еміґрації.

Розділ XIX.

Орієнтація на протибольшевицьку Росію і відреченнє від неї.

1. Збори членів Української Національної Ради у Відні. Приїхавши до Відня, Диктатор Західної Области УНР скликав збори тих членів Української Національної Ради, які перебували на еміґрації в Відні, щоби обговорити політичне положеннє, витворене подіями на Великій Україні. Рівночасно приїхав до Відня з Парижа заступник голови Делеґації Української Народньої Республики на Мирову Конференцію, державний секретар закордонних справ Західної Области УНР д-р Василь Панейко. Таким чином члени Української Національної Ради мали змогу оцінити положеннє на основі звідомлень з одного боку з Великої України, з другого боку з Парижа. Треба зазначити, що збори членів Української Національної Ради не були реактивуваннєм Ради як законодатного орґану, а тільки принагідною нарадою, скликаною Диктатором в дорадних цілях.

Про хід нарад оголошено тільки отсей офіціяльний комунікат [1]:

„По причині приїзду до Відня Президента Української Національної Ради д-ра Евгена Петрушевича і державного секретаря д-ра Василя Панейка, відбулися наради збору членів Української Національної Ради, пробуваючих у Відні, під проводом Президента д-ра Евгена Петрушевича в днях від 9. до 17. грудня 1919.

Наради розпочав Президент д-р Евген Петрушевич своїм звітом, по чім д-р Василь Панейко представив справу статута для Східної Галичини. Відтак на підставі отсих звітів переведено дебату про наше теперішнє державно-правне становище та в сій дебаті всі бесідники згідно ствердили, що одноцушним змаганнєм всего українського народа, без ріжниці партій і областий, є: сполученнє всіх українських земель в одній самостійній і суверенній українській державі: — що натомість всяке розділюваннє українських земель та прилучуваннє їх частин до инших держав уважають шкідним для українського державного права, як також взагалі для будучности українського народу, — та що Українці Західної Области хочуть ділити долю з Придніпрянською Україною і з нею разом злучитися в тій державно-правній формації, яку вибере собі український нарід в отсій світовій війні.

Супроти послідних подій постановлено заложити рішучий протест проти декларації пп. Андрія Лівицького і тов. у Варшаві в справі зречення Східної Галичини в користь Польщі.

Дальше вирішено внести державно-правне застреженнє проти предложеного Найвисшою Радою Мирової Конференції в Парижі статута для Східної Галичини.“

Згаданий протест проти варшавської декляраціії місії УНР з 2. грудня 1919. внесено з датою „Відень, 11. грудня 1919.“ і з підписом

---

[1] „Український Прапор“, ч. 1 з 6. січня 1920.

д-ра Евгена Петрушевича як Президента Української Національної Ради [1]). Провідною думкою протесту є твердженне, що місія УНР у Варшаві, проти волі її галицьких членів і після виходу їх з місії, не має права складати заяв що до Східної Галичини. Основна точка протесту звучить:

„Іменем Західної Области Української Народньої Республики, себ-то Східної Галичини та Північної Буковини має право заявлятися правосильно тільки її власне леґальне представництво та її власна леґальна власть, які істнують до сьогодня та своїх прав у нічию користь ніколи не зрікалися, зважнвши, що постановою репрезентаційно-законодатного тіла Західно-Української Народньої Республіки, а іменно Національної Ради з дня 3. січня 1919., як і постановою Директорії Української Народньої Республики з дня 19. січня 1919. тільки заповіджено евентуальну злуку обох українських Республик, застерігаючи рівночасно сими актами виразно, що ‚аж до часу скликання всеукраїнських установчих зборів законодатну власть на території Західно-Української Народньої Республики, себ-то на території Східної Галичини та Північної Буковини виконує Національна Рада, а екзекутивну власть правительство тої ж Республики, установлене Національною Радою та перед нею відповідальне‘. Згідно з сим може правосильно заявлятися що до території Західно-Української Народньої Республики та що до її відносин, а зокрема що до границь супроти Польщі тільки згадана Національна Рада та установлене нею правительство Західно-Української Народньої Республики.

Становище повисше відповідає теж принціпіяльно дотеперішньому становищу Найвисшої Ради Аліянтів у Парижі, яке так названу Східну Галичину вважає як окрему державно-правну одиницю“.

Коли в справі зречення Галичини місією УНР в користь Польщі збори членів Української Національної Ради заняли таке ясне становище, то становище зборів у справі переходу галицької армії до Денікіна офіціяльний комунікат покрив тайною.

В дійсности за тою тайною крилася орієнтація більшости національно-демократичних політиків на той шлях, який промостила галицька армія. Свідчать про се самі наради [2]), свідчить політичний напрям „Українського Прапора“ [3]) і свідчить передовсім дальша акція Панейка в Парижі, до якої він, очевидно, мусів дістати уповажненне в Відні.

2. Український Національний Комітет у Парижі. Діяльність Панейка після приїзду з Відня до Парижа зазначилася на зверх двома актами: 1) виступленне з Делеґації Української Народньої Республики і заложенне окремої Делеґації Західно-Української Народньої Республики як заступництва Галичини перед Мировою Конференцією [4]):

---

[1]) „Український Прапор“, ч. 36 з 16. грудня 1919.

[2]) Віденська „Боротьба“ (ч. 6 з 12. марта і ч. 7—8 з 3. цвітня 1920.) подала про наради звідомленне, яке, хоч очевидно тенденційне, одначе не оставляє сумніву що до основної думки нарад: зневіри в самостійницьку ідею і орієнтації на протибольшевицьку Росію на плятформі федерації.

[3]) Статті д-ра О. Назарука (ч. 3 з 13. січня 1920.), д-ра Е. Левицького (ч. 4 з 16. січня 1920.), д-ра Л. Цегельського (ч. 5 з 20. січня 1920.), передруки з „Козацького Голосу“, орґану галицької армії, де ріжними способами доказується політична нешкідливість або навіть корисність переходу галицької армії до Денікіна й анальоґічної політичної орієнтації; далі підпиранне паризької акції Панейка.

[4]) Див. висше стор. 118—119.

2) участь в заложенню „Українського Національного Комітету" як „представника й оборонця національних інтересів України перед міжнароднім політичним світом" [1]).

Сам Панейко представляє справу заложення „Українського Національного Комітету" ось як [2]):

„Коли на склоні 1919. року, після кількакратних (почавши від мая 1919.) заяв представників Петлюри про ‚desinteressement' в справі Східної Галичини, було ясно, що нічого Галичанам робити в петлюрівській делеґації; коли крім того всім стало очевидним, що наша тіснійша вітчина Галичина, як і инші західні українські землі, єдино тільки тоді може числити на ратунок від загину в польськім ярмі, коли повстане могуча східно-европейська федерація; коли стало й певним, що хоч би й повстав тай якийсь час вирвався з польської ласки якийсь український вазальний ‚буфер' коло Винниці чи Бердичева, то він своєю безсмертністю тільки припечатав би нашу безнадійність; коли, одним словом, нашим обовязком було вибирати з двох лих менше, — тоді зголосився до одного з членів тутешньої галицької української делеґації бувший секретар гетьмана п. Моркотун, людина певне не більше ‚реакційна' від переважної частини представників ‚соціялістичного' ‚уряду' Петлюри і не більше ‚обмосковлена' ніж добра половина т. зв. свідомих Українців. П. Моркотун мав широкий плян: з усіх проти-петлюрівських і небольшевицьких українських елементів зорґанізувати загально-українську політичну орґанізацію на засаді з'єдинення цілої української етноґрафічної території в українську державу, сфедералізовану з Московщиною й иншими державами, які виникли на розвалинах царської Росії. Нашій делеґації предложив п. Моркотун вступити в склад пропонованої ним загально-української національної ради. Предложенню сьому я рішуче спротивився з мотивів не засадничо-політичних, а з тактичних і з особистих. Тільки по довшім опорі згодився я, щоб засновано — не якусь національну раду, а скромний приготовчий комітет, тай щоб у склад його вступила не делеґація, а хиба поодинокі її члени. Все те під катеґоричною умовою, що ініціятор придбає для справи в часі найкоротшім придніпрянських українських діячів відомих українських партій, з відомими в українстві іменами. Поки се не станеться, комітет мав остатися неуконституованим (назначено тільки секретаря) та виявляти з себе незвязані сходини чи наради, а не дійсну орґанізацію. Таких нарад було всего кілька на початку сього (себ-то 1920.) року — переважно без моєї участи. Згодом Галичани здержалися від тих нарад взагалі, а незабаром, не хотячи далі піддержувати фікції, ми всі формально з комітету виступили."

Першим політичним виступом „Українського Національного Комітету" було повідомлення французького правительства, представництв усіх держав у Парижі і визначних політичних ґруп і осіб про своє заложення і своє ідейне обличє. Се повідомлення, зроблене в формі листа й долучених до нього документів, звучало:

---

[1]) Про „Український Національний Комітет" у Парижі оголосив я отсі статті: „Куди ідете? Відкритий лист до членів Української Національної Ради і Ради Державних Секретарів Західної Области УНР і до Українського Народнього Комітету в Злучених Державах Північної Америки" (віденська „Воля", т. I, ч. 7 з 14. лютого 1920.). — „Проґрама паризького Українського Національного Комітету" (львівський „Вперед", ч. 127 з 3. червня 1920.). — „До характеристики політики Уряду Західної Области УНР" (львівська „Громадська Думка" ч. 135 з 11. червня 1920.). — „Делеґація Уряду Західної Области УНР і Український Національний Комітет в Парижі" (львівський „Вперед", чч. 178, 179 і 180 з 4., 5. і 6. серпня 1920.). — „Український Національний Комітет у Парижі і галицьке правительство" (львівський „Вперед", чч. 128 і 129 з 5. і 6. серпня 1921.).

[2]) „Лист до Редакції", — „Український Прапор" ч. 39 з 11. липня 1920.

„Париж, 5. січня 1920.

Ексцеленціє!

Маю честь переслати Вам при сім деклярацію Українського Національного Комітету, який утворився в Парижі 19. грудня 1919., як також витяг з декляраціі, зложеної Галицькою Делеґацією ґр. Тишкевичеви, президентови з'єдиненої Української Делеґації.

Будьте ласкаві, Ексцеленціє, приняти вислови мого високого поважання.

За Президію: Томашівський."

Долучена до сього листа деклярація Українського Національного Комітету звучить:

„Париж, 19. грудня 1919.

Політична кріза, яку переходить тепер Україна, покликала до життя по-за границями краю новий орґан української ідеї: Український Національний Комітет. Його утворенне є льоґічним виcлідом отсих фактів: по-перше теперішня Українська Делеґація, після виходу делеґатів галицьких і де-яких делеґатів російської України, перестала репрезентувати правдиві почування і змагання української нації; по-друге Директорія і її правительство, з одного боку нарушивши принціп інтеґральности української території і з другого вступивши в союз з російськими большевиками, втратили політичне й моральне право, щоб їх уважати за українську національну владу. До хвилі, коли буде утворене нове правительство Східної України і правильна закордонна українська репрезентація, Український Національний Комітет вважає себе покликаним бути тимчасово представником і оборонцем національних інтересів України перед міжнароднім політичним світом.

Своє віроісповіданне бачить Український Національний Комітет у повнім воскресенню України в етноґрафічних границях, з'єдиненої в федеративній формі з могучою Росією.

Проґрама Українського Національного Комітету, як також поклик до земляків, будуть оголошені незабором.

Ґенеральний Секретаріят Українського Національного Комітету, під дирекцією п. д-ра Кирила Білика, знаходиться в Парижі, 5 bis, rue Henri-Martin.

Білик, ґенеральний секретар."

Другим документом була заява Панейка про виступленнє з УНР[1]. Делеґації.

Наведені документи зовсім не відзначаються тою політичною скромністю, яку опісля Панейко хотів зробити основною рисою Українського Національного Комітету.

Назва „Український Національний Комітет" — „Comité National Ukrainien"[2]) зовсім нічого не говорить про те, що се має бути тільки „скромний приготовчий комітет". Так само з тих документів не видно, що Комітет остав „неуконституований", а навпаки, факт, що Комітет мав не тільки президію, але й ґенеральний секретаріят під дирекцією окремого ґенерального секретаря, говорив про те, що Комітет представляє викінчену орґанізацію з великим бюрократичним апаратом.

Та й політичні аспірації Комітету, як се видно з його декляраціі, не були такі скромні. А саме, він відмовляв права Директорії, правительству і паризькій делеґації Української Народньої Републики

---

[1]) Див. висше стор. 118—119.

[2]) Польська орґанізація під анальоґічною назвою („Comité National Polonais" — „Polski Komitet Narodowy") вела підчас світової війни антантофільську політику в імени Польщі і була признана державами антанти законною репрезентацією Польщі.

виступати як влада і репрезентація українського народу і вважав себе покликаним сам вступити в те місце і бути „представником і оборонцем національних інтересів України перед міжнародпім політичним світом“.

І справді Комітет через російське посольство (Маклакова) в Парижі робив у французького правительства заходи, щоб його признано офіціяльним представником України за кордоном [1]).

Ініціятиву заложення Комітету Панейко приписує Моркотунови [2]). Та Моркотун був тільки аґентом російського посольства. Отже треба приняти, що плян заложення Комітету зродився і перейшов підготовну стадію як вислід переговорів Панейка з російськими протибольшевицькими кругами в часі перед виїздом Панейка на збори членів Української Національної Ради до Відня. Тут він мусів одержати апробату своєї діяльности, коли, приїхавши з Відня, негайно приступив до заложення Комітету. Що заслугу заложення Українського Національного Комітету треба приписати делеґації Західно-Української Народньої Республики себ-то Панейкови і тов., се ясно видно зі слів самого Панейка, який признає, що Комітет заложено аж тоді, коли він згодився, щоби в його склад увійшли члени галицької делеґації. Їх значіння при заложенню Комітету стане ясне, коли візьмемо на увагу признання Панейка, що між членами Комітету не було ані одного придніпрянського українського діяча відомих українських партій, з відомим в українстві іменем. З Придніпрянців були в Комітеті тільки обмосковлені українські урядовці з часів Скоропадського [3]). Українську політичну марку давали Комітетови тільки члени галицької делеґації; навіть президію Комітету репрезентував Томашівський.

Ідейне обличе Комітету ясно характеризується заявою, що він „своє віроісповідання бачить у повнім воскресенню України в етноґрафічних границях, з'єдиненої в федеративній формі з могучою Росією“.

Як Комітет розумів сю „федеративну форму“, про се говорить оголошена пізнійше його проґрама [4]):

„1) Хотячи висловити волю широких мас українського народу і пригадуючи боротьбу, яку вів український народній рух проти царського централізму, Комітет змагає до утворення республиканського, демократичного, федеративного режіму в будучій великій могучій Росії.

2) З'єдинення всіх українських земель під спільним місцевим урядом. З'єдинена Україна є частю єдиної федеративної Росії. Маючи примір в Америці, Анґлії й Німеччині, Український Національний Комітет вірить твердо

---

[1]) Варшавська „Українська Трибуна“, ч. 75 з 3. серпня 1921., стаття „Політичні авантурники“.

[2]) Моркотун, приватний секретар гетьмана Скоропадського, появився весною 1919. в Парижі і спершу крутився коло української делеґації як співробітник члена д-ра Артима Галіпа, якому ніби-то помагав працювати для української справи в масонських кругах. Восени 1919. оголосив у російськім протибольшевицькім орґані Бурцева „Cause Commune“ заяву проти Петлюри як „зрадника Росії“ і від тоді став явно виступати як російський аґент.

[3]) Товариш міністра внутрішніх справ Вишневський, Микола Могилянський, Цитович і ин.

[4]) „Cause Commune“, ч. 95 з 15. мая 1920.

що федерація Росії підпиратиме не ослаблення, але скріплення могучости і повний розвиток всіх місцевих сил Великої Росії.

а) Приймаючи конституанту цілої Росії і постійний репрезентаційний орґан, зложені з представників народностий і автономних провінцій, Комітет обороняє право України мати місцевий сойм.

б) Місцева адміністрація ведена місцевим міністерством.

в) Єдина армія, фльота, політика внутрішня, фінансова й міжнародня, сцентралізована й ведена орґанами цілої Росії.

г) Знесення всякої митової системи, яка розділяла би федеративні провінції російської держави.

3) Повна рівність всіх народностий, які населяють Україну.

4) Урядова мова в цілій державі російська; для внутрішніх відносин, для судів і для шкіл на Україні російська мова має ті самі права, що українська

5) Вся земля селянам. Признання довершеного факту підчас аґрарної революції і законодавство про означення і поділ землі між селян. Збереження принціпів індивідуальної власности (хутори) з означенням максімум земельної власности.

6) Комітет бачить запоруку мира в Східній Европі і єдиний спосіб, щоб уникнути її збольшевичення, в солідарній політиці всіх Славян.

Зі славянського становища ґерманізація України є небезпекою, усуненою тепер, яка одначе на будуче не втратила свого небезпечного характеру.

7) Боротьба проти большевизму, так само, як проти сепаратизму, які є рухами деструктивними і протисуспільними."

Ся проґрама ясно говорить, як Комітет розуміє „федерацію" України з Росією. Одним словом: „Единая, федеративная т. е. усовершенствованная недѣлимая Россія!"[1]).

Зараз після заложення Комітету окрема делеґація в складі Моркотуна, Панейка і Томашівського явилася на засіданню російського т. зв. „Совѣщанія федеративныхъ правительствъ", щоб нотифікувати йому заложення Комітету і просити о протекторат. Після зложення заяви делеґації, Савінков від імени „Совѣщанія" дякував їй за те, що вона „в кінці стала на певний політичний шлях і надалі піде поруч з Росіянами в боротьбі зі зрадниками вітчини — сепаратистами"[2]).

Яке значіння для російських протекторів „Українського Національного Комітету" мала участь членів галицької делеґації в Комітеті, видно з голосів російської преси.

І так „Cause Commune" (ч. 78 з 10. січня 1920.) писала, що заложення Комітету є „наслідком переходу галицьких частин до Денікіна".

„Россія"[3]) ось як оцінила перехід галицької армії до Денікіна і участь членів галицької делеґації в „Українськім Національнім Комітеті":

„Тепер і сей останній розділ, який істнував між галицько-російським населенням[4]), треба віднести до історії. Момент переходу галицького війска на сторону

[1]) Такою фразою схарактеризував значіння федеративности для відбудови Росії в передреволюційних границях паризький російський щоденний часопис „Россія", один з горячих протекторів „Українського Національного Комітету."

[2]) Висшезгадана стаття в „Українській Трибуні".

[3]) Ч. 27 з 21. січня 1920., стаття „Голосъ Галичанина", автор О. М., мабуть Осип Марков.

[4]) Себ-то розділ на Українців, які хотіли з'єдинення Галичини з самостійною українською державою, і москвофілів, які хотіли з'єдинення Галичини з Росією в передреволюційних границях.

добровольчеської армії був моментом кінцевого обєднання всіх галицьких сил що до політичної орієнтації. Представник галицького війска заявив з приводу сього переходу співробітникови ‚Одесскихъ Новостей‘, що сей перехід ‚зовсім відповідає настроям і бажанням як вояків і команди галицького війска, так і широких кругів галицького населення, яке давно змагає до зближення з близьким йому по крови й духу російським народом‘. Після сього наступив вихід членів галицько-української делеґації зі складу місії ґр. Тишкевича і заява її представника, яка потверджує змагание всего галицького населения до злуки з Росією. Для характеристики настрою я міг би навести слова одного з визначних представників українського руху в Галичині, який недавно заявив, що при виборі між Великою Польщею і Великою Росією сторонники українського руху в Галичині без вагання заявляються за Велику Росію навіть в тім випадку, коли б та Росія не була Росією демократичною, а Росією 1876. року (рік видання акту Юзефовича про обмеженнє прав малоросійської мови)“.

Коли Панейко і тов. в Парижі з цілим розмахом кинулися в обійми Москалів, у Відні „Український Прапор“ почав обережно підготовляти українське громадянство до нової орієнтації. І так в ч. 38 з 23. грудня 1919. помістив він кореспонденцію з Парижа п. н. „Важні переміни у Парижі“, якої автор Т., доносячи про виступленнє Галичан з Делеґації УНР, заповідає, що також де-які Придніпрянці збираються виступити з Делеґації УНР і далі пише: „В звязку з сим утворився тут ‚Український Національний Комітет‘, зложений із заступників усіх українських земель, який репрезентуватиме провізорично цілість української справи перед політичним світом.“ В ч. 5 з 20. січня 1920. „Український Прапор помістив висше подану проґрамову декларацію „Українського Національного Комітету“, пропускаючи одначе уступ про зєдиненнє України з Росією. Видно, в Відні боялися відкрити правдиве політичне обличе Комітету.

Представивши історію заложення, особистий склад, політичну проґраму і протекторів „Українського Національного Комітету“, треба сказати, що участь членів галицької делеґації в Комітеті, в якім з Придніпрянців не було ані одного свідомого Українця, тільки обмосковлені аґенти російського протибольшевицького табору, означала удар в ідею державної незалежности України. В хвилі, коли все національно свідоме громадянство Великої України кривавилося в боротьбі за державну незалежність України, члени галицької делеґації дали свою політичну марку орґанізації, заложеній російським протибольшевицьким табором для боротьби з „українським сепаратизмом“. При сім треба взяти на увагу, що зробили се представники галицького правительства саме тоді, коли те правительство протестувало проти якого-небудь вмішування Великої України до справи Галичини. Те, що місія УНР варшавською декларацією зреклася Галичини в користь Польщі, галицьке правительство пятнувало як національний злочин. Як же назвати те, що рівночасно члени галицької делеґації в товаристві Моркотуна і тов. зрікалися державної незалежности Великої України в користь „єдиної федеративної Росії“, присягаючися поборювати „український сепаратизм“ як „ворога вітчини“?!

В січні 1920. приїхав до Парижа Диктатор Західно-Української Народньої Республики. До його приїзду „Український Національний Комітет“ привязував велику вагу. Сподівалися, що він дасть апробату

дотеперішній діяльности галицької делеґації в Комітеті і завершить справу урядовою заявою, що правительство Західно-Української Народньої Республики змагає до відбудування „єдиної, федеративної Росії“, до якої повинні бути прилучені й українські землі бувшої Австро-Угорщини.

Одначе замість того наступила кількамісячна мовчанка про „Український Національний Комітет“, а опісля заяви, якими галицьке правительство відхрещувалося від всякої спільности з ним.

При кінці мая 1920. Панейко уступив зі становища голови галицької Делеґації в Парижі.

Через місяць „Український Прапор“ (ч. 38 з 4. липня 1920.) приніс офіціяльний комунікат з заявою, що „ні галицька делеґація як така, ні її поодинокі члени не мають нічого спільного з т. зв. „Українським Національним Комітетом“ у Парижі, який є приватною орґанізацією і складається виключно з Наддніпрянців“.

В слідуючім числі (ч. 39 з 11. липня 1920.) „Український Прапор“ помістив висше згаданий „Лист до Редакції“ Панейка, який, що правда, ослабляв попередню заяву, бо стверджував участь членів галицької Делеґації в заложенню „Українського Національного Комітету“, одначе при тім повідомляв, що всі члени галицької делеґації вже з Комітету виступили.

В кінці й сам Диктатор уважав за вказане урядово виректися всякої спільности з „Українським Національним Комітетом“.

В відозві „До війска Галицької Землі“ — з датою „В серпні 1920“ і підписом „Диктатор Західної України Д-р Евген Петрушевич“ [1]) — він, обговоривши справу переходу галицької армії до Денікіна, заявляє:

„В звязку з сим всім підносять ріжні темні духи, що я вирікся справи самостійности України. Як доказ сього наводять, що де-які представники Галицького Уряду в Парижі (яких я зрештою, обнимаючи владу, вже застав й опісля приняв їх уступлення) мали разом з російськими кругами орґанізувати в Парижі спілку для злуки України з Московщиною. Правдою є тільки те, що представники Галицького Уряду в Парижі пробували утворити підготовчий Комітет для наладнення порозуміння з де-якими російськими кругами, що той Комітет навіть не сконституувався і що по моїм приїзді в Париж ту розпочату справу понехано вже в першій половині січня 1920.“

Чи все те було так, як говориться в наведених урядових заявах, читач має нагоду переконатися з поданих документів. В кождім разі треба ствердити, що правительство Західно-Української Народньої Республики в кінці виреклося всякої спільности з „Українським Національним Комітетом“ [2]).

Сам Комітет, в складі потяженім ріжними обмосковленими „Малороссами“, під проводом Моркотуна, істнує далі й розвиває дуже живу протиукраїнську діяльність по вказівкам російських орґанізацій для відбудови передреволюційної Росії.

---

[1]) „Український Прапор“, ч. 46 з 29. серпня 1920.

[2]) Одначе з другого боку треба ствердити, що від часу до часу між „Українським Національним Комітетом“ і галицьким правительством усе таки завважуються якісь тайні звязки.

Розділ XX.

Під прапором Незалежної Галицької Республики.

Виcлідом майже піврічного побуту Диктатора в Парижі й Льондоні було дефінітвне установлення напряму дальшої політики галицького правительства. Воно рішило пересгати звязувати справу Галичини зі справою Великої України, усунутися від участи у всеукраїнських — як самостійницьких так і федералістичних — комбінаціях і заступати тільки справу Галичини.

Опираючися на тім, що сен-жерменським договором (арт. 91) Австрія зреклася права суверенности над Галичиною в користь держав антанти та що держави антанти рішенням з 25. червня 1919. віддали Галичину під окупацію Польщі, зобовязуючися пізнійше дати населенню Галичини змогу виконати право самовизначення, — галицьке правительство рішило виступити перед державами антанти з домаганнем, щоб вони усунули з Галичини польську окупацію і дали краєви змогу уладити своє життє як Незалежна Галицька Республика [1]).

Приїхавши з Парижа до Відня, Диктатор перевів орґанізацію правительства, яке розвиває діяльність в висше зазначенім напрямі.

Осідком правительства є Відень.

Що до відносин між правительством і краєм, то українське громадянство окупованої Польщею Галичини признає правительство законною владою краю. Тільки українська соціяльно-демократична партія, яка еволюціонує в напрямі радянської проґрами, поборює орієнтацію правительства на буржуазну антанту, протиставляючи їй орієнтацію на міжнародню соціяльну революцію. Одначе се її становище є настільки невиразне, що не можна рішуче сказати, чи означає воно

I так орґан Комітету „La jeune Ukraine“ помістив у ч. 3—4 за падолист — грудень 1920. статтю „La problème de la Galicie Orientale“, про яку редакція зазначила, що одержала її „з урядового жерела“.

Знов „Український Прапор“ (який від ч. 45 з 22. серпня 1920. формально виступає як Орґан Уряду Преси і Пропаґанди Західно-Української Народньої Республики) помістив у ч. 27 з 9. липня 1921. комунікат „Український Національний Комітет і його політика“ з підписом Моркотуна. Правда, сей комунікат поміщений в рубриці „Надіслане“ з застереженнем, що „за сю рубрику редакція не повідповідає“. Одначе в політичній пресі не водиться, щоб часопис, хоч би в анонсах, містив політичну рекляму політичних орґанізацій, які вважає шкідливими. Отже треба приняти, що редакція „Українського Прапора“ вважає „Український Національний Комітет“ корисним, коли містить йому рекляму.

[1]) Нотою з 30. цвітня 1921. президент Української Національної Ради Д-р Евген Петрушевич предложив державам антанти проект „Основ державного устрою Галицької Республики“, домагаючися усунення польської окупації з Галичини й визнання незалежности краю в формі Галицької Республики.

Для умотивування сього домагання Президія Української Національної Ради видала в червні 1921. публікацію „Pour l'indépendence de la Galicie. Pourquoi la Galicie ne doit pas faire partie de la Pologne“ (також українською мовою: „За державну незалежність Галичини. Чому українська Галичина не може прийти під Польщу“). В сій публікації поданий також текст висше згаданого проекта. Публікацію зладив автор сеї праці, що й зазначено на українськім виданню.

14*

неґацію правительства як законної влади краю, чи тільки опозицію проти правительства.

I. Орґанізація правительства. Законною основою орґанізації правительства є „розпорядок Диктатора Західно-Української Народньої Республики з 25. липня 1920. про орґанізацію Уряду для виконування Державної Влади в Західно-Українській Народній Республиці в часі тривання повновластий Диктатора“.

Сим розпорядком утворено „Уряд Диктатора“ (арт. III.), зложений з відділів: 1. для закордонних справ, 2. для фінансів, торговлі і промислу, 3. для справ преси і пропаґанди, 4. для справ внутрішніх, судівництва, просвіти, віроісповідань, рільництва, почт і телеґрафів, шляхів та публичних робіт. На чолі кождого з сих чотирох відділів стоїть „Уповажнений Диктатора“. Його функції відповідають функціям давнійшого державного секретаря, одначе без самостійности й відповідальности державного секретаря. „Уповажнений Диктатора“ є урядовцем, який сповняє свої функції по вказівкам і за відповідальністю Диктатора. Дальше входить в склад „Уряду Диктатора“ утворена давнійше „Військова Канцелярія Диктатора“, яка сповняє функції державного секретаріяту військових справ. В кінці належить сюди також президіяльна канцелярія Диктатора [1]).

„Розпорядок Диктатора Західно-Української Народньої Республики з 30. серпня 1920. про виконування Уповажненими атрибутів Державної Влади в часі неприсутности Диктатора в осідку Уряду“ покликає на час неприсутности Диктатора Колеґію Уповажнених, яка повинна обмірковувати й вирішати всі важнійші справи. До участи в нарадах Колеґії може Диктатор покликати також инші особи з рішаючим або дорадним голосом. Від рішень Колеґії виключені справи найвисшого військового проводу, справи законодатні і рішення про зміну принятого Диктатором політичного напряму.

Хибою орґанізації Уряду Диктатора треба вважати, що він не опирається на ніякий громадянський орґан, а є урядом самодержавним. Очевидно, годі на еміґрації творити парлямент, але всетаки з політичної еміґрації, між якою є чимало членів Української Національної Ради, далося би утворити відповідний громадянський орґан для співпраці з урядом.

---

[1]) Розпорядком з 1. серпня 1920. („Український Прапор“, ч. 43 з 8. серпня 1920.) назначив Диктатор: 1. Уповажненим для закордонних справ д-ра Степана Витвицького, 2. для фінансів, торговлі і промислу Володимира Сінґалевича, 3. для справа преси і пропаґанди д-ра Костя Левицького, 4 для справ внутрішніх і т. д. Осипа Ганінчака. Директором військової канцелярії є Ярослав Селезінка, директором президіяльної канцелярії Лев Петрушевич. Протягом 1921. в складі „Уповажнених Диктатора“ наступили такі зміни: Д-р Витвицький став головою місії в Парижі й Льондоні. Уповажненим для закордонних справ став д-р Кость Левицький. Уповажненим для справ преси і пропаґанди д-р Осип Назарук. Уповажненим для справ внутрішніх і т. д. — після уступлення Ганінчака — д-р Роман Перфецький. Крім Назарука, одного з провідників радикальної партії, всі Уповажнені належать до трудової (нац.-дем.) партії.

Сю хибу, здається, відчуває й сам Диктатор, який у нотах до держав антанти ніколи не виступає як Диктатор, тільки як Президент Української Національної Ради. Видно, Українська Національна Рада є на його думку більшим авторитетом для держав антанти, ніж Диктатура.

Діяльність Уряду Диктатора проявляється перше всего в області закордонної політики. При кождій відповідній нагоді звертається він до держав антанти з нотами й меморіялами, в яких домагається вирішення справи Галичини; крім того подає до відома держав антанти факти насильства польської окупаційної влади над українським населеннем Галичини.

В обороні незалежности Галичини Уряд Диктатора може виказатися дипльоматичними успіхами, про які низше.

2. Договір між державами антанти й Польщею в Спа. Лінія Керзона. Що держави антанти уважають справу Галичини невирішеною, про се говорить договір, заключений між державами антанти й Польщею в Спа 10. липня 1920. В сім договорі Польща приняла умови, під якими держави антанти піднимають посередництва в війні між Польщею й совітською Росією. Про справу Галичини говориться в 2. і 3. точці договору, які наводимо в цілости:

„2. Вислати повновласників на конференцію, яка в можливо найблизшім часі має відбутися в Льондоні і в якій братимуть участь делєгати Польщі, совітської Росії, Фінляндії, Литви і Латвії під протекторатом Мирової Конференції, яка буде намагатися до справедливого мира між Польщею та її европейськими сусідами. Представники Східної Галичини будуть також допущені в Льондоні до представлення їх справи на конференції.

3. Приняти рішення Найвисшої Ради в справах литовського союза, будучности Східної Галичини, тешинського питання та договору, який має бути заключений між Данціґом і Польщею“.

В звязку з сим договором анґлійський міністер закордонних справ льорд Керзон вислав 11. липня 1920. зі Спа до правительства совітської Росії депешу з предложеннєм перемиря, в якій перший раз оголошено східні границі Польщі, установлені Найвисшою Радою 8. грудня 1919. Від сього ся гранична лінія одержала назву лінії Керзона [1]).

Правительство совітської Росії на анґлійське предложенне не згодилося. Конференція в Льондоні не відбулася і справа Галичини остала далі непорішена. Одначе поставленне справи Галичини в договорі в Спа свідчить, що змагання галицького правительства мають міжнародню підстау.

3. Справа Галичини на мирових переговорах в Ризі між Польщею і совітською Росією й радянською Україною. Коли в вересні 1920. в Ризі почалися переговори між Польщею і совітською Росією й радянською Україною про перемирє і прелімінарний мир, прибула сюди „Уповажнена Делеґація Української Національної Ради Східної Галичини і її уряду“ в такім складі: голова — д-р Кость Левицкий,

---

[1]) Див. висше стор. 161.

члени — Ернест Брайтер, д-р Лука Мишуга, д-р Осип Назарук[1]). Задачею делеґації було: „не брати участи в конференції з Поляками й большевиками навіть в разі запросин, тільки на місці слідити хід нарад і в разі потреби внести протест проти вирішування галицької справи“.

Справу Галичини піднесла на сих переговорах делеґація совітської Росії й радянської України, яка на засіданню 24. вересня 1920., покликуючися на право самовизначення, поставила як основу мира отсі домагання:

„1. Негайне святочне затвердженнє незалежности і суверенности Польщі й Росії і визнаннє незалежности України, Литви, Білоруси і Східної Галичини.

2, Як Польща так і Росія мусять зараз, відповідно бажанням інтересованого населення, признати ті державні національні заступництва, які істнують у кождій з тих держав (сойм, парлямент або радянські з'їзди).

Зі свого боку совітські республики узгляднюють, що в Східній Галичині ще нема совітської орґанізації, тому вони годяться допустити в сім краю плебісцит не на основі совітських принціпів, себ-то голосування тільки робітничого населення, але на основі звичайного міщансько-демократичного принціпу.“

На заяву польської делеґації, що справа Галичини не належить до переговорів, бо Галичина ніколи не належала до Росії, совітська делеґація згодилася на се польське становище і в прелімінарнім договорі, підписанім 12. жовтня 1920., приняла граничну лінію між Польщею з одного і совітською Росією й радянською Україною з другого боку, означену так, що українська Галичина разом з иншими західними землями України на захід від лінії, яка є продовженнєм ріки Збруча на північний схід, остали по польськім боці.

Галицька делеґація ще з дороги (зі Штетіна) вислала 21. вересня 1920. до обох сторін в Ризі телеґрафічну заяву, якої головний уступ звучить:

„На підставі принціпу самовизначення народів уважаємо нашим правом і обовязком, як Делеґація Національної Ради Східної Галичини і її Уряду, застерегтися перед Вашою Конференцією проти вирішування державного становища Східної Галичини без нас, бо всяке рішеннє що до сеї території без згоди населення Східної Галичини зглядно Національної Ради як його леґальної представниці було би знасилуваннєм права самовизначення, якого наше населеннє ніколи не стерпить.“

Приїхавши до Риґи, галицька делеґація вислала 27. вересня 1920. до президії Мирової Конференції в Ризі ноту, в якій представивши утвореннє Західно-Української Народньої Республики заявляє:

„З сих причин всяке инше вирішуваннє державної долі Східної Галичини проти виявленої вже волі населення було би ярким потоптаннєм загально-признаного права самовизначення народів.“

Під кінець конференції галицька делеґація вислала до неї 7. жовтня 1920. ще одну ноту, в якій, зазначивши, що „вважає

---

[1]) Фактичні дані взяті з публікації: Українська Делеґація Східної Галичини в Ризі. Виданнє Уряду Преси і Пропаґанди Зах.-Укр. Нар. Республики. Відень 1920.

Польщу і совітську Росію й радянську Україну за некомпетентне форум до вирішування державної справи Східної Галичини", заявляє:

„Коли ж підчас нарад Конференції Делеґація совітської Росії й України, визнавши державну незалежність Східної Галичини, піддалася напорови польської Делеґації та згодилася приняти в прелімінарнім мировім договорі таку демаркаційну границю, що Галичина припадає на захід від неї, то вважаємо нашим обовязком, як заступники леґальної влади Східної Галичини, заложити отсим найбільш рішучий протест проти всякого, хоч би тільки тимчасового розпоряджування землею Східної Галичини чи зі сторони Польщі чи зі сторони Росії або України, бо всяке рішенне в справі східно-галицької території без згоди представників Національної Ради Східної Галичини є ярким насилуваннем права самовизначення населення сеї території. І тому таке вирішенне не може мати ніякого значіння та його ніколи наш нарід за важне не признасть."

Дальше нота згадує про становище держав антанти в справі Східної Галичини і заявляє, що „справа державної самостійности Східної Галичини в як найкоротшім часі повинна бути остаточно вирішена світовою конференцією".

Крім сього делеґація Галичини разом з делеґацією Білої Руси оголосили 8. жовтня ноту: „До Всіх. Спільний протест делеґацій Білої Руси і Східної Галичини проти імперіялістичного захвату їх земель на основі ризького прелімінарного договору".

4. Справа Галичини перед Союзом Націй. Підчас загальних зборів Союза Націй в Женеві в падолисті 1920. прибула туди делеґація Української Національної Ради, щоб підняти справу Галичини перед сим міжнароднім трибуналом. Делеґація відбула ряд конференцій з окремими членами Союза Націй і предложила свої домагання Союзови Націй в отсій ноті:

„Женва, 28. падолиста 1920.

До Високого Союза Націй!

В імя ідей справедливости і всесвітнього мира, які лягли в основу міжнародного договору про установленне Високого Союза Націй; в імя здійснення змагань до державної самостійности здібних правити собою, колись поневолених народів; в імя ратування життя українського народу Східної Галичини, який вимирає під насильною польською окупацією, — Українська Національна Рада, вибрана на основі загального права голосування переважаючою більшістю населення Східної Галичини, як одинока леґальна репрезентація сього краю, звертається до Високого Союза Націй з представленнєм отсих своїх домагань:

I. Високий Союз Націй зволить признати Східній Галичині право національного самовизначення відповідно волі українського народу, як переважаючої більшости тамошнього населення, жити самостійним державним життєм, волі виявленій і реалізованій на протязі його історії та виконаній після розпаду Австрії реститууваннєм давної галицько-української держави на своїй національній території, яка має всі умови для державної самостійности. Незломність своїх змагань до свободи доказав український нарід оружною оборонною боротьбою перед заборчими посяганнями Польщі.

II. Високий Союз Націй зволить допомогти до можливо скорого здійснення сього права згідно з принціпом мира, проголошеним побідними державами, в ціли збереження життя українського народу на його галицькій землі та в інтересі приверненя мирних відносин на сході Европи.

III. До часу вирішення політичного становища Східної Галичини зволить Високий Союз Націй в імя людськости взяти в оборону український нарід Східної Галичини перед постійним вигублюваннєм, яке там переводить тепер супроти нього завойовничка Польща, і в тій ціли підняти заходи задля негайного

усунення самовільної польської окупації сеї країни та відхилення небезпеки, щоби тимчасова адміністрація Східної Галичини була доручена Польщі, відвічному ворогови українського народу, що виявила повну нездібність до тої адміністрації.

IV. Високий Союз Націй зволить спричинити, щоби до того ж самого часу управа Східної Галичини була доручена владі, уконституованій місцевим населеннєм на основі чисельного відношення національности краю і була ведена під наглядом міждержавної комісії, як се було постановлено що до инших областий, яких дефінітивне політичне становище не було вирішене міжнародньою постановою.

V. Високий Союз Націй зволить допустити репрезентацію Української Національної Ради до заступництва населення Східної Галичини перед Високим Союзом, так, щоби воно мало змогу висловити свою волю в справі політичної долі свого краю.

Українська Національна Рада підносить отсі свої домаґання перед Високим Союзом Націй в тім переконанню, що вона буде вислухана перед всяким рішеннєм в справі Східної Галичини та що буде узгляднена воля українського народу, як переважаючої більшости, заселяючої сей край.

Д-р Евген Петрушевич, президент Української Національної Ради. Д-р Кость Левицький, Ернест Брайтер, Д-р Степан Витвицький, члени делеґації до Союза Націй".

До сеї ноти додано меморіял з докладним представленнем справи Галичини зі становища міжнародного права і польського окупаційного режіму.

Вислідом сих заходів перед Союзом Націй було те, що Рада Союза Націй на сесії в Парижі в лютім 1921. розглянула на засіданню 23. лютого справу Галичини і приняла отсе рішеннє:

„1. Постанови мирового договору про права національних меншостий в Польщі не можуть бути примінені супроти Галичини, бо вона лежить по-за границями Польщі.

2. Постанови про виконуваннє мандатів і контролю Союза Націй над мандатарем не можуть бути примінені супроти Галичини, бо Польщу не наділено мандатом завести адміністрацію тої країни.

3. Не можна також прикладати до сього випадку приписів гаґської конвенції, бо в часі, коли була заключена та конвенція, Польща не істнувала як держава.

4. Польща являється тільки фактичним мілітарним окупантом Галичини, якої сувереном є держави антанти (арт. 91 договору в Сен-Жермен).

Тому Рада Союза Націй рішає предложені їй домагання що до правного становища Галичини і відносин в тім краю відступити Раді Амбасадорів".

Се рішеннє Ради Союза Націй треба вважати великим дипльоматичним успіхом в заходах галицького правительства в ціли визволення Галичини з-під окупації Польщі. Воно, від імени держав антанти і невтральних, які складають Союз Націй, стверджує, що зі становища міжнародного права Польща не має ніяких прав до Галичини, що вона є тільки фактичним мілітарним окупантом сього українського краю та що Галичина знаходиться під суверенністю держав антанти, до яких належить рішеннє про її долю.

Загальні Збори Союза Націй в вересні 1921 знов поручили справу Галичини, ухваливши, на внесеннє канадійського делеґата Дічерші, 27. вересня 1921 отсю резолюцію:

„Збори Союза Націй висловляють бажаннє, щоб Рада Союза звернула увагу Головних Союзних і принятих до союза Держав на конечність управлення в близькім часі правного положення Східної Галичини".

5. Анґлійський прем'єр про правне положеннє Галичини. В тім самім дусі, що рішеннє Ради Союза Націй, означив правне положеннє Галичини Лойд Джордж на засіданню палати громад 6. липня 1921., відповідаючи на запитаннє льорда Роберта Сесіля.

Сю заяву Лойда Джорджа попередив дипльоматичний крок анґлійського правительства, яке при кінці червня 1921. через своє посольство в Варшаві звернулося до польського правительства з запитаннєм, на якій основі Польща заводить свою державну адміністрацію в Галичині, коли рішеннєм Найвисшої Ради з 25. червня 1919. їй дозволено тільки на мілітарну окупацію сього краю. На се запитаннє польське міністерство закордонних справ відповіло, що своє поясненнє справи подасть пізнійше.

Швидко після сього, на засіданню палати громад 6. липня 1921., льорд Роберт Сесіль звернувся до правительства з запитаннєм в справі Галичини, формулуючи його ось як:

„1. Який тепер правний стан Східної Галичини?
2. До якого міжнародного тіла належить тепер ся справа?
3. Чи зроблено яку спробу, щоби запевнити вислів волі населення сього краю в будучім вирішенню його долі, згідно зі становищем занятим 25. червня 1919?
4. Чи є правдиві відомости, що Поляки творять там свої кольонії?“

На се запитаннє Лойд Джордж негайно відповів:

„1. Східна Галичина є тепер під військовою окупацією Польщі, на основі рішення Мирової Конференції з 25. червня 1919.
2. Її дефінітивна приналежність досі не вирішена, одначе арт. 91-им сен-жерменського мирового договору перенесено права Австрії в розпорядимість держав антанти, так, що Найвисша Рада Мирової Конференції є компетентним тілом до того, щоб виконати се рішеннє.
3. Досі ще не піднято заходів для запевнення волі населення згідно зі становищем занятим 25. червня 1919.
4. Правдиві є також донесення, що Поляки приміщують свої кольонії на території Східної Галичини“.

Сею заявою анґлійський прем'єр хотів, очевидно, пригадати Польщі, що вона не має ніякої міжнародньо-правної основи вважати українську Галичину частю своєї держави та що доля сього краю залежить від держав антанти.

Та рівночасно заява Лойда Джорджа являється голосним обвиненнєм держав антанти. Бо коли вони приписують собі право вирішити долю Галичини, то чому її не вирішили, але спокійно приглядаються, як польська окупаційна влада вже два роки веде найстрашкійшу політику помсти й винищення українського народу, щоб таким способом запевнити собі володіннє над сим українським краєм?

VI. Часть.

Кінцеві уваги.

Розділ XXI.

Причини невдачі. Галичина й Велика Україна. Окрема галицька політика.

I.

Чому українська Галичина улягла перемозі Польщі?

Думаю, що ті, що шукають причини у внутрішніх галицьких відносинах, звалюючи вину „праві“ на „лівих“ і „ліві“ на „правих“, помиляються. При всіх внутрішніх недостачах Галичина в боротьбі проти польського наїзду дала такий примір геройства, що ся боротьба остане на все одною з найгарнійших сторінок історії боротьби українського народу за волю.

А що до недостач, то треба людські справи оцінювати людською мірою. У Поляків, у Чехів і ин. не було инакше: і в них були недостачі, може ще й гірші. Та в них були инші обставини і дякуючи тим обставинам, вони мають свої держави. В таких обставинах, в яких була Галичина, й вони мабуть улягли би. Зрештою вистане вказати на чеських Німців. Є їх коло 3 міліони багатого, культурного, національно свідомого народу на власній території, а одначе, маючи проти себе побідну антанту і не могучи одержати помочи від великого німецькою народу, вони мусіли улягти і стати частю чеської держави.

Проти змагання Галичини до незалежности і злуки з Великою Україною виступила Польща. Так стали проти себе до війни дві сили: Польща й Галичина. Вистане порівнати територію, населенне, матеріяльні засоби, можливість звязків зі світом у сих двох сил, а про кінцевий вислід війни між ними не могло бути сумніву: Галичина мусіла улягти.

Щоб Галичина у сій війні не улягла, а оборонила своє слушне право, се могли спричинити тільки зовнішні відносини: в данім випадку справедливе становище побідної антанти, коли б та наказала Польщі спинити наїзд на українську землю і підперла свій наказ таким авторітетним виступом, що Польща мусіла би послухати. — або поміч Великої України.

Галичина числила на одно і друге. З одного боку здавалося зовсім певним, що коли держави антанти основою світового мира проголосили самовизначенне народів, то вони визнають державну незалежність України в етноґрафічних границях, отже не допустять, щоб Галичину загарбала Польща. З другого боку, державність Великої України видавалася для Галичини настільки сильна, що й не допускалася думка, щоб Велика Україна віддала Галичину на поталу Польщі. Обі сі надії завели.

Держави антанти в остаиім рахунку стали по стороні Польщі й уповажнили її завоювати Галичину. Що так сталося, причина сього — здається мені — лежить у великій мірі в українській політиці підчас світової війни. Я вище зазначив, що до революції в Росії така політика, яку вели галицькі Українці, була неминуча. Одначе опісля, й особливо в останніх місяцях світової війни треба було ввійти в порозуміннє з антантою й запевнити собі участь в спадщині після Австро-Угорщини. Можливо, що се не було би вдалося. Тоді — годі! Одначе сього зовсім не пробовано, — і в сім лежить великий промах Української Парляментарної Репрезентації. Тоді, коли українська делеґація приїхала до Парижа, вже було на се запізно. Тоді можна було примусити антанту числитися з нами й визнати нас тільки через „довершені факти“ — через незломність нашої сили.

З огляду на таке відношеннє антанти, вратувати Галичину від польського наїзду могла тільки поміч Великої України. Одначе звідси не тільки не приходила поміч, а навпаки, треба було посилати галицькі частини на поміч Директорії в боротьбі з большевиками. Зокрема Січові Стрільці, галицька військова формація на Великій Україні, що утворилася з найідейнійшого елементу між галицькими Українцями в російськім полоні, головна опора Директорії в боротьбі проти гетьмана Скоропадського й опісля в боротьбі з большевиками, просто відмовилася йти на оборону Львова перед польським наїздом, виходячи з того становища, що коли буде укріплена українська державність у Київі, то Галичина буде частю української держави незалежно від хвилевих місцевих невдач [1]).

Не маючи помочи від Великої України, — що в обставинах, в яких вона сама знаходилася, тої помочи не могла дати, — Гали-

---

[1]) Ті круги, — як галицькі так і придніпрянські, — які основною причиною невдач в українськім державнім будівництві вважають політику українських соціялістичних партій, уважають се становище Січових Стрільців рішаючим не тільки для упадку Галичини, але й цілої української державности. Вони кажуть: Не треба було робити повстання проти гетьманщини, тільки укріпляти її, а тоді вона була би вдержалася проти большевиків і ми нині мали би українську державу. Рівночасно Січові Стрільці були би рішили боротьбу за Львів в українську користь, що було би рішаюче для цілої війни між Польщею й Галичиною.

На мою думку, ті міркування не мають реальних основ і подиктовані радше партійним засліпленнєм, таким самим, як закиди тих „лівих“, які кажуть, що се Українська Національна Рада своєю „правою“ політикою погубила Галичину.

Народнє повстаннє проти гетьманщини було неминуче і коли б його не була повела Директорія, то воно було би піднялося під проводом большевиків. Тоді замість Директорії УНР була би скинула гетьмана большевицька окупаційна влада. Чи на тім виграла би українська державність, се для мене зістається під великим сумнівом.

А Січові Стрільці так були звязані з Великою Україною, що вони не могли відійти на оборону Львова, коли там готовилося повстаннє проти гетьманщини.

Та як би вони й були очистили Львів від польських повстанців, то ще питаннє, чи се вплинуло би на кінцевий вислід війни між Польщею й Галичиною.

чина, оставлена своїм власном силам, маючи проти себе Польщу, яка мала не тільки моральне, але й матеріяльне підперте антанти, мусіла в війні з Польщею улягти.

II.

Невдачі оборонної війни — Галичини проти Польщі, Великої України проти совітської Росії — не тільки не дали здійснитися ідеї з'єдинення Галичини й Великої України в один національно-державний орґанізм, але ще внесли нові елементи роз'єдинення.

Коли хто каже, що сьому винен „галицький сепаратизм", який не допустив до негайного переведення повного з'єдинення, той не хоче бачити, що се домагання являється неможливістю. В сій справі дотеперішні окремішности Галичини й Великої України видаються мені менше важними як те, що на Великій Україні не могла утворитися сильна державна влада, яка своїм авторітетом могла би перевести з'єдинення. При тім і сю справу — як усі инші — треба міряти людською мірою. Польща також не могла негайно перевести повного з'єдинення. Юго-Славія мусіла майже три роки ждати на державну конституцію, яка перевела повне з'єдинення. А сі держави не мали тих внутрішніх і зовнішніх трудностий, які тамували державне будівництво на українських землях.

Зрештою, ті „ліві" елементи, — як галицькі так і придніпрянські — які в свій час поборювали „галицький сепаратизм" в імя „негайного повного з'єдинення" опісля одні в Варшаві, другі в Ризі відступили Галичину Польщі. Чи негайне переведення повного з'єдинення було би дало инший вислід? Ледви!

Одначе не менше помиляються й ті оборонці „галицького сепаратизму" (вони є й між Придніпрянцями), які кажуть, ніби-то передчасне з'єдинення погубило Галичину. Головний їх арґумент той, що Галичина як спадщина після Австрії мала би була инакшу — яснійшу й вигіднійшу — позицію на Мировій Конференції, коли б виступала як самостійна держава, а не як часть Української Народньої Республики. На се треба відповісти, що міродатні круги Мирової Конференції ясно здавали собі справу з того, що Галичина є спадщиною після Австрії, чого доказом є їх ціла політика в галицькій справі аж до нинішнього дня. Одначе їх зовсім не одушевляла ідея утворення окремої галицької держави. На засіданню Найвисшої Ради 21. мая 1919. Лойд Джордж питав, чи Галичина хоче належати до Польщі чи до України (зглядно разом з Україною до Росії), отже про можливість самостійности Галичини не було й натяку. Так само рішення Найвисшої Ради з 25. червня 1919., яким Галичину віддано під польську окупацію і зановіджено віддання її під тимчасову польську управу, свідчить, що Найвисша Рада вважала Галичину територією, яка в будучности повинна творити часть більшої державної цілости. В кінці треба з натиском ствердити, що делеґація УНР на Мирову Конференцію твердо і непохитно обороняла Галичину від Польщі аж до часу розриву між Директорією й Диктатурою. Отже „передчасне

з'єдинення" не принесло під сим оглядом шкоди, хиба тільки користь. Шкоду в тім часі приносила хиба сепаратна політика галицького віцепрезидента делеґації УНР. З другого боку треба зважити, що самостійна Галичина не була би проти Польщі сильнійша. хиба може слабша. Правда, тоді не треба би було висилати галицьких частин на протибольшевицький фронт (одначе корпус Січових Стрільців певне був би остав на Великій Україні). Але тоді Галичина не була би дістала з Великої України тих матеріяльних засобів (вугіль, збіже, оруже, муніція, валюта), які дуже ставали їй в пригоді. І — що особливо важне — не було би того піднесення духа, яке давала свідомість боротьби за з'єдинену, велику українську державу.

Словом, кінцевий вислід боротьби самостійної Галичини проти Польщі не був би инший.

Вивісити прапор галицької самостійности в хвилі, коли всі — ворожими силами розділені досі — народи з'єдинювалися, було внутрішньою неможливістю, бо все свідоме громадянство в Галичині й на Великій Україні було переняте ідеєю з'єдинення. Крім того було би воно компромітацією української національної свідомости перед міжнароднім політичним світом, — компромітацією, яка могла би помститися перше всего на Галичині. Коли вони, мовляв, не почувають себе за одно з Україною, то нехай остають під Польщею, яка панувала на їх землі і до Австрії і під Австрією.

Та неможливістю — не стільки внутрішньою скільки задля висше зазначених обставин — було також негайне переведенне повного з'єдинення. Актови з'єдинення, що правда, треба закинути одну велику хибу: що він, — хоч би шляхом міжнародного права, як не шляхом державного права, себ-то шляхом договору, як не шляхом закона, — не установляв спільних справ і спільного орґану влади для обох частий Української Народньої Республики на той переходовий час, доки Установчі Збори не переведуть повного з'єдинення. Тоді може уникнулося би багато тертя, а може й катастрофи.

Одначе коли б державного будівництва на українських землях не унеможливляла постійна трата території в війні з Польщею й совітською Росією, з'єдиненнє було би ставало що-раз сильнійше. Що так не сталося, винні ті зовнішні відносини, що довели до упадку ту форму всеукраїнської державности, яку утворив акт з'єдинення, заключений між Директорією УНР і галицьким правительством Української Національної Ради. В сих відносинах моральне почутте з'єдинення не видержало проби. Почалося взаїмне звалюванне вини за невдачі одною частю на другу, а скінчилося тим, що кожда часть кинулася ратувати саму себе, не оглядаючися на цілість.

Першим заломленнєм з'єдиненого всеукраїнського фронту була загальна політична лінія Директорії УНР супроти Польщі. Після проголошення акту з'єдинення було ясно, що війна Польщі проти Галичини є війною проти части Української Народньої Республики. А одначе Директорія не вважала за вказане виповісти війну Польщі, хоч Польща заняла була також західні землі Великої України. В кругах Директорії думали, що се більше дипльоматично не палити

всіх мостів до Польщі. Одначе хто міг поважно числитися з такою державою, якої одна часть воює з Польщею, а аґенти другої части роблять рівночасно ріжні миролюбиві заяви в Варшаві коштом тої воюючої чи опісля завойованої части?!

Після сього прийшов перехід галицької армії до Денікіна.

Всі політичні арґументи, які наводяться на оправдание сього переходу, не видержують критики.

Перше всего треба ствердити, що договір з Денікіном не мав характеру військового перемиря, тільки був договором про перехід галицької армії під розпорядимість Денікіна. Тим самим упадають всі арґументи про безполітичний, чисто військовий характер договору. Коли армія якоїсь держави, найсильнійша підпора державної самостійности і найважнійший інструмент державної політики, переходить у розпорядимість ворога держави, то се є найстрашнійша політична траґедія, яка може зустрінути державу, — страшнійша від розбиття й капітуляції. Така політична траґедія скоїлася як-раз тут: Галицька армія, часть армії незалежної Української Народньої Республики, віддається в розпорядимість ворога незалежности Української Народньої Республики. З сею хвилею стає вона інструментом політики Денікіна, політики, яка має за ціль повернути Україну в московську неволю. І се має бути безполітичний, чисто військовий договір?!

Що ся галицька часть армії УНР не мала бути вжита проти придніпрянської части тої ж армії УНР, се могло успокоювати совість Галичан, які не були примушені убивати своїх братів-Придніпрянців, але не мало політичного значіння. Галицькі частини міг післати Денікін на протибольшевицький фронт, а свої частини з сього фронту кинути проти армії УНР. Для армії УНР справи не зміняло, хто її бє: важно було, що сила Денікіна збільшилася.

Тепер про ролю Диктатури в цілій справі. На її оборону наводиться, що вона перший договір Начальної Команди Галицької Армії уневажнила і всіх справців договору поставила перед суд. Одначе роля Диктатури при другім договорі не вияснена. Правда, в хвилі заключення сього договору Диктатури не було вже на українській території і галицька армія не мала з нею звязку. Одначе висше наведено твердження учасника, що третя стадія переговорів, яка довела до заключення другого договору, відбулася з уповажнення Диктатури. В найліпшім разі — Диктатура в сій важній хвилі не виказала твердости й непохитности політичної лінії.

В кінці треба й те тямити, що на психольоґічну можливість переходу галицької армії до Денікіна не остала без впливу та пропаґанда орієнтації на Денікіна, яка йшла до Камянця й до галицької армії з Парижа через Відень і за яку політично відповідає Диктатура.

Заслугою Диктатури можна вважати хиба те, що вона в останній хвилі не віддалася в розпорядимість Денікіна, тільки виїхала за границю, де після де-якого часу проголосила розрив з орієнтацією на Денікіна[1]).

---

[1]) Се, що Диктатор поїхав не до армії, а за границю, ставлено йому також у вину. На се відповідає він у висше згаданій відозві „До війска Галицької Землі“ з серпня 1920. ось що: „В дійсности опустив я армію як-раз тому, що

Остає ще арґумент, що мовляв, Головний Отаман Петлюра сам годився на перемирє з Денікіном, тільки Денікін не хотів з його делєґатами говорити. Чи треба аж доказувати ріжницю між тим станом, коли б ціла армія УНР була заключила перемирє з Денікіном, і тим станом, коли галицька часть армії УНР перейшла в роспорядимість Денікіна, оставляючи придніпрянську часть на поталу Денікінови?

Ні, ані один політичний арґумент, який наводиться на оправдання переходу галицької армії до Денікіна, не оправдує нічого.

Єдиним оправданнєм може тут бути тільки страшний стан армії, в якім вона могла вже мати тільки одну думку: ратувати житте.

Мала вона ще й другу думку: ратувати себе як українську армію, перебути зиму, а з весною, в тім вічно змінним хаосі подій, який панував на землях України, може доведеться знов послужити українській справі. Денікін, мовляв, має ще тільки сили, щоб нас розбити, і тому треба з ним замиритися. Але він живий труп і швидко його не стане. Тоді ми знов будемо мати вільні руки. І ще послужимо Україні. Одначе сим надіям не довелося здійснитися[1]).

Коли „Україна", орґан придніпрянської дієвої армії, 13. падолиста 1919. писала: „Український нарід вірив у свою національну єдність від Кубані аж по Сян, а Диктатура своєю чорною зрадою оплюгавила сей ідеал". — чи думала вона, що й три тижні не мине, як можна буде що найменше з таким самим правом її ж словами сказати: „Український нарід, вірив у свою національну єдність від Кубані аж по Сян, а Директорія своєю чорною зрадою оплюгавила сей ідеал!" Бо варшавська декларація з 2. грудня 1919., віддаючи не тільки Галичину, але й західні землі Великої України в польську неволю, проводила нову державну границю по українській землі, якою краяла живе тіло українського народу.

Над варшавським договором з 22. цвітня 1920. не спиннюся, бо він був тільки завершеннєм згаданої декларації.

Перехід галицької армії до Денікіна і варшавська декларація місії УНР були тими актами, які своїм змістом упевcovering **упеважнили акт з'єднення**. З одного боку галицька армія, за яку політично відповідала Диктатура, що виводила свою владу від Української Національної Ради, яка заключила акт з'єдинення, — перестала обороняти Українську Народню Республику й віддалася в розпорядимість її ворога Денікіна. З другого боку Директорія УНР, яка була другою договірною стороною при акті з'єдинення, зреклася Галичини в користь Польщі.

Тут треба ствердити, що акт з'єдинення не давав на се Директорії УНР ніякого права, бо до Українських Установчих Зборів ви-

---

вона наслідком висше згаданого договору поставилася в залежність Російської Команди, а мій побут серед неї був би вязав мене в моїй політичній діяльности".

[1]) Сими надіями оправдував перехід галицької армії до Денікіна також Диктатор підчас побачення зі мною в Парижі в січні 1920. Його найважнійша задача, говорив він, зберегти армію, яка ще зможе заважити на рішеннє української справи.

конування влади над Галичиною прислугувало виключно найвисшому галицькому орґанови влади.

Очевидно, уневажнити акт з'єдинення можна було також иншим способом. Можна було, — коли стало видно, що кождий мусить себе ратувати окремими шляхами, — розійтися на основі спільного порозуміння, не шкодячи собі взаїмно. А саме можна було договір про з'єдинення розвязати і надалі виступати як дві окремі держави, так, як се було перед заключеннем договору.

Тоді перехід галицької армії до Денікіна не мав би того політичного значіння, що галицькі Українці є за відбудуванне „єдиної, федеративної Росії", як се була поставила справу в Парижі галицька делеґація, творячи „Український Національний Комітет". Тоді треба б було поставити справу так, що Західно-Українська Народня Республика до справ Української Народньої Республики не вмішується.

Так само Директорія УНР тоді повинна би в переговорах з Польщею стати і твердо стояти на тім, що галицька територія, на яку Польща має претенсії, є територією Західно-Української Народньої Республики і про неї Директорія УНР не може рішати.

Таке розвязанне договору про з'єдинення все таки політично було би користнійше, ніж те, що сталося.

Далі треба зазначити, що перехід галицької армії до Денікіна не мусів потягнути за собою відречення від Галичини Директорією УНР в користь Польщі. Директорія УНР могла дуже добре стояти далі на становищі приналежности Галичини до Української Народньої Республики, в чім була би знайшла оперте не тільки в галицьких лівих ґруп, але серед цілого українського громадянства Галичини.

Тоді, очевидно, вона не могла би була заключити договору з Польщею.

Тепер, коли Польща риським договором з совітською Росією й радянською Україною зломила варшавський договір з головою Директорії УНР й віроломно оставила сього свого союзника його долі, ясно стало, яку вартість мав той союз з Польщею. Помилка Директорії була в тім, що вона вірила Польщі й думала, що Польща може бути на стільки певним союзником України, що для сього можна і треба пожертвувати частю українських земель. Тимчасом для тих Українців, що знали Поляків не як „товаришів недолі під спільним царським ярмом", а як елемент, що міг свобідно установляти своє відношенне до українського народу, ніколи не було сумніву, що Польща вороже відноситься до української державности і що її змагання є: ту часть українских земель, яку вона вважає себе на силах з'їсти, прилучити до Польщі, а решту оставити Росії. Сеж ясна річ, що Росія швидче може помиритися з приналежністю части українських земель до Польщі, ніж Україна, яка як самостійна держава швидче чи пізнійше приступила би до переведення з'єдинення всіх українських земель. Польща стоїть на тім, що її державним сусідом буде Росія, і хоче того. І всі її договори, як з Директорією УНР, так з радянською Україною, мають одну ціль: запевнити собі володінне над як найбільшим простором української землі, щоби в кінці, коли

прийде до дефінітивного установлення границі між Польщею й Росією, покликатися на ті договори і на своє „добре набуте право володіння“.

Яким духом дише Польща до Українців, се видно найліпше з її поведення супроти урядовців і армії Директорії УНР, як також збігців з Великої України, які опинилися на вигнанню в Польщі. Ті її союзники, які своїми грудьми захищали її інтереси — навіть на українській землі! — перед большевицькою армією, живуть в найстрашнійшій нужді! Здається, інакше б те її поведення мало свідому ціль: винищити як найбільше свідомого українського елементу.

Траґедія Директорії УНР лежить в тім, що вона всего того не хотіла знати й вірила, що Польща може стати опорою в будуванню української держави.

За Директорією УНР пішли совітська Росія й радянська Україна, які договором в Ризі зреклися в користь Польщі тих самих українських земель, включно з Галичиною, які признавав Польщі варшавський договір з Головним Отаманом Петлюрою. Коли пригадати, що головним аґітаційним знаряддєм совітської Росії й радянської України проти „Петлюрівщини“ було те, що „Петлюра запродав українські землі й українські маси селянства й робітництва в неволю шляхетської Польщі“, то се дасть найліпшу оцінку рижського договору зі становища інтересів українських мас селянства й робітництва.

Варшавський і рижський договори мають, очевидно, свої о б є к т и в н і причини.

Всі ми мріяли про с и л ь н у У к р а ї н у, про Україну, яка захистить усіх своїх дітий від усіх своїх ворогів.

Про с и л ь н у У к р а ї н у мріяла також Галичина, про Україну, яка визволить її з польської неволі.

Коли революція розвалила Росію і на її руїнах стало сходити молоде життє української державности, з яким захопленнєм галицькі Українці ловили кожду звістку з Київа! Хотілося їм почути, що Україна така сильна, що зможе заставити Австро-Угорщину віддати галицьку, буковинську й угорську Україну її Матери, Великій Україні.

Сим надіям берестейський мир приніс розчаруваннє. Галицькі Українці ждали прилучення своєї землі до Української Народньої Республики, а тимчасом побачили, що вона така слаба, що не тільки не може подиктувати сього домагання центральним державам, але ще мусить просити в них помочи проти совітської Росії.

Одначе берестейський мир не вніс роз'єдиняючих елементів у психольоґію галицьких Українців. Вони в і р и л и в д о б р у в о л ю правительства Української Народньої Республики і мали доказ тої доброї волі в додатковім тайнім договорі, яким Австро-Угорщина обовязалася перевести поділ Галичини. „Коли б тільки українська держава росла й міцніла, а вона вже про нас не забуде!“ — думали вони і з одушевленнєм обходили свято берестейського мира.

Підчас розпаду Австро-Угорщини змаганнє до з'єдинення виявилося з новою нестримною силою. Безперечно важним складовим елементом сього змагання була надія, що з'єдинена Україна буде така сильна

і на полі бою і па Мировій Конференції, що захистить Галичину перед польським завоюваннем.

Дійсність розчарувала сі надії. Україна показалася слаба, дуже слаба. І не тільки Україна! Совітська Росія й радянська Україна разом показалися також такі слабі супроти Польщі, що мусіли їй віддати стільки українських земель, скільки вона хотіла.

Галичина (так само, як Холмщина, Підляше і почасти й Волинь) є супроти Польщі українське пограниче. А доля пограничя все гірка. Воно переходить з рук до рук, відповідно до того, хто сильнійший.

Українська Народня Республика була слаба, совітська Росія й радянська Україна були слабі, — і тому годилися відступити сі українські пограничні землі Польщі. І хто б не сидів у Київі, — доки Україна буде слаба, доки не буде мати сили зі зброєю в руках вигнати польських завойовників за межі українських земель, — доти мусить шукати згоди з Польщею, відступаючи їй меншей чи більший кусень українського пограничя. Ходить тільки про се, щоб відступлені землі мали віру в добру волю Київа, щоб вони вірили, що він відступає їх тільки з конечности, на де-який час, і що про них не забуде, коли зросте в силу.

Траґедія Петлюри лежала в тім, що галицьке громадянство в його добру волю віри не мало. Коли ж воно до рижського договору поставилося холоднійше, то мабуть тому, що до правительства Раковського і тов. не мало претенсій, щоб вони були оборонцями інтересів України.

Словом, Галичині, щоб оборонитися перед Польщею, було потрібне з'єдинення з сильною Україною. З'єдинена з слабою Україною, вона може стати ціною, яку слаба Україна примушена буде заплатити за мир з Польщею.

І тому в такий момент, коли з одного боку Україна не може оборонити Галичини перед Польщею, а з другого є хоч найменші вигляди, що Галичина може оборонитися перед Польщею своєю окремою державною політикою, — окрема державна політика Галичини лежить в інтересі з'єдинення українських земель, бо вона обороняє Галичину перед Польщею і зберігає її для України. Треба тільки, щоб ся окрема державна політика Галичини не була цілю сама для себе, тільки засобом до висшої цілі, до збереження українського характеру Галичини до того слушного часу, коли вона без перешкоди зможе з'єдинитися з Україною.

III.

Такий момент переживає Галичина власне тепер. Держави антанти які на основі мирового договору з Австрією приписують собі право рішити про долю Галичини, стоять на тім, що вона поки-що знаходиться тільки під окупацією Польщі та що її доля ще має бути вирішена. З другого боку ті самі держави антанти, віддаючи Галичину під окупацію Польщі, власним своїм рішенням обовязалися перед на-

селеннем Галичини дати йому змогу виконати право самовизначення. Так представляється положення Галичини зі становища міжнародного права.

На сій міжнародньо-правній основі опирає свою політику Уряд Диктатора Західно-Української Народньої Республики. Уряд Диктатора стоїть на тім, що український нарід Галичини вже виявив свою волю, утворюючи Західно-Українську Народню Республику, що сю його волю зпаспльовано, віддаючи Галичину під окупацію Польщі, та що держави антанти мають обовязок направити зло і привернути попередній стан, а саме усунути польську окупацію і дати краєви змогу здійснити виявлену ним волю й утворити самостійну державу в формі Галицької Республики.

Зі становища принціпу з'єдинення українських земель насувається тут питаннє: Чому ж в такім разі не домагатися від держав антанти, щоби Галичина могла прилучитися до Великої України, чому творити окрему Галицьку Республику, чому плекати галицький сепаратизм?

Відповідь на се питаннє дасть оцінка теперішнього стану української державности. Обі дотеперішні державні формації Великої України — Українська Народня Республика договором у Варшаві, Українська Соціялістична Радянська Республика договором у Ризі — зреклися Галичини в користь Польщі. Доки державність Великої України не укріпиться настільки, що зможе перейти над тими договорами до денного порядку, доти вони будуть стояти на перешкоді з'єдиненню Галичини з Великою Україною. Далі теперішня державна формація Великої України знаходиться і під національним і під політично-соціяльним оглядом в стадії плинности, з якої, мабуть, ще не швидко перейде в стадію спокійного розвитку укріпленої державности. В кінці визволити Галичину з під окупації Польщі можуть тепер тільки держави антанти. Отже можна ставити їм тільки таке домаганнє, на яке вони можуть згодиться. А на з'єдиненнє Галичини з Великою Україною в її теперішній державній формації вони, очевидно, не згодилися би.

Таким чином остається: Або домагатися від держав антанти негайного усунення польської окупації з Галичини й утворення окремої Галицької Республики, — або страждати під ярмом польської окупації доти, доки дальший розвиток української державности не принесе визволення і з'єдинення всіх українських земель.

Правда, дотеперішнє поведеннє держав антанти в галицькій справі не дає великих надій на негайне здійсненнє політичної концепції Галицької Республики. Держави антанти теоретично признають, що Галичина не належить до польської держави та що її доля повинна бути ними вирішена, але при тім оставляють її далі в ярмі польської окупації, відкладаючи своє рішеннє на не-знати-коли.

Щож робити з огляду на се дотеперішнє поведеннє держав антанти? Зректися того міжнародньо-правного титулу до незалежности, який має Галичина на основі рішень Мирової Конференції? Чи безупинно пригадувати державам антанти й цілому політичному світови, що Мирова Конференція обовязалася дати Галичині змогу виконати право самовизначення, й домагатися від держав антанти сповнити се зобовязаннє? Вистане сказати, що є се найгорячійше бажаннє польської

політики, щоби галицька справа зникла з ряду міжнародніх політичних питань, щоби ніяка міжнародня сила не перешкоджала Польщі вважати Галичину за часть польської держави, щоб над Польщею перестав висіти міжнародній Дамоклів меч та грозити їй кождої хвилі втратою Галичини. Сього одного досить, щоби стало ясно, що Галичина не сміє зректися свого міжнародньо-правного титулу до незалежности, тільки повинна безупинно домагатися його здійснення.

Не є се „орієнтація на чужі сили“, бо відколи істнують міжнародньо-правні відносини, право стало одним з елементів сили народа.

Очевидно, покликуючися на своє право, не треба занедбувати праці над скріплюванням своєї сили.

Коли держави антанти визволять Галичину з-під польської окупації швидче, ніж се може зробити український нарід власними силами, — тим ліпше.

Працювати для здійснення всеукраїнського державного ідеалу в Галицькій Республиці, в якій український нарід буде вільним господарем, се не те, що під ярмом польської окупації.

Словом, домагання утворення Галицької Республики має за ціль визволити Галичину як найшвидче з-під окупації Польщі і зберегти її для України до того часу, доки сила української державности не зросте настільки, що державному з'єдиненню українських земель ніщо не зможе стати на перешкоді.

Розуміється, треба, щоб Галицька Республика — коли б вона утворилася — все мала перед очима сей всеукраїнський державний ідеал, щоб вона не застрягла у вдоволенню зі своєї самостійности. Та се справа цілого українського громадянства на всіх українських землях, справа всеукраїнської національної культури, всеукраїнської політичної думки, яка повинна що-раз сильнійше духово обєдиняти всі українські землі, доки не прийде слушний час державного з'єдинення.

Сьому з'єдиненню будуть сприяти також тенденції світової політики, які ведуть до творення великих державних орґанізмів. Як тільки Галичина визволиться з-під Польщі, а Велика Україна скріпить свою державність, державне з'єдинення всіх українських земель прийде з природною конечністю.